МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАВРИЛЕНКО ВОЛОДИМИР ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.137.5

ДИСЕРТАЦІЯ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАВОПОРЯДОК

Спеціальність: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право
Галузь знань: 081 – право

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Гавриленко

Науковий консультант **– Волошин Юрій Олексійович,**
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Гавриленко В. В. Міжнародно-правові стандарти в сфері правоохоронної діяльності держави та їх імплементація у національний правопорядок. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут», Київ, 2025.

Дисертація є сучасним комплексним дослідженням та продовженням наукової розробки проблем імплементації міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності у національні правопорядки держав. Наукова новизна обумовлена формуванням, доведенням та отриманням нових знань за тематикою роботи, предмет якої є актуальним та важливим напрямком наукового пізнання.

У дисертації сформовано та обґрунтовано низку нових концептуальні положень і висновків, що мають наукову новизну. Аргументовано, що теоретичне дослідження впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок в історико-правовому та логістичному аспектах висуває на перше місце інституційний аспект.

Вмотивовано, що паралельно необхідно досліджувати міжнародно-уніфікаційний аспект, а також аспект конституціоналізації, тобто, коли національне законодавство про діяльність правоохоронних органів окремої або окремих держав впливало на появу в міжнародно-правових актах нових міжнародних стандартів.

Обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок, який полягає у застосуванні методології наукового пізнання заснованої на поєднанні загально-правових, міжнародно-

правових, спеціально правових (методологія науки конституційного права) та порівняльно-правових методах.

Подано концептуальне бачення більш детального та ефективного дослідження впливу міжнародного права на національний правопорядок через визначення сприяння застосуванню основних аспектів його сфер впливу на об'єкт регулювання, а саме – суб'єктний, об'єктний і просторовий.

Сформульоване власне бачення категорії «імплементація», як основної категорії. Це – процес розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів, що знаходяться у міжнародних договорах, підписантами та учасниками яких є держава, і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами.

Розроблено інші категорії, що є похідними від категорії імплементація.

Імплементаційна практика – цілеспрямована діяльність законотворців національної держави з метою розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів шляхом виконання зобов'язуючих приписів міжнародних договорів, підписантами та учасниками яких є держава і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами.

Імплементування –дія або комплекс дій, що наповнюють та відображають процес імплементації під час розробки та прийняття конкретного національного законодавчого або іншого нормативно-правового акту на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів.

Сформульовано власне бачення категорії «механізм імплементації». Це сукупності правових та інституційних засобів, способів, прийомів, методів та методик, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права та імплементування міжнародно-правових норм у національне законодавство.

Доведено, що наявність в доктрині міжнародного права особового підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності, обґрунтовується п’ятьма аспектами: 1) міжнародні джерела містять стандарти та норми, які спрямовані на цільову аудиторію держав, що приєдналися до міжнародного документу, та які включають фізичних осіб, представників певних професій, державних службовців, в тому числі представники судових та правоохоронних органів; 2) співробітники судових та правоохоронних органів мають обов’язково виконувати стандарти та норми або підкорятися їм; 3) міжнародний документ ототожнюється із міжнародними стандартами та нормами, які містяться в документі, бо і міжнародний документ і стандарти та норми, що містяться в ньому, призначені для застосування кількома країнами, або всіма членами глобального чи регіонального органу, або всіма членами міжнародної організації тощо; 4) міжнародний стандарт і норма – це документ, але тільки міжнародний, у якому цей стандарт чи норма містяться; 5) міжнародні стандарти за своєю правовою силою відносяться до «м’якого» права і держави, зазвичай, можуть або їх ігнорувати, або застосовувати «м’яке» право на свій розсуд, але іноді міжнародні стандарти можуть мати обов’язкову юридичну силу.

Констатується, що враховуючи на феноменологічний характер міжнародно-правових стандартів, їх суперечливу та мінливу правову природу, суттєві об’єкти міжнародно-правового значення, що ними регулюються, а також широке коло суб’єктів, що пов’язані з їх застосуванням, при дослідженні і вивченні зазначених феноменів сучасного міжнародного публічного права і національного конституційного права держав застосовується широке коло методів, прийомів та принципів пізнання юридичної реальності.

Обґрунтовано, що системне дослідження функцій міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності дає змогу констатувати, що саме вони виступають як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем. Доводиться, що до функцій

міжнародно-правових стандартів в сфері організації та діяльності правоохоронних органів відносяться такі: установча функція, яка полягає у первинному заснуванні певних міжнародних інститутів; уніфікаційна або стандартизаційна функція, яка полягає у введенні єдиних правових стандартів для документації, стандартизації термінів тощо; координуюча функція, яка полягає у встановленні єдиних правил поведінки, які є стандартами для всіх національних правоохоронних систем, що дозволяє їм взаємодіяти, а не заважати одна одній; охоронна функція, яка полягає у закріпленні механізмів, які б захищали законні права й інтереси держави та дозволяли спільно (колективно) карати порушників; забезпечувальна функція, яка полягає у спонуканні держав та їх правоохоронних систем дотримуватись певних правил поведінки як у мирний час, так і в період війни.

Запропоновано авторське визначення міжнародно-правових стандартів у сфері національних правоохоронних систем – це, по-перше, передбачені в міжнародному праві правила організації самої правоохоронної діяльності, а, по-друге, правила організації і діяльності кожного державного органу, який відноситься до судового або правоохоронного.

Зроблено висновок, що існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів, яка передбачає дві групи стандартів: а) перша група проголошує і визначає права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців; б) друга група містить міжнародно-правові стандарти, в яких детально прописується алгоритм дій правоохоронця у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями, причому, норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації.

Доповнено змістом положення про те, що наявність великої кількості доктринальних підходів до дефінітивного визначення «міжнародно-правові стандарти» суттєво ускладнюють процес їх розуміння, і в той же час,

актуалізують та об’єктивують таке завдання, тому необхідно зазначити продуктивність підходів щодо: а) формування таких стандартів в сфері міжнародного публічного права у вигляді його норм і принципів; б) розгляду стандартів переважно в сфері легалізації, охорони, захисту і гарантування реалізації прав і свобод людини і громадянина; в) застосування таких стандартів відносно забезпечення конкретних прав людини (громадянських, політичних, культурних, та ін.) або прав певної категорії осіб; г) визначення їх позитивного впливу на національний нормативний масив; г’) їх позитивного впливу на національний механізм нормотворчості; д) їх розуміння в широкому і вузькому значеннях.

Визначено фактори, які треба враховувати в процесі пізнання міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності, а саме: по-перше, залежність функції міжнародно-правових стандартів від інших явищ, які мають властиві лише їм риси та характеризуються через функції філософії, функції філософії права, функції загального права, функції міжнародного публічного права, а також через функції імплементування міжнародних стандартів в національне законодавство та функції самого національного права, до якого міжнародні стандарти були імплантовані; по-друге, розуміння під функціями міжнародно-правових стандартів способи їх впливу на національне законодавство, яке, у свою чергу, регулює нормами права всі сфери судової та правоохоронної діяльності.

Досліджено положення про те, що зіставлення та порівняння міжнародних стандартів в профільній сфері із національними законодавчими актами дає змогу відповісти на низку питань методологічної та праксеологічної властивості: якою мірою міжнародно-правові джерела, де визначено стандарти щодо організації та здійснення правоохоронної діяльності, вплинули на українське законодавство щодо визначення базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності; чи повністю національний законотворець врахував зобов’язання та рекомендації джерел

міжнародного права; чи відповідають за змістом правові приписи національного законодавства змісту міжнародних стандартів.

Обґрунтовано положення про необхідність звернення уваги на змістовне наповнення самих принципів, що містяться в міжнародно-правових актах та визначаються як міжнародно-правові стандарти в профільній сфері: а) всі принципи мають розпливчастий зміст, що їх неможливо охопити розумом чи свідомістю з позиції того, як можна дотримуватися цих принципів у процесі діяльності; б) зазначені принципи скоріш за все можна використовувати у якості оціночних критеріїв після завершення діяльності.

Аргументовано положення про те, що в Україні розроблений управлінський алгоритм відносно імплементації міжнародно-правових стандартів в національне законодавство держави. Алгоритм базується на наступних настановах: а) у демократичній державі існує об'єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності судових та правоохоронних органів; б) необхідно враховувати національні історичні, культурні та правові традиції і звичаї, причому національне забарвлення законодавчих актів після імплементації в них міжнародних стандартів має бути обов'язковим; в) жоден міжнародний документ, у якому містяться стандарти у вигляді норм, принципів та рекомендацій, не може стати наднаціональним; г) якщо в міжнародному документі є імперативні норми, то вони виконуються державою у силу того, що міжнародний акт був підписаний повноважним її представником та ратифікований законодавчим органом держави.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, міжнародні джерела, імплементація, судові та правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, національний правопорядок, національне законодавство.

SUMMARY

Gavrylenko V. V. International legal standards in the sphere of law enforcement activities of the state and their implementation in the national legal order. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.02 - Constitutional Law; Municipal Law. - State Non-Profit Enterprise "State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, 2025.

The dissertation is a modern comprehensive study and continuation of the scientific development of the problems of implementing international legal standards in the field of law enforcement activities into the national legal systems of states. Scientific novelty is due to the formation, proof and obtaining of new knowledge on the topic of the work, the subject of which is a relevant and important area of scientific knowledge.

The dissertation has formed and substantiated a number of new conceptual provisions and conclusions that have scientific novelty. It is argued that the theoretical study of the influence of international legal standards in the field of law enforcement and their implementation in the national legal order in historical, legal and logistical aspects puts the institutional aspect in the first place.

It is motivated that it is necessary to simultaneously study the international unification aspect, as well as the aspect of constitutionalization, that is, when national legislation on the activities of law enforcement agencies of a separate or separate states influenced the emergence of new international standards in international legal acts.

The methodological tools for studying international legal standards in the field of law enforcement and their implementation in the national legal order are substantiated, which consists in applying the methodology of scientific knowledge based on a combination of general legal, international legal, special legal (methodology of the science of constitutional law) and comparative legal methods.

A conceptual vision is presented for a more detailed and effective study of the influence of international law on the national legal order by determining the promotion of the application of the main aspects of its spheres of influence on the object of regulation, namely, subjective, objective, and spatial.

A personal vision of the category "implementation" as the main category has been formulated. This is the process of developing and adopting national legislative and other regulatory legal acts on the functioning of judicial and law enforcement bodies based on the mandatory implementation of international norms and principles contained in international treaties to which the state is a signatory and participant, and whose binding consent has been given by national parliaments.

Other categories have been developed that are derivatives of the implementation category. Implementation practice is the purposeful activity of lawmakers of a nation state to develop and adopt national legislative and other regulatory legal acts on the functioning of judicial and law enforcement bodies by implementing the binding provisions of international treaties to which the state is a signatory and party and whose binding consent has been given by national parliaments.

Implementation – an action or set of actions that fill and reflect the implementation process during the development and adoption of a specific national legislative or other regulatory legal act on the basis of mandatory compliance with international norms and principles.

The author formulates his own vision of the category “implementation mechanism”. This is a set of legal and institutional means, methods, techniques, methods and techniques used by subjects of international law at the international and national levels, in order to implement the provisions of international law and implement international legal norms into national legislation.

It is proven that the presence in the doctrine of international law of a personal approach to understanding international legal standards in the field of law enforcement is justified by five aspects: 1) international sources contain standards and norms that are aimed at the target audience of states that have joined the

international document, and which include individuals, representatives of certain professions, civil servants, including representatives of judicial and law enforcement agencies; 2) employees of judicial and law enforcement agencies must necessarily comply with the standards and norms or obey them; 3) an international document is identified with the international standards and norms contained in the document, because both the international document and the standards and norms contained in it are intended for application by several countries, or all members of a global or regional body, or all members of an international organization, etc.; 4) an international standard and norm is a document, but only an international one, in which this standard or norm is contained; 5) international standards, by their legal force, belong to "soft" law and states can usually either ignore them or apply "soft" law at their discretion, but sometimes international standards can have binding legal force.

It is stated that taking into account the phenomenological nature of international legal standards, their contradictory and changing legal nature, significant objects of international legal significance regulated by them, as well as a wide range of subjects related to their application, a wide range of methods, techniques and principles of knowledge of legal reality are used in the research and study of the above phenomena of modern international public law and national constitutional law of states.

It is substantiated that a systematic study of the functions of international legal standards in the field of law enforcement activities makes it possible to state that they act as a methodological basis for the creation and improvement of national law enforcement systems. It is proved that the functions of international legal standards in the field of organization and activity of law enforcement bodies include the following: the constituent function, which consists in the initial establishment of certain international institutions; the unification or standardization function, which consists in the introduction of uniform legal standards for documentation, standardization of terms, etc.; a coordinating function, which consists in establishing uniform rules of conduct, which are standards for all national law enforcement systems, which allows them to interact, rather than interfere with each other; a

protective function, which consists in establishing mechanisms that would protect the legitimate rights and interests of the state and allow for joint (collective) punishment of violators; a ensuring function, which consists in encouraging states and their law enforcement systems to adhere to certain rules of conduct both in peacetime and in wartime.

The author's definition of international legal standards in the field of national law enforcement systems is proposed - these are, firstly, the rules for organizing law enforcement activities themselves, provided for in international law, and, secondly, the rules for organizing and operating each state body that belongs to the judicial or law enforcement.

It is concluded that there is an extensive and comprehensive system of international legal standards and principles, which provides for two groups of standards: a) the first group proclaims and defines human rights and freedoms, including those that may be violated by unethical behavior of law enforcement officers; b) the second group contains international legal standards, which prescribe in detail the algorithm of actions of a law enforcement officer in standard situations of contact with individuals, citizens, offenders and even criminals, and the norms contained in the standards of the second group directly indicate the proper and permissible behavior of a law enforcement officer in a standard situation.

The provision has been supplemented with the content that the presence of a large number of doctrinal approaches to the definitive definition of "international legal standards" significantly complicates the process of understanding them, and at the same time, actualizes and objectifies such a task, therefore it is necessary to note the productivity of approaches regarding: a) the formation of such standards in the field of international public law in the form of its norms and principles; b) consideration of standards mainly in the field of legalization, protection, defense and guaranteeing the implementation of human and citizen rights and freedoms; c) application of such standards in relation to ensuring specific human rights (civil, political, cultural, etc.) or the rights of a certain category of persons; d) determination of their positive impact on the national normative array; d') their positive impact on

the national mechanism of rule-making; e) their understanding in a broad and narrow sense.

The factors that must be taken into account in the process of understanding international legal standards in the field of law enforcement activities are identified, namely: firstly, the dependence of the function of international legal standards on other phenomena that have features inherent only to them and are characterized by the functions of philosophy, the functions of the philosophy of law, the functions of common law, the functions of international public law, as well as the functions of implementing international standards into national legislation and the functions of the national law itself, into which international standards were implanted; secondly, understanding the functions of international legal standards as the ways in which they influence national legislation, which, in turn, regulates all areas of judicial and law enforcement activities with legal norms.

The article investigates the proposition that the comparison of international standards in the profile area with national legislative acts allows answering a number of questions of methodological and praxeological nature: to what extent international legal sources, where standards for the organization and implementation of law enforcement activities are defined, have influenced Ukrainian legislation in determining the basic principles of the organization and implementation of law enforcement activities; whether the national legislator has fully taken into account the obligations and recommendations of the sources of international law; whether the legal provisions of national legislation correspond in content to the content of international standards.

The proposition about the need to pay attention to the substantive content of the principles themselves, contained in international legal acts and defined as international legal standards in the profile area, is substantiated: a) all principles have a vague content that cannot be grasped by reason or consciousness from the standpoint of how these principles can be adhered to in the process of activity; b) the specified principles can most likely be used as evaluation criteria after the completion of the activity.

The article argues that Ukraine has developed a management algorithm for the implementation of international legal standards into the national legislation of the state. The algorithm is based on the following guidelines: a) in a democratic state there is an objective regularity of the comprehensive influence of the system of international legal standards on the basis of legal regulation of the activities of judicial and law enforcement bodies; b) it is necessary to take into account national historical, cultural and legal traditions and customs, and the national coloring of legislative acts after the implementation of international standards in them should be mandatory; c) no international document containing standards in the form of norms, principles and recommendations can become supranational; d) if an international document contains imperative norms, they are implemented by the state by virtue of the fact that the international act was signed by its authorized representative and ratified by the legislative body of the state.

Keywords: international legal standards, international sources, implementation, judicial and law enforcement bodies, law enforcement activities, national law and order, national legislation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем. Аналітично-порівняльне правознавство. *Серія «Право»*. 2022. №5. С. 395-401. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.73. **(Фахове видання категорії Б)**

2. Гавриленко В.В. Вплив міжнародно-правових стандартів на компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів. *Слово національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С. 46-55. DOI: 10.37566/2707-6849-2024-1(46)-2. **(Фахове видання категорії Б)**

3. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини на життя та їх імплементація у діяльність національних правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. 2024. № 11 (53). С. 883-896. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-11(53)-883-896. **(Фахове видання категорії Б)**

4. Гавриленко В.В. Імплементація міжнародно-правових стандартів щодо попередження (превенції) правопорушень та злочинів в Україні. *Серія ПРАВО*. 2024. № 85, частина 4. С. 226-232. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.33. **(Фахове видання категорії Б)**

5. Гавриленко В.В. Інститут національних координаторів у запобіганні та протидії правопорушенням в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2024. № 9(9). С. 98-108. DOI: 10.52058/3041-1254-2024-9(9)-98-108. **(Фахове видання категорії Б)**

6. Гавриленко В.В. Роль міжнародно-правових стандартів у вирішенні проблем реформування судової системи України. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Право». 2024. № 12(40). С. 53-65. DOI: 10.52058/2786-6025-2024-12(40)-53-65. **(Фахове видання категорії Б)**

7. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти у реформуванні української прокуратури та протидії організованої злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 578-581. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/140. **(Фахове видання категорії Б)**

8. Гавриленко В.В. Система міжнародно-правових норм та принципів - основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 879-886. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.05.134. **(Фахове видання категорії Б)**

9. Гавриленко В.В. Основні аспекти історико-правового впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок. *Серія: Право*. 2024. Том 4, № 84. С. 252-259. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.35. **(Фахове видання категорії Б)**

10. Гавриленко В.В. Змістовна характеристика суб'єктно-об'єктної сфери впливу міжнародного права на національний правопорядок. *Серія: «Юриспруденція»*. 2025. №74. С. 96-100. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.19. **(Фахове видання категорії Б)**

11. Гавриленко В.В. Просторова сфера дії міжнародного права та діяльність національних судових та правоохоронних органів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2025. Том 36 (75) №2. С. 163-168. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/23. **(Фахове видання категорії Б)**

12. Гавриленко В.В. Зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів у сферу національної правоохоронної діяльності. *Юридичний вісник*. 2025. №2. С. 148-156. DOI: 10.32782/yuv.v2.2025.16. **(Фахове видання категорії Б)**

13. Гавриленко В.В. Поводження із конфіденційною інформацією: європейський досвід імплементації міжнародно-правового стандарту у

національне законодавство. *Правові новели*. 2025. №25. С. 105-113. DOI: 10.32782/ln.2025.25.13. **(Фахове видання категорії Б)**

14. Гавриленко В.В. Імплементація міжнародних принципів щодо протидії корупції у національне законодавство: європейський досвід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. №2. С. 180-184. DOI: 10.32782/pyuv.v2.2025.31. **(Фахове видання категорії Б)**

15. Гавриленко В.В. Базові міжнародні принципи організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2025. №2. С. 160-166. DOI: 10.32782/chern.v2.2025.28. **(Фахове видання категорії Б)**

16. Гавриленко В.В. Імплементація положень міжнародно-правових актів щодо принципів діяльності правоохоронних органів в українське законодавство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. №2. С. 142-150. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-2-22. **(Фахове видання категорії Б)**

17. Гавриленко В.В. До питання сучасного концепту міжнародно-правових стандартів правоохоронної діяльності в контексті глобальних викликів. *Юридичний вісник*. 2025. № 6. С. 173-178. DOI: 10.32782/yuv.v6.2025.21

Статті у зарубіжних виданнях та наукових фахових виданнях України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах даних:

18. Gavrylenko V., Svintsytskyi A., Govorun D., Gumeniuk I., Kulyk S. Synergy of international standards of law enforcement and justice: challenges of integration into the legal order of Ukraine. *Archivio giuridico Filippo Serafani*. 2025. Anno CLVII, Fascicolo 3. С. 663-686. ISSN 0391-5646. **(Scopus)** URL: https://www.scopus.com/pages/publications/105027898189?origin=resultslist

19. Gavrylenko V., Voloshyn Y., Akhmetov B., Kaspruk O., Kulyk S. Peculiarities of international legal regulation of combating international transport terrorism in modern conditions: cyber hygiene and cybersecurity. *Third International Conference on Cyber Hygiene & Conflict Management in Global Information Networks*, January 24–27, 2024, Kyiv, Ukraine. 2024. С. 229-238. URL: https://ceur-ws.org/Vol-3925/paper19.pdf. **(Scopus)** URL: http://scopus.com/pages/publications/85219647154?origin=resultslist

20. Gavrylenko V., Kulyk S.V., Vysotskyi D.Ye., Mukhin O., Rohovenko O.V. The role of national innovation systems in global innovation ecosystems. *International Journal of Ecosystems and Ecology Science (IJEES)*. 2025. Vol. 15 (1). С. 329-340. DOI: 10.31407/ijees15.137. ISSN 2224-4980. **(Scopus)** URL: https://www.scopus.com/pages/publications/105001651624?origin=resultslist

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

21. Gavrylenko V. International Legal Standards as a System of Norms, Principles and Recommendations that Reflect the Directions, Competence and Specifics of National Judicial and Other Law Enforcement Agencies. Collected Scientific Papers of the VIII International Scientific Conference "*Trends and Emerging Issues in Law: Including Security, Psychology and Communication*" Opatija, Croatia, 12–13 May 2025. 2025. С. 142-155. DOI: 10.54658/ESS.monograph.2025.pp.1-180. ISBN: 978-83-976-11108. URL: https://www.e-science.space/wp-content/uploads/2025/06/Monograph-seite-2025.pdf

22. Гавриленко В.В. Загальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності. *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку*: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної

конференції «Від громадянського суспільства - до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2024. С. 280-283. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_07-06-2024_Zbirka_tez.pdf.

23. Гавриленко В.В. Роль Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у формуванні принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності. *Права людини в правовій системі ЄС*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2024. С. 165-168. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_26-04-2024_Zbirka_tez.pdf.

24. Гавриленко В. Імплементація міжнародних стандартів у реформуванні правоохоронної системи України: проблеми та перспективи. *Фундатор української академічної юридичної науки та освіти, Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 135 річчя від дня народження В.М. Корецького, (м. Київ, 20 лютого 2025 р.) / за ред. О.В. Скрипнюка, Н.В. Камінської. Київ, 2025-2026. С. 113-117.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 21

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА ПРАВООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ……**44**

1.1. Історико-правові аспекти впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок…… 44

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження імплементації міжнародно-правових стандартів у діяльність національних правоохоронних органів…… 75

1.3. Функції міжнародно-правових стандартів як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем…….....113

1.4. Аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності……..... 131

Висновки до розділу 1:…… **161**

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……173

2.1.Міжнародно-правові стандарти як система норм, принципів та рекомендацій, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів ….....175

2.2.Предмет спільної міжнародної правової діяльності у межах національних правових систем та місце в ньому міжнародно-правових стандартів правоохоронної діяльності …….....197

2.3. Зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності…….. 226

2.4.Дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини в правоохоронній діяльності як головний чинник створення національного правопорядку…….256

Висновки до розділу 2:……**279**

РОЗДІЛ 3. РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ…… - 288

3.1. Аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам…….. 291
3.2. Проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів…….319
3.3. Шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок як головний напрямок євроінтеграційних перетворень в Україні……..... 340
Висновки до розділу 3:……..355
ВИСНОВКИ ……...364
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...391
ДОДАТОК……...438

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Прагнення України до досягнення передового європейського рівня правової держави є одним із чинників, що протягом останніх років обумовлює активну імплементацію міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок.

Основним орієнтиром в цьому процесі, крім національних, історичних та правових традицій, має бути досвід провідних країн світу, який дозволяє розбудовувати українську державність та її правову систему відкрито і прозоро, у тісній взаємодії з іноземним та міжнародним правом, шляхом запозичення і використання сучасних прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, ідей, загальновизнаних міжнародних принципів, норм, стандартів, а також з використанням відповідних технологічно-нормативних прийомів.

Імплементація міжнародно-правових стандартів в українську національну правоохоронну систему почалася одразу з часу проголошення незалежності України та продовжувалося протягом тридцяти років, але саме зараз об'єктивується необхідність прискорення цього процесу шляхом постійного та скрупульозного пошуку в міжнародно-правових джерелах, яких з кожним роком стає все більше і більше, нових демократичних напрямів функціонування судових та правоохоронних органів, новітніх форм та засобів гарантування і охорони ними прав, свобод і законних інтересів людини.

Крім аналізу джерел міжнародного права необхідно відслідковувати наукові напрацювання відомих зарубіжних та вітчизняних фахівців, які у своїх працях можуть запропонувати сучасні і дієві способи та прийоми запозичення міжнародно-правових стандартів у діяльності національних правоохоронних органів. Це також є вагомим шляхом і методом вирішення основного питання щодо приведення української правоохоронної системи до сучасних світових та європейських стандартів. Проте не може бути непродуманого та простого механічного перенесення міжнародного стандарту або зарубіжного досвіду їх

втілення у національні правоохоронні системи, оскільки наша держава є самобутньою країною зі своєю історією, культурою, менталітетом, власним шляхом розвитку права та правової системи, в яких поєднуються загально цивілізаційні і специфічні, властиві лише Україні, тенденції.

У зв'язку з цим існує нагальна потреба аналізу існуючих вітчизняних та зарубіжних напрацювань стосовно запозичення міжнародно-правових стандартів як методологічної основи для створення та удосконалення національної правоохоронної системи, розробки прийнятних для України процедур і механізмів впровадження позитивних елементів організації і діяльності правоохоронних органів, що визначає необхідність проведення відповідних наукових досліджень і, в першу чергу, на фундаментальному рівні.

Розв'язання означеної у назві дисертації проблеми та її складових передбачає необхідність детального дослідження кардинальних явищ, що відображаються у наступних категоріях: міжнародно-правовий стандарт; міжнародно-правові стандарти в сфері судової та правоохоронної діяльності; імплементація стандартів у національний правопорядок та законодавство держави; міжнародна правоохоронна діяльність; форми і напрямки міжнародного співробітництва у сфері правоохоронної діяльності; міжнародні джерела у сфері правоохоронної діяльності; організація діяльності міжнародних правоохоронних організацій; структура та засади діяльності європейських та субрегіональних правоохоронних органів та інституцій; зарубіжний та європейський досвід імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної судової та правоохоронної діяльності; міжнародні стандарти дотримання прав людини у правоохоронній сфері; відповідність правового регулювання судової та правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам; проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів; шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів в український національний правопорядок.

Вище перелічене яскраво свідчить про значні масштаби питань, які необхідно у сукупності та взаємозв'язку дослідити у рамках загальної проблеми однієї дисертаційної роботи, чого раніше не робилося жодним вітчизняним науковцем-правником.

Тим не менше, варто відзначити вчених-представників правової науки, праці яких сприяли формуванню базових засад для розкриття проблеми імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу судової та правоохоронної діяльності, а також у національний правопорядок держави. Серед них: І. П. Андрусяк, М. О. Баймуратов, О. В. Балинський, О. М. Бандурка, А. І. Білас, В. В. Біліченко, А. І. Берендєєва, О. В. Волошенюк, Д. Є. Забзалюк, Ю. Я. Касараба, В. В. Касько, О. Є. Користін, Б. А. Маланчук. В. І. Малімон, Л. Р. Наливайко, П. М. Рабінович, Т. Л. Сироїд, О. С. Стеблинська, К. В. Степаненко, В. Я. Тацій, Н. П. Шевченко, Ю. С. Шемшученко та інші.

Не менш важливим є узагальнення досвіду світових та європейських країн щодо імплементації міжнародно-правових стандартів у національні судові та правоохоронні системи. Досить назвати прізвища таких вчених як: М. М. Алмані, В. В. Баштанник, К. О. Боярчук, С. В. Веремієнко, Ю. О. Волошин, В. М. Галунько, В. О. Гарматюк, О. О. Житний, С. М. Заброда, О. І. Іваньков, І. М. Леган, І. О. Лозицька, І. Г. Лехняк, С. М. Ляхівненко, О. В. Марцеляк, Л. О. Марусяк, Н. М. Павлюк, О. С. Почанська, В. В. Попко, В. В. Пророченко, Є. Б. Тітов, Н. В. Хмелекська, О. О. Шандула, та інші.

У дисертації активно застосовувалися напрацювання зарубіжних науковців. Основні серед них: Jonathan Hadley, Robert C. Davis, Matti Joutsen та інші.

Джерелом синтезу доктринальних напрацювань стали окремі положення суміжних праць, близьких до предмету дисертаційного дослідження. Серед основних представників слід відзначити наступних вчених: Я. Л. Волошина, А. П. Гусак, В. І. Касьян, І. М. Каліущенко, М. І. Козюбра, А. В. Мовчан, О. Г. Семенюк, М. І. Ставнійчук, В. І. Ткаченко, Р. С. Яблонський та інші.

Значна кількості вчених, що розробляли складові проблеми дисертації або торкалися її, досліджуючи поміжні питання і не намагаючись розв'язати проблему в цілому в окремому фундаментальному дослідженні, свідчить про її важливість як у теоретичному, так й у практичному сенсах.

Усі перераховані вище чинники зумовлюють необхідність подальшої наукової розробки концепції імплементації міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності у національні правопорядки держав взагалі та української держави зокрема, що також обумовлює актуальність цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут» на тему «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (реєстраційний номер № 69-2021/150106).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка цілісної концепції імплементації міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності у національний правопорядок держави та вироблення на її основі пропозицій практичного, теоретико-методологічного та нормативно-правового характеру.

Для реалізації мети у дисертації сформульовано наступні завдання:

- здійснити історико-правовий аналіз впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок;
- окреслити теоретико-методологічні засади дослідження імплементації міжнародно-правових стандартів у діяльність національних судових та правоохоронних органів;
- охарактеризувати функції міжнародно-правових стандартів як методологічної основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем;

- здійснити аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності;

- охарактеризувати міжнародно-правові стандарти як систему норм, принципів та рекомендацій, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів;

- визначити предмет спільної міжнародної правової діяльності у межах національних правових систем та місце в ньому міжнародно-правових стандартів судової та правоохоронної діяльності;

- проаналізувати зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної судової та правоохоронної діяльності;

- з'ясувати стан дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини в правоохоронній діяльності як головного чиннику створення національного правопорядку;

- уявити відповідність правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам;

- розкрити основні проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності України завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів;

- визначити та аргументувати шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок як головний напрямок євроінтеграційних перетворень в Україні;

- розкрити зміст ключових категорій, що відображають процес імплементації міжнародно-правових стандартів у сферу правоохоронної діяльності, а саме: імплементація, імплементаційна практика, іиплементування, механізм імплементації, понятєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації;

- визначити та обґрунтувати нагальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності на підставі існуючих міжнародно-правових стандартів;

- з’ясувати та проаналізувати рівні, напрями, види та форми міжнародного співробітництва в сфері діяльності судових та правоохоронних органів;

- дослідити у порівняльному аспекті дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини на прикладі права людини на життя в правоохоронній діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності судових та правоохоронних органів завдяки імплементації у національне законодавство міжнародно-правових стандартів.

Предметом дослідження є сучасна концепція імплементації міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності у національний правопорядок.

Методи дослідження. *Методологічна основа* дослідження охоплює загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання, що у своєму поєднанні забезпечують отримання нових знань та висновків у контексті предмету дослідження. *Фундаментальна або філософська методологія (загальнонаукова методологія)* є найвищим рівнем методології, що дозволяє визначити загальну стратегію принципів пізнання місця і ролі міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності держави, розкрити напрями, форми і методи імплементації стандартів у національний правопорядок, уявити сучасну систему міжнародних стандартів та їх вплив на організацію та діяльність національних судових та правоохоронних органів. За допомогою діалектичного методу в роботі розкрито не тільки об’єкт, предмет та розв’язані завдання, але й досліджено чимало наукових проблем. Діалектичний метод у сукупності із загально науковими та конкретно науковими методами створює саме ті методологічні засади, які безпосередньо

пов’язані зі специфікою досліджуваної сфери та дозволяють повністю її розкрити (1.2, 2.1, 3.2).

Задля досягнення мети дослідження, вирішення його завдань у роботі було застосовано с*истему загальнонаукових методів,* до яких відносяться: *аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння та абстрагування.* Застосування цих методів пронизує скрізь всю роботу.

Історичний метод припускає необхідність вивчення генезису правового регулювання функціонування національних судових та правоохоронних органів, виділення основних етапів і тенденцій розвитку цього регулювання, дослідження процесу поступового створення правової основи їх діяльності, тобто, як основа зароджувалася, як розвивалася, коли почала активно вбирати в себе міжнародні стандарти та який сучасний зміст та форми вона набула, показати розвиток правової основи та її стан в конкретний проміжок часу стосовно забезпечення сфер практичної діяльності органів тощо (1.1, 2.4, 3.3,).

У межах історичного методу активно застосовувався *порівняльно-історичний підхід* як сукупність пізнавальних засобів та процедур, що дозволяло виявляти схожість, подібність і відмінність між підходами законодавців різних держав стосовно імплементації міжнародних стандартів у правове регулювання судової та правоохоронної діяльності, визначати їхню генетичну спорідненість (зв’язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку (1.3, 2.2).

Метод т*ермінологічного аналізу* передбачав вивчення історії термінів, категорій і позначуваних ними понять у сфері імплементації міжнародних стандартів, розробку або уточнення їх змісту та обсягу, встановлення взаємозв’язку і субординації між категоріями, їх місця в понятійному апараті теорії міжнародного права та впливу цих категорій у правове регулювання діяльності національних правоохоронних органів. Цей метод дав можливість дослідити, уточнити і наповнити новим змістом терміни, які відображають мету, завдання, функції міжнародних стандартів, форми, методи, способи їх імплементації у національне законодавство тощо (1.2, 2.2, 3.1).

За допомогою *методу моделювання* в роботі стало можливим дослідити суттєві ознаки такого правового явища як структура та зміст національного нормативно-правового акту про діяльність судового або правоохоронного органу, який прийнятий під впливом міжнародно-правових стандартів (1.4, 2.1).

Системний принцип, застосування якого також об'єктивувала досліджувана робота, дав можливість комплексно дослідити складні системи, якими є міжнародно-правові стандарти та національне право, яке регулює організацію та діяльність судових та правоохоронних органів на підставі цих стандартів, уявити їх як єдине ціле завдяки намаганню національних законотворців налагодити їх взаємозв'язок та узгодженість із функціонуванням усіх елементів і частин (2.3, 3.2, 3.3).

В дослідженні активно застосовувався *системно-діяльнісний підхід*, як різновид системного принципу. За допомогою цього підходу судова та правоохоронна діяльність у національній державі розглядалася як специфічна предметна та професійна діяльність групи людей, досліджувалася як певний компонентний склад людської діяльності (2.3, 3.1).

Конкретно-наукова методологія відображена у роботі сукупністю ідей та специфічних методів юридичної науки, на які спирався дослідник, та які стали базою для розв'язання конкретної проблеми стосовно правового регулювання організації та діяльності національних правоохоронних органів на підставі імплементації міжнародних стандартів.

У досліджуваній роботі широко застосовувалась *юридична компаративістика або метод порівняльного правознавства*, що небезпідставно вважається у провідних країнах світу одним з основних сучасних напрямів вивчення правових питань і який має надзвичайно великий науково-праксеологічний потенціал (1.3, 2.2, 2.4, 3.1, 3.3).

Нормативну основу дослідження склали: Конституція України, міжнародно-правові джерела, що містять міжнародно-правові стандарти, закордонне та вітчизняне законодавство з питань діяльності суду,

прокуратури та правоохоронних органів, резолюції та висновки закордонних організацій.

Емпірична база дослідження охоплює досвід та практику імплементації міжнародно-правових стандартів у діяльність вітчизняних та закордонних органів суду та правоохоронних структур, міжнародну взаємодію у сфері протидії злочинності. У роботі застосовуються відомості статистичного, довідкового характеру, а також офіційні дані державних структур щодо показників стану національного правопорядку.

Наукова новизна одержаних результатів визначена як поставленими в дисертації завданнями, так і засобами вирішення, і характеризується тим, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній конституційно-правовій науці дослідженням міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності держави та їх імплементації у національний правопорядок.

У дисертаційній роботі сформульовано такі концептуальні положення і висновки, що мають наукову новизну, і є особистим внеском автора в дослідження профільної проблематики:

уперше:

– обґрунтовано, що теоретичне дослідження впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок в історико-правовому та логістичному аспектах висуває на перше місце *інституційний аспект*, – тобто, проблему зародження, становлення та розвитку у конкретній державі правоохоронних органів та їх системи; по-друге, паралельно необхідно досліджувати й *міжнародно-уніфікаційний аспект*, – тобто, сам процес виникнення міжнародно-правових стандартів, визначати етапи їх поступового збільшення у міжнародно-правових актах, простежувати їх якісне та змістовне наповнення, з’ясовувати шляхи імплементування стандартів державами-підписантами міжнародних угод у своє національне законодавство про діяльність правоохоронних структур тощо; по-третє, необхідно також досліджувати зворотній момент, – а саме *аспект конституціоналізації*, – тобто, коли національне законодавство

про діяльність правоохоронних органів окремої або окремих держав впливало на появу в міжнародно-правових актах нових міжнародних стандартів;

– обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок, який полягає у застосуванні методології наукового пізнання заснованої на поєднанні загально-правових, міжнародно-правових, спеціально правових (методологія науки конституційного права) та порівняльно-правових методах;

– подано концептуальне бачення більш детального та ефективного дослідження впливу міжнародного права на національний правопорядок через визначення сприяння застосуванню основних аспектів його сфер впливу на об'єкт регулювання, а саме – *суб'єктний, об'єктний і просторовий;*

– надано розуміння суб'єктного складу сприйняття впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності через умовне визначення чотирьох груп суб'єктів такого впливу на: 1) окрему державу або держави; 2) державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність; 3) осіб і громадян, що знаходяться на теренах держави; та 4) представників (співробітників) судових і правоохоронних органів;

– на основі системного аналізу міжнародних нормативних джерел та доктринальних позицій вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно категорії «імплементація», а також порівняння її із суміжними категоріями, виходячи з предмету та об'єкту дослідження, сформульоване власне бачення самої категорії «імплементація», як основного поняття, та інших понять, що є похідними від неї, а саме: А) *імплементація* – як процес розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів, що знаходяться у міжнародних договорах, підписантами та учасниками яких є держава, і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами; Б) *імплементаційна практика* – як цілеспрямована діяльність законотворців

національної держави з метою розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів шляхом виконання зобов'язуючих приписів міжнародних договорів, підписантами та учасниками яких є держава і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами; В) *імплементування* – як дія або комплекс дій, що наповнюють та відображають процес імплементації під час розробки та прийняття конкретного національного законодавчого або іншого нормативно-правового акту на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів; Г) *механізм імплементації* – як сукупність правових та інституційних засобів, способів, прийомів, методів та методик, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права та імплементування міжнародно-правових норм у національне законодавство; Г') *поняттєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації* – як наукова розробка категорій, понять і дефініцій профільного характеру та їх втілення в імплементаційну практику;

– доведено, що наявність в доктрині міжнародного права особового підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності, обґрунтовується тим, що: А) вони містять стандарти та норми, які спрямовані на цільову аудиторію держав, що приєдналися до міжнародного документу (а це і фізичні особи, і представники певних професій, і державні службовці, в тому числі представники судових та правоохоронних органів тощо); Б) останні мають обов'язково виконувати ці стандарти та норми або підкорятися їм; В) міжнародний документ, наприклад договір, угоду тощо ототожнюється із міжнародними стандартами та нормами, які містяться в документі, бо і міжнародний документ і стандарти та норми, що містяться в ньому, призначені для застосування кількома країнами, або всіма членами глобального чи регіонального органу, або всіма членами міжнародної організації тощо; Г) якщо будь-який «стандарт і норма» – це

документ, який містить нормативні елементи, так само й «міжнародний стандарт і норма» – це також документ, але тільки міжнародний, у якому цей стандарт чи норма містяться; Г') міжнародні стандарти за своєю правовою силою відносяться до «м'якого» права і держави, зазвичай, можуть або їх ігнорувати, або застосовувати «м'яке» право на свій розсуд, – але іноді міжнародні стандарти можуть мати обов'язкову юридичну силу – таке відбувається: а) коли сама держава у національному законодавчому акті зобов'язує про це, тобто на основі міжнародного документа приймається нормативно-правовий акт, в якому норми зобов'язують дотримуватися прийнятих резолюцій чи рекомендації; б) коли у міжнародному акті вживаються такі формулювання, як: «держави повинні» зробити щось або «держави зобов'язані» дотримуватись чогось на відміну від «держави можуть розглянути можливість» зробити щось чи «державам пропонується» зробити щось тощо;

– констатується, що враховуючи на феноменологічний характер міжнародно-правових стандартів, їх суперечливу та мінливу правову природу, суттєві об'єкти міжнародно-правового значення, що ними регулюються, а також широке коло суб'єктів, що пов'язані з їх застосуванням – при дослідженні і вивченні зазначених феноменів сучасного міжнародного публічного права і національного конституційного права держав застосовується широке коло методів, прийомів та принципів пізнання юридичної реальності;

– обґрунтовано, що системне дослідження функцій міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності дає змогу констатувати, що саме вони виступають як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем;

– констатується, що визначення функцій міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності дає змогу стверджувати, що: а) найближчим явищем для міжнародних стандартів є функції міжнародного публічного права, б) а для останнього – функції загального права; в) своєю

чергою, для функцій права, як явища, іншим явищем є функції філософії права, г) а останні не можливо уявити без загальних функцій філософії; нарешті, г') функції філософії залежать від явища, яке охоплюється загальною категорією «функція» з погляду науки наук, тобто філософії – отже можна констатувати, що в розумінні функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері, а також в їх наступному використанні виникає відповідна багаторівнева «мотрійка», що дає змогу більш суттєво пізнати їх змістовне наповнення, аксіологічне навантаження та праксеологічний потенціал;

– доводиться, що до функцій міжнародно-правових стандартів в сфері організації та діяльності правоохоронних органів відносяться такі: А) *установча функція*, яка полягає у первинному заснуванні певних міжнародних інститутів; Б) *уніфікаційна або стандартизаційна функція*, яка полягає у введенні єдиних правових стандартів для документації, стандартизації термінів тощо; В) *координуюча функція*, яка полягає у встановленні єдиних правил поведінки, які є стандартами для всіх національних правоохоронних систем, що дозволяє їм взаємодіяти, а не заважати одна одній; Г) *охоронна функція*, яка полягає у закріпленні механізмів, які б захищали законні права й інтереси держави та дозволяли спільно (колективно) карати порушників; Г') *забезпечувальна функція*, яка полягає у спонуканні держав та їх правоохоронних систем дотримуватись певних правил поведінки як у мирний час, так і в період війни тощо;

– визначено, що системний аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності: по-перше, доводить, що як сама правоохоронна діяльність, так й базові принципи її організації мають бути найтіснішим чином пов'язані із законом та правом; по-друге, демонструє, що коли мова йде про державу, визначення видів її діяльності, про судові та правоохоронні органи та їх діяльність тощо, завжди на першому місці знаходяться принципи верховенства права та законності; по-третє, яскраво свідчить про вплив статутів (міжнародно-правового акту) міжнародних міжурядових організацій

на формування базових принципів організації правоохоронної діяльності; по-четверте, про необхідність застосування уніфікаційного підходу до розуміння в доктрині та законодавстві понять «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи» та принципів, на яких ґрунтується вся правоохоронна система;

– запропоновано авторське визначення міжнародно-правових стандартів у сфері національних правоохоронних систем – це, по-перше, передбачені в міжнародному праві правила організації самої правоохоронної діяльності, а, по-друге, – правила організації і діяльності кожного державного органу, який відноситься до судового або правоохоронного;

– зроблений висновок стосовно правового регулювання окремого напрямку правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури, – саме тут існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів – ця система передбачає дві групи стандартів: а) перша група – сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців; б) друга група – містить міжнародно-правові стандарти, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями, – причому, норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації.

удосконалено:

– положення про те, що ретроспективний розгляд та аналіз багатосторонніх міжнародно-правових актів універсального та регіонального рівнів, які регламентують та регулюють міжнародно-правові зобов’язання держав відносно визнання, легалізації та реалізації прав і свобод, а також обов’язків людини, дозволяють стверджувати, що вони: а) містять міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів держави в профільній сфері; б)

сприйняті національним законодавством держав-підписантів (учасників, сторін тощо) таких багатосторонніх угод через використання національного механізму імплементації; в) знайшли своє послідовне закріплення в основних законах таких держав, а також в їх законодавчих масивах;

– положення про те, що аналіз вітчизняних нормативно-правових джерел та наукових праць, дає можливість виділити дві групи базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності: загально-соціальні та спеціально-юридичні – причому, до першої групі належать: гуманізм; демократизм; соціальна справедливість; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; рівність всіх перед законом, політична нейтральність; до другої – верховенство права; законність; добропорядність громадян; гласність; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням; професіоналізм, компетентність; незалежність суб'єктів правоохорони; безперервність; неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; прозорість діяльності та наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень на це; дотримання вимог професійної етики та поведінки, – тут треба розуміти, що нами наведені тільки базові принципи, хоча у нормативних джерелах та наукових працях можна зустрінути й інші;

– авторську позицію про те, що доцільно, є сенс і цілком резонно в національному законодавстві про судову та правоохоронну діяльність формулювати правові приписи про базові принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини шляхом певного дублювання цього дуже важливого міжнародно-правового стандарту, тобто, нагадувати про ці принципи: а) в статтях про цілі (телеологічні настанови Закону – авт.); б) в статтях про завдання (парадигмальні дії відповідно до Закону – авт.), і, зазвичай, в) в окремих статтях про засади (принципи) діяльності судового або іншого правоохоронного органу (застосування стандарту до конкретного правила поведінки – авт.), – саме тоді справді можна говорити або

констатувати про повну та всеосяжну імплементацію міжнародного стандарту у національне законодавство;

– пропозицію щодо необхідності звернення уваги на питання про загальну кількість принципів, які мали б визначатися у національному законодавстві про діяльність правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів – а) скільки їх має бути, б) чи може для всіх органів має бути однакова кількість принципів з однаковим змістом та формулюванням – по-перше, йдеться, як правило, про основні принципи або про основні стандарти навіть якщо іноді наводиться повний їх перелік із визначенням конкретної цифри без слів «тощо» або «та інші»; по-друге, не існує міжнародних стандартів, які б імперативно зобов'язували національних законотворців визначати у законодавчих актах певний перелік принципів організації та діяльності правоохоронних органів; по-третє, кількість принципів також, на нашу думку, не може бути однаковою для кожного правоохоронного органу, бо специфіка діяльності кожного органу дуже відрізняється і має суттєві особливості, які, зрозуміло, мають відображатися як у кількості принципів, так й їх змістовному наповненні; по-четверте, безперечно, не може бути іншої крайності, коли у національному законодавчому акті щодо діяльності правоохоронного органу не визначено жодного принципу, тобто виходить, що він функціонує безпринципно, без жодного встановленого державою орієнтиру;

– положення про те, що міжнародно-правові стандарти, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, треба в обов'язковому порядку розглядати як систему профільних норм, принципів та рекомендацій;

– положення про те, що до складових механізму імплементації міжнародно-правових стандартів, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, відносяться елементи цієї системи: а) відповідні правові норми (як норми міжнародного, так і норми національного законодавства), б) національні інститути (наприклад, державний департамент з питань виконання покарань,

омбудсман), в) національні правові засоби (наприклад, адаптація законодавства до міжнародних зобов'язань держави), г) форми здійснення імплементації (прийняття внутрішніх правових актів або санкціонування міжнародних правових норм) та інше;

– положення про те, що для організації та здійснення діяльності кожного національного судового або іншого правоохоронного органу існує певна система міжнародно-правових стандартів, яка охоплює весь масив підписаних та узгоджених національними законодавчими органами міжнародних документів, що закріплюють норми, принципи та рекомендації для подальшого їх імплементування у національне законодавство, – інакше кажучи, система має поєднувати в собі обов'язковий або рекомендований для національних держав нормативний мінімум, який, до речі, постійно змінюється, правового статусу кожного органу або правових приписів для окремого напряму професійної юридичної діяльності;

– положення, що в системі міжнародно-правових стандартів профільного характеру можна виділити дві групи міжнародних стандартів: до першій групи віднесемо міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів; другу групу представляють міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо);

– перелік загальних проблем міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності, до яких відносяться наступні: а) *перша проблема* пов'язана із постійним зростанням кількості складів злочинів, які, так би мовити, вже набули або продовжують набувати ознак міжнародних злочинів, – тобто якщо раніше певні склади були характерними для суто національних територій, то з часом вони перетворювалися у злочини транснаціонального

або транскордонного характеру; б) *друга проблема* безпосередньо пов'язана *з першою* та передбачає своєчасне визнання представниками міжнародних організацій спільно із юристами та практиками національних держав небезпечності для світового суспільства певних кримінальних діянь і необхідності застосування спільних заходів для протидії ним; в) *третя проблема* міжнародного співробітництва, яка логічно витікає з перших двох, передбачає налагодження належних наукових досліджень, результати яких давали б можливість не тільки ефективно протидіяти існуючій міжнародній злочинності, але й своєчасно прогнозувати зародження у світі і на теренах національних держав певних умов, завдяки яким можлива поява нових транскордонних та трансграничних кримінальних проявів.

набули подальшого розвитку:

– положення про те, що наявність великої кількості доктринальних підходів до дефінітивного визначення «міжнародно-правові стандарти» суттєво ускладнюють процес їх розуміння, і в той же час, актуалізують та об'єктивують таке завдання, тому вважаємо за необхідно зазначити продуктивність підходів щодо: а) формування таких стандартів в сфері міжнародного публічного права у вигляді його норм і принципів; б) переважно в сфері легалізації, охорони, захисту і гарантування реалізації прав і свобод людини і громадянина; в) у застосуванні таких стандартів відносно забезпечення конкретних прав людини (громадянських, політичних, культурних, та ін.) або прав певної категорії осіб (біженці, жінки, діти та ін.); г) у визначені їх позитивного впливу на національний нормативний масив; г') у їх позитивному впливу на національний механізм нормотворчості; д) у їх розумінні в широкому (це загальновизнані принципи і норми міжнародного права у галузі прав людини, втілені у міжнародно-правових угодах, до забезпечення яких прагне будь-яка цивілізована держава як член світового співтовариства) і вузькому (уніфікований алгоритм телеологічно спрямованих дій) значеннях тощо;

– положення про те, що в процесі пізнання міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності треба враховувати низку факторів: по-перше, функції міжнародно-правових стандартів залежать від інших явищ, які мають властиві лише їм риси та характеризуються через функції філософії, функції філософії права, функції загального права, функції міжнародного публічного права, а також через функції імплементування міжнародних стандартів в національне законодавство та функції самого національного права, до якого міжнародні стандарти були імплантовані; по-друге, під функціями міжнародно-правових стандартів також розуміти способи їх впливу на національне законодавство, які, своєю чергою, регулює нормами права всі сфери судової та правоохоронної діяльності;

– положення про те, що пізнання функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері безпосередньо пов’язані з їх особливостями становлення, розвитку і вдосконалення (функції філософії права носять незмінний характер; функції філософії є устояними, але вони схильні до вдосконалення та розвитку, що пов'язаний з науково-технічним прогресом; функції міжнародного права є практично аналогічними функціям права – регулятивній, правоохоронній та виховній, хоча поділ функцій права ще демонструє поділ на підфункції, коли, наприклад, тільки одна охоронна функція може складатися з правозабезпечувальної, превентивної, каральної, компенсаційної, правововідновлювальної, відновної, профілактичної, контрольної, конфліктної, попереджувальної, природокористувальної, природоохоронної тощо);

– положення про те, що зіставлення та порівняння міжнародних стандартів в профільній сфері із національними законодавчими актами дає змогу відповісти на низку питань методологічної та праксеологічної властивості: А) якою мірою міжнародно-правові джерела, де визначено стандарти щодо організації та здійснення правоохоронної діяльності, вплинули на українське законодавство щодо визначення базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності? Б) чи повністю

національний законотворець врахував зобов'язання та рекомендації джерел міжнародного права, чи відповідають за змістом правові приписи національного законодавства змісту міжнародних стандартів?

– положення про необхідність звернення уваги на змістовне наповнення й самих принципів, що містяться в міжнародно-правових актах та визначаються як міжнародно-правові стандарти в профільній сфері: а) насправді всі принципи (і незалежність, і об'єктивність, і чесність, і непідкупність, і рівність тощо) мають настільки розпливчастий зміст, що їх неможливо охопити розумом чи свідомістю з позиції того, як можна дотримуватися цих принципів у процесі діяльності; б) зазначені принципи скоріш за все можна використовувати у якості оціночних критеріїв після завершення діяльності (чи була об'єктивність у суддівський діяльності, чи дійсно суддя у прийнятті рішення був незалежним від засобів масової інформації або тиску з боку влади, чи дійсно він був рівним і перед законом і перед судом тощо);

– положення про необхідність звернення особливої уваги на розбіжності, особливо у правозастосовній практиці з міжнародними стандартами в профільній сфері – вони були, є, і будуть надалі, оскільки одна справа визначити міжнародний стандарт, друга – імплементувати його у національне законодавство і зовсім інша – реалізувати цей стандарт у практичній діяльності органів правоохоронної системи – отже, вважаємо, що не може бути реалізація правозастосовної практики без помилок у діях з боку представників правоохоронних органів, без випадків зловживання або перевищення службовим становищем, без необережності або службової недбалості, навіть без елементів свавілля або корупції тощо – бо людський фактор перманентно буде вносити свої корективи у правозастосовну практику, на підставі чого постійно будуть удосконалюватися накази, відомчі положення та інструкції і, навіть в певних випадках, законодавчі акти;

– положення про те, що в Україні розроблений управлінський алгоритм відносно імплементації міжнародно-правових стандартів в національне

законодавство держави, що базується на наступних настановах: а) у демократичній державі існує об’єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів; б) при цьому мають бути враховані національні історичні, культурні та правові традиції і звичаї, причому національне забарвлення законодавчих актів після імплементації в них міжнародних стандартів має бути, на нашу думку, обов’язковим; в) жоден міжнародний документ, у якому містяться стандарти у вигляді норм, принципів та рекомендацій, не претендує стати наднаціональним; г) якщо в ньому все ж є імперативні норми, то вони виконуються державою у силу того, що міжнародний акт був підписаний повноважним її представником та ратифікований законодавчим органом держави.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та положення дисертаційного дослідження можуть використані у:

науково-дослідній сфері — як теоретико-методологічна основа для подальших досліджень впливу міжнародно-правових стандартів на правоохоронну діяльність та механізмів їх імплементації у національний правопорядок; зокрема, запропоновані авторські визначення категорій «імплементація», «імплементаційна практика», «імплементування», «механізм імплементації» та «понятєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації», виокремлення суб'єктної, об'єктної і просторової сфер впливу конституційного та міжнародного права, а також інституційного, міжнародно-уніфікаційного та конституціоналізаційного аспектів історико-правового дослідження, можуть слугувати підґрунтям для нових наукових розвідок;

правотворчій сфері — результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення законодавства України про організацію та діяльність судових і правоохоронних органів з урахуванням європейського досвіду та міжнародних стандартів, зокрема щодо запровадження стандартів попередження (превенції) правопорушень і злочинів, реформування прокуратури (у тому числі створення

спеціалізованих військових прокуратур), посилення її незалежності, розвитку інституту пробації, запровадження інституту національних координаторів, формування антикорупційної культури працівників правоохоронних органів, а також узгодження окремих норм національного законодавства з відповідними міжнародно-правовими актами;

правозастосовній сфері — запропоновані підходи сприятимуть підвищенню правової визначеності, забезпеченню єдності застосування закону судовими та іншими правоохоронними органами і реалізації принципу рівності перед законом, а також ефективнішому використанню міжнародних стандартів у практичній діяльності суддів, прокурорів і поліцейських;

навчальному процесі — під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право», «Міжнародне публічне право», «Міжнародний захист прав людини», «Організація судових та правоохоронних органів», а також при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів відповідного спрямування.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Сформульовані в ній наукові положення, висновки та пропозиції одержані автором особисто. Авторський внесок у публікаціях, підготовлених у співавторстві наукових колективах, наявний у статтях: «Synergy of international standards of law enforcement and justice: challenges of integration into the legal order of Ukraine» (*Archivio giuridico Filippo Serafini*, 2025); у статті «Peculiarities of international legal regulation of combating international transport terrorism in modern conditions: cyber hygiene and cybersecurity» (2024); у статті «The role of national innovation systems in global innovation ecosystems» (*IJEES*, 2025). У дисертації наукові ідеї та розробки співавторів відповідних статей не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданні кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Київський авіаційний інститут». Матеріали дослідження висвітлювалися у доповідях на міжнародних

науково-практичних конференціях, зокрема: Third International Conference on Cyber Hygiene & Conflict Management in Global Information Networks (м. Київ, 2024 р.); Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Права людини в правовій системі ЄС» (м. Харків, 2024 р.); XV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 2024 р.); Міжнародна науково-практична конференція з нагоди 135-річчя від дня народження В. М. Корецького (м. Київ, 2025 р.); VIII Міжнародна наукова конференція «Trends and Emerging Issues in Law: Including Security, Psychology and Communication» (Хорватія, 2025 р.).

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 24 публікаціях, серед яких: сімнадцять – статті у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України (категорія «Б»), три – статті у виданнях, що індексуються у міжнародній наукометричній базі даних Scopus; одна – праця у зарубіжному науковому виданні (Хорватія); три – тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається з анотації, вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків після розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 438 сторінок, обсяг основного тексту – 371 сторінка. Список використаних джерел складається з 308 позицій найменувань.

.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА ПРАВООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Проголосивши та реалізуючи твердий і незворотний курс на європейську інтеграцію, Україна продовжує нарощувати темпи приведення своєї національної правоохоронної системи до сучасних світових та європейських правових стандартів, що є, своєю чергою, позитивним і дуже вагомим показником формування і розвитку держави саме у демократичному руслі.

Для того, щоб уявити сучасну систему міжнародно-правових стандартів у сфері судової та правоохоронної діяльності, пізнати стан та рівень їх імплементації в українське законодавство, дослідити існуючи практичні проблеми впливу стандартів на ефективність захисту прав людини і громадянина, перш за все необхідно оглянути теоретико-методологічні засади та підходи до цього процесу. Тільки після отримання фундаментальних загальнотеоретичних уявлень, можна впритул підійти до вирішення конкретних практичних питань.

Такими загальнотеоретичними уявленнями мають бути чотири аспекти. *Перший аспект* пов'язаний із історико-правовим впливом міжнародного публічного права на національний правопорядок, бо він в залежності від країни об’єктивно має свої суттєві особливості. *Другий аспект* передбачає розгляд теоретико-методологічних засад дослідження імплементації міжнародно-правових стандартів у діяльність національних правоохоронних органів, бо без чіткої системи наукових методів зробити це неможливо. *Третій аспект* потребує розгляду функції міжнародно-правових стандартів як методологічної основи для створення та удосконалення національних правоохоронних систем. Насамкінець, *четвертий аспект* вимагає ретельного

аналізу міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності.

1.1. Історико-правові аспекти впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок

Національний правопорядок – широке, багатогранне, багаторівневе та комплексне утворення, який формується та утримується завдяки двох зустрічних інтересів, що продукуються як з боку громадянського суспільства, так і держави. При цьому, інтереси не мають бути антагоністичними, бо і суспільство і держава об'єктивно тягнуться до порядку, що створює необхідні умови для упорядкованості буття, безпечного існування всіх елементів державного механізму та кожного індивіду, організованості для вирішення нагальних завдань, передбачуваності майбутнього, стійкому функціонуванню за допомогою соціальних і правових норм. Серед ознак національного правопорядку найважливіше місце займає сувора громадянська дисципліна, яка, крім інших засобів, забезпечується усіма засобами держави, аж до застосування примусу. Національний правопорядок тісно пов'язаний із міжнародним правопорядком, але між ними має бути розумний баланс, який досягається шляхом творчого осмислення, сприйняття зарубіжного досвіду і налагодження процесу ефективної імплементації норм міжнародного права в національну правову систему [1, с. 45].

Під національним правопорядком в цілому ми розуміємо надійний стан правової упорядкованості всіх сфер життєдіяльності суспільства, який передбачає встановлення розумного та справедливого правового порядку, заснованого на міжнародних стандартах та правових нормах існуючих у державі галузей права: конституційно-правового, адміністративно-правового, адміністративно-процесуального, цивільно-правового, цивільно-процесуального, екологічного, земельного, кримінально-правового, кримінально-процесуального тощо. В роботі ми зупинимось тільки на тих галузях права, які безпосередньо регулюють організацію і діяльність судових

та правоохоронних органів. Саме ці органи організаційно, нормативно, ресурсно, процесуально, праксеологічно і суттєво впливають на побудову всього національного правопорядку як в державах-учасниках (підписантах, членах, сторонах) міжнародних угод, так й в окремо взятій країні.

Незважаючи на відсутність єдиних думок, наукової визначеності чітких критеріїв щодо розуміння сутності категорії «національний правопорядок» для подальших міркувань за основу ми візьмемо доктринальні погляди науковця М. П. Пісова, який цю категорію розглядає у вигляді сукупності складових: «1) як система правовідносин; 2) як стан урегульованості суспільних відносин на основі права, законності; 3) як міцний та стійкий правовий режим, правова реальність, що досягаються на основі права; 4) як стан правових відносин, зв'язків та урегульованість, упорядкованість, засновані на праві і законності» [2, с. 8]. Можна зазначити, що багатогранний зміст перелічених складових пронизує всі сфери функціонування судових та правоохоронних структур у будь-який країні.

Теоретичне дослідження впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок в історико-правовому аспекті з логічного погляду висуває на перше місце *інституційний аспект,* – тобто, проблему зародження, становлення та розвитку у конкретній державі правоохоронних органів та їх системи. Тобто, одразу необхідно з'ясувати низку важливих питань: коли з'явився перший правоохоронний орган, яким чином здійснювалось правове регулювання його діяльності, коли і завдяки чому зародилася система правоохоронних органів, що стало причиною змін або реформування як самої системи, так й її правового регулювання, чому виникла необхідність імплементації міжнародних стандартів, як здійснювалося запозичення стандартів спочатку і як воно проходило протягом часу, яких обсягів та меж з часом воно досягло, чим воно стало у теперішній час, чи дійсно існуюча нормативно-правова база почала відповідати або вже повністю відповідає міжнародним стандартам та їх приписам тощо.

Але, розглядаючи становлення правоохоронних органів в історичному сенсі, по-друге, паралельно необхідно досліджувати й *міжнародно-уніфікаційний аспект,* – тобто, сам процес виникнення міжнародно-правових стандартів, визначати етапи їх поступового збільшення у міжнародно-правових актах, простежувати їх якісне та змістовне наповнення, з'ясовувати шляхи імплементування стандартів державами-підписантами міжнародних угод у своє національне законодавство про діяльність правоохоронних структур тощо.

Також, бажано в історично-правовому аспекті, по-третє, досліджувати зворотній момент, – а саме *аспект конституціоналізації,* – тобто, коли національне законодавство про діяльність правоохоронних органів окремої або окремих держав впливало на появу в міжнародно-правових актах нових міжнародних стандартів. Інакше кажучи, і становлення правоохоронних органів, і розвиток міжнародних стандартів, і зворотній вплив національного законодавства на прийняття нових міжнародно-правових актів, – у всіх цих трьох напрямах (аспектах) необхідно визначати характерні сутнісні ознаки, спираючись на принципи історико-правового підходу. А до цих ознак, як зазначає дослідник К. О. Долгорученко, відносяться поліцентричність наукової парадигми, інтегративність принципів, ретроспективність дослідження об'єкту пізнання та методів дослідження, а також наукові принципи: темпоральності, відносної завершеності та структурності процесів розвитку об'єкту (предмету) пізнання, аберації та відповідності об'єкта дослідження соціально-культурному історичному контексту тощо [3, с. 165].

Як бачимо намічені вище шляхи дослідження проблеми впливу мають дуже широкий спектр та передбачають окрему дуже об'ємну наукову роботу. Тому у даному підрозділі щодо історико-правових аспектів впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок ми торкнемося в історичному сенсі лише основних міжнародно-правових актів, в яких з'явилися перші стандарти, отримали свій подальший розвиток та сконцентровані і визначені зараз.

Але, спочатку треба окреслити сферу дії міжнародного публічного права на національний правопорядок держави взагалі та на діяльність її судових та правоохоронних органів зокрема.

Як зазначають автори посібника «Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини» Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко та Л. О. Фоміна, «під сферою дії міжнародного права розуміється сфера застосування міжнародно-правових засобів впливу на об'єкт регулювання, вона має три основних аспекти – *суб'єктний, об'єктний і просторовий* (курсив наш. – автор)» [4, с. 5]. Цій підхід ми й візьмемо на озброєння для подальших міркувань.

Стосовно проблеми дослідження роботи *суб'єктна сфера* визначається колом держав, на яких поширюється дія міжнародного права, та за своєю ідеєю це право покликане бути універсальним. Тобто, міжнародні стандарти у вигляді правил організації і діяльності державних структур регламентують основні принципи, форми і методи здійснення правоохоронної діяльності, прийняті державами світу в рамках міжнародних організацій або міжнародних угод. Особливістю міжнародних стандартів у сфері правоохоронної діяльності є те, що вони регламентують спільно вироблені державами концептуальні підходи і пропонують імплементувати у національне законодавство міжнародно-правові принципи виникнення, створення, становлення, формування, реформування, функціонування тощо всіх судових та правоохоронних органів на території конкретних держав. Говорячи про *суб'єктну сферу*, необхідно також зазначити, що коло держав може бути представлено у вигляді окремої держави, їх груп, регіональних об'єднань і, насамкінець, держав усього міжнародного співтовариства.

На підставі аналізу основних міжнародно-правових актів, що буде зроблено нижче, ми побачимо, що існує величезний інтерес з боку світової демократичної спільноти до проблем розроблення спільних, стандартизованих, універсальних і, в той же час, зрозумілих і легко застосовуваних на практиці правових приписів функціонування судових та

правоохоронних органів. Це свідчить про фактичне входження цієї частки внутрішньодержавних суспільних відносин до сфери регулювання міжнародного права. На нашу думку, з цього приводу тут доречно навести дуже вдалу та правильну думку авторів «Енциклопедії міжнародного права» Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: «для сучасного міжнародного права становить інтерес не тільки зміст відповідних документів, а й спільна діяльність держав з розроблення основних міжнародних угод, процес приєднання держав до вже розроблених міжнародних документів, що містять такі міжнародні стандарти, тощо. Адже прийняття двома чи кількома державами міжнародних угод з широкого кола питань міжнародних відносин, прав людини, демократії..., їх наступна легалізація і реалізація – це процес розроблення, визнання, взяття на себе зобов'язань з виконання та дотримання міжнародних правил поведінки, які мають нормативний, типологічний, стереотипний характер і внаслідок своєї обов'язковості, повторюваності та гіпотетичної передбачуваності стають стандартами» [5, Том 3, с. 221].

Суб'єктну сферу цілком доречно представити не тільки державою (державами), але й безпосередніми суб'єктами самої держави (держав), тобто тими державними органами, що організують та здійснюють судову та правоохоронну діяльність. Саме на них безпосередньо спрямовані правові приписи міжнародно-правових стандартів. В кожній окремій державі перелік цих органів різний, до того ж він постійно змінюється, періодично відбувається їх реформування, робиться розширення або звуження компетенції, уточнюються і конкретизуються підпорядкованість, форми звітності, матеріально-технічне обладнання, озброєння тощо. Більш детально ця складова суб'єктної сфери буде розглянута нами у підрозділі 2.1. роботи.

На нашу думку до *суб'єктної сфери* впливу міжнародних стандартів під час функціонування судових та правоохоронних органів цілковито виправдано відносити різні категорії осіб та громадян, які вступають з органами у дуже специфічні суспільні відносини, які, якраз, і регулюються ретельно нормами національного законодавства на підставі міжнародних стандартів. У будь-

якому суспільстві немає людини, яка за своє життя жодного разу не вступала б у відносини з представниками судових та правоохоронних органів. Специфічність цієї частки суспільних відносин полягає в тому, що саме вони знаходяться у зоні підвищеного ризику з приводу можливого порушення їх конституційних прав та свобод. Наприклад, кримінальне провадження може здійснюватися щодо будь-якої особи, крім випадків, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) визначає особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (народні депутати, судді, кандидати у президенти України, адвокати, Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник тощо) [6, глава 37]. Також положення КПК України, як і подібні кодекси інших держав, ретельно визначають правила поводження із учасниками кримінального провадження (потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, заявник, викривач, свідок, понятий, перекладач, експерт, спеціаліст тощо).

Насамкінець, до *суб'єктної сфери* необхідно віднести всіх співробітників та працівників судових та правоохоронних органів, осіб, що представляють у суді сторону обвинувачення (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, потерпілий тощо)та сторону захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий тощо). З усіх категорій необхідно також виділити осіб та громадян, які згідно із міжнародно-правовими приписами мають певні преференції під час контактування із представниками судових та правоохоронних органів (діти, інваліди, вагітні жінки, психічно хворі люди тощо).

Об'єктна сфера впливу міжнародного права являє собою коло регульованих суспільних відносин, які є його об'єктом. Вона пов'язана із *суб'єктною сферою,* оскільки до неї входять тільки відносини між суб'єктами,

що виникають у процесі функціонування судових та правоохоронних органів. Йдеться про суспільні відносини, що виникають за видами правоохоронної діяльності (судова, прокурорська, поліцейська, оперативно-розшукова, розвідувальна, контррозвідувальна тощо) та за її напрямами (боротьба із злочинністю, забезпечення публічної безпеки і порядку, захист власності, забезпечення державної та національної безпеки, захист державного кордону, боротьба із корупцією тощо). *Об'єктна сфера* є найбільш об'ємною за змістом та нормативно визначеною за характером всіх можливих стосунків, що можуть складатися між суб'єктами з приводу застосування законодавчо визначених заходів з видів та напрямів правоохоронної діяльності.

Вище, досліджуючи *суб'єктну сферу*, ми визначили чотири групи суб'єктів, на яких розповсюджується вплив міжнародно-правових стандартів: 1) окрема держава або держави, 2) державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність, 3) особи і громадяни, що знаходяться на теренах держави, та 4) представники (співробітники) судових і правоохоронних органів). Тепер ми дослідимо, як ці чотири групи суб'єктів вступають у суспільні відносини між собою, із представниками міжнародних інституцій, завдяки впливу міжнародних стандартів.

Стосовно держави (держав), то вона (вони) завдяки впливу міжнародно-правових стандартів та запозичення окремих норм та принципів, визначених у міжнародних угодах, нормативно визначають у національному законодавстві можливість здійснення міжнародного співробітництва та делегують, вірніше сказати, включають до компетенції судових та правоохоронних органів право на вступ від імені держави у міжнародне співробітництво з компетентними органами іноземних держав відповідно до видів та напрямів своєї діяльності. Наприклад, у Законі України «Про прокуратуру» (ч. 1 ст. 92, розділ XI «Міжнародне співробітництво») зазначено, що «Органи прокуратури згідно з міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та кримінальним процесуальним законодавством України здійснюють співробітництво з компетентними органами інших

держав з питань проведення процесуальних дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх вчинили, перейнятті кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами. У разі відсутності міжнародного договору України співробітництво у цій сфері здійснюється органами прокуратури України на підставі взаємних письмових гарантій» [7, ст. 92]. Як бачимо, у наведеній статті Закону є пряма вказівка на міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тобто, стосовно міжнародного співробітництва органів української прокуратури у Законі є посилання на існуючи міжнародно-правові стандарти.

Подібний правовий припис можна побачити й в Законі України «Про національну поліцію»: «Взаємовідносини у сферах діяльності поліції з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями *базуються на міжнародних договорах, а також на установчих актах та правилах міжнародних організацій, членом яких є Україна* (курсив наш – автор). Поліцейські можуть направлятися до міжнародних організацій, іноземних держав як представники поліції з метою забезпечення координації співробітництва з питань, що належать до повноважень поліції. Поліцейські можуть залучатися до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [8, ст. 4]. Отже, у наведеній вище статті Закону прямо зазначається вплив міжнародно-правових стандартів на функціональність української національної поліції, коли її взаємовідносини з органами інших держав та міжнародними організаціями «*базуються на міжнародних договорах, а також на установчих актах та правилах міжнародних організацій, членом яких є Україна».*

Навіть в українському законодавстві про діяльність спеціальних органів, що забезпечують державну та національну безпеку, є правові норми про співробітництво з відповідними структурами іноземних держав. Так, в Законі України «Про розвідку» читаємо: «Розвідувальні органи на основі принципів взаємності та доцільності встановлюють і підтримують контакти, здійснюють

обмін інформацією та проводять спільні заходи з компетентними органами іноземних держав, до повноважень яких належить здійснення розвідувальної, контррозвідувальної та правоохоронної діяльності, а також з міжнародними організаціями в порядку, визначеному Президентом України» [9, ст. 26].

Варто звернути увагу на те, що в наведеній статті Закону вже немає прямого посилання *на міжнародні договори, установчі акти та правила міжнародних організацій,* бо їх поки не існує у природі. Тобто, стосовно міжнародного співробітництва української розвідки за напрямами своєї діяльності міжнародно-правових стандартів немає. Але, можна сподіватися, що вони неодмінно з'являться у майбутньому, враховуючи на активізацію та позитивні перспективи такого співробітництва.

Щодо суспільних відносин, що виникають між особами (громадянами) та державою або державними органами (судовими та правоохоронними органами), то *об'єктна сфера* впливу міжнародного права на ці відносини без сумніву найзначніша в кількісному відношенні. Достатньо сказати про права та свободи людини і громадянина, які визначаються міжнародними нормами та принципами в багатьох міжнародних актах (наприклад: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейський соціальний стандарт (1961), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ (1990) тощо). Більш детально міжнародно-правові стандарти в цих документах та їх імплементацію в національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів ми розглянемо в підрозділі 2.1. роботи.

Однак виникає дуже цікаве питання, а чи є міжнародні стандарти щодо виключно обов'язків людини та громадянина? І як ці обов'язки імплементуються до національного законодавства?

Відразу скажемо, що таких стандартів вкрай мало. Але для початку ми розглянемо види обов'язків.

Розрізняють загально-соціальні і юридичні обов'язки.

Загально-соціальні обов'язки не можуть бути об'єктами уваги міжнародних норм та принципів, бо вони відображають «суспільно визнану необхідність певної поведінки особи, своєрідну міру належного чи корисного, що об'єктивно зумовлена потребами існування і розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства. Соціальні обов'язки виникають разом із появою у людському суспільстві зародків моралі. На цьому етапі, звичайно, можна говорити лише про існування моральних обов'язків, котрі у подальшому трансформуються, набуваючи нових сутнісних проявів, з часом отримуючи й нормативне закріплення... можна виокремити їх види, зокрема, моральні обов'язки, обов'язки релігійного характеру, корпоративні та юридичні обов'язки, котрі володіють як спільними, так і відмінними рисами..» [10, с. 73].

Інакше кажучи, загально-соціальні обов'язки у своїй більшості є нормами моралі, стосовно яких не може бути міжнародних стандартів у вигляді правових норм або принципів. З часом лише окремі з них можуть отримати нормативне закріплення. Норми моралі, що складаються у суспільстві протягом століть, виникають із духовних джерел людини, із духовної потреби узгодити свої інтереси з інтересами іншої людини та суспільством, побудувати свою особисту поведінку у відповідності з усталеними у свідомості громадської спільноти категорій добра і зла. Оскільки у кожного народу кожної держави історично складаються свої моральні погляди на буття в залежності від традицій, звичаїв, релігійних уподобань тощо, привести все різноманіття норм моралі до будь-яких міжнародних стандартів навряд чи можливо.

Можна сказати, що загально-соціальні обов'язки домінують у кількісному та змістовному сенсах над юридичними і є фактичною перепоною на шляху свавілля, безладдя, хаосу – всього того, що заважає нормальному розвиткові громадянського суспільства. Тут доречно навести теоретичний постулат, що міжнародне право регулює лише ті відносини, які зачіпають істотні інтереси держав або міжнародної спільноти в цілому, тому до *об'єктної сфери* міжнародного права слід включати *тільки ті відносини, які реально можуть і повинні піддаватися правовому регулюванню.* Норми моралі, у своєї значної більшості, не можуть піддаватися правовому регулюванню у рамках міжнародного права.

Своєю чергою, юридичний обов'язок, на відміну від загально-соціального – «це правовий припис, що формулюється державою як необхідна для забезпечення правопорядку модель поведінки особи, встановлюється з метою підтримання належного функціонування суспільства як колективного цілого й забезпечення інтересів усіх його членів і виконується на основі сприйняття відповідної поведінки як справедливої та соціально доцільної. Обґрунтування юридичного обов'язку як правової цінності можливе завдяки: 1) сприйняттю особою відповідної поведінки як необхідної, справедливої, соціально допустимої, що виражає суспільно значимий орієнтир; 2) формулюванню державою за допомогою правової норми суспільно значимої поведінки; 3) реалізації завдяки такій поведінці соціальної природи людини як частини колективного цілого; 4) утіленню принципу взаємозалежності та взаємодоповнюваності прав і обов'язків особи» [11, с. 46].

Серед численних міжнародно-правових актів, як ми зазначали вище, знайти стандарти щодо обов'язків людини та громадянина дуже важко. Чи не єдиним винятком у цьому плані можна розглядати Загальну декларацію прав людини (1948) (далі – Декларація), де у пункті першому статті 29 зазначено, що «Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible» [12], що у перекладі означає: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у котрому лише і є можливим

вільний і повний розвиток її особистості». Як і права та свободи людини, основні юридичні обов'язки на підставі принципу, сформульованому у Декларації, фіксуються у більш розгорнутому вигляді в конституції та інших законах держави. Дійсно, припис у пункті першому статті 29 Декларації цілком обґрунтовано можна віднести до міжнародного принципу, бо в ньому сконцентровано головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане, що мають обов'язково имплементувати у своє законодавство національні держави. Але, в цьому принципі закладено глибокий соціально-філософський зміст, що людина не може існувати поза суспільством, що її свобода та розвиток пов'язані із суспільством, що вона має відповідати за свої вчинки відносно суспільства, тобто людина поряд із правами повинна мати певні обов'язки перед суспільством.

Отже, у Декларації, як ми бачимо, у найзагальніших рисах та з найменшою кількістю слів сформульований міжнародний стандарт, який став своєрідним еталоном для законодавців національних держав, щоб останні сприйняли та імплементували його у свої конституції та конституційні закони, але у більш розширеному розумінні і тлумаченні.

Зараз ми дослідимо, яким чином міжнародно-правовий стандарт щодо обов'язків людини був імплементований у конституції кількох національних держав.

Так, Конституція України [13], імплементуючи міжнародний стандарт, встановлює доволі вичерпний перелік обов'язків людини і громадянина, а саме:

– обов'язок громадян захищати Вітчизну, її незалежність і територіальну цілісність (ст. 65);

– обов'язок громадян шанувати державні символи України (ст. 65);

– обов'язок громадян відбувати військову службу, відповідно до закону (ст. 65);

– обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66);

– обов’язок кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67);

– обов’язок громадян щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік, у порядку встановленому законом (ст. 67);

– обов’язок батьків утримувати дітей до їх повноліття (ст. 51);

– обов’язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ст. 51);

– обов’язок кожного отримати повну загальну середню освіту (ст. 53);

– обов’язок кожного неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших громадян (ст. 68).

До того ж, у Конституції України підкреслюється, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68), тобто цей припис не тільки спонукає, змушує, але й фактично *зобов’язує* людину або громадянина вивчати закони.

Тепер дослідимо як міжнародний стандарт щодо обов’язків визначений у Конституції Республіки Польща [14, ст. 82 – 86].

На відміну від Конституції України, де визначено десять обов’язків, в Конституції Республіки Польща їх всього шість:

– обов’язок зберігати вірність Республіці Польща, а також піклуватися про спільне благо;

– обов’язок дотримуватися законодавства (prawa) Республіки Польща;

– обов’язок нести публічні обтяження і повинності, включаючи сплату податків, встановлених законом;

– обов’язок польського громадянина захищати Вітчизну;

– обов’язок нести військову або альтернативну службу;

– обов’язок піклуватися про стан довкілля та нести відповідальність за заподіяне погіршення цього стану.

В Конституції Чеської Республіки [15] права та обов'язки людини зовсім не визначено. Натомість у статті 3 Основного Закону є бланкетна стаття, яка відсилає до Конституційного Закону «Хартії основних прав і свобод». Але і в цієї Хартії також не можна побачити обов'язків, тому що у пункті першому статті 4 Хартії зазначається: «Зобов'язання можуть бути покладені лише на підставі закону та в його межах і лише за збереження основних прав і свобод» [16]. Отже, за чеським законодавством конституційні обов'язки чеського громадянина або іншої людини, що постійно мешкає чи перебуває на теренах Чехії, так би мовити, «розкидані» по всіх законодавчих або нормативно-правових актах.

На прикладі вище наведених трьох конституцій (України, Польщі та Чехії) можна побачити, що законотворці національних держав по-різному імплементують міжнародний стандарт, що міститься в Загальній декларації прав людини (1948) стосовно обов'язків людини, в свої основні закони. Але, на наш погляд, незважаючи на різні форми та обсяг імплементації, основний зміст міжнародно-правового стандарту законодавцям всіх трьох країн все-таки вдалося або повністю, або в основному зберегти.

На початку параграфа, виходячи із предмета і об'єкта дослідження та проаналізувавши *суб'єктну сферу*, ми визначили чотири групи суб'єктів, на яких розповсюджується вплив міжнародно-правових стандартів: 1) окрема держава або держави; 2) державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність; 3) особи і громадяни, що знаходяться на теренах держави та 4) представники (співробітники) судових і правоохоронних органів.

Виникає питання про *просторову сферу*, коли завдяки впливу міжнародних стандартів на національне законодавство в останньому робляться спеціальні правові приписи про дії або бездіяльність визначених нами суб'єктів всіх чотирьох груп на конкретних просторах, де можуть бути реально реалізовані правові норми, що ними прийняті.

Треба підкреслити, що *просторова сфера* дії прийнятих національних нормативно-правових актів після впливу на них міжнародних стандартів має виняткове значення для практики і вона, зазвичай, але не завжди, відображається в кожному міжнародному договорі (найчастіше, в положеннях про сферу його дії).

Взагалі питання полягає у наступному: якщо дія міжнародного права у просторі розповсюджується на сухопутні, водні, повітряні, космічні та інші простори, то чи можуть також діяти у цих просторах й національні правові приписи, які прийняті після імплементування в них міжнародних стандартів?

Загальний підхід в теорії міжнародного права свідчить, що просторова сфера дії міжнародного права характеризується як: сфера державної території; сфера території з міжнародним режимом; сфера взаємодії двох правових систем [4, с. 6]. Але, після впливу міжнародних стандартів на прийняті в національному законодавстві акти реалізація правових норм, що знаходяться в цих актах, саме у просторовому сенсі має суттєві нюанси.

Оскільки завдяки впливу міжнародних стандартів законодавці національних держав прийняли нові правові норми, то стосовно останніх треба вже казати не про просторову сферу дії міжнародного акту, а про просторову (територіальну) чинність національних нормативно-правових актів, до яких увійшли нові норми. Цей простір характеризується обсягом того фізичного правового простору, в межах якого на відповідних суб'єктів права поширюється формальна обов'язковість таких актів.

За основу для подальших міркувань ми візьмемо наукові підходи науковця Л. Л. Богачової, яка, на нашу думку, вірно робить акцент на тому, що «просторова (територіальна) чинність нормативно-правових актів характеризується обсягом того фізичного простору, в межах якого на відповідних суб'єктів права поширюється формальна обов'язковість таких актів. У межах правового простору держави *встановлюються єдині стандарти* (курсив наш – автор) в гуманітарній, політичній, соціально-економічній та інформаційній сферах, забезпечується єдність правового

регулювання суспільних відносин, діє уніфіковане законодавство, існує консолідована правова система» [17, с. 7]. Далі вона, розглядаючи принципи дії нормативно-правового акту, виділяє територіальний, екстратериторіальний та екстериторіальний принципи.

Нас найбільше цікавлять останні два, оскільки територіальний принцип, пов'язаний із нормативними актами місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, має, зрозуміло, територіально обмежену сферу дії.

На думку Л. Л. Богачової, «екстратериторіальна дія актів публічного права можлива на територіях із міжнародним режимом (ділянки простору, на які не поширюється суверенітет жодної держави; правовий статус таких просторів визначається конвенційними нормами міжнародного права, угодами між суміжними державами); на територіях зі змішаним правовим режимом (на таких територіях *діють одночасно норми міжнародного права й національного законодавства* (курсив наш – автор) прибережних держав; вони не входять до складу державних територій, однак прибережні держави в таких просторах мають визначені суверенні права, *передбачені національним законодавством і міжнародними договорами* (курсив наш – автор) – на розвідку й розробку ресурсів територій тощо); на територіях інших держав. Екстериторіальний принцип – це непоширення дії нормативно-правового акту на ті чи інші території. Розрізняють екстериторіальність дипломатичного представництва іноземної держави; екстериторіальність військових частин, літаків і кораблів, що перебувають на території іноземної держави за спеціальним дозволом. Екстериторіальний принцип є свого роду правовою фікцією. Певні частини території держави (будинки іноземних посольств, консульств) уважаються такими, що не знаходяться на території держави, де вони фактично існують, а юридично визнається, що вони знаходяться на території тієї держави, чиє посольство вміщується в будинку» [17, с. 7].

Ми невипадково курсивом виділили словосполучення «*діють одночасно норми міжнародного права й національного законодавства»* та *«передбачені*

національним законодавством і міжнародними договорами». Виникає питання, яким чином можуть одночасно на певній просторовій території діяти (правозастосовуватися) норми і міжнародного права і національного законодавства за умови, наприклад, якщо вони мають ознаки певної неузгодженості, розбіжності і, навіть, суперечать одні іншим? А якщо є суперечності або незрозумілості між правовими приписами міжнародного договору і нормами національного законодавства, то хто з них має пріоритет?

На останнє питання частково можна найти відповідь, наприклад, у Конституції України, де зазначається, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [13, ст. 9].

На підставі цієї статті та узагальненого аналізу наукових праць вітчизняних науковців (М. О. Баймуратова, Ю. О. Волошина, О. П. Васильченка, М. І. Козюбри, П. Ф. Мартиненка та ін.), В. В. Шамрай констатує, що «за загальноприйнятим правилом, закріпленим в конституціях більшості демократичних європейських держав, в ієрархії джерел права, включаючи джерела конституційного права, ратифікований міжнародний *договір стоїть вище, ніж національний закон* (курсив наш – автор), оскільки норми останнього не можуть ні суперечити нормам міжнародного права, ні відміняти їх. На конституційному рівні закріплюється *пріоритет міжнародного права над внутрішньодержавним* (курсив наш – автор). Більшість авторів - спеціалістів з міжнародного права – дотримуються думки, що *в разі колізій між нормами міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою, і нормами національного законодавства, пріоритетному застосуванню підлягають норми міжнародних договорів* (курсив наш – автор)» [18, с. 28].

Згідно наведених вище міркувань вітчизняних науковців, з якими в принципі можна погодитися, дійсно у національному законодавстві має закріплюватися *пріоритет міжнародного права над внутрішньодержавним,* міжнародний *договір має стояти вище, ніж національний закон,* насамкінець,

в разі колізій між нормами міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, і нормами національного законодавства, пріоритетному застосуванню підлягають норми міжнародних договорів.

Здавалося б все так, але в практичній площині реалізація норм та принципів міжнародних договорів (тобто, міжнародних стандартів), та правових норм національного законодавства, прийнятих на підставі міжнародних стандартів, не завжди вписуються у наукові постулати відомих вчених-юристів.

Візьмемо, наприклад, Віденську конвенцію про дипломатичні зносини 1961 року [19], яка є вагомим міжнародним стандартом для розробки та прийняття низки таких національних українських законодавчих актів як Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [6], Законів України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року [20], «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 року [21], «Про Консульський статут України» від 2 квітня 1994 року [22] тощо, і ми побачимо, що в національних актах присутні багато нормативних положень, що не передбачені Віденською конвенцією.

Цей факт слушно помітив і дослідив вітчизняний науковець Ю. А. Іванов [23], який, порівнявши Віденську конвенцію із національними законодавчими актами, встановив, що порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України (регламентований главою 41 Кримінального процесуального кодексу України) не повністю відповідає нормам міжнародного права, тобто наведеній Конвенції. Більш того, на його думку, це суперечить статті 9 Конституції України та статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України», де встановлений пріоритет норм міжнародного права перед нормами національного законодавства. Він звертає увагу на наступні розбіжності:

– у статті 519 КПК України у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном службовою особою,

уповноваженою на вчинення процесуальних дій, є керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, натомість у Віденській конвенції, яка є основним кодифікаційним міжнародно-правовим актом у сфері дипломатичного права, вживається термін «глава представництва», а не «керівник»;

–у Конвенції відсутній термін «територія дипломатичного представництва», який вживається в КПК України. Натомість у статті 1 Конвенції визначено термін «приміщення дипломатичного представництва», котрий означає будівлі чи частини будівель, які використовуються для цілей представництва, включаючи резиденцію глави представництва, кому б не належало право власності на них, включаючи земельну ділянку, яка обслуговує зазначену будівлю чи частину будівлі. Ю. А. Іванов пояснює цей факт тим, що «застосований у КПК України термін «територія дипломатичного представництва» *є взагалі некоректним, оскільки він заснований на хибній теорії екстериторіальності, за якою місце розташування дипломатичного представництва начебто є територією акредитуючої держави* (курсив наш – автор). Насправді ділянка, призначена для розміщення іноземного дипломатичного представництва, залишається частиною території держави перебування, однак набуває специфічного правового статусу, котрий характеризується недоторканністю та іншими імунітетами і привілеями, передбаченими нормами дипломатичного права»;

– статтею 520 КПК України передбачено, що керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України уповноважений на здійснення законного затримання особи, після чого відповідно до ч. 2 статті 522 КПК України він зобов’язаний забезпечити доставляння затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб. Але, за нормами дипломатичного права затримання у приміщенні дипломатичного представництва та подальше вивезення в Україну особи буде правомірним, очевидно, лише за умови, що така особа не є громадянином країни перебування, належить до відповідної

категорії персоналу дипломатичного представництва і користується недоторканністю та імунітетом від юрисдикції країни перебування. У протилежному випадку процесуальне затримання особи та спробу її вивезення в Україну буде обґрунтовано розцінено як втручання у внутрішні справи держави перебування, порушення її суверенітету і територіального верховенства та як використання приміщень представництва для цілей, несумісних з його офіційними функціями;

– недоліком чинної редакції глави 41 КПК України є те, що врегульовуючи порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України, вона залишає поза увагою представництва України при міжнародних організаціях, які, однак, мають аналогічний з дипломатичними представництвами статус.

Ми невипадково детально навели міркування Ю. А. Іванова для того, щоб наочно показати факти розбіжностей, іноді навіть суттєві, між міжнародно-правовими нормами та правовими приписами у національному законодавстві, коли йдеться про *просторову сферу* дії прийнятих національних нормативно-правових актів після впливу на них міжнародних стандартів.

В цьому сенсі, повертаючись до наукової праці Л. Л. Богачової, необхідно повністю погодитися з її висновком про те, що «просторові межі дії нормативно-правових актів повинні мати чітке й однозначне закріплення в законодавчих актах, що сприятиме ефективній дії нормативно-правових актів, реалізації ними свого функціонального призначення» [17, с. 11].

Як приклад «чіткого і однозначного» закріплення *просторової сфери* у міжнародно-правовому акті, що надає виразний стандарт для розробки національного законодавства, можна навести пункти 1, 2 та 4 статті 5 Протоколу № 4 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, де зазначається таке: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де *зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до*

територій (курсив наш – автор), які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території. *Територія будь-якої держави*, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і *кожна територія*, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, *розглядаються як окремі території для цілей посилань у статтях 2 і 3 на територію держави* (курсив наш – автор)» [24, п. 1, 2 та 4 ст. 5]. До речі, стаття 2 передбачає свободу пересування – «Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах *цієї території*» [24, п. 1 ст.2], а стаття 3 – заборону вислання громадянина: «Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, *з території держави*, громадянином якої він є» [24, п. 1 ст. 3]; «Нікого не може бути позбавлено права в'їзду *на територію держави*, громадянином якої він є» [24, п. 2 ст. 3]. У наведених статтях 2 та 3 також визначаються міжнародні стандарти для національних законодавств відносно *просторової сфери*.

Короткий але конкретний стандарт стосовно *просторової сфери* міститься у Загальній декларації прав людини 1948, де у статті 2 зазначається, що «не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті» [12, ст. 2].

Розглядаючи безпосередньо історико-правові аспекти впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок, необхідно зазначити, що цей вплив здійснювався по мірі еволюції міжнародних відносин і міжнародного права, він повністю відбивав та віддзеркалював об'єктивну

закономірність щодо поступового і постійного розширення об'єму міжнародних принципів та норм. З кожним століттям, з кожним десятиріччям, а потім у XXI столітті майже з кожним роком додавав національним законодавствам у вигляді еталонів все нові та нові стандарти для імплементування їх у нормативно-правові акти функціонування судових та правоохоронних органів.

Доволі важко з усієї сукупності міжнародно-правових стандартів відокремити ті, що були імплементовані саме у сферу правоохоронної діяльності держави. Справа в тому, що ці стандарти розкидані за численними міжнародно-правовими актами. Достатньо сказати, що тільки у сфері захисту прав і свобод людини, що має безпосереднє відношення до діяльності судових та правоохоронних органів, міжнародні стандарти знаходяться у майже 100 міжнародних та регіональних документах [25, с. 144].

Віддаючи належне Вестфальському конгресу 1648 р. – як початкової крапки відліку важливого етапу в історії міжнародного права та прийнятті наступних актів, усі міжнародні стандарти у сфері правоохоронної діяльності мають своїм першоджерелом Загальну декларацію прав людини 1948 року, стаття 1 якої закріплює хоча і загальний, але дуже вагомий стандарт: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [12, ст. 1]. Тобто, «дух братерства» має бути в основі суспільних відносин, що складаються у державі між особами і громадянами та представниками судових і правоохоронних органів, а запорукою всьому цьому має бути розум і совість. Який міцний, потужний і ємний за змістом стандарт, який, на нашу думку, ще не знайшов свого повного виразу в українському законодавстві про професійно-етичну поведінку суддів, поліцейських, інших представників силових структур!

Після Загальної декларації прав людини 1948 р., кожен наступний міжнародно-правовий акт розширював перелік прийнятих раніше стандартів або уточнював їх.

Застосовуючи досліджену вище *суб'єктну сферу,* розглянемо деякі міжнародні акти з точки зору впливу їх стандартів на умовно визначені нами чотири групи суб'єктів, тобто на окрему державу або держави; державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність; осіб і громадян, що знаходяться на теренах держави; та представників (співробітників) судових і правоохоронних органів.

Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950 р. встановлює міжнародні стандарти можливості позбавлення життя людини з боку представників правоохоронних органів якщо застосування ними сили було здійснено: «a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [26, ст. 2]. Але категорично забороняє катувати людину, наприклад, для вибивання з неї доказів або отримання інформації [26, ст. 3].

У статті 5 цієї Конвенції визначаються підстави законного арешту або затримання, у статті 6 встановлюється право на справедливий суд, у статті 7 забороняється будь-яке покарання без закону, у статті 8 визначаються умови обмеження права на повагу до приватного і сімейного життя, тобто органи державної влади можуть втручатися у здійснення цього права, «за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [26, ст. 8]. У статті 34 Конвенції зазначається, що Європейський суд з прав людини «може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими» [26, ст. 34] від допущеного з боку держави або її судових та правоохоронних органів порушення прав, викладених у Конвенції, а держава зобов'язується не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку 1979 р. майже від першої до останньої статті встановлює вичерпні міжнародні стандарти належної поведінки всіх посадових осіб, яких призначено чи обрано для застосування права, пов'язаного із поліцейськими повноваженнями, особливо повноваженнями на затримання злочинців [27, ст. 1]. Це права: на застосування сили (стаття 3); збереження у таємниці відомостей конфіденційного характеру відносно осіб (стаття 4); заборону тортур та інших жорстоких, нелюдських видів поводження, які принижують гідність людини (ст. 5), при цьому надається правове визначення категорії «катування»; заборону на здійснення будь-яких актів корупції (стаття 7) тощо.

Не можна обійти стороною Конвенцію проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання 1984 р., в який отримали подальший розвиток положення попередніх міжнародних актів.

Наприклад, у Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку 1979 р. наведено правові визначення терміну «катування» із посиланнями на Декларацію про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 1975 р., згідно з якої «така дія є образою людської гідності та засуджується як порушення цілей Статуту Організації Об'єднаних Націй та порушення прав людини та основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини (та інших міжнародних документах, що стосуються прав людини)» [27, коментар «а)» до ст. 5]. Посилаючись на Загальну декларацію прав людини та основоположних свобод 1948 р., у Кодексі тортури визначаються таким чином: «.. катування означає будь-яку дію, за допомогою якої людині навмисно завдається сильний біль чи страждання, фізична або розумова, з боку офіційної особи або щодо її підбурювання з метою отримання від нього або від третьої особи інформації або визнання, покарання його за дії, які він здійснив або у скоєнні яких підозрюється, або залякування його чи інших осіб. У це тлумачення не

включається біль або страждання, що виникають лише через законне позбавлення волі, через стан, властивий цьому або внаслідок цього, в межах того ступеню, наскільки це сумісне з мінімальними стандартними правилами поводження із ув'язненими» [27, коментар «b)» до ст. 5].

У Конвенції проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання 1984 р. надається вже інше, третє, і більш поглиблене і фактично системне тлумачення категорії катування: «термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково» [28, ст. 1].

Як бачимо еволюційний розвиток самих міжнародних стандартів та правових категорій, які містяться у цих стандартах, є поступовим і очевидним.

За період з 1948 по 1984 роки міжнародно-правова думка стосовно катувань, тортур або інших жорстоких, нелюдських поводжень із людиною з боку посадових осіб зазнавала істотних змін та впливала на прийняття нових міжнародно-правових актів. Майже за сорок років категорія наповнялася зовсім новим та системним змістом, охоплювала всі можливі суспільні стосунки, що можуть виникнути під час етично-непрофесійної поведінки посадових осіб із особами, з якими вони вступають у службові контакти. На підставі нових стандартів змінювалися й національні державні акти щодо поведінки суддів, прокурорів, поліцейських тощо. Але питання напрямів

імплементації зазначених стандартів та її особливостей ми детально розглянемо у наступних розділах роботи.

Серед основних міжнародно-правових джерел неможливо не назвати та не розглянути Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, що був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1988 році [29].

Цей Звід дуже цікавий з точки зору історичної ретроспективи його появи у міжнародному публічному праві. Про це йдеться у преамбулі Зводу: «Генеральна Асамблея, посилаючись на свою резолюцію 35/177 від 15 грудня 1980 року, в якій вона поклала на Шостий комітет завдання розробки проекту зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, і ухвалила заснувати з цією метою робочу групу відкритого складу..» [29, преамбула]. Тобто механізм появи міжнародного акту починається з ідеї про його особливу соціальну та міжнародну необхідність, а ідею можуть подати не тільки міжнародні інституції, але й окрема національна держава, що може свідчити про зворотній зв'язок в процесі імплементації. Потім певний час здійснюється обговорення ідеї, потім приймається та ухвалюється ГА ООН рішення у формі резолюції, в який покладається обов'язок на її певний комітет щодо створення робочої групи і розробки проекту Зводу. По завершенню розробки робоча група складає доповідь та доводить цю доповідь на сесії ГА ООН, де Звід затверджується. Після цього Генеральний секретар ООН інформує її держави-члени, а також членів спеціалізованих установ ООН про прийняття Зводу принципів та настійно закликає докласти всіх зусиль для його широкого розповсюдження і дотримання.

Отже, робочій групі знадобилося аж вісім років, щоб розробити цей проект. Як бачимо, алгоритм розробки та прийняття нового міжнародно-правового акту дуже тривалий та складний. В ньому можна прослідкувати весь спектр процесу появи нового міжнародного акту: від зародження ідеї до створення і прийняття самого міжнародного джерела.

Поряд із Зводом принципів розроблялися також стандартні правила поводження з в'язнями. Перші такі правила були прийняті в 1955 році та затверджені Економічною та Соціальною Радою ООН у 1957 році. Вони отримали назву Мінімальні стандартні правила (далі – МСП). Відразу після їхнього прийняття, МСП стали ключовим міжнародним стандартом у регулюванні поводження з в'язнями та ключовими рамками в оцінювальній діяльності моніторингових та інспекційних органів. У багатьох країнах МСП було використано в якості «схеми» для створення національних пенітенціарних правил; в інших країнах, МСП – це єдиний документ, який безпосередньо регламентує поводження з в'язнями. Оскільки за 60 років після прийняття пенітенціарна наука значно еволюціонувала, МСП застаріли, а деякі розділи навіть стали несумісними з міжнародною системою прав людини. Саме тому ООН розпочала процес перегляду МСП, який тривав чотири роки. В результаті, 17 грудня 2015 року Генеральна Асамблея ООН одноголосно прийняла «Переглянуті Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели)». Переглянуті МСП були названі на честь спадку Нельсона Мандели, покійного президента Південної Африки, Лауреату Нобелівської премії миру, котрий провів у в'язниці 27 років. У міжнародному співтоваристві було вирішено не розробляти по-новому всі МСП, і, натомість, було вибрано варіант здійснити «цілеспрямований перегляд» термінології та восьми конкретних сфер, де МСП стали найбільш застарілими [30, с. 2].

У наведеному вище прикладі можна наочно побачити еволюцію або поступову трансформацію у часі міжнародно-правових актів як певних стандартів для національних пенітенціарних законодавчих актів. Звертає на себе увагу оригінальна форма, яка була обрана для удосконалення міжнародно-правових стандартів в цієї сфері, тобто не шлях розробки нового міжнародного акту, а «цілеспрямований перегляд» попереднього.

Кінець 80-х та початок 90-х років минулого століття був особливо продуктивним для прийняття дуже важливих міжнародно-правових актів.

Достатньо назвати такі як: Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. [31]; Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари (прийнятий Резолюцією 44/128 Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 року) [32]; Паризька хартія для нової Європи 1990 р. [33]; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї службовими особами по підтримці правопорядку, прийняті Восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинності й поводженню з правопорушниками 1990 р. [34]; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із ув'язненням (Токійські правила) 1990 р. [35] тощо.

У всіх вище зазначених міжнародних актах продовжували удосконалюватися принципи та норми, які були прийняті у попередні десятиріччя. Саме в цей період у світі відбувалися надзвичайні демократичні події, коли значно зменшилася загроза виникнення третьої світової війни, проголошувалися незалежними нові держави, імплементувалися у національне законодавство правові норми щодо захисту основних прав і свобод людини і громадянина, у всіх демократичних країнах під час розробки та прийняття нових законодавчих актів став панувати міжнародний принцип – стандарт верховенство права.

На рубежі XXI століття до теперішнього часу світова спільнота основну увагу почала приділяти розробленню та прийняттю міжнародних стандартів правоохоронної діяльності, пов'язаною із протидією домашньому насильству в сім'ї, торгівлею людьми, захистом дітей, жінок та дівчат від сексуального насильства, у тому числі й в умовах збройних конфліктів тощо.

В цьому сенсі достатньо назвати: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН (A/HRC/7/L.22/REV (2008 р.), № 61/143 (2006 р.) та Ради Безпеки ООН (№ 1325 (2000 р)., 1820 (2008 р.), Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи про захист жінок від насильства (2002 р.), Рекомендацію Ради Європи 1873

(2009) про сексуальне насильство стосовно жінок у ході збройних конфліктів, Рекомендацію Парламентської Асамблеї Ради Європи 1714 (2010) про дітей, які стали свідками домашнього насильства, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 2000 р., Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 р., Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення від 25.10.2007 р. тощо [36, с. 163 - 164].

У цей же період розробляються та приймаються міжнародні стандарти щодо етично-професійної поведінки державних службовців, представників (співробітників) судових та правоохоронних органів. Серед них достатньо назвати Модельний кодекс поведінки державних службовців (Рекомендація № R (2000) 10, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи на 106 сесії 11 травня 2000 року) [37] та Європейський кодекс поліцейської етики (Рекомендація Rec.(2001)10, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року) [38].

Ці два міжнародних документи встановлюють стандарти, котрі мають бути обов'язково імплементовані у національне законодавство держав-членів Ради Європи. Стосовно завдання Модельного кодексу читаємо: «чітке визначення стандартів честі та поведінки, яких повинні дотримуватись державні службовці, надання допомоги їм у дотримуванні цих стандартів і інформування громадськості про те, на яку поведінку державних службовців вона може сподіватись» [37, ст. 3].

Хоча другий міжнародний документ має назву «Європейський кодекс поліцейської етики», за змістом він далеко відійшов від суто етичних норм поведінки поліцейського. Кодекс регулює широке коло відносин, які виникають між представниками поліції та особами і громадянами. В Кодексі визначаються і цілі діяльності поліції, і правові основи функціонування, і

взаємозв'язок поліції із системою кримінальної юстиції, і організація структурних підрозділів поліції, і питання організації підготовки співробітників тощо. Інакше кажучи, цей Кодекс цілком може претендувати не стільки на встановлення стандартів у сфері етичних норм поведінки, скільки на закріплення міжнародних стандартів щодо розробки національних законів про організацію та діяльність поліцейських органів. Більш того, у преамбулі до цього Кодексу визначені сфери його застосування, а саме: «Цей кодекс застосовується до традиційних підрозділів та служб державної поліції *або до інших дозволених та/або контрольованих публічною владою органів, головною метою яких є забезпечення підтримки закону та порядку у громадянському суспільстві та яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу та/або спеціальні повноваження* (курсив наш – автор)» [37, преамбула]. Відтак, здавалося б, що Кодекс розрахований на виключно представників поліції, чому й має у назві словосполучення «кодекс поліцейської етики», але за своїм змістовним наповненням він безумовно і цілком може бути віднесений до міжнародних стандартів щодо розробки законодавчих актів про діяльності будь-якого судового або правоохоронного органу.

Вважаємо, що наприкінці підрозділу обов'язково необхідно зупинитися на міжнародно-правовому акті, що має назву Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1998 р.). Декларація встановлює винятково важливе право для кожної людини «індивідуально чи разом з іншими заохочувати, захищати та здійснювати права людини й основні свободи на національному й міжнародному рівнях через використання відповідних організаційних форм, а саме: a) проводити мирні зустрічі чи збори; b) створювати неурядові організації, асоціації або групи, вступати до них та брати участь у їх діяльності; c) підтримувати зв'язок із неурядовими чи міжурядовими організаціями» [39, ст. 1 та ст. 5].

Цьому дуже важливому міжнародно-правовому акту детальну характеристику надав науковець М. М. Алмані [40]. Ми акцентуємо увагу тільки на ті визначення Декларації, які торкаються предмету дослідження. Так, у статті 2 зазначено, що кожна держава несе основну відповідальність та обов'язок захищати, заохочувати та здійснювати всі права людини та основні свободи, зокрема шляхом вжиття таких заходів, які можуть знадобитися для створення всіх необхідних умов у соціальній, економічній та політичній, а також в інших галузях та правових гарантіях, які необхідні для забезпечення того, щоб усі особи під її юрисдикцією, індивідуально та спільно з іншими, могли користуватися всіма цими правами та свободами на практиці. Тобто, Декларація в першу чергу зобов'язує державу здійснювати всіма законними засобами права і свободи людини. Декларація у статті 3 встановлює жорсткий міжнародний стандарт щодо внутрішнього національного законодавства, яке має відповідати наступним умовам:

– узгоджуватися зі Статутом ООН та іншими міжнародними зобов'язаннями у сфері прав людини і свобод;

– утворювати юридичні рамки, в яких повинні здійснюватися та забезпечуватися права людини і основні свободи;

– встановлювати правові приписи, які б регламентували діяльність із заохочення, захисту та ефективного здійснення цих прав і свобод.

Здійснивши стисле у ретроспективі історико-правове дослідження деяких аспектів впливу міжнародного публічного права на існуючий у державі правопорядок шляхом запозичення міжнародних універсальних та регіональних міжнародних правових стандартів у національні нормативно-правові акти, торкнувшись при цьому історичного методу, ми переходимо до наступного підрозділу, де більш детально розглянемо теоретичні та методологічні засади проблеми імплементації профільних стандартів.

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження імплементації міжнародно-правових стандартів у діяльність національних правоохоронних органів

Дослідження питань даного підрозділу передбачає дві частини: першу – теоретичний розгляд основних категорій, які відображають зміст та форми впливу норм міжнародного права на внутрішньо державне, другу – продовження визначення методологічної основи наукового дослідження. У вступі ми вже дали характеристику таким основним компонентам наукового дослідження, як об'єкту, предмету, мети та завданням дослідження. Тепер дамо характеристику сукупності методів, необхідних для вирішення завдань дослідження.

В першій частині ми розглянемо поняття феноменів «імплементація» та «міжнародно-правові стандарти» як базових категорій здійснення і виконання державою міжнародних правових норм та зіставимо їх з іншими суміжними та близькими по змістовному наповненню термінами. В другій – дослідимо філософсько-діалектичні підходи, загальнонаукові й конкретно-наукові методи пізнання, вибір яких зумовлений особливостями об'єкту та предмету дослідження, що проводиться.

Треба наголосити на тому, що обидві частини цього розділу дослідження тісно пов'язані між собою, бо спочатку ми категоріально чітко окреслюємо предметну складову стрижня проблеми дослідження, пов'язаної із імплементацією міжнародно-правових стандартів у сферу національної правоохоронної діяльності, а на підставі цього обираємо необхідну та достатню сукупність методів пізнання, оскільки від вдало підібраної методології залежить об'єктивність і достовірність всієї наукової роботи, обґрунтованість сформульованих висновків, наукова цінність і практична значущість отриманих результатів.

У Методиці визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм, затвердженої наказом Міністерства економіки

та з питань євроінтеграції України від 16.03.2005 р., надано правове визначення терміну «імплементація» – це «здійснення, виконання державою міжнародних правових норм» [41, п. 2].

Вітаючи спробу законодавця ввести у правове поле цю важливу категорію, за допомогою якої Міністерство намагається здійснювати організацію і проведення аналізу державних цільових програм та їх проектів на наявність євроінтеграційної складової, необхідно зазначити, що автори Методики зробили лише прямий переклад з англійської мови слова «implementation», що означає «здійснення, виконання» [42, с. 374], не відобразивши його парадигмально-змістовної характеристики.

В Енциклопедії історії України (електронна версія) автор тлумачення слова «імплементація» К. О. Савчук зазначає, що «імплементація» походить від латинської «impleo» та означає «наповнювати, досягати, виконувати, здійснювати)». Далі він розкриває феномен «імплементація» як категорію міжнародного права, яка відображає організаційно-правову діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань. Зі слів К. О. Савчука, «механізм імплементації міжнародно-правових норм включає в себе сукупність правових та інституційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародних та національних рівнях». Тобто він розглядає імплементацію з двох ракурсів: як міжнародну систему, що складається зі створених на підставі міждержавних угод універсальних, регіональних і локальних міжнародних організацій, спеціалізованих установ та їх допоміжних органів, за допомогою яких стає можливим об'єднання зусиль держав та міжнародних організацій у реалізації діючих норм міжнародного права, та як національну систему, яку становлять органи державної влади та інші державні органи, уповноважені забезпечувати виконання країною своїх міжнародно-правових зобов'язань. При цьому К. О. Савчук віддає перевагу міжнародній системі, оскільки норми міжнародного права спричиняють правовідносини між суб'єктами міжнародного права і не спричиняють їх між суб'єктами внутрішнього права, а національна система

лише створює «необхідні додаткові внутрішньо державні засоби для перетворення норм, закладених у міжнародному праві, в реальні дії органів державної влади, юридичних осіб та громадян, які перебувають під юрисдикцією держави» [43].

Отже, навівши визначення імплементації з двох джерел (нормативно-правового акту Міністерства економіки та з питань євроінтеграції України і представника міжнародно-правової доктрини К. О. Савчука з Енциклопедії історії України), можна побачити суттєві відмінності, коли в першому джерелі під «імплементацією» розуміється «здійснення, виконання державою міжнародних правових норм», тобто передбачається лише національний рівень, а в другому, – і національний і міжнародний, при цьому перевага віддається останньому, а національному рівню залишається тільки частина від всього процесу імплементації, яка відображає організаційно-правову діяльність держав з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань.

На нашу думку тлумачення К. А. Савчуком процесу імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство дуже широке. Все ж таки перша частина, яка виглядає у нього як міжнародна система щодо створення на підставі міждержавних угод універсальних, регіональних і локальних міжнародних організацій, спеціалізованих установ та їх допоміжних органів, за допомогою яких стає можливим об'єднати зусилля держав та міжнародних організацій у реалізації діючих норм міжнародного права, є лише початком подальшого процесу імплементації. Спочатку стандарти у рамках міжнародно-правових актів приймаються міжнародними організаціями, а перед цим вони створюються, потім спеціалізовані установи та їх допоміжні органи цих організацій розробляють та узгоджують стандарти, потім національні держави ухвалюють їх на рівні законодавчих органів, і тільки після цього починається безпосередньо сам процес імплементування.

Дійсно, імплементування – це лише виконання державою міжнародних правових норм, які знаходяться в міжнародних угодах та яких держава зобов'язалася дотримуватися під час розробки та прийняття своїх

національних законодавчих актів. Прийняття міжнародними організаціями міжнародно-правового акту, в якому знаходяться стандарти, приєднання до угоди держави та ратифікація цієї угоди у парламенті, – все це не може входити у зміст імплементації, оскільки у даному випадку мова йде про умови для її подальшої реалізації.

Отже, початок імплементації починається з моменту приєднання держави до міжнародної угоди та взяття зобов'язань щодо розробки та прийняття національних нормативно-правових актів на підставі визначених у міжнародному акті принципів та норм. Зрозуміло, що кінцевий момент імплементації можна визначити лише стосовно одного міжнародно-правового акту, коли на його основі вже розроблений та прийнятий національний нормативно-правовий акт про функціонування судового чи правоохоронного органу (органів). Якщо мова йде про зовнішньополітичний курс на об'єднання або входження національної держави до союзу з іншими демократичними державами, то імплементація набуває ознак перманентності доти, поки держава знаходиться у цьому союзі або є підписантом міжнародної угоди.

Тепер проаналізуємо визначення імплементації іншими вітчизняними науковцями та дамо характеристику їх підходам та міркуванням.

Так, І. О. Лозицька та В. В. Баштанник, підсумовуючи висловлювання низки науковців, роблять висновок, що «вітчизняні науковці у детермінації *впровадження* (курсив наш – авт.) в систему публічно-правових норм базових засад європейського права дуже часто використовують наближені, проте різні за змістом поняття – «гармонізація», «уніфікація», «імплементація», «кодифікація», навіть власне «інтеграція правової системи України у європейський простір» [44, с. 38–39]. Тобто, виходить, що категорія «впровадження», на їх думку, включає в себе і «гармонізацію», і «уніфікацію», і «імплементацію», і «кодифікацію», і, навіть, «інтеграцію». Але, самі наведені автори не намагаються надати визначення жодним поняттям, у тому числі й категорії «імплементація», до того ж у висловленні застосовують ще одну категорію – «впровадження».

Роблячи посилання на Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС, вищезазначені науковці говорять про «правову адаптацію» європейських стандартів «у випадку конституційно-правових змін у вітчизняному законодавстві», фактично доповнюють наведений вище перелік понять ще одним, а саме: «адаптацією» національного законодавства до європейських норм та принципів. До речі, в Угоді прямо визначається зобов'язання сторін щодо забезпечення *імплементації* «відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом» [45, ст. 20]. Тобто, в Угоді поряд із «імплементацією» жодних інших категорій не застосовується.

Науковець К. О. Боярчук, дослідивши думки науковців В. Скоморохи, О. Скакун, А. Гавердовського та В. Суворової, формулює своє бачення профільної категорії, зазначаючи, що «під імплементацією міжнародно-правових норм розуміється *система правових і організаційних засобів* (курсив наш – авт.) як створюваних спільними зусиллями держав, так і використовуваних індивідуально з метою всебічної, своєчасної і повної реалізації прийнятих відповідно до міжнародного права зобов'язань. Для найбільш ефективного здійснення процедури імплементації норм міжнародного права кожна держава має певний механізм імплементації, що являє собою сукупність правових засобів, які використовуються державами для забезпечення досягнення цілей міжнародно-правового регулювання» [46, с. 79].

В цілому, погоджуючись із міркуваннями цього науковця, хотілося б особливо підкреслити його думку, що «кожна держава має певний механізм імплементації». Це дійсно так, бо цей механізм створюються на національному підґрунті на основі різних історичних, культурних, правових та інших традицій та звичаїв. Але, механізм, будучи за формами різним, у той же час за змістом має бути однаковим, тобто повністю передавати сутність міжнародного стандарту відповідно до його букви та духу.

Далі К. О. Боярчук, посилаючись на праці Д. Б. Левіна, І. І. Лукашука, В. Г. Буткевича та інших, виділяє три основних способи імплементації норм міжнародного права, а саме: трансформацію, відсилку та рецепцію. Під трансформацією він розуміє «переробку тексту міжнародно-правового акту із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права, що формулюються вже інакше ніж у першоджерелі», під відсиланням – «вказівку у нормативно-правовому акті держави на міжнародне право як на джерело, що регулює відповідні відносини. Відсилання передбачає дію міжнародних норм у незміненому вигляді, їх пряме застосування суб'єктами» і, насамкінець, під рецепцією – «текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акту. Звернення до рецепції може мати різні мотиви: від бажання повторити вдале формулювання статті міжнародно-правового акту до прагнення продемонструвати щонайповніше дотримання прийнятого міжнародного зобов'язання» [46, с. 80 – 81].

На нашу думку, розкривати категорію «імплементація» через *систему правових і організаційних засобів* можна, але цей підхід розкриває не сутнісну складову явища, а скоріше її функціональну сторону, яка дуже широка і перелічити всі можливі засоби доволі проблематично. Наприклад, крім трансформації, відсилки та рецепції цілком обґрунтовано до засобів можна віднести і перенесення, і сприйняття, і реалізацію, і застосування тощо міжнародних стандартів. А ще до засобів можна додати способи, прийоми, варіанти, методи, методики та ін.

Науковець О. Клименко, спираючись в основному на тлумачення прямого перекладу слів з англійської «implementation» та з латинської «impleo», зазначає, що імплементація «полягає у фактичній реалізації державою міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України» [47, с. 190].

Як бачимо, щодо суті явища застосовано тільки словосполучення «фактична реалізація державою міжнародних зобов'язань», яку уявити доволі важко без додаткових пояснень, а далі О. Клименко, як і попередні наведені нами науковці, робить спробу розкрити зміст імплементації через засоби її здійснення, тобто застосовує знайомі нам категорії «трансформація» і «впровадження».

У наведеній науковій статті О. Клименко зазначає, що «задля однакового тлумачення й правомірного застосування, виключення двозначності і можливості викривлення поставлено завдання проаналізувати дефініції термінів «імплементація», «гармонізація», «адаптація», «уніфікація», «стандартизація» та визначити основні властивості цих понять».

Треба віддати належне науковцю в тому, що вона дійсно впоралася із завданням, надавши своє бачення змісту наведеним вище категоріям та звернувши увагу на ознаки, що відрізняють їх від імплементації. Так, під *гармонізацією* О. Клименко, до речі, як і І. Яковюк, розуміє спільний, узгоджений розвиток національних законодавств, усунення наявних між ними суперечностей та формування мінімальних правових стандартів шляхом утвердження спільних правових принципів або прийняття окремих правових рішень із метою зближення правових систем, при цьому *адаптацію* вона розглядає як термін-синонім *гармонізації*. Під *уніфікацією* права – процес створення однакових норм законодавства різних держав шляхом укладення міжнародних договорів. У той же час, на її думку, *уніфікація* є ключовим методом *стандартизації*, яка передбачає вдосконалення управління та планування інформаційних процесів для забезпечення вільного доступу і обміну інформацією та ідеями.

Цікавий підхід щодо імплементації спостерігається у науковця І. Г. Лехняк, яка розглядає імплементацію як засіб *узгодження* норм міжнародного та внутрішньодержавного права.

Логіка її міркувань така: укладається міжнародний договір, але «досягти мети укладеного міжнародного договору *можливо лише шляхом його*

узгодження з нормами внутрішньодержавного права (курсив наш – авт.). Укладаючи такий договір і беручи тим самим певні зобов'язання, необхідно дотримуватися загальновизнаного принципу – pacta sunt servanda (лат. – договір повинен виконуватися)» [48, с. 49]. І далі вона надає поняття імплементації як *процесу забезпечення виконання положень міжнародного договору.*

Виникає питання, так що ж є імплементацією: чи то узгодження норм міжнародного та внутрішньодержавного права, чи то забезпечення виконання положень міжнародного договору? Виникає й інше питання, чи можна досягти мети міжнародного договору без імплементації, тобто, за словами науковця, без узгодження з нормами внутрішньодержавного права? Відповідь очевидна, звичайно можна. Наприклад, у двосторонньому міжнародному договорі прописується відповідна форма співробітництва між державами. Обидві держави у рамках Віденської конвенції 1969 р. починають сумлінно виконувати положення договору і досягають кінцевої мети: відповідна форма співробітництва увійшла в кадастр форм міжнародного співробітництва та реалізується або буде реалізованою в темпоральній перспективі. А в Конвенції, до речі, зазначено, що «Кожний чинний договір є обов'язковий для його учасників і повинен сумлінно виконуватись» [49, ст. 26]. Резонно виникає ще одне питання, а навіщо для досягнення цієї мети необхідно було б проводити імплементацію, тобто узгоджувати укладений міжнародний договір з нормами внутрішньодержавного права, інакше кажучи вносити в законодавство зміни, доповнення, редакційні уточнення тощо?

На нашу думку, основна ознака імплементації з'являється тоді, коли є необхідність прийняття акту національного законодавства в рамках міжнародного договору, до якого приєдналася держава, у якому прямо про це зазначено у формі правового припису-зобов'язання та у якому знаходяться певні визначені стандарти у вигляді або норм або принципів.

Далі у своєї статті І. Г. Лехняк перелічує різні варіанти імплементації, зокрема: трансформацію, інкорпорацію, відсилку, уніфікацію, рецепцію,

створення спеціального правового режиму тощо. Потім, у якості прикладів «зближення» норм міжнародного та внутрішньодержавного права додає *модельне законодавство* й також укладання міжнародних договорів міжвідомчого характеру [48, с. 52].

Необхідно зазначити, що положення модельних законів базуються на кращих прикладах міжнародної практики та ґрунтуються на всесвітніх стандартах. «Термін «модельний» не означає, що всі країни мають взяти Закон за єдино правильний шаблон для створення своїх власних законів. У кожній країні існують різні інформаційні потреби, а також різні структури, тому закони повинні адаптуватись відповідно до них. Термін «модельний», вочевидь, варто використовувати для вираження ідеї про те, що лише закон, який міститиме групи норм, запропоновані цією моделлю, зможе забезпечити максимально ефективні процедури розкриття інформації на практиці, у відповідності з найкращими стандартами права на поінформованість» [50, Вступ].

Відтак, основне призначення модельного законодавства, яке є результатом правового моделювання, створити моделі, які б слугували певними орієнтирами для національних законотворців під час розробки ними нормативно-правових актів. Ці моделі, на відміну від міжнародних стандартів, які у вигляді норм та принципів мають *обов'язково* імплементуватися у національне законодавство, не є *обов'язковими* для законодавчих органів держав і слугують для них простими нормативними стандартами. Вони, в основному, призначені для уніфікації як способу упорядкування національного законодавства.

В цьому сенсі науковець Н. Невмержицька, яка, констатуючи існування у сучасній законодавчій базі української держави численних неузгодженостей та суперечностей, влучно зазначає, що «уніфікація являє собою один із найкращих способів упорядкування законодавства й зменшення колізій у ньому, так як має на меті досягнення … упорядкування правового матеріалу за певною науково обґрунтованою системою, розміщення його за визначеними

частинами, розділами тощо з урахуванням підписаних міжнародних конвенцій і міжнародних договорів, згода на ратифікацію яких надана ВРУ… Останнім часом в уніфікації правових норм *зростає роль модельних актів. Такі акти являють собою законодавчі акти рекомендаційного характеру, що містять типові норми та дають нормативну орієнтацію для законодавця. Вони не є обов'язковими для законодавчих органів і слугують для них нормативним стандартом* (курсив наш – авт.)» [51, с. 21]. Отже, модельні закони лише орієнтують національного законодавця, що дає підстави говорити про певний цілеспрямований вплив міжнародної організації на національну законодавчу практику в межах конкретного міждержавного об'єднання, але цей вплив не можна ототожнювати із імплементацією.

Розглянувши вище тільки найголовніші проблеми, пов'язані із номенологічною змістовністю імплементації, необхідно констатувати, що незважаючи на існування численних міжнародних актів, норми та принципи яких у вигляді стандартів національні законотворці всіма силами намагаються втілити у законодавчу базу діяльності правоохоронних органів, постійно зберігатимуться ситуації, коли:

– національні законодавчі та інші нормативно-правові акти *не повністю відображають норми та принципи*, які закладені у вигляді стандартів у міжнародно-правових актах;

– національні законотворці для врегулювання діяльності судових та правоохоронних органів у рамках існуючих у державі історичних, культурних та правових традицій *не знаходять у міжнародних актах потрібного стандарту;*

– міжнародні стандарти *вже не охоплюють нову сукупність суспільних відносин*, які виникли у державах за останні роки, тобто стандарти потребують або доповнень, або розширення, або змін.

На один з таких моментів звернув увагу науковець Джонатан Хэдли [52], який у реаліях сьогодення в діяльності правоохоронних органів Європейського Союзу знайшов ситуації, що поки не врегульовані

національними законодавствами на підставі міжнародних стандартів. Мова йде про значні світові події, а саме: великі спортивні змагання, гучні політичні саміти, міжнародні культурні фестивалі тощо. Такі заходи мають одноразовий характер, як правило, проходять на певній території, мають своїх організаторів, з якими поліція та державні органи співпрацюють у плануванні заходів безпеки. Кожна значна світова подія вимагає розробки детального плану безпеки, що враховує різні ризики та загрози безпеці, пов'язані з такою подією. При розробці процедур безпеки для таких подій можуть бути встановлені *зовсім нові стандарти безпеки*, ніж ті, які передбачені, наприклад, в Європейському кодексі поліцейської етики, ухваленому Радою Європи у 2001 році та у якому встановлюються загальні стандарти для держав-членів Ради. Інакше кажучи, під час проведення подібних заходів, коли робиться все можливе для забезпечення безпеки, можуть виникнути труднощі щодо дотримання положень Кодексу на користь загроз громадській безпеці. Певні поліцейські заходи можуть не в повній мірі відповідати заходам безпеки, що пропонуються етичними стандартами для поліцейської діяльності в Європі.

До речі, після теракту в Лондоні 7 липня 2005 р. європейська спільнота та громадськість висловили готовність у сприйнятті більш інтрузивних, інноваційних інструментів та процедур щодо підтримання безпеки. Цілком зрозуміло, що подібних нових «інструментів та процедур» у міжнародних стандартах поки немає, як немає і їх застосування у національному законодавстві європейських держав.

У контексті того, що стверджував Джонатан Хэдли, цікаве міркування висловив також зарубіжний науковець Роберт С. Девис [53], який, говорячи про вибрані передові міжнародні практики виміру ефективності роботи поліції, запропонував поліцейським органам брати за зразок та отримувати уроки з того, що було успішним *в інших муніципалітетах і країнах*, але важливо, щоб системи оцінки ефективності відображали унікальний місцевий контекст. Стандарти діяльності національної поліції, з його слів, мають бути гнучкими та відносно нечисленними. Місцеві поліцейські сили повинні мати

можливість встановлювати власні цілі у відповідь на потреби місцевих жителів.

Тобто, Роберт С. Девис проголошує, що міжнародні стандарти необхідно виконувати та їх дотримуватися, але й не треба забувати про місцеві особливості, виходячи з яких можна брати за стандарти практику *в інших муніципалітетах і країнах.*

Проаналізувавши міжнародні джерела та праці вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно категорії «імплементація», а також порівнявши її із суміжними категоріями і виходячи з предмету та об'єкту дослідження, можна надати власне бачення самої категорії «імплементація», як основного поняття, та іншим, що є похідними від неї:

– *імплементація* – процес розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів, що знаходяться у міжнародних договорах, підписантами та учасниками яких є держава, і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

– *імплементаційна практика* – цілеспрямована діяльність законотворців національної держави з метою розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів шляхом виконання зобов'язуючих приписів міжнародних договорів, підписантами та учасниками яких є держава і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

– *імплементування* – дія або комплекс дій, що наповнюють та відображають процес імплементації під час розробки та прийняття конкретного національного законодавчого або іншого нормативно-правового акту на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів;

– *механізм імплементації* – сукупність правових та інституційних засобів, способів, прийомів, методів та методик, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з

метою реалізації приписів норм міжнародного права та імплементування міжнародно-правових норм у національне законодавство;

– *понятт̀єво-термінологічне забезпечення механізму імплементації* – наукова розробка категорій, понять і дефініцій профільного характеру та їх втілення в імплементаційну практику.

Варто зазначити, що наведені вище поняття, зміст яких сформульований нами, постійно зустрічаються у наукових працях фахівців-юристів та практичних наробках працівників судових і правоохоронних органів, але кожний автор, формулюючи їх, виходить зі своєї точки зору. Не маючи можливості детально розглянути всі нюанси, автор надав своє бачення цих категорій. Отже, саме з власних наданих формулювань автор виходив під час дослідження попереднього, даного і виходитиме при аналізі профільних проблем всіх наступних параграфів роботи.

Тепер ми перейдемо до розгляду категорії «міжнародно-правові стандарти», на підставі яких національні законодавці мають розробляти та приймати нормативно-правові акти щодо організації та діяльності вітчизняних судових і правоохоронних органів.

Дослідженню міжнародно-правових стандартів та їх імплементації у національні правові та правоохоронні системи присвятили свої наукові праці такі вітчизняні науковці, як: М. О. Баймуратов, О. В. Балинський, О. М. Бандурка, В. В. Біліченко, Ю. Я. Касараба, Б. Я. Кофман, Л. Р. Наливайко, П. М. Рабінович, О. С. Стеблинська, К. В. Степаненко, Ю. С. Шемшученко та ін. Вони розглядали стандарти не тільки як феномен міжнародного права, але досліджували й їх функції у якості методологічної основи для створення та удосконалення національних правових систем, у тому числі й правоохоронних.

Беручи за основу наукові погляди вище перелічених вчених, ми проаналізуємо джерела, у яких містяться міжнародно-правові стандарти, розглянемо деякі нормативно-правові акти, що були розроблені на підставі стандартів, та ще раз привернемо увагу наукової спільноти до міжнародно-

правових стандартів як фундаментальних джерел-засад функціонування національних судових та правоохоронних органів, а також висловимо своє бачення стосовно цих стандартів як методологічної основи не тільки для створення, але й постійного удосконалення національних правоохоронних систем у майбутньому.

Але спочатку у понятійному сенсі розглянемо саму категорію «міжнародно-правові стандарти» та дамо стосовно неї загальний аналіз існуючих наукових поглядів.

Майже всі науковці, які досліджували дану категорію та намагалися дати класифікацію міжнародним правовим стандартам, приходили до висновку, що завдяки існуванню багатьох альтернативних точок зору остаточного варіанту поняттю не встановлено, навіть поки не вироблено й усталеної дефініції.

Щодо класифікації стандартів, то тут більш-менш ситуація краща, хоча також не існує однієї переважаючої позиції.

За основу можна взяти підходи науковців М. І. Ставнійчук та С. М. Ляхівненка. Так, М. І. Ставнійчук всі міжнародно-правові стандарти пропонує класифікувати: «за суб'єктами їх створення – на стандарти Ради Європи (РЄ), Європейського Союзу (ЄС), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) тощо; за галузевою приналежністю – на конституційно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові та ін.; за зовнішньою формою закріплення – на ті, що фіксуються у міжнародних договорах, практиці Європейського суду з прав людини, юридичних актах міжнародних організацій, що відносяться до джерел права» [54].

На глибоке переконання С. М. Ляхівненка на максимальну увагу заслуговує така класифікація міжнародних стандартів: «у сфері прав людини та їх захисту, в сфері локальної та регіональної демократії та стандарти Міжнародної організації з питань стандартизації (ISO)» [55, с. 668]. Але, науковець погоджується й з класифікацією М. І. Ставнійчук, навіть доповнюючи її: «Зважаючи на поліфонію точок зору дослідників стосовно класифікації міжнародних правових стандартів, необхідно зауважити, що

класифікувати їх можна за суб'єктами їх створення, за галузевою приналежністю, за зовнішньою формою закріплення, за юридичною значимістю, за дією на коло осіб, за видовою специфікою адресатів стандартизації, за способом реалізації, за змістом можливостей і т. д.» [55, с. 671].

Хоча наведені вище підходи науковців щодо класифікації міжнародних стандартів суттєво відрізняються, але їх повністю можна взяти за основу для подальших міркувань. До речі, кожну позицію у наведених класифікаціях також можна додатково класифікувати. Наприклад, С. М. Ляхівненко цілком обґрунтовано пропонує стандарти у сфері прав людини та їх захисту також класифікувати: і за суб'єктом їх встановлення, і за юридичною значимістю, і за ступенем визначеності змісту. Тобто, виходить, що в одній класифікації може бути й інша, інакше кажучи, «класифікація в класифікації».

Стосовно поняття «міжнародно-правових стандартів», то на відміну від їх класифікації, ситуація тут виглядає більш складною.

Справа в тому, що навіть в Енциклопедії міжнародного права у трьох томах 2014 року (Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України) окремої статті, яка б розкривала поняття міжнародного стандарту, немає. Розкриваються тільки міжнародні стандарти місцевого самоврядування як «передбачені в міжнародному праві правила організації і діяльності інститутів місцевого самоврядування. Такими стандартами є міжнародно-правові норми, в т. ч. норми м'якого міжнародного права, що регламентують основні принципи, форми і методи здійснення муніципальної діяльності, прийняті державами світу в рамках міжнародних організацій» [5, Том 3, с. 220].

Отже, під міжнародними стандартами автори Енциклопедії розуміють «міжнародно-правові принципи та норми», що, на нашу думку, відображає серцевину, ядро поняття. Інші науковці лише доповнюють цей стрижень, навколо якого нанизуються інші категорії, такі як «світові еталони», «оптимальні юридичні вимоги», «найкращі правові досягнення міжнародного

права», «обов'язкові вимоги для держав-учасників міжнародних договорів», «основа для узгодження міжнародного і національного права» тощо.

Ось як визначає міжнародно-правові стандарти згаданий нами вище вчений С. М. Ляхівненко: «говорячи про міжнародні правові стандарти з онто-гносеологічних та функціональних позицій, варто зазначити, що: а) під ними, насамперед, розуміються єдині принципи і норми щодо поведінки суб'єктів права, які зафіксовані в основних джерелах міжнародного права як універсальних, так і в регіональних правових актах; б) вони є оптимальними юридичними вимогами стосовно правових систем держав-учасниць міжнародного співтовариства; в) вони відображають найкращі правові досягнення міжнародного права та співробітництва держав-членів міжнародної спільноти та держав-членів універсальних і регіональних міжнародних міжурядових організацій (ММУО); г) вони фіксуються у відповідних джерелах права в вигляді принципів і норм права; ґ) вони об'єктивуються через основні джерела міжнародного права; д) *вони є обов'язковими вимогами для держав-учасників міжнародних договорів, що містять такі правові стандарти* (курсив наш – авт.); е) вони є основою для узгодження міжнародного і національного права» [55, с. 667; розд. 1.1].

Ми невипадково підкреслили *обов'язковість* норм та принципів для національних законодавців, закладених у міжнародних угодах. Ця ознака дуже суттєво характеризує сутність поняття міжнародно-правових стандартів.

Науковець С. І. Денисенко [56], досліджуючи міжнародно-правові стандарти у сфері міжнародної торгівлі, додає до ознак стандартів їх спрямованість на *спрощення та гармонізацію* митних процедур, тобто додає до їх розуміння т. зв. процесуальний аспект. Дійсно, держави задля забезпечення на кордонах національних інтересів іноді доволі бюрократично, детально та громіздко врегульовують митні процедури, що призводить до величезних черг з транспортних засобів під час перетину кордонів. В цьому випадку міжнародні стандарти для митного контролю є засобом для спрощення та гармонізації цих процедур. В цьому сенсі слід нагадати про

безліч двосторонніх міжнародних договорів, які регулюють на кордонах єдиний спільний митний та прикордонний контроль представниками прикордонних і митних служб обох держав.

Дослідник О. І. Іваньков, розкриваючи проблему міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі, формулює авторське визначення стандартам як прийнятим або схваленим відповідними міжнародними організаціями у результаті визначеної юридичної процедури принципам, правилам, рекомендаціям і нормам, що визначають весь процес поводження із засудженими [57, с. 4].

Науковці Ю. О. Волошин, О. В. Єпіфанов, О. В. Марцеляк, Н. І. Карпачова, досліджуючи міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементацію у національне законодавство держав, визначають декілька фундаментальних теоретико-методологічних та практичних аспектів впливу стандартів, а фактично надають суттєві ознаки поняттю «міжнародно-правові стандарти», а саме: по-перше, міжнародні стандарти впливають на внутрішню правотворчість держави; по-друге, сприйняття міжнародних стандартів безпосередньо впливає на якість та ефективність національної правотворчості через імплементацію прогресивних міжнародно-правових положень до внутрішнього законодавства, запозичення певних теоретичних підходів та практичних механізмів; по-третє, для України імплементація та реалізація міжнародно-правових норм має важливе значення у контексті зменшення негативного впливу на об’єкти культурної спадщини, є дієвим способом захисту об’єктів спадщини шляхом звернення до міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, з приводу небезпеки руйнування та порушення ідентичності, створеної представниками російської окупаційної влади [58, с. 37]. Отже, як ми бачимо, у понятті «міжнародні стандарти» цілком резонно можуть бути ознаки щодо впливу на внутрішню правотворчість держави, запозичення через імплементацію певних теоретичних підходів та практичних механізмів та, насамкінець, вони можуть виступати дієвим способом захисту об’єктів спадщини.

Дуже цікавий підхід для дослідження змісту міжнародно-правових стандартів пропонує науковець І. М. Каліущенко, який вважає за доцільне розглядати стандарти в широкому та вузькому значеннях: «у широкому розумінні – це загальновизнані принципи і норми міжнародного права у галузі прав людини, втілені у міжнародно-правових угодах, до забезпечення яких прагне будь-яка цивілізована держава як член світового співтовариства. У вузькому сенсі міжнародно-правовим стандартом можна назвати уніфікований алгоритм дій, які спрямовані на забезпечення конкретних прав людини (громадянських, політичних, культурних, та ін.) або прав певної категорії осіб (біженці, жінки, діти та ін.)» [59, с. 162]. Треба підкреслити влучний вираз науковця щодо «уніфікованого алгоритму дій», спрямованих на забезпечення конкретних прав людини. Дійсно, в кожній національній державі має бути свій алгоритм дій, що базуються на національній управлінській парадигмі, виходячи з історичних, культурних та правових традицій, – але в цьому й полягає вплив міжнародних стандартів, що вони уніфіковують ці алгоритми, приводять їх, так би мовити, до єдиного знаменника.

Особливу увагу привертають міркування закордонного науковця Матті Джетсена (Matti Joutsen, *Director of European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations*), який у своїй роботі стосовно поняття «міжнародно-правових стандартів», пропонує читачеві оригінальний перебіг міркувань, а саме: «A “standard and norm” is a document that contains normative elements. It defines how members of thetarget audience — individuals, members of a certain profession, public officials and so on – should conductthemselves. An “international standard and norm”, accordingly, is a document that is intended to apply tomore than one country, for example to all members of a global or regional body (such as the UnitedNations, the Association of South-East Asian Countries, or the Council of Europe), or to all members of aninternational professional body (such as the International Corrections and Prisons Association)» [60, с. 57].

Тобто, з міркувань Matti Joutsen виходить, що якщо міжнародно-правові документи містять стандарти та норми, які спрямовані на цільову аудиторію

держав, що приєдналися до міжнародного документу (а це і фізичні особи, і представники певних професій, і державні службовці, в тому числі представники судових та правоохоронних органів, тощо), то останні мають обов'язково виконувати ці стандарти та норми або підкорятися їм. В цьому сенсі він ототожнює міжнародний документ, наприклад договір, угоду тощо, із міжнародними стандартами та нормами, які містяться в документі, бо і міжнародний документ і стандарти та норми, що містяться в ньому, призначені для застосування кількома країнами, або всіма членами глобального чи регіонального органу, або всіма членами міжнародної організації тощо. Інакше та коротше кажучи, за науковими поглядами Matti Joutsen виходить, що якщо будь-який «стандарт і норма» – документ, який містить нормативні елементи, так само й «міжнародний стандарт і норма» – це також документ, але тільки міжнародний, у якому цей стандарт чи норма містяться.

Згідно з міркуваннями зазначеного науковця, міжнародні стандарти та норми представлені в різних «упаковках». Вони можуть бути у вигляді резолюцій, рекомендацій, декларацій, стандартних мінімальних правил, основних засад, прокламації, заяв, керівних принципів, кодексів поведінки, кодексів етики тощо.

Дуже цікаві міркування Matti Joutsen стосовно питання: чи мають міжнародні стандарти та норми обов'язкову юридичну силу?

Розмірковуючи на тему «жорсткого» і «м'якого» права, він вирішує це питання шляхом формулювання висновку, що за своєю сутністю міжнародні стандарти відносяться до «м'якого» права і держави можуть ігнорувати або застосовувати «м'яке» право, як вони бажають. Але іноді міжнародні стандарти можуть мати обов'язкову юридичну силу. *По-перше,* коли сама держава у національному законодавчому акті зобов'язує про це, тобто на основі міжнародного документа приймається нормативно-правовий акт, в якому норми зобов'язують дотримуватися прийнятих резолюцій чи рекомендації. *По-друге*, коли у міжнародному акті вживаються такі формулювання, як: «держави повинні» зробити щось або «держави

зобов'язані» дотримуватись чогось на відміну від «держави можуть розглянути можливість» зробити щось чи «державам пропонується» зробити щось тощо.

На думку Matti Joutsen у державах, в конституційних законах яких містяться правові приписи стосовно норм міжнародного права як частини національного законодавства, – то в цьому випадку міжнародні стандарти та норми для цільової аудиторії держави можуть мати обов'язкову юридичну силу. До речі, в Конституції України визначено, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [13, ст. 9]. Тобто, в цьому сенсі український законодавець пішов шляхом «жорсткого права», а сам Основний Закон можна назвати «жорстким законом».

Отже, на підставі проведеного дослідження та аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових праць, спробуємо дати власне визначення дефініції «міжнародно-правові стандарти» – це норми та принципи у вигляді нормативно-правових приписів, що містяться у міжнародних документах та можуть мати обов'язкову або необов'язкову юридичну силу для національних держав-членів міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано законодавчими органами цих держав.

Тепер ми переходимо до розгляду другої частини даного підрозділу дослідження, де продовжимо визначати методологічні основи наукового дослідження, тобто дамо характеристику сукупності методів, необхідних для вирішення завдань дослідження, яким у вступі поряд із об'єктом, предметом та метою вже була дана певна характеристика.

Але, треба зробити одне застереження, пов'язане з тим, що серед науковців, які працюють за різними науковими напрямами, досі немає узгодженості та єдиного погляду на методологію наукового дослідження. Так, науковець Я. Л. Волошина, підсумовуючи думки багатьох вчених, пише: «В умовах сьогодення науковці не мають єдиної думки щодо розуміння методології наукового дослідження; питання методів і підходів сучасні вчені

розглядають по-різному, відтворенням чого є неоднозначне тлумачення цих понять» [61, с. 88].

Сучасна система методів наукового пізнання характеризується високою складністю й диференційованістю. Класифікація можлива за різними підставами й критеріями: за типом знання, за рівнем знання, за способом реалізації, за виконуваними функціями, за формами представлення знання.

У роботі ми обираємо класичний набір наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, який відображає систему методів наукового пізнання за типом знання, згідно з яким розрізняють:

– фундаментальну або філософську методологію (діалектичні закони);

– загальнонаукові методи дослідження;

– систему конкретно-наукових методів для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [62, с. 134].

Але, безсумнівно, під час розгляду «класичного набору» ми будемо враховувати й новітні підходи та сучасні тенденції, які з'явилися в останні десятиріччя в методології вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства.

Мова, зокрема, йде про «глобалізацію феномену права», об'єктом якого, «окрім національних держав та їхніх правових систем – все більшою мірою стають також їхні «сім'ї» (групи, різновиди), а також системи міжнародно-правові – причому різних рівнів: як всесвітнього, так і регіонального» [63, с. 16].

Ми навели міркування науковця П. М. Рабиновича, який влучно назвав процес «глобалізацією феномену права». І це дійсно так, тому що з часом, особливо в останні десятиріччя, в епоху глобалізаційних перетворень у світі спостерігається також тенденція швидкого тристороннього зустрічного наближення трьох правових систем: 1) правових систем, об'єднаних у правові сім'ї; 2) міжнародно-правових систем, що складаються з відповідних галузей, підгалузей та інститутів, та 3) правових систем національних держав.

Три правові системи хоча й наближаються, але ніколи не зустрінуться і не об'єднаються, бо в цьому закладено діалектичне протиріччя.

Але, як правильно зауважив наведений науковець, процес «глобалізації феномену права» тягне за собою певних змін й в методології юридичних наук, «зумовлює нові вимоги і відкриває нові можливості для застосування системного підходу та тих пізнавальних процедур і методів, котрі його обслуговують: насамперед структурного та функціонального. Саме завдяки реалізації цього підходу – коли національна правова система осмислюється не сама по собі, а як складовий елемент (реальний або ж потенційний) іншої правової системи (скажімо, правової системи Ради Європи чи Європейського Союзу), можна науково обґрунтувати і умови, напрями, засоби і наслідки перетворень, яких повинна зазнати перша, аби набути відповідних системоутворюючих параметрів і органічно «вписатись» у системно-правове утворення більш високого рівня. Згаданий методологічний підхід – обов'язковий інструмент розробки рекомендацій, зокрема з адаптації правової системи України до пан'європейського правового простору» [63, с. 16].

Дійсно, саме з позиції реалізації нових потенційних резервів системного підходу та його структурного і функціонального методів можливо науково осмислити, обґрунтувати та передбачити «умови, напрями, засоби і наслідки перетворень», яких повинна зазнати національна правова система на своєму шляху наближення до іншої правової системи більш високого рівня, намагаючись або стати її складовим елементом, або набути таких параметрів чи ознак, щоб адаптуватися до правової системи нового правового простору.

Звичайно ж, системний підхід та його структурний і функціональний методи будуть нами застосовані для дослідження саме цього процесу, якому П. М. Рабинович дав таку влучну та оригінальну назву –«глобалізація феномену права».

Обираючи класичний набір наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, що відображає систему методів наукового пізнання за типом знання, ми не абсолютизуємо їх и не намагаємось за допомогою

наукових методів отримати якесь нове знання, вирішуючи завдання дослідження, сформульовані нами у вступі до роботи. Ми лише вказуємо на застосовану нами для дослідження сукупність методів як якісну кількість засобів, що складають відмінний інструментарій, який дійсно дозволяє нам не тільки вирішити завдання всієї роботи, але й отримати нове знання щодо міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності держави та їх імплементації у національний правопорядок.

До речі, на можливу фетишизацію методів наукового пізнання звертає увагу науковець М. І. Козюбра, нагадуючи про існуючий філософський напрям сцієнтизму або саєнтизму ще з часів Платона і Аристотеля, коли абсолютизація ролі наукових знань у праві, «коли наукова форма сприйняття світу вважалася найдосконалішою і протиставлялася усім іншим, ненауковим формам його освоєння. Звідси фетишизація методів наукового пізнання, вимога підтвердження будь-яких суджень і обґрунтувань, зокрема й у сфері правового регулювання, емпіричними даними, пошуком істини, закономірностей суспільного розвитку тощо» [64, с. 23 - 24].

Фундаментальна або філософська методологія (загальнонаукова методологія) є найвищим рівнем методології, що дозволяє визначити загальну стратегію принципів пізнання місця і ролі міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності держави, розкрити напрями, форми і методи імплементації стандартів у національний правопорядок, уявити сучасну систему міжнародних стандартів та їх вплив на організацію та діяльність національних судових та правоохоронних органів.

Усі досягнення філософської методології опрацьовано і сконцентровано у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності. Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук, при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики. Діалектичний підхід до аналізу об’єкта характеризується трьома основними принципами: принципом розвитку явища, або принципом історизму (становлення, минуле, сьогодення, майбутнє); принципом загального зв’язку та принципом протиріччя.

Діалектика в цілому, як і діалектичний метод, діалектична логіка та діалектичний підхід, спираються на три основні, універсальні закони: *закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, закон єдності і боротьби протилежностей та закон заперечення заперечення.*

Врахування дії усіх трьох об'єктивних законів стосовно явища, яке досліджується в рамках означеної проблематики дослідження, сприяє об'єктивному та повному розкриттю означених у вступі об'єкту, предмету, мети та завдань роботи.

Так, *закон взаємного переходу кількісних змін у якісні* дає змогу уявити загальний механізм процесу розвитку міжнародних норм та принципів, дозволяє відповісти на запитання: як, у яких формах здійснювалось зародження перших міжнародних стандартів, як проходив їх розвиток та кількісне збільшення, як і завдяки чому змінювався їх якісний стан, які етапи були пройдені при цьому, як і коли кількісне збільшення і наповнення новим змістом неминуче привело до якісного стрибка, що ознаменувало різкий перехід від старої якості до нової.

В цьому сенсі динаміка дії закону полягає в тому, що від станів врівноваженості кількісних і якісних параметрів міжнародних відносин, в першу чергу міждержавних, як цілісного та окремого об'єкту правового регулювання, в результаті змін набувають нового співвідношення кількості і якості, яке порушує міру або з боку кількості, або з боку якості. Закінчення епохи «холодної війни», розвал СРСР, проголошення незалежності новоствореними державами та обрання ними напряму на розвиток державних устроїв за зразками провідних демократичних країн світу, прийняття низки основоположних міжнародних актів про права та свободи людини і громадянина та закріплення цих прав в національних конституціях, проголошення принципу домінування інтересів особистості над інтересами держави тощо, – все це докорінно змінило якісний стан міжнародних відносин, що, як наслідок, вплинуло на прийняття в національних державах більш гуманних та справедливих законодавчих актів про організацію та діяльність

судових та правоохоронних органів. Саме якісні зміни у міжнародних відносинах породили ідею про необхідність широкої імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство, реалізація якої справила справжній бум в умах законотворців. З кожним десятиріччям кількість прийнятих національних актів на підставі міжнародних стандартів зростає, а зміст їх якісно змінюється. Так само й процес імплементації, як самостійне явище, також якісно змінюється і зараз вже фактично зобов'язує законодавців розробляти та приймати цілком нові, демократичні і відкриті акти про судову, прокурорську, поліцейську та іншу правоохоронну діяльність.

З іншого боку, з прийняттям на підставі міжнародних стандартів національних законодавчих актів починається зворотній процес, коли кількісні зміни у застосуванні стандартів поступово переходять у якісні, тобто реалізація норм і принципів міжнародних актів національними законотворцями «дає їжу» або фактичний матеріал для тих, хто розробляє нові міжнародні стандарти, бо в цьому матеріалі містяться золоті крупинки нових підходів, нових формулювань правових приписів у ще не прийнятих, але вже запланованих на майбутнє міжнародних актах.

Закон єдності і боротьби протилежностей (або закон суперечливості) в діалектиці займає центральне місце. Сутність його полягає в тому, що «всім предметам і явищам внутрішньо властиві протилежні сторони, тенденції, що знаходяться в стані єдності та боротьби; боротьба між протилежностями обумовлює внутрішнє джерело розвитку, веде до зростання суперечностей, які вирішуються шляхом усунення (подолання) старого і утвердження нового, якому також властиві свої протилежності» [65].

Закон суперечливості дає можливість дослідити особливість об'єктивної дійсності з позиції, що всі явища і процеси у сфері імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів мають суперечливі моменти, сторони, тенденції, які борються і взаємодіють між собою. Через цей закон стають зрозумілими

стійкі, істотні, необхідні внутрішні і повторювані зв'язки, що складаються у зародженні таких явищ, як міжнародно-правові стандарти та їх імплементація у національне законодавство, відповідність вже прийнятих в окремій державі актів проголошеним у міжнародних актах нормам та принципам, необхідність функціонування судових та правоохоронних органів як у рамках визнаних міжнародних стандартів, так й на підставі національних правових приписів, коли останні або цілком повторюють стандарти, або їх перевищують, або не повністю враховують їх положення, тобто запозичуються на мінімальному рівні. Інакше кажучи, може виникати колізійність національного законодавства у контексті його співвідношення до міжнародних договорів.

В цьому сенсі привертають увагу міркування Е. Дібрівної, резиденту Кабінету експертів, юристу руху «Всі разом», яка, говорячи про дві основні концепції співвідношення між національним і міжнародним правом (дуалістичної і моністичної), констатує, що чіткої розмежувальної лінії між цими теоріями не існує, що «українські правники не мають єдиного підходу до питання про співвідношення норм національного законодавства України з нормами ратифікованих міжнародних договорів у разі суперечностей між ними». І далі висловлює тезу, що «в деяких країнах міжнародний договір має пріоритет над внутрішнім правом. В інших – статус міжнародних договорів є нижчим від статусу національних законодавчих актів. А є окремі держави, *серед них і Україна* (курсив наш – авт.), які обходять питання про юридичну силу міжнародних договорів та їх місце в ієрархії джерел права». На підставі вищенаведених міркувань Е. Дібрівна робить висновок, що «В Україні примат загальновизнаних принципів і норм міжнародного права законодавчо проголошений лише в зовнішньополітичній діяльності. І єдиної думки серед українських правників немає, що породжує суперечливе ставлення до норм міжнародного права» [66].

Міркування та висловлювання Е. Дібрівної ми навели тільки для того, щоб показати про існування колізійності та суперечливості між нормами і принципами міжнародних договорів та прийнятим на їх основі національним

законодавством. І розв'язати ці суперечливі моменти або сторони, тенденції, які борються і взаємодіють між собою, можливо лише із урахуванням об'єктивного з*акону єдності і боротьби протилежностей*.

Цей закон націлював здобувача шукати правильне наукове рішення суперечливих проблем за принципом «золотої середини»: не можуть бути прийняті в демократичній державі національні закони про діяльність судових та правоохоронних органів без імплементації в них сучасних міжнародних стандартів, які, до речі постійно змінюються та поповнюються, але в той же час національне законодавство не може ігнорувати внутрішні процеси у державі та зовнішньополітичні умови його існування, історичні, культурні та правові звичаї та традиції тощо. Тобто, один елемент має доповнювати інший, що є запорукою стабільного існування цілого явища, яким є імплементація міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок.

Закон заперечення заперечень (або діалектичного синтезу: «теза – антитеза – синтез») надав можливість під час дослідження виявити стійкі внутрішні, істотні, необхідні і повторювані зв'язки, що складаються в реалізації наступності та спрямованості розвитку імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство через необоротну зміну старого новим. Цей процес відбувається об'єктивно як діалектичне заперечення старого і утвердження елементів нового, тобто в новому обов'язково є старе, але в перетвореній та вдосконаленій формі. Стосовно до діалектичного заперечення в праві взагалі та у міжнародному праві зокрема, то він «є результатом руху протиріч природного та позитивного права в постійному процесі наступності та запозичення в праві. Це приводить до реальних змін, які проявляють та показують різні сторони явища в єдиній системі права та в суспільстві, усунення старого та затвердження нового в процесі поступального розвитку» [67, с. 231].

Дійсно, після проголошення Україною незалежності почався зовсім новий етап розвитку правової основи, який повністю руйнував старі радянські підходи регулювання діяльності судових та правоохоронних органів. За роки

незалежності було здійснено декілька реформувань судової, поліцейської та інших правоохоронних сфер і поступово законодавчі акти, як знову прийняті, так й суттєво вдосконалені, все більше наповнювалися міжнародно-правовими стандартами, все тісніше наближалися до світових та європейських стандартів, все глибше відображали сучасні демократичні принципи розвитку, в першу чергу, через гарантування основних прав та свобод людини і громадянина.

За тридцять років існування незалежної України відбулися кардинальні зміни у поглядах на сутність та зміст діяльності правоохоронних органів, що, своєю чергою, знайшло своє відображення у законодавчих актах. Наочно боротьбу старого і нового, або необоротну зміну старого новим, стосовно імплементації міжнародно-правових стандартів, можна побачити, наприклад, у прийнятих Законах України «Про міліцію» 1991 р. та «Про національну поліцію» 2015 р., який через двадцять чотири роки скасував перший, тобто новий Закон змінив старий. Так, у Законі України «Про міліцію» 1991 р. читаємо: «Правовою основою діяльності міліції є: Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України, *Загальна декларація прав людини, міжнародні правові норми, ратифіковані у встановленому порядку* (курсив наш – авт.)» [68, ст. 4]. Як бачимо, у правовій основі діяльності міліції на останньому місці визначено тільки один міжнародний стандарт – Загальна декларація прав людини 1948 р., а про інші мова йде невизначено і мимохіть.

Тепер подивимось як міжнародні стандарти визначено у Законі України «Про національну поліцію» 2015 р.: «У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, *міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України* (курсив наш – авт.), цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до

них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами» [8, п.1, ст. 3].

Отже, у новому Законі міжнародні стандарти вже знаходяться на другому місці після Конституції України та визначені чітко та повно. Те саме можна простежити й в законодавстві про судові та інші правоохоронні органи. До речі, хоча Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» був прийнятий у 1992 році і він досі є чинним, але до нього внесене більше сорока п'яти доповнень, редакційних поправок тощо. Тільки у статтю 3 стосовно правової основи оперативно-розшукової діяльності внесене дев'ять змін, у тому числі відносно застосування положень міжнародно-правових угод [69].

Однак, і в новоприйнятих актах можна знайти застаріли елементи правових приписів, які, згідно із прийнятими новими міжнародними актами вже потребують доповнення, або уточнення, або редагування або, навіть, й скасування. Це свідчить про об'єктивні прояви діалектичного закону заперечення заперечень, коли рух від старого до нового має спіралеподібний характер, зміни мають циклічний характер, а першим поштовхом виступає саме суперечність між старим і новим. Але про це йдеться нижче у наступних розділах та підрозділах дослідження.

Діалектичний метод пізнання та три основні, універсальні діалектичні закони, які були розглянуті вище, мають величезну пізнавальну силу та велике методологічно-праксеологічне значення. За їх допомогою в роботі розкрито не тільки об'єкт, предмет та розв'язані завдання, але й досліджено чимало наукових проблем. Діалектичний метод у сукупності із загально науковими та конкретно науковими методами створює саме ті методологічні засади, які безпосередньо пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери та дозволяють повністю її розкрити.

Задля досягнення мети дослідження, вирішення його завдань у роботі було застосовано с*истему загальнонаукових методів,* до яких відносяться: *аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння та абстрагування.*

За допомогою *аналізу* (від *грец.* αναλυσις – «розклад» – розкладання, розчленування, розбирання) як методу пізнання, під час порівняння всі міжнародні та національні нормативно-правові акти стосовно організації та діяльності судових та правоохоронних органів уявно розбивалися на складові елементи або їх частини, а саме: загальні положення (цілі і принципи, призначення, завдання, функції), компетенція (права та обов'язки), соціальний та правовий захист співробітників, матеріально-технічне та фінансове забезпечення, контроль і нагляд за діяльністю органів тощо. Кожна із виділених частин аналізувалася окремо, але у межах єдиного цілого, порівнювалася із подібною частиною законодавчого акту іншої (інших) держав. Це дало можливість виявити будову нормативно-правового акту, його структуру, відокремити суттєве від несуттєвого, пізнати та намітити шляхи удосконалення як міжнародного акту, так і вітчизняного. Наприклад, порівнюючи Європейський кодекс поліцейської етики [38] та Правила етичної поведінки поліцейських МВС України [70], обидва документи аналізувалися відповідно до їх структурних складових, а саме: цілі поліції; правові основи діяльності поліції; поліція і система кримінальної юстиції; організація структур поліції; керівні принципи діяльності та проведення операцій поліції; відповідальність поліції та контроль за її діяльністю, дослідження та співпраця у міжнародному масштабі.

Синтез (з грец. σύνθεση – поєднання, з'єднання, складання), як антипод аналізу є способом зібрати ціле з його функціональних частин. Цей метод дав змогу вивчати та порівнювати міжнародні та національні нормативно-правові акти у їх цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку їх частин, дав можливість з'єднувати окремі частини чи сторони в єдине ціле. Цей метод дозволив автору уявити нормативно-правовий акт про судовий або правоохоронний орган як певне і цільне явище у законотворчості, зрозуміти його подальший діалектичний розвиток. Наприклад, задля аналізу Модельного кодексу поведінки державних службовців [37] як цілого можливого зразка майбутнього міжнародного акту необхідно було спочатку розчленувати

функціонально-етичну поведінку державного службовця на окремі складові, а вже потім з'ясовувати, чи дійсно всі складові відображено у Модельному кодексі (тлумачення «державного службовця», права та обов'язки державного службовця, звітність про вимагання діяти незаконним способом, повідомлення про інтереси, політична і громадська діяльність державного службовця, захист його приватного життя, дарунки, піддатливість впливу оточуючих, зловживання службовим становищем тощо).

Отже, *аналіз і синтез*, як два взаємопов'язаних і взаємозумовлених методів наукового дослідження, забезпечили у роботі об'єктивне, адекватне пізнання явища про міжнародно-правові стандарти в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементацію у національний правопорядок.

Індукція (з лат. *inductio*, від *induco* – «привести до»), як науковий метод, дозволив у роботі одержати загальні знання та зробити загальний висновок на основі аналізу окремих фактів імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів через вивчення окремих складових цього явища та знайти в них істотні ознаки, властиві йому. Наприклад, цей науковий метод дозволив окреслити та дослідити саме ті суспільні відносини, які потребують правового унормування за допомогою міжнародних стандартів, і навпаки, відкинути ті, що регулюються виключно нормами моралі або звичаями, традиціями тощо.

За допомогою наукового методу *дедукції* (з лат. *deductio,* від *deduco* – «низводжу, відводжу») в роботі стало можливим робити логічні конструкції, у яких часткові висновки робилися на підставі загальних, тобто спочатку досліджувався стан правового регулювання сфери правоохоронної діяльності в національній державі в цілому на підставі загальних підходів, а потім її складових елементів. Після чого вже здійснювалося порівняння із міжнародними стандартами. Наприклад, права та обов'язки суддів та співробітників правоохоронних органів досліджувалися і робились висновки стосовно рівня та якості їх правового регулювання після того, як вже було проведено дослідження стану судової та правоохоронній систем у державі в

цілому, одночасно порівнюючи все це із прийнятими міжнародними договорами. Тобто, компетенція судових та правоохоронних органів за міжнародними стандартами обов'язково є основою або підставою для визначення правовими приписами функціональності органів на національному рівні, а вже потім прав і обов'язків співробітників цих органів.

Порівняння, як один з найпоширеніших методів наукового пізнання, застосовувався у дослідженні для зіставлення нормативно-правових актів різних держав стосовно організації і діяльності судових та правоохоронних органів після певного впливу на них міжнародних стандартів з метою встановлення схожості або відмінності між ними, а також знаходження загального, що може бути властивим для вітчизняних українських законодавців. Основний акцент робився на зіставленні актів європейських країн, але задля повного уявлення проблеми правового регулювання діяльності органів у правоохоронні сфері для порівняння також бралися закони інших держав, у тому числі США, Канади, незалежних та суверенних держав, що з'явилися після розпаду колишнього СРСР.

За допомогою методу *абстрагування,* що полягає в мисленому виділенні суттєвих, найістотніших рис, відношень, сторін предмета, у дослідженні стало можливим відобразити основні закономірності імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство, що врегульовує діяльність судових та правоохоронних органів, як явища, вивчити його складові, а також спрогнозувати нові, поки ще невідомі закономірності його розвитку. В цьому сенсі національні нормативно-правовий акти про судові та правоохоронні органи сприймалися та описувалися дослідником як акти, які зазнали впливу міжнародних стандартів, та в яких обов'язково повинні бути відображено правовими приписами положення міжнародних договорів про цілі діяльності, завдання, функції, сили, засоби, методи, права, обов'язки, державний контроль та нагляд тощо. Тобто, дослідник широко користувався вище переліченими теоретичними абстракціями-поняттями. Завдяки *абстрагуванню* в роботі було визначено та обґрунтовано подальші можливі напрями удосконалення

українського законодавства у сфері організації та діяльності судових та правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів, показано закономірності правового регулювання кола суспільних відносин, яке постійно й неодмінно розширюватиметься, у тому числі й завдяки впливу міжнародного права.

Розкриття сутності проблеми дослідження стало можливим за умови цілісного підходу до об'єкту вивчення як цілісного явища у сучасній правовій дійсності щодо впливу міжнародних стандартів на національне законодавство, розгляду його у процесі виникнення та розвитку, – тобто, були також застосовані конкретно наукові методи, серед яких в першу чергу застосовувався *історичний метод*, завдяки якому досягається поглиблене розуміння суті проблеми і з'являється можливість формулювати більш обґрунтовані рекомендації по новому об'єкту.

Історичний метод припускає необхідність вивчення генезису правового регулювання функціонування національних судових та правоохоронних органів, виділення основних етапів і тенденцій розвитку цього регулювання, дослідження процесу поступового створення правової основи їх діяльності, тобто, як основа зароджувалася, як розвивалася, коли почала активно вбирати в себе міжнародні стандарти та який сучасний зміст та форми вона набула, показати розвиток правової основи та її стан в конкретний проміжок часу стосовно забезпечення сфер практичної діяльності органів тощо.

У цьому зв'язку особливого значення мало вивчення історичного шляху, тобто аналіз та оцінювання основних історичних подій, фактів, попередніх правових теорій, нормативно-правових джерел у контексті їх виникнення та прийняття, становлення та розвитку інститутів правового регулювання і правової основи діяльності судових та правоохоронних органів тощо. Дуже цікавою науковою проблемою було дослідження в історичному аспекті еволюційних змін у визначенні правовими приписами загальних положень про діяльність національних органів у правоохоронній сфері (призначення, цілі, принципи, завдання, функції, повноваження, компетенція тощо). Теж саме

стосувалося дослідження проблем становлення і розвитку прав, обов'язків, соціального та правового захисту співробітників органів, проблем контролю і нагляду за чинним у конкретний історичний момент законодавством. І все це порівнювалося із прийнятими також у конкретний історичний момент міжнародними актами, у яких знаходилися стандарти для їх подальшого імплементування в національне законодавство. Саме завдяки історичному принципу стало можливим дослідити етапи поступової імплементації міжнародних стандартів (по мірі їх розвитку та удосконалення) стосовно прав і свобод людини і громадянина у національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів.

У межах історичного методу активно застосовувався *порівняльно-історичний підхід* як сукупність пізнавальних засобів та процедур, що дозволяло виявляти схожість, подібність і відмінність між підходами законодавців різних держав стосовно імплементації міжнародних стандартів у правове регулювання судової та правоохоронної діяльності, визначати їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку. Так, у дослідженні було порівняно основні закони держав, нормативно-правові акти про діяльність правоохоронних органів щодо наявності в них не тільки імплементованих міжнародних стандартів, але й конкретних формулювань або правових визначень стосовно цих стандартів.

Отже, історичний метод дав змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у сфері імплементації міжнародних стандартів у правове регулювання організації та діяльності національних судових та правоохоронних органів у хронологічній послідовності, дозволив виявити внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності та суперечності цього явища.

Метод термінологічного аналізу передбачав вивчення історії термінів, категорій і позначуваних ними понять у сфері імплементації міжнародних стандартів, розробку або уточнення їх змісту та обсягу, встановлення взаємозв'язку і субординації між категоріями, їх місця в понятійному апараті теорії міжнародного права та впливу цих категорій у правове регулювання

діяльності національних правоохоронних органів. Цей метод дав можливість дослідити, уточнити і наповнити новим змістом терміни, які відображають мету, завдання, функції міжнародних стандартів, форми, методи, способи їх імплементації у національне законодавство тощо.

За допомогою *методу моделювання* в роботі стало можливим дослідити суттєві ознаки такого правового явища як структура та зміст національного нормативно-правового акту про діяльність судового або правоохоронного органу, який прийнятий під впливом міжнародно-правових стандартів. Абстрагуючись від вже розроблених та чинних актів, що реально регулюють правовими приписами функціонування судових та правоохоронних органів, дослідник створює абстрактну ідеальну концептуальну модель нормативно-правового акту, в якому, на його думку, з необхідністю мають бути відображені або відтворені всі основні положення міжнародного договору. Порівнюючи абстрактну концептуальну модель із чинними нормативно-правовими актами дослідник отримає можливість одержати нову інформацію за такими напрямами: якою має бути структура нормативно-правового акту відповідно до міжнародних стандартів, які основні загальні положення мають бути відображені в ньому, які суспільні відносини першочергово підлягають правовому регулюванню, об’єм та межі правового визначення компетенції органів, їх керівників та співробітників тощо. В цьому сенсі також можна застосовувати наукові підходи науковців-юристів, які досліджують питання моделей правоохоронної діяльності. Наприклад, у свідомості дослідника створюється модель поведінки поліцейського, яка акумулює в собі як попередній позитивний досвід поведінки поліцейських у вигляді абстракції щодо поліцейської діяльності, так й вимоги міжнародних стандартів. Потім ця модель порівнюється із тим, як ця поведінка врегульована у чинному національному законодавстві. Порівнюючи модель-абстракцію із правовими приписами нормативно-правового акту, отримується нове знання про відповідність досліджуваного акту зобов’язанням міжнародного договору, тобто міжнародним стандартам.

Системний принцип, застосування якого також об'єктивувала досліджувана робота, дав можливість комплексно дослідити складні системи, якими є міжнародно-правові стандарти та національне право, яке регулює організацію та діяльність судових та правоохоронних органів на підставі цих стандартів, уявити їх як єдине ціле завдяки намаганню національних законотворців налагодити їх взаємозв'язок та узгодженість із функціонуванням усіх елементів і частин. Дійсно, до системи міжнародних стандартів цілком обґрунтовано можна віднести положення міжнародних актів щодо судової, прокурорської, поліцейської, пенітенціарної, прикордонної та іншої правоохоронної діяльності. Так само до складної системи можна віднести й національні нормативно-правові акти стосовно видів судової та правоохоронної діяльності. За ознаками великих та складних об'єктів (систем) доцільно розглядати та досліджувати право і законодавство держав, що регулюють суспільні правовідносини у сфері судової та правоохоронної діяльності на підставі міжнародних стандартів.

Для визначення загальних характеристик вищезазначених систем застосовувалися такі методологічні принципи: *цілісності, примату цілого над складовими частинами, ієрархічності, структурованості, самоорганізації, взаємозв'язку із зовнішнім середовищем.*

Так, принцип *цілісності*, дав можливість уявити та дослідити внутрішню єдність міжнародних стандартів та правову основу діяльності національних правоохоронних органів як систем, як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле.

Принцип *примату цілого над його складовими* показав, що міжнародні стандарти як ціле визначає функції систем правового забезпечення правоохоронної діяльності конкретних національних держав та їх окремих правоохоронних органів.

Принцип *ієрархічності,* який передбачає відносність у розрізненні понять «система» та «елемент», засвідчив, що існує підпорядкованість компонентів і підсистем, якими є судова, прокурорська, поліцейська та інша правоохоронна

діяльність, системі національного правопорядку в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь правоохоронної діяльності, як сукупність функціонування всіх судових та правоохоронних органів у державі, набуває ознак ієрархічної метасистеми.

Принцип *структурованості* (передбачає встановлення структури системи, виділення основних підсистем та їх елементів, комплексу внутрішніх сталих зв'язків між ними, що визначають властивості й закони її функціонування) дав можливість уявити способи закономірного зв'язку між виділеними частинами цілого, що забезпечує єдність системи, наприклад всієї правової основи діяльності національних правоохоронних органів, та зрозуміти зумовленість та особливості її внутрішньої будови.

Принцип *самоорганізації* показав, що створена правова основа діяльності правоохоронних органів хоча і має динамічну систему, яка постійно змінюється та корегується законотворцями, але іманентно за об'єктивних ознак здатна підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов (наприклад, вплив міжнародних стандартів); вона завжди буде виконувати функцію правового забезпечення діяльності всієї правоохоронної системи, але без претензії на повне і всеосяжне її правове регулювання.

Завдяки принципу *взаємозв'язку із зовнішнім середовищем*, було досліджено та обґрунтовано, що жодна із систем, будь то правова система або система правоохоронних органів в цілому, не може бути самодостатньою, якщо вона не є динамічною, не змінюється і не вдосконалюється адекватно до змін зовнішнього середовища, тобто до змін міжнародних стандартів.

За допомогою *системного принципу* вся сукупність суспільних відносин у сфері правоохоронної діяльності розглядалася як цілісний об'єкт дослідження, який, своєю чергою, складався із певної множини елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робився на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають

місце як усередині досліджуваного об’єкта, тобто сукупності суспільних відносин, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем.

В дослідженні активно застосовувався *системно-діяльнісний підхід*, як різновид системного принципу. За допомогою цього підходу судова та правоохоронна діяльність у національній державі розглядалася як специфічна предметна та професійна діяльність групи людей, досліджувалася як певний компонентний склад людської діяльності. Серед найсуттєвіших її компонентів в дослідженні розглядалися: потреба в правоохоронній діяльності, її суб’єкти, об’єкти, сили та засоби, процеси, умови, результат. Також з позиції діяльнісного підходу в роботі розглядалися питання правового регулювання правоохоронної діяльності як суто юридичної діяльності, спрямованої на створення законодавчих та нормативно-правових актів у сфері функціонування кожного правоохоронного органу. Для цього були визначені та досліджені предмет і метод правового регулювання, їх формування та розвиток в соціальних, внутрішньополітичних та зовнішньополітичних умовах, що складалися всередині і зовні навколо держав.

Конкретно-наукова методологія відображена у роботі сукупністю ідей та специфічних методів юридичної науки, на які спирався дослідник, та які стали базою для розв’язання конкретної проблеми стосовно правового регулювання організації та діяльності національних правоохоронних органів на підставі імплементації міжнародних стандартів. Рівень конкретно-наукової методології потребував звернутися до загальновизнаних в юриспруденції концепцій, наукових поглядів провідних вчених, а також тих дослідників, досягнення яких загальновідомі у галузі міжнародно-правових стандартів або правового регулювання діяльності судових та правоохоронних органів.

У досліджуваній роботі широко застосовувалась юридична компаративістика або метод порівняльного правознавства, що небезпідставно вважається у провідних країнах світу одним з основних сучасних напрямів вивчення правових питань і який має надзвичайно великий науково-праксеологічний потенціал.

Підкреслюючи актуалізацію, інтенсивність і різноаспектність напрямів розвитку порівняльного правознавства на сучасному етапі, науковець О. В. Тюріна констатує, що «Актуалізація розвитку порівняльного правознавства визначається, передусім, глобалізаційними та регіональними процесами в сучасній правовій сфері; інтенсивність пов'язана з потребою пізнання загальносвітових, регіональних та унікальних тенденцій і закономірностей розвитку права й правового регулювання; різноаспектність зумовлена необхідністю пошуку відповідей на виклики сучасності та усвідомленням науковою громадськістю потреби пізнання права в усій його багатовимірності, а *також вирішенням проблем процесу правового регулювання як на національному, так і на міждержавному та міжнародному рівнях* (курсив наш – авт.)» [71, с. 25 - 26]. Отже, порівняльний метод дозволяє охопити процеси, які відбуваються на трьох рівнях: національному, міждержавному та міжнародному. Саме по цих трьох рівнях й здійснювалося дослідження.

Крім перелічених вище під час дослідження активно використовувалися ідеї та специфічні методи низки юридичних наук, а саме: філософії права, міжнародного публічного права, теорії держави і права, історії держави і права, конституційного права, кримінального та кримінально-процесуального права, адміністративного права, оперативно-розшукового права.

Основні результати дослідження обґрунтовувалися на підставі та за допомогою таких юридичних категорій і понять як: міжнародно-правові стандарти, імплементація, національний правопорядок, судові та правоохоронні органи, закон, право, законодавство, конституція та конституційні права, державна діяльність, судова та правоохоронна діяльність, правова норма, предмет і метод правового регулювання, завдання, функції та компетенція правоохоронного органу, державний контроль та нагляд тощо.

1.3. Функції міжнародно-правових стандартів як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем

Якщо спиратися на етимологічне значення слова «функція», то під функцією міжнародно-правових стандартів можна розглядати «явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін» [72, с. 653]. Іноді, інтерпретуючи наведену цитату, під функцією розуміють функціональну залежність між певними об’єктами, тобто функцію розглядають як вид зв’язку між певними об'єктами, в т. ч. духовними, за якого зміна одного з них спричиняє зміни іншого.

Досліджуючи поняття та види функцій праворозуміння, науковець Є. Дурнов дуже влучно надає своє бачення філософської категорії «функція» та її значення у теоретичній науці: «Функція – це філософська категорія, яка виражає призначення певного елемента в межах цілого. Загалом функція висвітлює всі існуючі взаємовідносини та забезпечує їх динаміку» [73, с. 155]. Далі, говорячи про функціональний аспект як підхід в науці щодо побудови дерева функцій, цей автор зазначає, що «Функціональний аспект завжди наявний у характеристиці таких глобальних явищ як *право, держава, правова система,* політична система суспільства, а також під час висвітлення інших явищ, таких як апарат держави, орган державної влади, юридична відповідальність та ін. *Без функціонального аспекту система уявлень стосовно об’єкта вивчення була б не такою яскравою, повноцінною, а, навпаки, збіднілою й урізаною* (курсив наш – авт.)» [73, с. 155]. Ми невипадково підкреслили у цитаті слова «право, держава, правова система» та останнє речення, бо дійсно без функціонального аспекту повноцінно дослідити об’єкт та предмет нашого дослідження було б неможливо.

Найближчим явищем для міжнародних стандартів є функції міжнародного публічного права, а для останнього – функції загального права. Своєю чергою, для функцій права, як явища, іншим явищем є функції філософії права, а останні не можливо уявити без загальних функцій філософії. Нарешті, функції філософії залежать від явища, яке охоплюється загальною категорією «функція» з погляду науки наук, тобто філософії. Отже,

розглядаючи функції міжнародно-правових стандартів як «явище, яке залежить від іншого явища», то його також можна розглядати залежним від функції з погляду загальної філософії. А з погляду філософії «функція означає спосіб поведінки предмета» [74, с. 81].

Відтак, у подальших міркуваннях ми будемо виходити з того, що, *по-перше*, функції міжнародно-правових стандартів залежать від інших явищ, які мають властиві лише їм риси та характеризуються через функції філософії, функції філософії права, функції загального права, функції міжнародного публічного права, а також через функції імплементування міжнародних стандартів в національне законодавство та функції самого національного права, до якого міжнародні стандарти були імплантовані. *По-друге,* під функціями міжнародно-правових стандартів треба також розуміти й способи їх впливу на національне законодавство, які, своєю чергою, регулює нормами права всі сфери судової та правоохоронної діяльності.

Говорячи про функції філософії, то їх визначення та кількість «в навчальній і науково-дослідній літературі освітлюється по-різному. Це пояснюється тим, що різноманітні соціальні суб'єкти по-різному осмислюють її (*філософії* – авт.) значення в їхньому житті, а також тим, що об'єктивно її значення багатогранно, вона виконує велику кількість різноманітних функцій. Але для того, щоб уявити значення філософії в життєдіяльності суспільства й особистості як визначеної цілісності, необхідно не перераховувати всі її функції, що проявилися, а згрупувати їх так, щоб виділити найбільше важливі з них, а також визначити логічну послідовність їхнього освітлення» [75]. І далі до основних функцій відносяться: *методологічна, ідеологічна, гносеологічна, світоглядна, практично-діяльна.*

В матеріалах Вільної енциклопедії «Вікіпедія» зазначають, що серед основних функцій філософії *традиційно* виділяють: *світоглядну, пізнавальну, логічну, соціально-адаптивну, критичну та виховну* [76].

У навчальних посібниках за останні роки також по-різному визначають кількість і зміст функцій філософії. Наприклад, автори навчального посібника

«Основи філософії» 2017 року до основних функцій філософії, які визначають її роль в житті суспільства та людини, відносять: *світоглядно-регулятивну, методологічну, пізнавальну, гуманістичну, загальнокультурну, інтелектуальної терапії (психотерапевтичну), соціально-критичну* [77, с. 25]. Натомість автор посібника «Філософія», теж 2017 року, до її функцій відносить: *світоглядну, методологічну, гносеологічну, інтеграційну, соціально-адаптивну, аксіологічну, критичну, культурологічну, виховну, гуманістичну, прогностичну* [78, с. 26 - 29].

Крім названих, в різних наукових та навчальних джерелах розглядають *онтологічну, рефлексивну, аналітичну, гуманістичну, інтегративну, релігієзнавчу, культурологічну, ідеологічну, комунікативну, прогностичну, превентивну* та інші функції. У їх переліку та ієрархії нерідко спостерігаються довільність виокремлення, а в характеристиці змісту –суб'єктивізм та повтори.

Проте, це не впливає та не змінює наші міркування стосовно того, що якими б не були функції філософії, кожна з них так чи інакше пов'язана з функціями міжнародно-правових стандартів, оскільки ці стандарти є формою прояву іншого явища, залежать від цього явища, змінюється відповідно до його змін, а тому в характеристиці своїх функцій цілком можуть відбиватися як функції цього іншого явища, так й загальні функції філософії, з якими це інше явище пов'язане.

Дійсно, візьмемо, наприклад, таку філософську функцію як *світоглядну*, то частка її змісту та спрямованості на інші явища цілком може стосуватися і функцій міжнародних стандартів, бо вона покликана дати людині або суспільству всього світу або суспільству окремої національної держави не тільки цілісну систему знань про навколишній світ та визначити певне її місце у цьому світі і відношення до нього, але й знання про роль та місце міжнародних стандартів у розробці та прийнятті національних законодавчих актів.

Методологічна функція філософії також може застосовуватися для характеристики функції міжнародних стандартів, бо вона може допомогти у

розробці системи конкретно наукових методів пізнання, а також науковому обґрунтуванні й розробці ідей, концепцій, теорій та шляхів, щодо засобів пізнання як самих міжнародних стандартів, та й їх практичного впливу на національний правопорядок.

Навіть така загальна функція філософії як г*носеологічна або пізнавальна* теж може дати можливість з її рівня за результатами дослідження найбільш загальних проблем імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство уявити особливості цього процесу, пізнати відношення держав, суспільства, окремої людини до функцій міжнародних стандартів, їх впливу на національне законодавство, дати законотворцям чіткі орієнтири для раціонального вибору цілей, характеру і засобів ефективного створення правової основи організації та діяльності національних судових та правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів тощо.

Отже, аналогічним чином можна розглянути й інші функції філософії, а саме:

– *соціально-адаптивна* функція – стосовно її здатності допомогти світовому суспільству, суспільству національної держави та окремій людині, її групам та асоціаціям зорієнтуватися у складних і суперечливих міжнародних суспільних процесах, проявами яких виступають явища суто правового характеру, та відповісти на питання: чи дійсно міжнародні стандарти є панацеєю або надійною гарантією від можливого національного правового свавілля у розробці та прийнятті нормативно-правових актів щодо судових та правоохоронних органів;

– *аксіологічна функція*, яка пов’язана із аксіологією права (вчення про цінність права) та його аксіологічною функцією – стосовно системи цінностей міжнародного права, його міжнародних стандартів у вигляді принципів і норм та їх позитивного впливу на національне законодавство, що дає підстави для обґрунтованого формування певних життєвих цінностей, суспільних правових ідеалів, через це забезпечуючи гармонійний розвиток суспільства;

– *критична функція* – стосовно прояву певної незадоволеності у законотворців, еліти та всього суспільства національної держави існуючою правовою основою діяльності судових та правоохоронних органів, намаганням зруйнувати звичні, застаріли стереотипи та забобони, бажанням змінити або удосконалити правову основу на підставі міжнародно-правових стандартів та привести її у відповідність із демократичними принципами;

– *культурологічна функція* – стосовно генерації у людини її людської сутності та гідності, спрямованості на матеріальну, духовну діяльність та відношення до об'єктів природи з позиції людяності та розуміння існуючих правових приписів, створення правових звичаїв, зразків правової поведінки, які можна було б передати наступним поколінням для побудови світу гармонії і краси;

– *виховна функція* – стосовно формування в людині, її групах та асоціаціях цінностей, спрямованих на довіру та повагу до міжнародних стандартів та прийнятим на їх основі національним законодавчим актам, утворення у свідомості законотворця прагнення постійно шукати нові підходи щодо удосконалення законодавства про організацію та діяльність судових і правоохоронних органів на підставі міжнародних норм та принципів.

Зрозуміло, що усі вище названі та охарактеризовані функції філософії стосовно їх впливу на імплементацію міжнародних стандартів у сферу правоохоронної діяльності національної держави взаємозумовлені та взаємопов'язані. Вони спрямовані не тільки на вироблення світоглядних знань, залучення людей до світу мудрості, пізнанні і формуванні в людині істинно людських цінностей тощо, але й смисло- і змістоутворюваних орієнтирів стосовно міжнародного права взагалі та міжнародно-правових стандартів, як вивірених зразків правової визначеності та справедливості для національного законодавства, зокрема.

Задіяну вище методологію розгляду *філософських функцій*, ми застосуємо і до розгляду *функцій філософії права*, які, виконуючи певні притаманні тільки їй функції, також впливають на становлення та розвиток

міжнародно-правових стандартів, дають можливість уявити процес імплементації останніх у національне законодавство як складне правове явище, як перспективний напрям законотворення, як багатообіцяючий шлях сучасних та майбутніх наукових досліджень взаємозв'язку та взаємного доповнення, збагачення міжнародного та національного права.

Необхідно наголосити на тому, що стосовно виділення найважливіших функцій філософії права суттєвих розбіжностей у поглядах науковців немає. Достатньо навести декілька прикладів, щоб у цьому переконатися.

Так, автори підручника «Філософія права» 2009 року О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. до функцій філософії права відносять *світоглядну, методологічну, відображально-інформаційну, аксіологічну та виховну* [79, с. 20].

Фактично їм вторять автори посібника «Актуальні проблеми філософії права» 2017 року (О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко), які вважають основними функціями філософії права *світоглядну, методологічну, відображально-інформаційну, аксіологічну та дидактичну* [80, с. 80 – 81].

Так само, як і вищезазначені автори підручника та посібника, визначає функції філософії права науковець С. І. Присухін: «філософії права, як і соціальній філософії загалом, притаманна низка функцій, сукупність яких визначає її теоретичні можливості. До основних функцій філософії права належать: *світоглядна, методологічна, гносеологічна, аксіологічна та виховна*» [81, с. 101].

Наведені приклади свідчать про те, що функції філософії права з доктринально-наукової точки зору є непохитними і згодом не зазнають змін. Теж саме можна сказати і про їх вплив на міжнародно-правові стандарти та прийняття на їх основі національних законодавчих актів про організацію та діяльність судових та правоохоронних органів. Вплив є стійким, постійним і вже звичним для удосконалення та зміцнення національних правопорядків, про що ми нижче і поміркуємо.

Світоглядна функція філософії права, деталізуючи *світоглядну філософську функцію,* але тільки у сфері правовідносин, полягає у формуванні в людини, її груп та асоціацій загального погляду на право як явище, яке притаманне людському бутті, про його зародження, існування та розвиток, про правову реальність, у тому числі й правовідносини у міжнародній сфері, про закономірності становлення у рамках сучасного загального міжнародного права інституту міжнародно-правових стандартів та їх суттєво-конструктивний вплив на національне законодавство. Ця функція дозволяє людини уявити сутність і місце права у світі, його цінності і значущості в існуванні держави та житті людини, її груп та асоціацій, суспільства, інакше кажучи, формує філософсько-правовий світогляд людини.

Методологічна функція філософії права полягає у формуванні чітких способів пізнання права взагалі, та міжнародного права зокрема. Вона сприяє розвитку юридичних досліджень, в тому числі й у сфері зародження та розвитку міжнародно-правових стандартів та їх втіленні у національне законодавство. Для цього філософія права розробляє методи і категорії, за допомогою яких і проводяться конкретні правові дослідження.

Відображально (відтворювально)-інформаційна функція забезпечує адекватне відображення права та його складової міжнародного права у свідомості окремої людини, її груп, асоціацій та всього суспільства як специфічного явища, з його суттєвими елементами, структурними зв'язками, закономірностями зародження, становлення та розвитку. За допомогою цієї функції людина може уявити повний «образ права» у вигляді «правової картини», яка складається з різних фрагментів, де одне з основних місць належить міжнародному праву та міжнародно-правовим стандартам.

Аксіологічна функція філософії права формує у людини, її груп та асоціацій, а також у всього суспільства правові ідеали-моделі, що дозволяє з позицій цих моделей оцінювати існуючу правову дійсність, у тому числі в міжнародній сфері, здійснювати критичний аналіз їх структур і станів завдяки заздалегідь сформованій системи оцінок щодо сутності і необхідності,

правомірного і неправомірного, законного і незаконного, які відображають уявлення про цінності права (свобода, справедливість, рівність, воля).

Дидактична або виховна функція філософії права реалізується в процесі формування позитивного ставлення людини та суспільства до чинних міжнародних норм права та правових явищ, одним з яких є міжнародно-правові стандарти, правильного правового мислення, розробку власних правових установок на принципах свободи і справедливості, моральності, поваги до права як важливих елементів загальної правової культури особистості.

Неможливо досліджувати функції міжнародно-правових стандартів у відриві від функцій права, під якими науковець В. В. Ісаєва розуміє «головні напрями його впливу на суспільні відносини. Ці напрями зумовлені соціальним призначенням права. Щодо власне юридичних функцій права, то вони поділяються на *регулятивну і охоронну*. *Регулятивна функція спрямована на закріплення суспільних відносин або забезпечення їх розвитку.* У здійсненні регулятивної функції особливого значення набуває конституційне закріплення форм власності і основних політичних інститутів, що існують у суспільстві. *Завданням охоронної функції права є здійснення впливу на суспільні відносини шляхом поступового витискування тих явищ, які є небажаними для суспільства* (курсив наш. – автор). Ця функція здійснюється заради охорони особистості і суспільної безпеки з допомогою встановлення заборон та негативних наслідків порушень, шляхів виконання прийнятих щодо правопорушників рішень і т. ін.» [82, с. 47].

Дослідник І. Д. Веркалець підкреслює множинність проявів функцій права на людину та суспільні відносини: «Функції права можна розглядати і *як концентрований прояв його специфічних властивостей*. При цьому, на наш погляд, необхідно мати на увазі не лише їх *множинність*, але і їхню роль, місце у формуванні самостійного основного напряму впливу на особу і суспільні відносини (курсив наш – авт.)» [83, с. 25].

Здійснивши детальне дослідження поглядів на історію класифікації функцій права науковець А. А. Коваленко дійшов до висновку, що «критеріїв класифікації функцій права в юридичній науці існує чимало, здебільшого такі критерії носять об'єктивно-суб'єктивний характер» [84, с. 32]. І далі він з конкретними посиланнями на наукові джерела говорить все ж такі про наявність основних юридичних функцій – *регулятивної, правоохоронної та виховної*, хоча демонструє поділ функцій права ще на підфункції, коли, наприклад, тільки одна охоронна функція може складатися з правозабезпечувальної, превентивної, каральної, компенсаційної, правововідновлювальної, відновної, профілактичної, контрольної, конфліктної, попереджувальної, природокористувальної, природоохоронної тощо [84, с. 35].

Отже, вищезазначені науковці, стверджуючи, що питання класифікації функцій права становить важливу проблему філософії права, яка досі не вирішена через критеріальну невизначеність самої класифікації, все-таки визначають серед суто юридичних функцій права регулятивну, правоохоронну та виховну, при чому підкреслюють їх множинність прояву.

Останню частку тези ми візьмемо на озброєння для подальших міркувань, тому що, досліджуючи функції міжнародно-правових стандартів, які породжені принципами та нормами міжнародного права, нам більш цікаві не загально-соціальні функції, а спеціально-соціальні, тобто юридичні – регулятивна та правоохоронна, оскільки останні як раз і можуть допомогти охарактеризувати спочатку функції міжнародного публічного права, а через них і функції міжнародних стандартів. Виховну функцію права ми теж розглянемо, тому що вона тісно пов'язана із регулятивною та правоохоронною, до того ж створює необхідну сприятливу атмосферу у свідомості людини та суспільства щодо позитивного прийняття міжнародних норм та принципів для удосконалення національного законодавства про організацію та діяльність правоохоронних органів.

Отже, *регулятивна функція права* спрямована на закріплення суспільних відносин або забезпечення їх розвитку, тобто завдяки запозиченню міжнародних норм та принципів у вигляді стандартів в національне законодавство безсумнівно здійснюється як розвиток суспільних відносин у конкретній державі, так й їх закріплення, зміцнення, але з окресленням чітких меж державного втручання у сферу особистих прав і свобод громадян. Інакше кажучи, у новому національному законодавчому акті, прийнятому на підставі міжнародно-правових стандартів, не можуть бути законодавцем розширені або звужені права і свободи людини, об'єм та межі яких вже встановлені основним законом. З цього приводу влучно замітив науковець А. С. Дроботов, який, говорячи про головні ознаки регулятивної функції права, зазначає, що «головними ознаками регулятивної функції права у правовій державі є її вплив як на суспільство, так і на державу, забезпечення нею *чіткого встановлення меж державного втручання* (курсив наш – авт.) у сферу автономного існування індивідів і громадянського суспільства, стабільність правового регулювання в частині дотримання фундаментальних принципів права» [85, с. 53].

Другим дуже важливим аспектом *регулятивної функції права* є те, що вона конституційно закріплює основні політичні та економічні інститути, здійснює правову інституціоналізацію суспільних відносин та їх правове моделювання. В цьому сенсі досить навести конституційне закріплення в Основному Законі України такого інституту, як визначення чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України [13, ст. 9]. Цей інститут, прийнятий під впливом регулятивної функції права, є основоположним для запозичення національним законодавством міжнародно-правових принципів під час розробки та прийняття нормативно-правових актів щодо організації та діяльності судових та правоохоронних органів.

Правоохоронна (охоронна) функція права безпосередньо пов'язана із правоохоронною функцією держави [86, 87], точніше сказати, остання є

реалізацією першої в реальних умовах існування конкретної держави, коли судові та правоохоронні органи наділяються законодавчими органами певною компетенцією для зміцнення національного правопорядку. Отже, *охоронна функція права* в рамках визначених нами об'єкту та предмету дослідження є напрямом правового впливу міжнародно-правових стандартів на розробку та прийняття національних законодавчих актів про організацію та діяльність судових та правоохоронних органів, кінцевою метою функціонування яких є охорона загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних відносин, подолання злочинності, правопорушень та інших негативних явищ, сторонніх або чужих суспільству. В цьому сенсі можна говорити про специфіку охоронної функції права, яка полягає в наступному: «По-перше, вона характеризує право як особливий спосіб впливу на поведінку людей, що виражається у впливі на їх свідомість погрозою санкцій, встановленням заборон і реалізацією юридичної відповідальності. По-друге, вона інформує суб'єктів суспільних відносин про те, які соціальні цінності знаходяться під охороною засобами правових приписів. По-третє, вона є показником політичного і культурного рівня суспільства, гуманних засад, що містяться в праві. Спосіб охорони дуже часто залежить від розвитку суспільства, від його політичної сутності» [88, с. 47]. Як бачимо, всі перелічені науковцем В. М. Зінченко специфічні ознаки *охоронної функції права* повністю відображаються у національних законодавчих актах, прийнятих на підставі міжнародно-правових стандартів про діяльність судових та правоохоронних органів.

Виховна функція права являє собою результат, по-перше, здібності права висловлювати ідеологію позитивно налаштованих до права соціальних сил, прошарків населення та громадськості національної держави, а, по-друге, здатності чинити вплив на думки і почуття людей. Тому однією з найважливіших завдань *виховної функції права* є виховання високої правосвідомості, формування стимулів правомірної поведінки громадян. «Виховна функція права полягає у формуванні за допомогою юридичних приписів такої особистості, яка поважає прийняті демократичним шляхом

закони, проявляє правову активність, володіє високим рівнем правової культури» [89, с. 39]. Дійсно, продовжуючи у наведеній цитаті думку науковця Н. В. Пильгун, *виховна функція права* за допомогою юридичних приписів, прийнятих на основі міжнародних стандартів, формує правову свідомість людини і громадянина, позитивне ставлення їх як до норм та принципів міжнародного права, так й до національного законодавства, яке прийнято на підставі цих стандартів.

Як ми зазначали на початку параграфа, найближчим явищем для *функції міжнародного публічного права* є функції загального права. Мимоволі цей момент знайшов свого відображення у науковців-авторів посібника «Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини» Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленка, Л. О. Фоміної, які визначили низку функцій міжнародного права в міжнародних відносинах досить схожих на охарактеризовані нами вище функції права. За їх поглядами до основних функцій міжнародного права належать: *координуюча, регулятивна, забезпечувальна та охоронна*. До інших, що притаманні міжнародному праву, на їх думку, належать функція інтернаціоналізації, функція протидії та ін. [90, с. 9].

Треба погодитися із застереженнями Л. А. Філяніної стосовно того, що не слід плутати сутність міжнародного публічного права «з об'єктом правовідносин, що належать до внутрішньої компетенції держави. Ці погляди несумісні з одним з найважливіших принципів сучасного міжнародного права – принципом державного суверенітету. Для міжнародного права мають значення лише ті явища, з приводу яких суверенними державами встановлюються міжнародні відносини» [91, с. 10].

З появою сучасних концепцій співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права все більше науковців починають висловлювати думку про процеси інтернаціоналізації не тільки у сфері суто міжнародного права, але й міжнародного та внутрішньодержавного права. Так, науковець Ю. В. Чайковський зазначає, що «Про явище інтернаціоналізації свідчить

велика частина внутрішньодержавних стосунків. Крім того, питання правового статусу фізичних осіб в державі, принципи стосунків між громадянами в державі і відношення між громадянином і державою, перестали бути сферою внутрішньої компетенції окремих держав. Крім того, своєрідний вид інтернаціоналізації торкнувся також «святої святих» внутрішньодержавних правопорядків – конституційних норм держав, – шляхом введення *стандартів конституційного регулювання* (курсив наш – авт.). Міжнародне і внутрішньодержавне право все більше потребують одне одного в ім'я ефективного виконання своїх функцій. Міжнародне право сьогодні націлене в основному на внутрішні правові режими» [92, с. 8].

До висловлювань Ю. В. Чайковського цілком резонно додати твердження, що своєрідний вид інтернаціоналізації вже суттєво торкнувся внутрішньодержавних правових норм, що на підставі міжнародних стандартів регулюють організацію та діяльність національних судових та правоохоронних органів. Зрозуміло, що інтернаціоналізація у повному розумінні цього слова не може бути реалізована в авторитарних та тоталітарних державах, бо тільки в країнах, де рівень цивілізації і правосвідомості відповідає принципам сучасної демократії, можна говорити про примат міжнародного права.

Для дослідження проблем роботи серед усіх функцій міжнародного права нам більш цікаві *юридичні функції*, оскільки функції *соціально-політичної групи*, яку іноді виділяють деякі вчені, стосуються в основному безпосередньо системи міжнародних відносин. Але, на нашу думку, є сенс торкнутися цієї групи.

До *соціально-політичної групи* відносяться: *функція підтримання* в системі міжнародних відносин відповідного стабільного порядку; *функція протидії* прояву нових відносин та інститутів, що суперечать цілям і принципам міжнародного права (недопущення конфліктів, заборона загрози та застосування сили тощо); *функція інтернаціоналізації*, що полягає в розширенні та поглибленні взаємозв'язків між державами шляхом взаємного

запозичення об’єктів правового регулювання та зміцненні тим самим міжнародного співтовариства; *інформаційно-виховна функція*, яка полягає в передачі накопиченого досвіду раціональної поведінки держав, в просвітництві відносно можливостей використання права, у вихованні людини та суспільства як світу, так й окремої держави в дусі поваги до міжнародного права та до охоронюваних ним інтересів і цінностей.

Ми невипадково навели функції соціально-політичної групи, тому що такі функції як *інтернаціоналізація та інформаційно-виховна* також мають, хоч і непряме, але певне відношення до об’єкту та предмету дослідження, що проводиться. Дійсно, завдяки *функції інтернаціоналізації* розширюються та поглиблюються міждержавні взаємозв’язки стосовно укладання міжнародних угод, в яких визначаються норми та принципи для подальшого їх застосування у національному законодавстві про діяльність судових та правоохоронних органів. *Інформаційно-виховна функція*, зрозуміло, по-перше, акумулює та розповсюджує накопичений позитивний досвід застосування міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві, а, по-друге, виконує просвітницьку складову стосовно можливостей міжнародного права, виховання суспільства в дусі поваги до права взагалі та норм і принципів міжнародного права зокрема.

Вплив *юридичних функцій міжнародного права* повністю виправдано можна екстраполювати не тільки на міжнародні відносини, але й на імплементацію міжнародно-правових стандартів у сферу правоохоронної діяльності національних держав. Так, *координаційна функція* спонукає законодавців держав-підписантів міжнародних угод встановлювати між собою взаємозв’язки, контакти для узгодження напрямів, форм та методів застосування міжнародних стандартів у національне законодавство; *регулятивна функція* проявляється в прийнятті державами на підставі міжнародних стандартів чітких правил організації та діяльності своїх судових та правоохоронних органів; *забезпечувальна функція* створює надійні умови для реалізації процесу втілення міжнародних стандартів у національне

законодавство, гарантує законотворцям держав сприяння щодо дотримання визначених міжнародним правом правил поведінки; *охоронна функція* надає можливість національним державам у процесі імплементації міжнародних стандартів застосовувати наявні в міжнародному праві механізми, які б захищали їх законні права та інтереси. Але, *охоронна функція* жодною мірою не передбачає існування або застосування будь-яких наддержавних механізмів примусу, тобто тільки сама держава може визначати той чи інший прийнятний для себе охоронний механізм.

Поступово, розмірковуючи спочатку про функцію як філософську категорію, потім про функції філософії, про функції філософії права, про функції права, нарешті про функції міжнародного публічного права, і все це ми розглянули у рамках об'єкта та предмета дослідження стосовно імплементації міжнародних норм та принципів в сферу правоохоронної діяльності національних держав, ми переходимо до безпосереднього визначення функцій міжнародно-правових стандартів, що є завданням даного підрозділу.

Одразу зазначимо, що цільових досліджень саме функцій міжнародно-правових стандартів поки не існує, але окремі науковці торкаються цього питання під час дослідження деяких сфер міжнародного права, у яких ці стандарти можуть бути. Так, науковець О. С. Почанська виділяє основні функції сучасних міжнародно-правових стандартів *у сфері забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі*. Спочатку вона, узагальнюючи погляди інших науковців, визначає низку таких, на її думку, важливих функцій, які: «визначають нормативний мінімум або припустимий консенсус для державної регламентації; встановлюють критерії оцінки виконання міжнародних зобов'язань; відбивають нову етику у взаєминах між членами міжнародного співтовариства, міжнародними інститутами й людиною; сприяють зростанню міжнародного інтересу до прав людини; слугують засобом інформаційного обміну; містять рекомендації з формування національної практики забезпечення прав і свобод людини; сприяють

імплементації міжнародних зобов'язань у даній сфері; висувають загальнодемократичні вимоги до держав щодо належного забезпечення прав і свобод людини» [93, с. 100]. Але, в результативній частині статті робить висновок – «до основних функцій міжнародних стандартів у галузі прав людини, що спрямовані на забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі, віднесено: нормативну, правозастосовну, інформаційну, захисну та контрольну функції» [93, с. 103].

Якщо брати за основу визначені О. С. Почанською функції, з якими повністю погоджуємося, то стосовно міжнародно-правових стандартів як методологічної основи для створення та удосконалення національних правоохоронних систем *нормативну функцію* цілком обґрунтовано можна уявити як складову частину міжнародного права, спрямовану на встановлення й регулювання організації та діяльності судових та правоохоронних органів на національному рівні; *правозастосовну функцію* як забезпечувальний засіб ефективної імплементації міжнародних стандартів стосовно напрямів судової та правоохоронної діяльності, а також прав, обов'язків, професійно-етичної поведінки суддів, прокурорів, поліцейських та інших представників силових структур; *інформаційну функцію* як створення сприятливих умов для ефективного міжнародного інформаційного обміну щодо імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про організацію та діяльність судових та правоохоронних органів; *захисну функцію* як розробку та формування певних механізмів захисту функціонування національних судових та правоохоронних органів поза межами імплементації міжнародних стандартів; *контрольну функцію* як створення оціночного або моніторингового механізму для з'ясування відповідності розроблюваних чи новоприйнятих законодавчих актів про діяльність судових та правоохоронних органів міжнародно-правовим стандартам.

Говорячи у більш широкому сенсі про *функції міжнародних стандартів*, які безпосередньо відображають методологічну основу для створення та удосконалення національних правоохоронних систем, то вони мало чим

відрізняються від *загальних функцій права* взагалі та *функцій міжнародного права* зокрема. Їх можна класифікувати і за сферою правового впливу, і за характером впливу на свідомість і поведінку суб'єктів відносин, і за сферою, на яку поширюються функції права тощо. Безумовно, міжнародні стандарти, крім зазначених вище, виконують широке коло інших функцій, серед яких достатньо назвати:

– установчу функцію, яка полягає у первинному заснуванні певних міжнародних інститутів;

–уніфікаційну або стандартизаційну функцію, яка полягає у введенні єдиних правових стандартів для документації, стандартизації термінів тощо;

–координуючу функцію, яка полягає у встановленні єдиних правил поведінки, які є стандартами для всіх національних правоохоронних систем, що дозволяє їм взаємодіяти, а не заважати одна одній;

–охоронну функцію, яка полягає у закріпленні механізмів, які б захищали законні права й інтереси держави та дозволяли спільно (колективно) карати порушників;

–забезпечувальну функцію, яка полягає у спонуканні держав та їх правоохоронних систем дотримуватись певних правил поведінки як у мирний час, так і в період війни тощо.

Крім *функцій міжнародно-правових стандартів* в українських наукових публікаціях можна зустріти, наприклад, такі словосполучення: «*функції імплементування міжнародних стандартів»* або «*імплементаційні функції»*. Зокрема, мова йде про посилання науковцями на частину четверту статті 15 Конституції РФ, де зазначено: «Якщо міжнародним договором Російської Федерації встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору».

Науковці вважають, що це конституційне положення виконує *імплементаційну функцію*, тобто гарантує застосування норм міжнародного права, призначених для регулювання як міжнародних, так і

внутрішньодержавних відносин щодо певної галузі у правовій системі Росії, *тобто встановлюється правова форма імплементації норм, які існують у формі міжнародних договорів.* І далі, переходячи на український конституційний рівень, стверджують, що в Україні ще не створено (на конституційному рівні) належної правової основи для забезпечення виконання її міжнародно-правових зобов'язань у певних галузях права, зокрема у повітряному праві. До основних недоліків правового регулювання науковці відносять незакріплення на конституційному рівні примату міжнародного права над внутрішнім. Саме це, на їх думку, має бути правовою передумовою для забезпечення дотримання Україною принципу *pacta sunt servanda* (договори треба виконувати) [94].

На нашу думку, поки що проблематично ставити питання про примат міжнародного права над національним, як і про виділення *імплементаційних функцій*, оскільки, по-перше, існує юридичний факт визнання Україною на конституційному рівні чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як частини національного законодавства, а це як раз й відповідає принципу *pacta sunt servanda*, тобто є всі необхідні гарантії для виконання договорів, а по-друге, процеси імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство цілком можна пізнати або дослідити за допомогою *функцій міжнародно-правових стандартів*. Проте, є всі передумови для того, щоб у найближчому майбутньому ці питання порушити у науковому плані.

1.4. Аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності

Судова та правоохоронна діяльність, як види державної діяльності, здійснюється спеціально уповноваженими судовими та правоохоронними органами з метою охорони й захисту права шляхом застосування юридичних

заходів впливу у відповідності із законом та у порядку, що встановлений законом.

Зазначену тезу-речення ми сформулювали на підставі існуючих загальних підходів науки держави і права, але не як остаточну дефініцію судової та правоохоронної діяльності, а як відправну точку для подальших міркувань. До речі, стосовно власного погляду на визначення таких понять як «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» ми докладно поговоримо у другому розділі роботи.

Дійсно, у наведеній тезі кожне словосполучення пронизане духом та думкою про закон. Якщо це державна діяльність, то вона обов'язково має бути визначена конституційним законом, якщо цю діяльність здійснюють «судові та спеціально уповноважені органи», то вони також мають бути визначені законом, не кажучи вже про юридичні заходи впливу та порядок їх застосування, які в жодному разі не можуть бути застосовані без детальних правових приписів.

Стосовно мети правоохоронної діяльності, то це, у телеологічному розумінні, охорона і захист права, як системи наявних у даному суспільстві правових доктрин і цінностей та сформованої на цій основі системи формально-визначених, загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою [95, с. 443], що в цілому передбачає забезпечення додержання права примусовою силою держави. А державний примус ні в якому разі не може бути застосований поза законодавчими приписами. Охорона і захист права створюють єдину цілу систему, в якій «захист права є складовою частиною охорони права (яка здійснюється не тільки в разі порушення права, а й першочергово під час самої його реалізації) і являє собою систему правових норм (визначених законом форм та способів), направлених на відновлення порушених або оспорюваних прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй на відповідному правовому титулі» [96, с. 62].

Отже, як сама правоохоронна діяльність, так й *базові принципи її організації* мають бути найтіснішим чином пов'язані із законом та правом. Невипадково і в міжнародних актах, і в національному законодавстві, коли мова йде про державу, визначення видів її діяльності, про судові та правоохоронні органи та їх діяльність тощо, завжди на першому місці знаходяться *принципи верховенства права та законності*. Так, у Статуті Ради Європи, до якого Україна приєдналася у 1995 році, зазначено, що «Кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи *верховенства права* (курсив наш – авт.) та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією» [9797, ст. 3].

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» зафіксовано: «Суд, здійснюючи правосуддя *на засадах верховенства права* (курсив наш – авт.), забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [98, ст. 2]. Так само й в Законі України «Про прокуратуру» серед десяти принципів-засад її діяльності на першому місці визначені принципи «1) верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; 2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;…» [7, ст. 3].

Наведені вище витяги-приклади зі Статуту Ради Європи та з національного законодавства України яскраво свідчать про вплив міжнародно-правового акту щодо формування базових принципів організації правоохоронної діяльності.

Вітчизняні науковці у своїх працях про правоохоронну діяльність також серед основних її принципів виділяють верховенство права і законність. Але, зокрема С. М. Мельничук, зазначає, що «правоохоронна діяльність як правова форма здійснення функцій держави не має усталеного ані наукового, ані нормативного погляду на принципи», що «не існує єдиного підходу й до

принципу організації правоохоронної діяльності у демократичному суспільстві, яке керується принципами верховенства права» [99].

Науковець О. Г. Циганов, констатуючи відсутність єдиного підходу щодо визначення понять «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи» та принципів, на яких ґрунтується вся правоохоронна система, підкреслюючи їх важливість та значимість, взагалі пропонує розробити та прийняти окремий закон: «Для уточнення та розмежування функцій різних правоохоронних органів, визначення порядку координації їхньої діяльності існує нагальна потреба в прийнятті закону України «Про правоохоронні органи та правоохоронну діяльність», у якому слід визначити загальні завдання, функції, принципи діяльності всіх правоохоронних органів України, навести їх вичерпний перелік, правову основу діяльності, спеціальні завдання та повноваження» [100, с. 321].

Аналізуючи вітчизняні нормативно-правові джерела та наукові праці, можна виділити дві групи базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності: загально-соціальні та спеціально-юридичні.

До *першої групі* належать: гуманізм; демократизм; соціальна справедливість; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; рівність всіх перед законом, політична нейтральність. До *другої* – верховенство права; законність; добропорядність громадян; гласність; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням; професіоналізм, компетентність; незалежність суб'єктів правоохорони; безперервність; неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; прозорість діяльності та наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень на це; дотримання вимог професійної етики та поведінки. Підкреслюємо, що ми навели тільки базові принципи, хоча у нормативних джерелах та наукових працях можна зустрінути й інші.

Тепер ми дослідимо шляхом зіставлення та порівняння міжнародних стандартів із національними законодавчими актами таке питання: якою мірою міжнародно-правові джерела, де визначено стандарти щодо організації та здійснення правоохоронної діяльності, вплинули на українське законодавство щодо визначення базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності, та відповімо на запитання, чи повністю національний законотворець врахував зобов'язання та рекомендації джерел міжнародного права, чи відповідають за змістом правові приписи національного законодавства змісту міжнародних стандартів?

Автори Енциклопедії міжнародного права зазначають, що згідно зі статтею 38 Статуту Міжнародного Суду ООН до джерел міжнародного права належать: а) міжнародні договори; б) міжнародні звичаї як доказ загальної практики, визнаної як норма права; в) загальні принципи права; г) судові рішення, а також доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як допоміжні засоби для визначення правових норм [101, том 1, с. 763].

Але науковець О. О. Нігреєва вважає, що стаття 38 Статуту «не дає ані визначення самого джерела міжнародного права, ані їх вичерпного переліку. Останніми роками її зміст усе частіше піддається критиці із боку вчених різних країн, адже є зрозумілим, що Статут ООН та Статут Міжнародного Суду ООН, написані за часів майже безумовного домінування правового позитивізму у міжнародних відносинах, не може адекватно відповідати потребам сьогодення та тим правовим поглядам, що склалися в умовах наукового плюралізму останніх десятиріч» [102, с. 139].

Ось чому, на нашу думку, практика та теорія міжнародного права визначила більш розширений перелік джерел міжнародного права, а саме: міжнародно-правовий акт; міжнародні конвенції; міжнародні звичаї; загальні принципи права; судові прецеденти; правові доктрини; міжнародна ввічливість; національне законодавство; односторонній акт; декларація тощо.

Але, вчені продовжують висловлювати різні думки щодо остаточного переліку та змушені більш детально їх розробляти, оскільки, як зазначив В. В. Козаченко, «джерела міжнародного права маюсь специфічні ознаки, порівняно з національними» [103, с. 60].

Досліджуючи міжнародно-правові акти стосовно базових принципів організації та здійснення діяльності національними судовими та правоохоронними органами, необхідно починати із Загальної декларації прав людини 1948 р., де визначено фундаментальні підвалини їх поводження з людиною під час реалізації своєї компетенції.

У Преамбулі Генеральна Асамблея ООН проголошує Загальну декларацію «як *завдання*, до виконання якого *повинні прагнути* всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і *кожний орган суспільства*, завжди маючи на увазі цю Декларацію, *прагнули* шляхом освіти *сприяти поважанню* цих прав і свобод і *забезпеченню,* шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією (курсив наш – авт.)» [26].

Ми невипадково підкреслили такі слова та словосполучення як «завдання», «повинні прагнути», «всі держави», «кожний орган суспільства», «сприяти поважанню і забезпеченню», що свідчить про ознаки імперативності у формуванні першого базового принципу, пов’язаного із верховенством права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави в цілому та її судових та правоохоронних органів зокрема. Саме завдяки імперативній формі визначення норми цей міжнародний стандарт у законодавстві демократичних державах посів одно з перших місць серед принципів правоохоронної діяльності.

Якщо проаналізувати українське законодавство, то цей базовий принцип серед інших визначено першим у законодавчих актах про діяльність судових та правоохоронних органів. Так, у Законі України «Про судоустрій і статус

суддів» принцип здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визначено вже у статті 2. Більш того, про принцип верховенства права ще тричі йде мова у наведеному Законі, а саме: у статті 48 – «суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому *принципом верховенства права*»; у статті 57 – підчас складання присяги, коли він присягає здійснювати правосуддя, «керуючись *принципом верховенства права*» та у статті 95 – під час проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, який проводиться на основі принципів професійності, публічності, політичної нейтральності і, в першу чергу, на *основі принципу верховенства права* [98].

У Законі України «Про прокуратуру» також у перших статтях визначається цей принцип, але він, так би мовити, поділений на дві частини. Першу частину стосовно мети діяльності прокуратури щодо захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави визначено у статті 1 Закону, а друга частина, де безпосередньо йдеться про принцип верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, вже визначено у частині першій статті 3 [7].

Суттєві особливості імплементації міжнародного стандарту як базового принципу можна побачити у Законі України «Про національну поліцію», де в окремому розділі «Принципи діяльності поліції» визначено сім принципів і на першому місці стоїть верховенство права [8, ст. 6] і дотримання прав і свобод людини [8, ст. 7]. Але, принцип стосовно прав і свобод людини дублюється. Спочатку він визначається в першому розділі Закону, де йдеться про мету діяльності поліції [8, ст. 1] та її завдання [8, ст. 2], а вже потім у статті 6 окремого розділу про принципи діяльності. Дублювання цілком зрозуміле та виправдане, оскільки значна частина діяльності поліції пов'язана з

дотриманням та захистом прав і свобод людини та громадянина, тому цьому принципу законотворець приділяє особливу увагу.

На нашу думку, доцільно, є сенс і цілком резонно в національному законодавстві про судову та правоохоронну діяльність формулювати правові приписи про базові принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини шляхом певного дублювання цього дуже важливого міжнародно-правового стандарту, тобто, нагадувати про ці принципи і в статтях про цілі (телеологічні настанови Закону – авт.), і в статтях про завдання (парадигмальні дії відповідно до Закону – авт.), і, звичайно ж, в окремих статтях про засади (принципи) діяльності судового або іншого правоохоронного органу (застосування до конкретного правила поведінки – авт.). Тоді справді можна говорити або констатувати про повну та всеосяжну імплементацію міжнародного стандарту у національне законодавство.

У Європейській конвенції з прав людини (далі – Конвенція), яка була підписана у 1950 році майже через два роки після прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році, був продовжений курс демократичних держав-членів Ради Європи на зміцнення та закріплення міжнародних стандартів про права людини, наповнення їх додатковим змістом та, що особливо важливо у створі дослідження проблем роботи, були сформульовані та юридично визначені підстави, коли органи державної влади, в тому числі й судові та правоохоронні органи, можуть втручатися у приватне і сімейне життя людини, обмежувати свободу вираження поглядів, одержання і передачу інформації та ідей, проведення зібрань та створення об’єднань тощо. Невипадково у преамбулі Конвенції було проголошено, що вона продовжує розширювати та уточнювати положення, які були сформульовані у Загальній декларації, робить лише «перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації», оскільки уряди європейських держав є «однодумцями і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права» [26, преамбула].

Безперечним досягненням людського розуму, юридичної думки та загальної справедливості стало створення в рамках Конвенції спеціальної інституції – Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для забезпечення дотримання державами-підписантами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї. Але, стосовно ЄСПЛ, у преамбулі Конвенції є ще один дуже цікавий припис, згідно з яким він наділений функцією *наглядової юрисдикції* за державами, які несуть основну відповідальність за захист прав і свобод відповідно до принципу *субсидіарності*, згідно з якою європейська спільнота в особі ЄСПЛ навіть при наявності у останнього законодавчих та інших повноважень, повинна утримуватися від втручання в ті питання суспільного життя, які не менш ефективно можуть бути вирішені центральними, регіональними або муніципальними органами держав-членів, тобто особа, яка має намір звернутися зі скаргою до ЄСПЛ, спочатку має пройти у встановленому порядку всі інстанції на національному рівні, а вже потім звертатися до ЄСПЛ. Отже, наглядова юрисдикція ЄСПЛ за державами-підписантами відповідно до принципу *субсидіарності* розповсюджується лише на «свободу розсуду» держав, і не несе жодних контрольних функцій за їх діяльністю, тобто міжнародний акт зовсім не претендує на статус наднаціонального.

Перший розділ Конвенції, в якому розглядаються права і свободи, фактично створює та формулює міжнародні стандарти функціонування (організації та діяльності) національних судових та правоохоронних органів з приводу дотримання та захисту цих прав і свобод.

Стосовно судової діяльності, то у Конвенції визначено такі базові принципи-стандарти для національних судових органів:

– розгляд справи має бути справедливим і публічним упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом;

– кожен, кого обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку;

– кожний обвинувачений повинен мати щонайменше ті права, які визначено у статті 6 Конвенції;

– кожен, чиї права та свободи було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту;

– кожен, кого заарештовано або затримано має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження;

–суд без зволікання встановлює законність затримання кожного, кого позбавлено свободи, і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним;

– за певних обставин (в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки) судовий розгляд справи може бути здійснений у закритому судовому засіданні.

А тепер, шляхом порівняння правових приписів Конвенції із національним законодавством у сфері судової діяльності, ми дослідимо питання чи дійсно міжнародні стандарти, що містяться в міжнародному акті у повному обсязі втілено у національні основи судоустрою.

Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. свідчить про те, що в його тексті всі базові принципи Конвенції враховано. Це стосується і справедливого суду, і незалежності судів, і гласності і відкритості суду, і професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд, і обов’язковості судових рішень тощо.

Але, у цьому Законі ми можемо побачити й інші базові принципи, яких немає у Конвенції, та які суттєво можуть вплинути на конституційні права і свободи людини і громадянина під час здійснення правосуддя. Наприклад, заборону створення надзвичайних та особливих судів [98, ст. 3], право народу брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних та заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими

органами чи посадовими особами [98, ст. 5], здійснення правосуддя на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак [98, ст. 9] тощо. Стосовно перелічених базових принципів, то вони були імплементовані у національне законодавство на підставі інших міжнародних стандартів, які були визначені у прийнятих міжнародних актах після Конвенції, про що йтиметься далі.

Необхідно зазначити, що стосовно законодавства щодо здійснення правосуддя в Україні досі безперервно йдуть чутливі, широкі розмови і дискусії про відповідність положень національного законодавства нормам Конвенції. Достатньо привернути увагу до таких міжнародних документів як Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 18.10.2010 р. [104], Спільний висновок Венеційської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України «Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеційською Комісією на її 102-му Пленарному засіданні (м. Венеція /Італія/, 20-21 березня 2015 року) [105] та Спільний висновок № 999/2020 Венеційської комісії і Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи (ГД - І) щодо проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і суддівського врядування» (проект закону № 3711), прийнятий Венеційською комісією на 124-му пленарному засіданні, проведеному в онлайн-режимі 8-9 жовтня 2020 р. [106]. Варто зазначити, що кожний висновок-документ містить багато рекомендацій на десятках сторінок. Отже, як бачимо, правники європейських держав дуже критично оцінюють положення національного законодавчого акту та пропонують досить об’ємні та детальні рекомендації

для приведення його у відповідність до європейських стандартів і, насамперед, до положень Конвенції.

Дуже цікавим документом щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, є Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) [107, с. 125 – 141]. В ньому підкреслюється позитивний досвід України поряд із такими країнами як Естонією, Литвою, Молдовою, Словенією, Чеською Республікою щодо прийняття представницькими зборами суддів «кодексів суддівської етики». У Висновку зазначаються три важливих переваги кодексів, бо вони: а) допомагають суддям вирішувати питання професійної етики, надають автономність у прийнятті ними рішень та гарантують незалежність від інших органів влади; б) вони інформують громадськість про стандарти поведінки, які слід очікувати від суддів і, в) такі кодекси є публічним підтвердженням того, що правосуддя відправляється незалежно та безсторонньо [107, п. 44].

Але, КРЄС критикує прийняття «кодексів суддівської етики» та пропонує замість них розробляти та впроваджувати «переліки стандартів професійної поведінки»: «Кодекси професійної поведінки також викликають низку проблем. Наприклад, може створитися враження, що вони містять усі правила і що все, що не заборонено ними, є допустимим. Вони часто спрощують ситуації, і, урешті решт, створюють враження, що стандарти поведінки фіксуються на певний період часу, хоча, у дійсності, вони постійно розвиваються. КРЄС пропонує розробляти та вести мову про «перелік стандартів професійної поведінки», а не про кодекс» [107, 46].

На жаль, незважаючи на конкретні рекомендації КРЄС в Україні досі існує «кодекс суддівської етики» [108], а не «перелік стандартів професійної поведінки, який навіть не планується до розробки.

Говорячи про міжнародно-правові акти щодо базових принципів діяльності національних судових органів, не можна не звернути увагу на Європейську хартію про статус суддів 1998 року [109] та Бангалорські принципи поведінки суддів 2006 року [110, с. 118–124].

В Європейській хартії зазначено які принципи мають бути закладено у національних законах про статус суддів: «Закон про статус суддів має на меті забезпечення *компетентності, незалежності та неупередженості*, яких кожна особа цілком законно очікує від судів та від кожного судді, якому довірено захист її прав. Він не повинен містити жодного положення та жодної процедури, що може похитнути довіру до такої *компетентності, такої незалежності і такої неупередженості* (курсив наш – авт.» [109, п. 1.1.]

Продовжуючи тенденцію, закладену в Хартії, в Бангалорських принципах поведінки суддів наведено вже шість принципів: незалежність; об'єктивність; чесність та непідкупність; дотримання етичних норм; рівність; компетентність та старанність. У преамбулі визначено мету перелічених стандартів: «встановлення стандартів етичної поведінки суддів. Вони адресовані суддям для використання в якості інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів. Окрім того, вони покликані сприяти кращому розумінню та підтримці здійснення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому» [110, с. 118]. Інакше кажучи, на підставі сформульованих принципів, як визначальних положень, основоположних ідей та фундаментальних тверджень, – національні законотворці мають розробляти свою систему стандартів етичної поведінки суддів.

На перший погляд складається дещо парадоксальна та витіювата ситуація: принципи, викладені у міжнародному документі, розроблені для встановлення наступних стандартів поведінки суддів національними законодавчими органами, хоча, своєю чергою, самі міжнародні принципи вже є стандартами.

Здається, що у Бангалорських принципах поведінки суддів мова йде не про принципи у класичному розумінні цієї категорії, а про *принципи-стандарти* або про *міжнародні стандарти-принципи*, якими мають керуватися національні законотворці. Дійсно, принцип, закладений у міжнародному акті, є стандартом для національного законодавства для

розробки на підставі своїх історичних та правових звичаїв, які вже набули ознак національних принципів, комплексу правил поведінки суддів. Тобто, у міжнародному акті принципів визначено шість, але як тільки ці принципи накладаються на національну специфіку, вони перетворюються на стандарти для розробки та прийняття, як правило, значно більшої кількості правил поведінки суддів. Наприклад, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [98] ми можемо побачити, як всі шість міжнародних принципів-стандартів визначено у конкретних положеннях Закону: принцип незалежності – у статті 6 «Незалежність судів» та у статті 48 «Незалежність судді»; принцип об'єктивності – у статті 57 «Присяга судді»; чесність та непідкупність – у статті 83 «Завдання та підстави кваліфікаційного оцінювання»; дотримання етичних норм – у тексті присяги стаття 57; рівність – у статті 9 «Рівність перед законом і судом»; компетентність та старанність – у статті 69 «Вимоги до кандидатів на посаду судді».

Більш детально та повно міжнародні принципи-стандарти через їх попереднє визначення у національному законодавстві імплементовано у Кодекс суддівської етики [108], де всі шість принципів-стандартів Бангалорського документу набули не тільки національного колориту, але й певної форми «для використання в якості інструкції». У Кодексі кількість визначених правил етичної поведінки у рази перевищує кількість принципів-стандартів міжнародного документу. Особливо це стосується позасудової поведінки судді, де визначено такі правила як заборона належності до «політичних партій і професійних спілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої» [108, розділ 3] тощо.

Звісно ж, є необхідність висловити кілька думок щодо змісту самих принципів. Насправді всі принципи (і незалежність, і об'єктивність, і чесність, і непідкупність, і рівність тощо) мають настільки розпливчастий зміст, що їх

неможливо охопити розумом чи свідомістю з позиції того, як можна дотримуватися цих принципів у процесі діяльності. На нашу думку, зазначені принципи скоріш за все можна використовувати у якості *оціночних критеріїв* після завершення діяльності (чи була об'єктивність у суддівський діяльності, чи дійсно суддя у прийнятті рішення був незалежним від засобів масової інформації або тиску з боку влади, чи дійсно він був рівним і перед законом і перед судом тощо). Взяти хоча б принцип об'єктивності та похідні від нього словосполучення «об'єктивна істина», «об'єктивне розслідування», «об'єктивність суб'єкту доказування» тощо. Всі ці словосполучення дійсно важко уявити та бажано застосовувати їх після проведення певного виду діяльності для надання оцінки досягнутим результатам.

З цього приводу дуже влучно зазначив науковець Ю. В. Стеценко: «Та все ж таки за всіма науковими дискусіями не зрозумілим залишається те, чому у сфері судочинства важливим є встановлення саме об'єктивної істини. Не істини, а об'єктивної істини. Чому встановлена в процесі розгляду справи істина є чи має бути об'єктивною? Які критерії об'єктивності висуваються до такої істини? Як об'єктивність встановленої істини впливає на законність рішення в цій справі?» [111, с. 119]. І далі науковець взагалі ставить під сумнів включення принципу об'єктивної істини до принципів судочинства: «Словосполучення «об'єктивна істина» в судочинстві набрали характеру оксюморону. Тому на часі нагальна потреба у визначенні *доцільності віднесення принципу об'єктивної істини до системи загальних засад (принципів) судочинства* (курсив наш – авт.)» [111, с. 120].

І все ж таки, на нашу думку, принцип об'єктивності бажано залишити і не доцільно розглядати його з позиції повного заперечення аж до виключення із системи загальних принципів. Так дійсно, об'єктивність – це абсолют, якого треба прагнути та якого ніколи не досягти. Об'єктивність у конкретний період часу за рівнем її досягнення може бути різною залежно від багатьох умов навколишньої дійсності та застосованих засобів. Суддя сто років тому під час розгляду справи був набагато менше «озброєний» необхідними засобами та

криміналістичними методиками. Зрозуміло, що його об'єктивність розгляду справи не можливо порівняти із об'єктивністю сучасного судді, бо у останнього набагато більше можливостей. Отже, якщо суддя зробив все від нього залежне, застосував всі можливі сучасні технічні засоби та криміналістичні методології розгляду доказів у суді та розгляду справи за суттю, то можливо розцінювати його суддівську діяльність як спрямовану на досягнення саме «об'єктивної істини».

Повертаючись до Конвенції, треба сказати, що в ній доволі детально та докладно визначено базові принципи-стандарти для функціонування національних не тільки судових, але й правоохоронних органів.

Підхід визначення правових приписів-стандартів для національних правоохоронних органів у Конвенції можна назвати оригінальним, бо він, так би мовити, побудований на *принципі від зворотного.* В цілому цей підхід заснований на положенні, що компетенція правоохоронних органів спрямована тільки на захист та дотримання прав і свобод людини і вона повністю має визначатися національним законодавством, – це прерогатива і невід'ємне право держави. Але, оскільки національна держава є підписантом Конвенції, то вона повинна зробити *винятки* з усієї компетенції своїх органів відносно тих дій та оперативно-розшукових заходів, які так чи інакше пов'язані *за певних умов* із *обмеженнями* конституційних прав і свобод людини.

Ось у Конвенції ці умови чітко визначені, і вони є, свого роду, заборонами або так званими «червоними лініями», заходити за які не можна за жодних обставин. Якщо правоохоронний орган всупереч міжнародних приписів-стандартів обмежив права і свободи конкретної людини, то остання має право оскаржити дії або бездіяльність представників правоохоронного органу в ЄСПЛ після проведення, природно, всіх судових процедур на національному рівні. Назвемо та розглянемо ці умови, за яких можуть бути обмежені права і свободи:

– позбавлення життя людини можливо, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; в) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [26, ст. 1];

– не є посяганням або порушенням права на свободу та особисту недоторканість, якщо здійснюється законне ув'язнення, законний арешт, законне затримання, законне затримання неповнолітнього на підставі законного рішення, законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг, законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [26, ст. 5];

– право на повагу до приватного і сімейного життя, свободу думки, совісті і релігії, свободу вираження поглядів, свободу зібрань та об'єднань можуть бути обмежені, коли на підставі закону ці обмеження є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [26, ст. 8 - 11];

– держава-підписант може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за приписами Конвенції, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [26, ст. 15];

– обмеження прав і свобод не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені Конвенцією [26, ст. 18].

У наукових вітчизняних публікаціях, зокрема науковцем В. В. Поляковою, висловлюється слушна думка, з якою можна повністю погодитися, що «Конвенція в ієрархії джерел конституційного права займає місце безпосередньо після Конституції України, що має найвищу юридичну

силу». Але, в той же час вона стверджує, що «досі є розбіжності в українській правовій системі та правозастосовній практиці з положеннями Європейської Конвенції про захист прав людини» [112, с. 146].

На нашу думку, розбіжності, особливо у правозастосовній практиці були, є і будуть надалі, оскільки одна справа визначити міжнародний стандарт, друга – імплементувати його у національне законодавство і зовсім інша – реалізувати цей стандарт у практичній діяльності органів правоохоронної системи. Не може бути реалізація правозастосовної практики без помилок у діях з боку представників правоохоронних органів, без випадків зловживання або перевищення службовим становищем, без необережності або службової недбалості, навіть без елементів свавілля або корупції тощо. Людський фактор перманентно буде вносити свої корективи у правозастосовну практику, на підставі чого постійно будуть удосконалюватися накази, відомчі положення та інструкції і, навіть в певних випадках, законодавчі акти.

Треба віддати належне Конвенції як основоположному міжнародному акту, який повністю виконав та продовжує виконувати свою роль щодо визначення стандартів функціонування національних правоохоронних органів. В цьому є її неоціненна та визначна роль. Але, вітчизняні науковці, даючи їй високу оцінку, все ж йдуть далі та розглядають Конвенцію, наприклад науковці Н. О. Васюк та М. Г. Рожкова, як обов'язковий міжнародний договір про систему *наднаціонального контролю* за дотриманням прав людини [113].

На нашу думку, стосовно *наднаціонального контролю* можна погодитися частково і лише у тому плані, що в процесі правозастосовної практики положень національного законодавства, прийнятих на підставі міжнародних стандартів Конвенції, ЄСПЛ, який утворений цим міжнародним актом, приймає рішення стосовно скарг громадян на неправомірні відносно них дій з боку правоохоронних органів. Ці рішення в певній мірі дійсно можна сприймати як контроль, за результатами якого національні законотворці удосконалюють існуючі правові приписи, наближаючи реалізацію

міжнародних стандартів від певного рівня до більш високого і повного. З цього приводу дуже влучно висловлюється науковець П. М. Рабинович, який підкреслює суто абстрактний зміст норм Конвенції та прецедентний характер рішень ЄСПЛ: «справжній смисл багатьох норм Конвенції, сформульованих здебільшого в надто абстрактній, часто оціночній формі, конституюється, з'ясовується лише після їх тлумачення і застосування у рішеннях Суду. Практика Суду (а це сотні рішень) розвивається за відверто прецедентним принципом. І тому знання й урахування прецедентних рішень Суду, засвоєння специфіки його професійного мислення, його «правового менталітету» – одне з найактуальніших завдань, що постають нині перед суддями та будь-якими іншими суб'єктами захисту прав людини в Україні» [114].

Визначені у Конвенції норми «в надто абстрактній, часто оціночній формі» у якості міжнародних стандартів, ми можемо побачити і у національному законодавстві про організацію та діяльність правоохоронних органів. Але, національні норми також мають абстрактну форму у вигляді визначених у законодавстві принципів діяльності органів. Наприклад, у Законі України «Про Службу безпеки України» зазначено, що «Діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини. Органи і співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини і виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках з метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені у порядку і межах, визначених Конституцією та законами України. Неправомірне обмеження законних прав та свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством» [115, ст. 5]. Як бачимо, з усіх наведених принципів найбільш конкретним та не абстрактним є принцип про недопущення розголошення відомостей про особисте життя людини.

У якості прикладу стосовно принципу беззастережного дотримання основного права людини на життя ми можемо побачити правові приписи у

Законі України «Про національну поліцію», де у статті 46 визначені всі виняткові випадки застосування вогнепальної зброї. За абстрактною формою вони повністю передають зміст приписів статті 2 Конвенції, але, виходячи з національних особливостей та правових звичаїв, дещо їх розширюють, наприклад, для «зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського» [8, п. 4, ст. 46], для «припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю» [8, п. 5 ст. 46] тощо.

Виходячи з приписів міжнародно-правового акту, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України (ДПСУ) як правоохоронного органу спеціального призначення, також мають право використовувати та застосовувати вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку у тих самих випадках, що визначені у Конвенції, однак у ширшому колі випадків. Але це не означає факт їх розширення на противагу положенням-стандартам Конвенції. За нормами Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [116, ст. 3], користуючись принципами законності, поваги і дотримання прав та свобод людини та громадянина, які є міжнародними стандартами, правове регулювання використання та застосування зброї, озброєння та бойової техніки повністю знаходиться у національному правовому полі і не суперечить нормам-зобов'язанням Конвенції.

Стосовно інших правоохоронних органів України, то у національному законодавстві про організацію та здійснення ними діяльності питання використання та застосування співробітниками цих органів фізичних засобів пливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї регламентується бланкетними (відсильними) нормами. Так, стосовно працівників Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), це визначено у статті 18 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»: «Працівники Національного бюро мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю під час виконання

службових обов'язків у випадках, на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» [117, ст. 18]. Аналогічні статті є в Законах України «Про Службу безпеки України» [115, ст. 26], «Про розвідку» [9, ст. 30], «Про національну гвардію» [118, розділ 4] та ін.

З усіх правоохоронних органів найбільш повно, на наш погляд, забезпечено міжнародними стандартами національне законодавство про діяльність поліції. Це зрозуміло, оскільки саме професійно-етична поведінка поліцейських відіграє важливу роль у країнах-підписантах міжнародного документу, найчастіше поліцію закликають до дії в умовах, небезпечних для її працівників, і що їх обов'язки ускладнюються ще більше, якщо недостатньо визначений кодекс поведінки для співробітників поліції [119, преамбула].

Наведену вище цитату ми взяли з Декларації про поліцію, яка була прийнята в 1979 році. Хоча вона не має юридичної ваги міжнародного договірного документу, поліцейські органи багатьох держав поклали її положення в основу для розробки своїх стандартів. Декларація також заклала підвалини для формулювання принципів діяльності поліції в Європейському кодексі поліцейської етики 2001р. та Рекомендацій з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві 2006 р.

Декларація, крім преамбули, складається з трьох самостійних частин (розділів): «Етика», «Статус» і «Війна і надзвичайний стан – іноземна окупація». Принципи перших двох розділів стосуються всіх співробітників і організацій силових відомств, включаючи такі органи, як секретні служби, військова поліція, збройні сили або воєнізовані загони, які виконують функції поліції, що зобов'язані охороняти закон, розслідувати злочини і підтримувати громадський порядок і державну безпеку. Третій розділ не відноситься тільки до військової поліції. В кожній частині можна знайти принципи, які були потім втілені у національні законодавчі акти. Так, у розділі «Етика» поліцейському визначено дотримуватися таких принципів:

– виконувати обов'язки чесно, безпристрасно і з гідністю;

– за будь-яких обставин утримуватися від сумарних страт, катувань й інших форм нелюдського або принижуючого поводження з людиною;

– утримуватися від виконання наказів, що, як йому відомо або повинно бути відомо, є протиправними;

– діяти за своїм розумінням, якщо допущене правопорушення спричинило за собою негайну або непоправну і серйозну шкоду право охоронюваним

– не отримувати будь-яке покарання за відмову виконувати протиправний наказ;

– виявляти необхідну рішучість для досягнення мети, якої потребує або яку дозволяє закон, але ніколи не перевищувати межу розумного застосування сили;

– застосовувати зброю після одержання ясних і чітких інструкцій щодо засобів і обставин застосування;

– зберігати в таємниці всю інформацію, що не підлягає розголошенню, із якої він зустрічається, якщо це не суперечить його обов'язкам або закону;

– отримувати від суспільства, якому він служить, моральну і фізичну підтримку.

А тепер дослідимо принципи, яких мають дотримуватися поліцейські згідно з Європейським кодексом поліцейської етики (ЄКПЕ).

Ці принципи визначено у п'ятому розділі ЄКПЕ під назвою «Керівні принципи діяльності / операцій поліції», до яких відносяться:

– повага до права будь-якої людини на життя;

– утримання від будь-яких тортур, випадків нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

– застосування сили лише у випадках абсолютної необхідності ілише для досягнення законних цілей;

– систематична перевірка законності своїх запланованих дій;

– виконання лише тих наказів, які правомірно видані начальниками, але утримання від виконання тих наказів, які є явно протиправними, з обов'язком доповіді про такі накази без страху покарання;

– виконання завдань справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінаційного підходу;

– повага до права людини на приватне життя, за винятком випадків абсолютної необхідності і лише для досягнення законних цілей;

– збір, зберігання і використання даних особистого характеру відповідно до міжнародних принципів захисту даних і, зокрема, обмеження тими, що необхідно для досягнення законних, справедливих і конкретних цілей;

– дотримання основоположних прав кожної людини на свободу думки, совісті, релігії, висловлення поглядів, мирних зібрань, пересування і безперешкодного користування своїм майном;

– виявлення чесності і поваги до суспільства з проявом особливої уваги до становища осіб, які належать до найбільш уразливих груп;

– боротьба з будь-якими проявами корупції в поліції [38, п. 35 – 46, розділ V].

Порівнюючи принципи діяльності поліцейських, які ми навели з двох міжнародних актів, можна побачити їх відмінність у формулюванні, але майже повну однаковість за змістом.

Усі вище наведені принципи з міжнародно-правових актів у якості стандартів імплементовано в українське законодавство про діяльність поліції, але з декількома національними особливостями. Так, у Законі України «Про національну поліцію» [8] можна побачити, що принципи, так би мовити, розкидано по всьому тексту законодавчого акту. Частка принципів знаходиться у загальних положеннях (першому розділі) стосовно забезпеченню охорони прав і свобод людини та завдань поліції, частка – безпосередньо у другому розділі Закону, який має назву «Принципи діяльності поліції», де визначено такі принципи як: верховенство права; дотримання прав

і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства та безперервність. Насамкінець, третя частина принципів сформульовано у статті 18 Закону, у який йдеться про основні обов'язки поліцейського, та у розділі п'ятому, де детально визначено порядок здійснення поліцейських заходів, особливо заходів примусу.

Найбільш повно міжнародні принципи-стандарти імплементовано у Правилах етичної поведінки поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179) [70], які не тільки повторюють принципи ЄКПЕ, але й значно їх розширюють. У Правилах крім загальних положень, які також дублюють принципи із Закону України «Про національну поліцію», визначено вимоги до поведінки поліцейського: що він повинен робити під час виконання службових обов'язків та що йому категорично заборонено. В окремому розділі Правил визначено поводження поліцейського із затриманою людиною, де безпосередньо імплементовано такі міжнародні стандарти як:

– обмеження свободи людини можливо тільки на підставах та в порядку, визначених законом;

– заборона катування затриманих осіб, здійснення відносно них жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність ставлення;

– застосування заходів поліцейського примусу до затриманої особи можливо лише у передбачених законом випадках з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу.

Весь комплекс саме етичних норм поведінки поліцейського із громадянами, населенням, представниками територіальних громад та громадськими об'єднаннями, іншими державними органами зосереджений в окремому розділі Правил, який має назву «Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами». Йдеться про тактовність, доброзичливість, ввічливість, розсудливість, відкритість, почуття справедливості, заборону

бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику тощо.

Безперечним позитивним моментом Правил є те, що в ньому також в окремому розділі імплементовані міжнародні принципи поведінки самих керівників поліцейських органів, – що вони повинні робити і що їм заборонено. Відносно заборон, а саме: перекладання своєї відповідальності на підлеглих, використання службового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб, проявів зарозумілості, грубості, некоректності стосовно підлеглих, – всі ці принципи теж імплементовані у Правила з міжнародно-правових актів.

Досліджуючи питання даного підрозділу роботи, необхідно звернути увагу на дуже цікавий міжнародний документ під назвою «Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві» (далі – Рекомендації) [120], які були розроблені за ініціативою Верховного комісару у справах національних меншин (ВКНМ) у 2005 році. Як зазначено у вступі документу метою Рекомендацій є «надання державам практичних порад щодо розробки політики та законодавства відповідно до міжнародних норм і стандартів та на основі міжнародного досвіду і кращої практики, які можуть врівноважити та задовольнити потреби і інтереси всіх груп населення, включно із особами, що належать до національних меншин» [120, с. 3].

Рекомендації (всього їх двадцять три) об’єднані у шість підрозділів, де у Розділі 1 визначено загальні принципи, на підставі яких необхідно тлумачити всі рекомендації, а державам рекомендується прийняти відповідну політику та створити законодавчу базу в даній сфері. У Розділах 2 – 6 надаються рекомендації уряду, поліції та громадам національних меншин щодо конкретних дій.

Україна є багатонаціональною державою, у який «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» [121, ст. 3]. Тому Рекомендації є вкрай важливими для

українського суспільства в цілому та для діяльності поліцейських та інших правоохоронних органів взагалі, оскільки «ефективна правоохоронна діяльність у багатонаціональному суспільстві залежить від встановлення відносин довіри, побудованих на основі регулярних контактів і практичного співробітництва між поліцією та меншинами. Зиск від такого співробітництва отримують всі сторони. Меншини – від того, що поліція стає більш сприйнятливою до їхніх проблем і більш дієвою до вимог щодо забезпечення особистого захисту і доступу до правосуддя. Покращуються результати діяльності самої поліції, оскільки налагоджене спілкування та співробітництво з населенням є ключовими факторами ефективної правоохоронної діяльності в будь-якій громаді», – йдеться у Рекомендаціях [120, с. 4].

Якщо проаналізувати українське законодавство щодо діяльності судових та правоохоронних органів з боку міжнародного документу, яким є Рекомендації, то можна стверджувати, що міжнародні стандарти ще не повністю втілено у вітчизняне законодавство. Наявності у Законі України «Про національну поліцію» правового припису, що «у діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками» [8, п. 5, ст.7] явно недостатньо, не кажучи вже про Правила етичної поведінки поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179) [70], де такі приписи мають бути обов’язково, оскільки цього вимагають Рекомендації: «Кодекси поводження співробітника поліції повинні включати професійні стандарти поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві, а програми навчання поліції повинні містити спеціальні компоненти, спрямовані на досягнення цих стандартів. При порушенні цих стандартів повинні вживатися дисциплінарні заходи, а їх зразкове виконання має отримувати службове і громадське визнання» [120, с. 6].

Як зразок вдалої імплементації міжнародних стандартів-принципів в національне законодавство можна навести нормативно-правові акти щодо організації та діяльності української прокуратури.

Одним із позитивних моментів є наведення переліку основних міжнародно-правових актів, які стали джерелами імплементації. Так, у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів (затверджена Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 р.) є безпосереднє посилання на основні міжнародно-правові документи, які складають нормативну базу діяльності вітчизняної прокуратури: «Нормативною базою… є також міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і рішення Європейського Суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Європейські інструкції з питань етики та поведінки прокурорів (Будапештські принципи), ухвалені Конференцією генеральних прокурорів країн - членів Ради Європи у 2005 році, та інші» [122, ст. 3].

Аналізуючи наведені вище міжнародні документи та порівнюючи їх з Законом України «Про прокуратуру» [7] і Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів [122], можна стверджувати, що всі міжнародні принципи, за невеликим виключенням, імплементовано у національне законодавство. Навіть іноді імплементація виглядає у формі рецепції, тобто прямого запозичення правових приписів з міжнародного акту. Наприклад, якщо взяти Керівні принципи ООН, то в ньому визначено принцип уникнення прокурором всіх видів дискримінації під час здійснення своїх функції, а саме: «allpolitical, social, religious, racial, cultural, sexualor any other kind of discrimination», що у перекладі означає «політичної, соціальної, релігійної, расової, культурної, статевої чи будь-якої іншої дискримінації» [123, п. 13 «а»]. У Кодексі цей принцип майже повністю повторений, за виключенням політичної дискримінації, хоча, на нашу думку, цей вид дискримінації можна

було б також визначити. Що стосується Закону, то в ньому чомусь цього принципу взагалі немає.

Але, в Керівних принципах ООН не були визначені такі дуже важливі принципи як «незалежність» та «підзвітність». Ця прогалина була відновлена Консультативною радою європейських прокурорів (КРЄП) у Страсбурзі, 23 листопада 2018 року з прийняттям Висновку № 13(2018), під назвою «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» [124]. Слід зазначити, що принцип «незалежності» був імплементований в українське законодавство, а от принцип «підзвітності» чомусь ні.

Існують невеличкі відмінності у визначенні принципів у самому українському законодавстві про діяльність прокуратури. Так, у Законі України «Про прокуратуру» визначений принцип «територіальності», якого немає у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів. І навпаки, в останньому є принцип «конфіденційності», якого немає у Законі, хоча він є у Керівних принципах ООН.

Після вище наведених міркувань необхідно, на нашу думку, звернути увагу на питання про кількість принципів, які мали б визначатися у національному законодавстві про діяльність правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів. Дійсно, а скільки їх має бути, може для всіх органів має бути однакова кількість принципи з однаковим змістом та формулюванням?

Майже у всіх наукових публікаціях мова йде, як правило, про *основні* принципи або про *основні* стандарти навіть якщо іноді наводиться повний їх перелік із визначенням конкретної цифри без слів «тощо» або «та інші». Так, науковець В. М. Галунько, досліджуючи *основні* принципи діяльності правоохоронних органів, відносить до них такі: верховенство права; законності; пріоритету прав та свобод людини і громадянина; рівності; заборони зловживання владою; справедливості; захисту даних та поваги до приватної інформації; дотримання вимог конфіденційності інформації під час виконання запитів; прозорості; відкритості для зовнішньої перевірки,

прозорості для перевірок та нагляду; доступності адміністративної влади та адміністративних послуг; електронного урядування та використання електронної пошти; ефективності та результативності; взаємної відповідальності держави і людини [125, с. 29]. Тобто, він вважає, що основних принципів має бути аж *чотирнадцять.* У той же час у Законах України «Про прокуратуру» їх *десять*, «Про національну поліцію» – *сім*, «Про оперативно-розшукову діяльність» – *три*, «Про національну гвардію України» – *дев'ять*, «Про Національне антикорупційне бюро України» – *дев'ять*, «Про контррозвідувальну діяльність» – *дев'ять*, «Про Державне бюро розслідувань» – *вісім*, «Про Бюро економічної безпеки України» – *дванадцять,* «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» – *шість* тощо. А ось у Законі України «Про розвідку» – не визначено *жодного принципу,* хоча розвідувальні органи також є правоохоронними.

Треба зазначити, що не існує міжнародних стандартів, які б імперативно зобов'язували національних законотворців визначати у законодавчих актах певний перелік принципів організації та діяльності правоохоронних органів. Кількість принципів також, на нашу думку, не може бути однаковою для кожного правоохоронного органу, бо специфіка діяльності кожного органу дуже відрізняється і має суттєві особливості, які, зрозуміло, мають відображатися як у кількості принципів, так й їх змістовному наповненні. З іншого боку, безперечно, не може бути іншої крайності, коли у національному законодавчому акті щодо діяльності правоохоронного органу не визначено жодного принципу, тобто виходить, що він функціонує безпринципно, без жодного встановленого державою орієнтиру. Цього не може бути в демократичній, правовій, соціально орієнтованій країні, де життя, права та свободи людини, її честь і гідність визнаються найвищою цінністю, де правоохоронні органи діють не тільки у чітко визначених правових рамках своєї функціональності, але й в у строгому наборі сформульованих принципів,

що акумулюють у собі основні юридичні, людські, моральні, етичні світові та національні ідеї.

В цьому сенсі доречно нагадати про міжнародно-правовий документ «Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку» (Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р.), в якому зазначається, що Генеральна Асамблея «приймає Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку, що міститься у додатку до цієї резолюції, та постановляє направити його урядам з рекомендацією позитивно розглянути питання щодо його використання в рамках національного законодавства або практики *як звід принципів, яких повинні дотримуватися посадові особи під час підтримці правопорядку* (курсив наш. – автор)» [126, преамбула].

Підсумовуючи дослідження питань підрозділу та висловлені міркування стосовно базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності, необхідно сказати, що більшість з них імплементовано з міжнародно-правових актів у якості стандартів. Тим самим стало можливим перейняти та запозичити сучасний світовий правовий досвід, наукові напрацювання юристів та рекомендації практиків-представників багатьох національних судових та правоохоронних органів.

Принципи, що визначаються у законодавчих актах, розчиняються в безлічі норм, що регулюють діяльність судових та правоохоронних органів, пронизують усю правову матерію, виводяться із неї та створюють певний каркас, на який потім нанизуються цілі, завдання, компетенція, права, обов’язки матеріально-технічне забезпечення органів тощо.

Принципи, якщо їх кількість та зміст відповідають реаліям сучасності, є стрижнем усієї системи права, що регулює національний правопорядок у державі, додають праву про органи логічності, послідовності, збалансованості.

Незважаючи на те, що принципи мають вищий рівень абстрагованості від врегульованих відносин, звільнені від конкретики та подробиць реальних ситуацій, вони окреслюють саме ту сферу та надають їй певних людських

характеристик, в якій мають функціонувати органи, а саме: демократичність, людяність, порядність, чуйність, самовідданість, співчуття тощо.

Принципи виступають як загальне мірило поведінки, не вказуючи на права та обов'язки, за допомогою якого люди мають певне уявлення про органи як державні структури, які дійсно покликані захистити їх та гарантувати їм конституційні права і свободи.

Правильно сформульована у національному законодавстві на підставі міжнародних стандартів певна кількість принципів набуває якостей особливого рівня права в сфері правоохоронної діяльності держави, вона постає над рівнем норм, визначає їх ціннісну орієнтацію (спрямованість) саме на реалізацію функціональності органів.

Принципи можуть виступати, за певних обставин, відправним началом при вирішенні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону у разі наявності прогалин у законодавстві.

Якщо визначена у національному законодавстві система принципів дійсно створена на підставі міжнародних стандартів, вона безперечно буде відображати існуючу в конкретній державі систему цінностей та розвивати її, бо принципи показують як повинні функціонувати у національній державі судові та правоохоронні органи, не регулюючи безпосередньо їх діяльність.

Висновки до розділу І:

Дослідження теоретико-методологічних засад впливу міжнародно-правових стандартів на правоохоронну діяльність національної держави дає змогу дійти наступних висновків:

- теоретичне дослідження впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок в історико-правовому аспекті висуває на перше місце інституційний аспект, – тобто, проблему зародження, становлення та розвитку у конкретній державі правоохоронних органів та їх системи; по-друге,

паралельно необхідно досліджувати й міжнародно-уніфікаційний аспект, – тобто, сам процес виникнення міжнародно-правових стандартів, визначати етапи їх поступового збільшення у міжнародно-правових актах, простежувати їх якісне та змістовне наповнення, з'ясовувати шляхи імплементування стандартів державами-підписантами міжнародних угод у своє національне законодавство про діяльність правоохоронних структур тощо; по-третє, необхідно також досліджувати зворотній момент, – а саме аспект конституціоналізації, – тобто, коли національне законодавство про діяльність правоохоронних органів окремої або окремих держав впливало на появу в міжнародно-правових актах нових міжнародних стандартів;

- більш детальному та ефективному дослідженню впливу міжнародного права на національний правопорядок сприяє застосування основних аспектів його сфер впливу на об'єкт регулювання, а саме – суб'єктний, об'єктний і просторовий;

- з точки зору впливу міжнародних стандартів на суб'єктну сферу, можна умовно визначити чотири групи суб'єктів такого впливу: 1) на окрему державу або держави; 2) державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність; 3) осіб і громадян, що знаходяться на теренах держави; та 4) представників (співробітників) судових і правоохоронних органів;

- ретроспективний розгляд та аналіз багатосторонніх міжнародно-правових актів універсального та регіонального рівнів, що регламентують та регулюють міжнародно-правові зобов'язання держав відносно визнання, легалізації та реалізації прав і свобод, а також обов'язків людини, дозволив стверджувати, що вони: по-перше, містять міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів держави в профільній сфері; по-друге, сприйняті національним законодавством держав-підписантів (учасників, сторін тощо) таких багатосторонніх угод через використання національного механізму імплементації; по-третє, знайшли своє послідовне закріплення в основних законах таких держав, а також в їх законодавчих масивах;

- у вітчизняній доктрині міжнародного права феномен імплементації розуміють:

А) у двох аспектах: міжнародному (приєднання держави до міжнародного договору) і національному (прийняття на основі та на виконання міжнародно-правових зобов'язань держави національного законодавчого акту), та

Б) у двох парадигмально-діяльнісних станах: або як системи правових і організаційних засобів, що створюють механізм імплементації, або як процесу забезпечення досягнення цілей міжнародно-правового регулювання, що

В) чітко та однозначно відрізняє цей феномен від схожих, але не аналогічних дій та модальностей, що оперують з нормами міжнародного, європейського, наднаціонального, причому в інтересах національного права, з метою наближення останнього до цих нормативних масивів – «гармонізація», «уніфікація», «кодифікація», «інтеграція правової системи України у європейський простір» тощо;

- системний аналіз міжнародних нормативних джерел та доктринальні позиції вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно категорії «імплементація», а також порівняння її із суміжними категоріями, виходячи з предмету та об'єкту дослідження, дали можливість сформувати власне бачення самої категорії «імплементація», як основного поняття, та інших понять, що є похідними від неї, а саме:

А) імплементація – процес розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів, що знаходяться у міжнародних договорах, підписантами та учасниками яких є держава, і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

Б) імплементаційна практика – цілеспрямована діяльність законотворців національної держави з метою розробки та прийняття

національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів шляхом виконання зобов'язуючих приписів міжнародних договорів, підписантами та учасниками яких є держава і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

В) імплементування – дія або комплекс дій, що наповнюють та відображають процес імплементації під час розробки та прийняття конкретного національного законодавчого або іншого нормативно-правового акту на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів;

Г) механізм імплементації – сукупність правових та інституційних засобів, способів, прийомів, методів та методик, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права та імплементування міжнародно-правових норм у національне законодавство;

Г') понятєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації – наукова розробка категорій, понять і дефініцій профільного характеру та їх втілення в імплементаційну практику;

- наявність великої кількості доктринальних підходів до визначення дефінітивного визначення «міжнародно-правові стандарти» суттєво ускладнюють цей процес, і в той же час, актуалізують та об'єктивують таке завдання, тому вважаємо за необхідно зазначити продуктивність підходів щодо: а) формування таких стандартів в сфері міжнародного публічного права у вигляді його норм і принципів; б) переважно в сфері легалізації, охорони, захисту і гарантування реалізації прав і свобод людини і громадянина; в) у застосуванні таких стандартів відносно забезпечення конкретних прав людини (громадянських, політичних, культурних, та ін.) або прав певної категорії осіб (біженці, жінки, діти та ін.); г) у визначені їх позитивного впливу на національний нормативний масив; г') у їх позитивному впливу на національний механізм нормотворчості; д) у їх розумінні в широкому (це загальновизнані принципи і норми міжнародного права у галузі прав людини,

втілені у міжнародно-правових угодах, до забезпечення яких прагне будь-яка цивілізована держава як член світового співтовариства) і вузькому (уніфікований алгоритм телеологічно спрямованих дій) значеннях тощо;

- наявність в доктрині міжнародного права особового підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності, а саме:

А) вони містять стандарти та норми, які спрямовані на цільову аудиторію держав, що приєдналися до міжнародного документу (а це і фізичні особи, і представники певних професій, і державні службовці, в тому числі представники судових та правоохоронних органів тощо);

Б) останні мають обов'язково виконувати ці стандарти та норми або підкорятися їм;

В) міжнародний документ, наприклад договір, угоду тощо ототожнюється із міжнародними стандартами та нормами, які містяться в документі, бо і міжнародний документ і стандарти та норми, що містяться в ньому, призначені для застосування кількома країнами, або всіма членами глобального чи регіонального органу, або всіма членами міжнародної організації тощо;

Г) якщо будь-який «стандарт і норма» □ це документ, який містить нормативні елементи, так само й «міжнародний стандарт і норма» □ це також документ, але тільки міжнародний, у якому цей стандарт чи норма містяться.

Г') міжнародні стандарти за своєю правовою силою відносяться до «м'якого» права і держави, зазвичай, можуть або їх ігнорувати, або застосовувати «м'яке» право на свій розсуд, – але іноді міжнародні стандарти можуть мати обов'язкову юридичну силу – таке відбувається: а) коли сама держава у національному законодавчому акті зобов'язує про це, тобто на основі міжнародного документа приймається нормативно-правовий акт, в якому норми зобов'язують дотримуватися прийнятих резолюцій чи рекомендації; б) коли у міжнародному акті вживаються такі формулювання, як: «держави повинні» зробити щось або «держави зобов'язані»

дотримуватись чогось на відміну від «держави можуть розглянути можливість» зробити щось чи «державам пропонується» зробити щось тощо;

-враховуючи на феноменологічний характер міжнародно-правових стандартів, їх суперечливу та мінливу правову природу, суттєві об'єкти міжнародно-правового значення, що ними регулюються, а також широке коло суб'єктів, що пов'язані з їх застосуванням – при дослідженні і вивченні зазначених феноменів сучасного міжнародного публічного права і національного конституційного права держав застосовується широке коло методів, прийомів та принципів пізнання юридичної реальності;

- системне дослідження функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері дає змогу констатувати, що саме вони виступають як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем;

- визначення функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері дає змогу стверджувати, що: а) найближчим явищем для міжнародних стандартів є функції міжнародного публічного права, б) а для останнього функції загального права; в) своєю чергою, для функцій права, як явища, іншим явищем є функції філософії права, г) а останні не можливо уявити без загальних функцій філософії. Нарешті, г') функції філософії залежать від явища, яке охоплюється загальною категорією «функція» з погляду науки наук, тобто філософії. Отже можна констатувати, що в розумінні функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері, а також в їх наступному використанні виникає відповідна багаторівнева «мотрійка», що дає змогу більш суттєво пізнати їх змістовне наповнення, аксіологічне навантаження та праксеологічний потенціал;

- в такому пізнанні міжнародно-правових стандартів в профільній сфері треба враховувати, що: по-перше, функції міжнародно-правових стандартів залежать від інших явищ, які мають властиві лише їм риси та характеризуються через функції філософії, функції філософії права, функції загального права, функції міжнародного публічного права, а також через

функції імплементування міжнародних стандартів в національне законодавство та функції самого національного права, до якого міжнародні стандарти були імплантовані; по-друге, під функціями міжнародно-правових стандартів також розуміти способи їх впливу на національне законодавство, які, своєю чергою, регулює нормами права всі сфери судової та правоохоронної діяльності;

- пізнання функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері безпосередньо пов’язані з їх особливостями становлення, розвитку і вдосконалення (функції філософії права носять незмінний характер; функції філософії є устояними, але вони схильні до вдосконалення та розвитку, що пов'язаний з науково-технічним прогресом; функції міжнародного права є практично аналогічними функціям права – регулятивній, правоохоронній та виховній, хоча поділ функцій права ще демонструє поділ на підфункції, коли, наприклад, тільки одна охоронна функція може складатися з правозабезпечувальної, превентивної, каральної, компенсаційної, правововідновлювальної, відновної, профілактичної, контрольної, конфліктної, попереджувальної, природокористувальної, природоохоронної тощо);

- в процесі дослідження функцій міжнародно-правових стандартів, які породжені принципами та нормами міжнародного права, більш цікавими виявляються не стільки загально-соціальні функції, скільки спеціально-соціальні, тобто юридичні регулятивна та правоохоронна, оскільки останні як раз і можуть допомогти охарактеризувати спочатку функції міжнародного публічного права, а через них і функції міжнародних стандартів; в той же час виховна функція, що тісно пов’язана із регулятивною та правоохоронною, створює необхідну сприятливу атмосферу у свідомості людини та суспільства щодо позитивного прийняття міжнародних норм та принципів для удосконалення національного законодавства про організацію та діяльність правоохоронних органів;

- систематичне тлумачення наведених функцій дає можливість визначити функції міжнародно-правових стандартів в сфері організації та діяльності правоохоронних органів, до яких, на нашу думку, відносяться такі:

А) установча функція, яка полягає у первинному заснуванні певних міжнародних інститутів;

Б) уніфікаційна або стандартизаційна функція, яка полягає у введенні єдиних правових стандартів для документації, стандартизації термінів тощо;

В) координуюча функція, яка полягає у встановленні єдиних правил поведінки, які є стандартами для всіх національних правоохоронних систем, що дозволяє їм взаємодіяти, а не заважати одна одній;

Г) охоронна функція, яка полягає у закріпленні механізмів, які б захищали законні права й інтереси держави та дозволяли спільно (колективно) карати порушників;

Г') забезпечувальна функція, яка полягає у спонуканні держав та їх правоохоронних систем дотримуватись певних правил поведінки як у мирний час, так і в період війни тощо.

- системний аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності: по-перше, доводить, що як сама правоохоронна діяльність, так й базові принципи її організації мають бути найтіснішим чином пов'язані із законом та правом; по-друге, демонструє, що коли мова йде про державу, визначення видів її діяльності, про судові та правоохоронні органи та їх діяльність тощо, завжди на першому місці знаходяться принципи верховенства права та законності; по-третє, яскраво свідчить про вплив статутів (міжнародно-правового акту) міжнародних міжурядових організацій на формування базових принципів організації правоохоронної діяльності; по-четверте, про необхідність застосування уніфікаційного підходу до розуміння в доктрині та законодавстві понять «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи» та принципів, на яких ґрунтується вся правоохоронна система;

- аналіз вітчизняних нормативно-правових джерел та наукових праць, можна виділити дві групи базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності: загально-соціальні та спеціально-юридичні – причому, до першої групі належать: гуманізм; демократизм; соціальна справедливість; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; рівність всіх перед законом, політична нейтральність; до другої – верховенство права; законність; добропорядність громадян; гласність; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням; професіоналізм, компетентність; незалежність суб'єктів правоохорони; безперервність; неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; прозорість діяльності та наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень на це; дотримання вимог професійної етики та поведінки, – тут треба розуміти, що нами наведені тільки базові принципи, хоча у нормативних джерелах та наукових працях можна зустрінути й інші;

- зіставлення та порівняння міжнародних стандартів в профільній сфері із національними законодавчими актами дає змогу відповісти на низку питань методологічної та праксеологічної властивості:

А) якою мірою міжнародно-правові джерела, де визначено стандарти щодо організації та здійснення правоохоронної діяльності, вплинули на українське законодавство щодо визначення базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності?

Б) чи повністю національний законотворець врахував зобов'язання та рекомендації джерел міжнародного права, чи відповідають за змістом правові приписи національного законодавства змісту міжнародних стандартів?

- на нашу думку, доцільно, є сенс і цілком резонно в національному законодавстві про судову та правоохоронну діяльність формулювати правові приписи про базові принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини шляхом певного дублювання цього дуже важливого міжнародно-

правового стандарту, тобто, нагадувати про ці принципи: а) в статтях про цілі (телеологічні настанови Закону – авт.); б) в статтях про завдання (парадигмальні дії відповідно до Закону – авт.), і, зазвичай, в) в окремих статтях про засади (принципи) діяльності судового або іншого правоохоронного органу (застосування стандарту до конкретного правила поведінки – авт.), – саме тоді справді можна говорити або констатувати про повну та всеосяжну імплементацію міжнародного стандарту у національне законодавство;

- аналіз національного законодавства в профільній сфері (Закон України «Про судоустрій і статус суддів») свідчить про те, що всі базові принципи щодо здійснення належного судочинства, що містяться в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, враховано (це стосується і справедливого суду, і незалежності судів, і гласності і відкритості суду, і професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд, і обов'язковості судових рішень тощо), але у цьому Законі містяться й інші базові принципи, яких немає у Конвенції, та які суттєво можуть вплинути на конституційні права і свободи людини і громадянина під час здійснення правосуддя (наприклад, заборону створення надзвичайних та особливих судів, право народу брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних та заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, здійснення правосуддя на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак тощо) і були імплементовані у національне законодавство на підставі інших міжнародних стандартів, які були визначені у прийнятих міжнародних актах після Конвенції, – тобто, йдеться про системний та комплексний підхід національного законодавця до запозичення профільних стандартів;

- треба звернути особливу увагу на змістовне наповнення й самих принципів, що містяться в міжнародно-правових актах та визначаються як міжнародно-правові стандарти в профільній сфері: а) насправді всі принципи (і незалежність, і об'єктивність, і чесність, і непідкупність, і рівність тощо) мають настільки розпливчастий зміст, що їх неможливо охопити розумом чи свідомістю з позиції того, як можна дотримуватися цих принципів у процесі діяльності; б) на нашу думку, зазначені принципи скоріш за все можна використовувати у якості оціночних критеріїв після завершення діяльності (чи була об'єктивність у суддівський діяльності, чи дійсно суддя у прийнятті рішення був незалежним від засобів масової інформації або тиску з боку влади, чи дійсно він був рівним і перед законом і перед судом тощо);

- вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на розбіжності, особливо у правозастосовній практиці з міжнародними стандартами в профільній сфері – вони були, є, і будуть надалі, оскільки одна справа визначити міжнародний стандарт, друга – імплементувати його у національне законодавство і зовсім інша – реалізувати цей стандарт у практичній діяльності органів правоохоронної системи. Вважаємо, що не може бути реалізація правозастосовної практики без помилок у діях з боку представників правоохоронних органів, без випадків зловживання або перевищення службовим становищем, без необережності або службової недбалості, навіть без елементів свавілля або корупції тощо – бо людський фактор перманентно буде вносити свої корективи у правозастосовну практику, на підставі чого постійно будуть удосконалюватися накази, відомчі положення та інструкції і, навіть в певних випадках, законодавчі акти;

- міжнародно-правові стандарти (принципи) з міжнародно-правових актів імплементовано в українське законодавство про діяльність поліції, але з декількома національними структурно-функціональними та локально-ідентифікаційними особливостями: так, у Законі України «Про національну поліцію» можна побачити, що: а) принципи, так би мовити, розкидано по всьому тексту законодавчого акту; б) частка принципів знаходиться у

загальних положеннях (першому розділі) стосовно забезпеченню охорони прав і свобод людини та завдань поліції, частка безпосередньо у другому розділі Закону, який має назву «Принципи діяльності поліції» (принципи верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства та безперервність); в) насамкінець, третя частина принципів сформульовано у ст. 18 Закону, у який йдеться про основні обов'язки поліцейського, та у Розділі V, де детально визначено порядок здійснення поліцейських заходів, особливо заходів примусу;

- треба звернути увагу на питання про загальну кількість принципів, які мали б визначатися у національному законодавстві про діяльність правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів – а) скільки їх має бути, б) чи може для всіх органів має бути однакова кількість принципів з однаковим змістом та формулюванням – по-перше, йдеться, як правило, про основні принципи або про основні стандарти навіть якщо іноді наводиться повний їх перелік із визначенням конкретної цифри без слів «тощо» або «та інші»; по-друге, не існує міжнародних стандартів, які б імперативно зобов'язували національних законотворців визначати у законодавчих актах певний перелік принципів організації та діяльності правоохоронних органів; по-третє, кількість принципів також, на нашу думку, не може бути однаковою для кожного правоохоронного органу, бо специфіка діяльності кожного органу дуже відрізняється і має суттєві особливості, які, зрозуміло, мають відображатися як у кількості принципів, так й їх змістовному наповненні; по-четверте, безперечно, не може бути іншої крайності, коли у національному законодавчому акті щодо діяльності правоохоронного органу не визначено жодного принципу, тобто виходить, що він функціонує безпринципно, без жодного встановленого державою орієнтиру.

РОЗДІЛ 2.
СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Імплементація сучасних світових та європейських стандартів щодо діяльності правоохоронних органів у національне законодавство є суттєвою ознакою того, що держава не тільки проголошує твердий та незворотний курс на демократизацію всіх сфер своєї життєдіяльності, але і докладає конкретних практичних зусиль для реалізації цього курсу. Україна на цьому шляху зробила багато, але залишається чимало проблем, дослідження яких у різних аспектах, у тому числі й юридичному, дозволить продовжити нарощувати темпи приведення своєї національної правоохоронної системи у відповідність до світових та європейських стандартів.

Повноцінна імплементація можлива лише на підставі уявлення міжнародно-правових стандартів як системи норм та принципів, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів. В уявленні цієї системи мають знайти своє чітке місце спочатку загальні норми та принципи, притаманні всієї правоохоронної діяльності як системному явищу, а вже потім стандарти, що відображають функціонування судових органів, органів прокуратури, поліцейських органів, органів, що забезпечують державну, національну та економічну безпеку, органів, що протидіють корупції, здійснюють захист державного кордону тощо.

Уявлення міжнародно-правових стандартів як системи норм та принципів дасть можливість здійснити комплекс цілеспрямованих наукових досліджень щодо загальної системи в цілому, так й кожного її елементу зокрема. Результати наукової діяльності дозволять удосконалити національне законодавство, яке регулює діяльність кожного правоохоронного органу, а саме: його напрями, компетенцію, специфіку організації тощо.

Зведення міжнародних стандартів у науково обґрунтовану систему дозволить уявити, визначити та виокремити в ній елементи, які припускають проведення суто спеціалізованих досліджень, серед яких достатньо назвати такі пріоритетні напрями як забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів: а) з прав і свобод засуджених до позбавлення волі, б) імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство щодо боротьби з кіберзлочинністю і кібершахрайством, в) міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії насильству в сім'ї, г) міжнародні стандарти у сфері виконання покарань та діяльності органів кримінально-виконавчої системи, г') міжнародні стандарти з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, насамкінець, д) актуалізація розробки нових та удосконалення існуючих етичних кодексів (правил) поведінки співробітників судових, прокурорських та інших правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів.

Імплементація, тобто науково обґрунтоване запозичення, втілення і використання сучасних прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, ідей, загальновизнаних міжнародних принципів, норм, стандартів в національному законодавстві має здійснюватися тільки з урахуванням вітчизняних історичних, культурних та правових звичаїв.

Треба наголосити на тому, що з часу проголошення незалежності Україна одразу почала імплементувати міжнародно-правові стандарти в національну правоохоронну систему. Понад тридцять років незалежності показали, що запозичення стандартів має бути перманентним процесом, який не може мати меж у часі та просторі. Більш того, цей процес із року в рік має посилюватися та прискорюватися, оскільки міжнародно-правові стандарти постійно удосконалюються та збільшуються у своєї кількості. Останнє й виступає об'єктивною причиною активізації наукової діяльності, оскільки імплементація має здійснюватися з врахуванням, на основі і за рахунок проведення широкомасштабних та якісних наукових досліджень.

Дослідження міжнародно-правових норм та принципів як основи правового регулювання організації та діяльності національних правоохоронних органів вже здійснювали такі вітчизняні науковці, як: О. М. Бандурка, А. І. Берендєєва, А. І. Білас, В. В. Біліченко, О. В. Волошенюк, В. І. Малімон, О. Є. Користін, Т. В. Садова, О. М. Солоненко, О. С. Стеблинська, К. В. Степаненко, О. О. Шандула, Н. П. Шевченко, Ю. С. Шемшученко, С. Є Щирба та ін. Уявлення міжнародних стандартів у вигляді системи із чітко визначеними елементами, на нашу думку, дасть змістовно-інструментальний поштовх для здійснення нових наукових досліджень по кожному елементу системи і якоюсь мірою впорядкує останні, дозволить наочно побачити що вже досліджено і що ще належить дослідити.

Отже, уявлення міжнародно-правових стандартів у сфері правоохоронної діяльності як системи норм та принципів має не тільки суто теоретичне, але й практичне значення, бо націлює науковців на цілеспрямовану наукову діяльність, результати якої мають безпосередньо відобразитися та вплинути на удосконаленні існуючої національної правової основи функціонування судових та інших правоохоронних органів.

2.1. Міжнародно-правові стандарти як система норм, принципів та рекомендацій, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів

Варто наголосити на тому, що розгляд міжнародно-правових стандартів з системних позицій щойно починає бути предметом пильної уваги юристів-науковців. Вже з’являються, на жаль поки ще лише поодинокі, статті, у яких міжнародні стандарти розглядаються як самостійні системи стосовно діяльності окремого судового чи правоохоронного органу або окремого напряму професійної юридичної діяльності, наприклад, адвокатська чи нотаріальна діяльність тощо.

Серед останніх характерних публікацій досить назвати наукову працю О. О. Шандули, в якій розглядається система та джерела міжнародного права стосовно міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури. Автор зазначає, що «*Система* міжнародних стандартів адвокатури складається з принципів і правил за такими напрямами: доступ до адвокатів і юридичної допомоги; спеціальні гарантії для адвокатів; кваліфікація і підготовка адвокатів; обов'язки й відповідальність адвокатів; гарантії діяльності адвокатів; свобода висловлювань і асоціацій; професійні асоціації адвокатів; дисциплінарні стягнення й дисциплінарне провадження». І далі цей автор додає, що *систему* міжнародних стандартів для адвокатури необхідно розглядати у взаємозв'язку «із міжнародними стандартами суміжних правових інститутів у сфері правосуддя – судової влади та прокуратури (курсив наш – авт.)» [127, с. 95].

У подібному напрямі розмірковують науковці О. П. Кучинська та Ю. В. Циганюк [128], яких підтримують та на яких посилаються дослідники Н. В. Хмелевська та В. О. Гарматюк [129], стверджуючи, що «*Система* міжнародних стандартів прав людини в кримінальному процесі України характеризується певними ознаками: а) головним елементом використання стандартів є людина; б) причина реалізації міжнародних стандартів – охорона та захист її прав і свобод; в) міжнародні стандарти містяться в нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме в договорах, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу, та у вимогах, що пред'являються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні; г) *система* є динамічною, адже з розвитком «поколінь» прав людини, може доповнюватися новими стандартами; д) *систему* не можна класифікувати за критеріями норм матеріального або процесуального права, оскільки вона комплексно вміщує їхні норми; е) *система* міжнародних стандартів прав людини в кримінальному процесі передбачає її відповідність

нормам КПК України та іншим законам України, які вміщують кримінально-процесуальні норми (курсив наш – авт.)» [128, с. 61].

Науковець В. В. Попко, досліджуючи питання міжнародних стандартів прав засуджених та затриманих стосовно осіб, які скоїли транснаціональний злочин, їх формування та розвиток у сучасних міжнародно-правових актах, не використовує слово «система», але говорить про формування *мінімальних стандартів* поводження із засудженими та затриманими. Інакше кажучи, сукупністю «мінімальних стандартів» він фактично окреслює елементи самостійної системи, що формує та репрезентує у своїй структурі всю сукупність міжнародних стандартів прав засуджених та затриманих. Нарахувавши понад тридцять міжнародних правових документів, у яких деталізуються загальні принципи і безпосередньо стосуються засуджених, В. В. Попко робить висновок про те, що «чисельність таких документів вимагає систематизації, можливо у вигляді кодифікації, яка б сприяла всебічному охопленню питань утримання та поводження із засудженими та ув'язненими людьми» [130, с. 308]. Отже, аналізуючи міркування науковця, можна стверджувати, що він окреслює сукупність міжнародних стандартів навколо прав засуджених саме з системних позицій, а до складових механізму імплементації відносить елементи цієї системи: «*відповідні правові норми* (як норми міжнародного, так і норми національного законодавства), *національні інститути* (наприклад, державний департамент з питань виконання покарань, омбудсман), *національні правові засоби* (наприклад, адаптація законодавства до міжнародних зобов'язань держави), *форми здійснення імплементації* (прийняття внутрішніх правових актів або санкціонування міжнародних правових норм) та інше» [130, с. 312].

Досліджуючи питання даного підрозділу, ми також, як й вище зазначені науковці, будемо виходити з того, що для організації та здійснення діяльності кожного національного судового або іншого правоохоронного органу існує певна *система міжнародно-правових стандартів*, яка охоплює весь масив підписаних та узгоджених національними законодавчими органами

міжнародних документів, що закріплюють норми, принципи та рекомендації для подальшого їх імплементування у національне законодавство. Інакше кажучи, система має поєднувати в собі обов'язковий або рекомендований для національних держав нормативний мінімум, який, до речі, постійно змінюється, правового статусу кожного органу або правових приписів для окремого напряму професійної юридичної діяльності.

Отже, спочатку ми дослідимо систему міжнародно-правових норм, принципів та рекомендацій, що складають основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів.

Потім у цій системі ми виділімо *дві групи* міжнародних стандартів. *До першій групи* віднесемо міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів. *Другу групу* представлятимуть міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо).

Основний наголос робитиметься на необхідності охоплення правилами професійної етичної поведінки співробітників всіх правоохоронних органів без виключення, в тому числі таких, що законодавчо наділені спеціальними правами та компетенцією.

Зробивши наведені вище дії та проаналізувавши джерела, у яких містяться міжнародно-правові стандарти, вивчивши українські нормативно-правові акти та розглянувши сучасні наукові дослідження та напрацювання відомих фахівців, спробуємо обґрунтувати тезу про те, що основою правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів може бути тільки *система міжнародно-правових норм, принципів та рекомендацій*, яка постійно змінюється та поповнюється, – та висловимо своє бачення стосовно перспектив розробки нових та удосконалення існуючих в Україні етичних

кодексів (правил) професіональної поведінки співробітників судових та правоохоронних органів.

Відправною тезою для подальших міркувань візьмемо власну авторську думку про те, що у демократичній державі існує об'єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів. При цьому мають бути враховані національні історичні, культурні та правові традиції і звичаї. Національне забарвлення законодавчих актів після імплементації в них міжнародних стандартів має бути, на нашу думку, обов'язковим. Жоден міжнародний документ, у якому містяться стандарти у вигляді норм, принципів та рекомендацій, не претендує стати наднаціональним. Якщо в ньому все ж є імперативні норми, то вони виконуються державою у силу того, що міжнародний акт був підписаний повноважним її представником та ратифікований законодавчим органом держави. Отже, можна констатувати, що саме таким чином розроблений управлінський алгоритм відносно імплементації міжнародно-правових стандартів в національне законодавство України.

У загальному вигляді міжнародно-правові стандарти у сфері національних правоохоронних систем – це, *по-перше*, передбачені в міжнародному праві правила організації самої правоохоронної діяльності, а, *по-друге*, – правила організації і діяльності кожного державного органу, який відноситься до судового або правоохоронного.

Говорячи про національні судові та правоохоронні системи, то міжнародно-правові акти закріплюють основні принципи, форми і методи їх функціонування, розробляють та рекомендують законодавчим структурам держав, в першу чергу, стандарти та еталони гарантій прав і свобод людини і громадянина. Ось чому визнання міжнародно-правових актів, ратифікація, і реалізація їх положень у внутрішньодержавному законодавстві є одним з обов'язків, взятих на себе будь-якою державою, у тому числі й Україною перед міжнародним співтовариством. Невипадково у ст. 9 Конституції України

вказується, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховної Радою України, є частиною національного законодавства України. Міжнародні договори, що не суперечать Конституції України, є обов'язковими для виконання всіма юридичними і фізичними особами.

Треба зазначити, що кількість правоохоронних органів в конкретній державі може бути різною. З часом в залежності від внутрішніх та зовнішніх обставин кількість може змінюватися. Це і органи судової системи, і органи прокуратури, і органи державної безпеки та прикордонні органи, і органи кримінального судочинства та охорони правопорядку, насамкінець, розвідувальні та контррозвідувальні органи тощо. Це стосується і правоохоронної діяльності, яка може бути і судовою діяльністю, і прокурорським наглядом, і оперативно-розшуковою, і охороною державного кордону, насамкінець, і розвідувальною, і контррозвідувальною тощо.

Отже, для кожного органу та для кожного напряму його діяльності можна з міжнародно-правових актів взяти за певні правила або еталони низку стандартів. Наприклад, стосовно діяльності поліції у сфері захисту права власності до міжнародних стандартів можна віднести *три групи* міжнародно-правових актів, які:

1) регламентують одне із основоположних прав людини – право власності (Загальна декларація прав людини 1948 року (ст. 17),Конвенція ООН про статус біженців 1951 року, Конвенція про статус апатридів 1954 року, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 року та ін.);

2) регулюють питання захисту прав власності на регіональному рівні (Протокол №1 до Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод, прийняття якого призвело до уточнення міжнародно-правового розуміння права власності у порівнянні зі ст. 17 Загальної декларації прав людини, що суттєво розширило межі можливого застосування цієї норми міжнародного права);

3) тлумачать і застосовують Європейську конвенцію з прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї стосовно захисту права власності (судові рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), юрисдикція якого, відповідно до ст. 32 ЄКПЛ, поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї).

З вищенаведеного можна зробити висновок, що «міжнародні стандарти діяльності поліції щодо адміністративно-правового захисту права власності є системою, що складається із універсальних і регіональних стандартів захисту прав людини, міжнародних стандартів захисту права власності, стандартів діяльності поліції та стандартів здійснення адміністративної діяльності» [131, с. 259].

Теж саме можна сказати і про міжнародні стандарти щодо дотримання та гарантії прав людини в діяльності органів внутрішніх справ.

До першій групи актів відносяться ті, що визначають загальні стандарти поведінки працівників правоохоронних органів в різноманітних ситуаціях, пов'язаних із боротьбою з правопорушеннями, затриманням правопорушників, утриманням під вартою, виконанням покарань тощо (Загальна декларація прав людини 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.; Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради по безпеці і співробітництву в Європі, прийнятий у 1989 р.; Паризька хартія для нової Європи 1990 р.;Документи Конференції по людському виміру Наради по безпеці і співробітництву в Європі 1990 р. і 1991 р.; Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод 1950 р.; Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями, прийняті Першим Конгресом ООН по запобіганню злочинності й поводженню з правопорушниками 1955 р. та ін.).

До другої групи відносяться акти, які безпосередньо регулюють поведінку посадових осіб (Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.; Європейський кодекс

поліцейської етики, прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р.; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї службовими особами по підтримці правопорядку, прийняті Восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинності й поводженню з правопорушниками 1990 р. та ін.).

До третій групи відносяться судові рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) за результатами розгляду справ громадян, права яких були незаконно обмежені діями або бездіяльністю посадовими особами органів внутрішніх справ.

У подібному сенсі, тобто *по трьох групах*, можна навести більш дрібні міжнародні стандарти, наприклад, міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії катуванням, де *до першій групи* належить Загальна Декларація прав людини (1948 р.), Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Декларація про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження чи покарання (1975 р.), Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження та покарання (1984 р.), Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985 р.), Європейські пенітенціарні правила 1987 р), Європейська Конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню та покаранню (1987 р).

До другої та третій групи, як й у міжнародних стандартах щодо дотримання та гарантії прав людини в діяльності органів внутрішніх справ, відносяться акти, які безпосередньо регулюють поведінку посадових осіб(Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.; Європейський кодекс поліцейської етики, прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р.; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї службовими особами по підтримці правопорядку, прийняті Восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинності й поводженню з правопорушниками 1990 р. та ін.)

та судові рішення ЄСПЛ за результатами розгляду справ громадян, які зазнали з боку представників правоохоронних органів тортур, катування або іншого нелюдського поводження тощо.

У подальших міркуваннях ми зосередимося на виділених нами *других групах міжнародно-правових актів*, які безпосередньо містять стандарти для подальшої розробки та прийняття національних нормативно-правових актів у вигляді кодексів (правил), що регулюють професійно-етичну поведінку посадових осіб судових та правоохоронних органів.

Функціональність будь-якого судового або правоохоронного органу, оскільки охоплює фахову та професійну діяльність її співробітників в рамках чітко визначеної для них законом компетенції, передбачає виразну кількість базових складових, серед яких одну з перших ролей відіграють міжнародно-правові норми та принципи у якості непорушних та основоположних стандартів.

Спочатку до приєднання національної держави до міжнародного акту (актів) та ратифікації його (їх) у вищому законодавчому органі, частка міжнародно-правових стандартів в організації та діяльності правоохоронного органу не є значною. В основному вона відображає існуючі у державі на той час історичні та правові звичаї, а також визнані у світі етичні погляди на професійну діяльність конкретного правоохоронного органу.

Проте з часом, якщо держава починає позиціонувати себе справжнім носієм демократичних цінностей, гарантом дотримання правоохоронними структурами прав і свобод людини і громадянина, по мірі приєднання до різних міжнародних конвенцій, кодексів, угод, правил, рекомендацій тощо, частка міжнародно-правових норм та принципів у якості певних стандартів у законодавстві про діяльність національних правоохоронних органів стає все більшою і поступово починає домінувати у національному законодавстві. Невипадково, і ми про це вже згадували вище, в Конституції України з’явилася стаття 9, якою чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана

Верховною Радою України, визнаються частиною національного законодавства України [13].

Але, можна спостерігати й іншу об'єктивну закономірність, коли етичні правила як еталони *рекомендованої* поведінки починають поступово розглядатися у якості *обов'язкових* принципів в діяльності правоохоронних органів. У цьому зв'язку, як вдало помічає науковець О. В. Волошенюк, «корисно пригадати один з так званих парадоксів Томпсона: хоча етика часом здається менш важливою, ніж всі інші питання, але, оскільки вона побічно впливає на всі прийняті рішення, в кінцевому рахунку вона виявляється найважливішою» [132, с. 47].

І далі він правильно робить висновок, що «в останні десятиліття формалізовані етичні норми знаходять концентрований вираз в різного роду кодексах, що стосуються діяльності окремих категорій державних службовців. Необхідність у кодифікуванні основних етичних вимог до представників різних гілок державної влади зумовлена потребами у забезпеченні ефективної діяльності державного управління, уніфікації етичних вимог до чиновництва, мінімізації ризиків, пов'язаних з виникненням конфлікту інтересів, а також іншими можливими зловживаннями службовим становищем, зміцненні довіри громадян. Етичний кодекс виконує роль своєрідного морального навігатора в складних соціально-культурних умовах сьогодення» [132, с. 47].

У створі міркувань О. В. Волошенюка позиціонують свої дослідження науковці В. І. Малімон та Н. П. Шевченко, які зазначають, що «характерною тенденцією сучасного суспільного життя є процеси проектування та затвердження ціннісно-нормативних документів – етичних кодексів. Стрімка реабілітація нормативності, розпочата наприкінці XX ст., пов'язана із процесами інституалізації критеріїв моральної оцінки, сьогодні набуває характеру особливої етичної кодифікації» [133, с. 79]. Вони правильно далі роблять висновок, що нині задля модернізації системи державного управління в процесі реформування державної служби в Україні контекстуалізація етичних кодексів постає досить актуальною.

Розробку та прийняття національних етичних кодексів (правил) поведінки співробітників правоохоронних органів неможливо здійснити без попередньо розроблених міжнародно-правових стандартів, тобто без прийнятих певних міжнародних актів (конвенцій, рекомендацій, кодексів тощо), що вже у вигляді норм, принципів, рекомендацій відображають концентрований досвід належної поведінки співробітників правоохоронних органів.

Наприклад, правове регулювання професійної етики поліцейських в Україні здійснюється різними нормативно-правовими актами, починаючи від Конституції України, законів України, нормативно-правових актів центральних державних органів, і закінчуючи відомчими нормативно-правовими актами (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України тощо).

Але, як правильно помічає науковець А. І. Берендєєва, серцевину правового регулювання професійної етики поліцейських в Україні складають міжнародні стандарти: «з огляду на сучасну тенденцію уніфікації правових джерел та глобалізацію взагалі, доречно було би почати з міжнародних стандартів поліцейської етики. Хоча за юридичною ієрархією ці правові акти мають меншу юридичну силу, ніж Конституція України, але вся законодавча база України базується саме на цих міжнародних стандартах» [134, с. 88].

Наведений науковець усі міжнародно-правові акти, що складають правову основу професійної етики поліцейських, поділяє на дві групи. *До першої групи* вона відносить міжнародно-правові акти, які проголошують права і свободи людини, в тому числі й такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ратифікована Україною у 1997 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною у1973 р.), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Україною в повному обсязі в 1984 р.) тощо. *До другої* – міжнародно-правові стандарти

професійної етики поліцейських, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців (Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку (1979 р.), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.), Основні принципи етики поліцейської служби (1979 р.) Декларація про поліцію (1979 р.), Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.) тощо).

Положення обох вищезазначених груп міжнародно-правових актів, що складають правову основу професійної етики поліцейських, пронизують і знаходять своє відображення в Конституції України (наприклад, ст. 3, яка проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; ст. 28, яка встановлює, що кожен має право на повагу до його гідності; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; ст. 62, яка закріплює презумпцію невинуватості; ст. 63, яка звільняє від відповідальності особу за відмову від дачі показань щодо себе, членів своєї родини і близьких родичів тощо), в законах України («Про Національну поліцію України», «Про запобігання корупції», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»), в нормативно-правових актах центральних державних органів (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 № 211, якою надано право поліцейським здійснювати перевірку документів особи, або Постанова Кабінету міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану») і, насамкінець, в відомчих нормативно-правових актах (накази, інструкції, розпорядження Міністерства внутрішніх справ України тощо).

Щодо відомчих нормативно-правових актів, то необхідно зазначити, що в них найбільш повно і детально прописуються правила професійної етики стосовно співробітників конкретного поліцейського органу (наприклад, «Правила етичної поведінки поліцейських», затверджених наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179 [70] або «Правила етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління», затверджених наказом МВС України від 16.11.2018, № 932 [135]).Але, в цих правилах ми не знайдемо прямих або суто технічних переносів конкретних формулювань з міжнародного стандарту, яким є, наприклад, Європейський кодекс поліцейської етики [38].

Останній, хоча й має в назві словосполучення «поліцейська етика», але в ньому сформульовані далеко не стільки етичні правила, скільки кардинальні, фундаментальні та основоположні принципи організації та діяльності всіх національних державних структур, яких об’єднує категорія «поліція» або їх можна віднести до правоохоронних органів з поліцейськими функціями.

В Європейському кодексі поліцейської етики (ЄКПЕ) можна знайти весь спектр правових основ, завдяки яким можна побудувати та врегулювати діяльність будь-якого поліцейського органу, який би відповідав найсучаснішим демократичним стандартам. Досить назвати в цьому міжнародно-правовому акті такі стандарти, як: цілі поліції; правові основи діяльності поліції; місце і роль поліції в системі кримінальної юстиції; організація структур поліції, в тому числі кваліфікація, набір, підготовка співробітників та забезпечення зацікавленості співробітників поліції, їх права та обов’язки; керівні принципи діяльності або проведення оперативно-розшукових заходів (операцій), в тому числі спеціальних або в особливих ситуаціях; тактичні прийоми арешту або затримання; відповідальність поліції та контроль за її діяльності з боку державних структур; проведення наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності та співробітництво у світовому масштабі.

Найбільш цінними та вагомими аспектами Кодексу є то, що кожний з перелічених вище стандартів супроводжується детально визначеними коментарями, які розкривають та тлумачать стандарт на підставі зібраного та науково проаналізованого практичного позитивного досвіду діяльності поліцейських структур держав-членів Ради Європи.

Віддаючи належне всьому, що зазначено у Кодексі, треба зазначити, що останній не є сукупністю якихось сталих і догматичних правил-стандартів. Наприкінці Кодексу в ньому є припис, який орієнтує національні держави неухильно і постійно працювати над удосконаленням міжнародно-правових стандартів: «Кодекс є базовим документом, який має бути доповнений іншими правовими інструментами Ради Європи, які поглиблюють деякі конкретні питання. Надалі наявність у Раді Європи міжурядової структури могла б стати корисною основою для відстеження пов'язаних з поліцією питань у державах – членах. Оскільки… поліція працює у тісному контакті із системами кримінального судочинства, а її діяльність тісно пов'язана з правом та підтриманням порядку, профілактикою злочинності та боротьбою із злочинністю, діяльність з моніторингу має розглядатися якомога саме у такому контексті. Навички та досвід, накопичені в галузі поліцейської етики, кримінальної юстиції, основних прав людини та верховенства права зберігалися б таким чином у рамках Ради Європи» [38, с. 59].

Отже, підсумовуючи вищенаведені думки можна констатувати, що стосовно правового регулювання окремого напрямку правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури, існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів. Ця система передбачає *дві групи стандартів*.

Перша група сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців. Дійсно, майже вся професійна діяльність поліцейського так чи інакше пов’язана із правами та свободами людини. Поліцейський безпосередньо контактує з людиною, він,

хоча і сам є фізичною особою, але під час несення служби і виступаючи від імені держави зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією та законами держави. Представник поліцейського органу, перебуваючи на службі, на відміну від пересічного громадянина, не може робити те, що не заборонено законом. Він повинен чітко виконувати свої обов’язки у той спосіб, який йому визначений законодавчими приписами, у тому числі й правилами етичної поведінки. Саме тут мають бути застосовані міжнародно-правові стандарти *другої групи*, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями. Норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації.

Виникає питання, як повинен діяти поліцейський у конкретній ситуації, якщо в правилах відсутні визначені способи її вирішення та варіанти правомірної поведінки. На нашу думку, подібних юридичних казусів, а правильніше сказати прогалин у правилах етичної поведінки поліцейського, не може бути. Правила мають бути розроблені таким чином, що б вони повністю охоплювали всі можливі стандартні ситуації, з якими міг би зіткнутися представник правоохоронного органу під час несення служби. Але, якщо поліцейський опинився в такій ситуації, він повинен здійснювати свої повноваження, виходячи із загальних принципів поліцейської або правоохоронної діяльності.

Говорячи про стандартні ситуації, з якими може зіткнутися представник поліцейського органу під час несення служби, то в правилах етичної поведінки мають бути визначені всі можливі способи вирішення ситуації, яка реально складається та вимагає конкретної поведінки з боку поліцейського.

В цьому сенсі, на нашу думку, можна дотримуватися наукових підходів науковців-юристів, які досліджують питання моделей правоохоронної діяльності. Дійсно, стандартна ситуація виглядає у формі абстракції, яка

акумулює в собі попередній позитивний досвід поведінки поліцейських. Вона фактично є моделлю можливої майбутньої діяльності або конкретних дій та потребує від правників повного та правильного її правового визначення у вигляді правила професійної етичної поведінки поліцейського, а з боку останнього вимагає заздалегідь її вивчення та тренування для застосування у стандартній ситуації, яка виникає під час несення поліцейським служби. Так, науковець А. І. Білас на підставі аналізу основних типових моделей правоохоронної діяльності країн ЄС визначає модель правоохоронної діяльності як «систему норм і принципів, що покладено в основу правового регулювання правоохоронної діяльності, суб'єктний склад та напрями цієї діяльності, об'єкти на які вона спрямована, форми та методи її здійснення» [136, с. 10].

Більш повно та аргументовано визначає моделі поліцейської діяльності науковець О. Є. Користін, посилаючись на працю закордонних вчених Белла Пітера (Bell Peter) та Конгрема Мітчела (Congram Mitchell). Згідно з їх поглядами існує п'ять моделей поліцейської діяльності: «традиційна поліцейська діяльність (Traditional policing), соціально-орієнтована поліцейська діяльність (community policing or Community-oriented policing), проблемно-орієнтована поліцейська діяльність (problem-oriented policing), комп'ютерна статистична поліцейська діяльність (Computer statistics model (CompStat)) та поліцейська діяльність, керована аналітикою (intelligence-led policing (ILP))» [137, с. 77]. Все, що торкається сфери професіональних правил етичної поведінки, яких мають дотримуватися поліцейські під час несення служби, за поглядами науковців відноситься до традиційної моделі поліцейської діяльності: «це стосується реактивного та інцидентного стилю, за яким працівники поліції реагують на злочини та надають сервісні послуги або реагують відповідним чином. Відповіді на дзвінки, прийом скарг, патрулювання у громадських місцях, створюючи видимість присутності поліції, та розкриття злочинів, що мали місце у минулому або лише вчиняються, є сутністю традиційної поліцейської діяльності» [137, с. 77].

Відтак, саме ця модель традиційної поліцейської діяльності має бути чітко та повно визначена в правилах етичної поведінки, а її ретельне вивчення та доведення до автоматизму здійснення окремих заходів, що відображають модель, завдяки постійним тренуванням, гарантуватиме повне дотримання поліцейськими прав і свобод людини у конкретних реальних ситуаціях.

За аналогією із поліцейською діяльністю на підставі міжнародно-правових стандартів мають розроблятися правила етичної поведінки і для співробітників інших національних правоохоронних органів.

Для подальших міркувань ми виходимо з тези та констатації того, що до системи правоохоронних органів відноситься не тільки сукупність судових органів, але всі правоохоронні та силові структури, які наділені *спеціальними завданнями, функціями й компетенцією, визначених на законодавчому рівні.* Це і органи прокуратури, і національна поліція, і підрозділи податкової міліції, і державне бюро розслідувань, і прикордонна служба, насамкінець, органи безпеки та зовнішньої розвідки тощо. У кожній державі перелік правоохоронних органів може бути різним і може постійно змінюватися відповідно до внутрішньополітичної обстановки та зовнішньополітичної ситуації, яка складається в певний час навколо країни.

Стосовно професійної етики та поведінки суддів існує багато європейських та міжнародних стандартів [138], серед яких досить назвати «Бангалорські принципи поведінки суддів» (схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р.) та «Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності» (Страсбург, 19 листопада 2002 р., документ № CCJE (2002) Op. No. 3). Ці стандарти були враховані у розробці «Кодексу професійної етики судді» (затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002 р.) [139].

Теж саме можна сказати й про міжнародно-правові стандарти щодо прокурорської діяльності, статусу прокурорів та їх професійно-етичної

поведінки. Серед останніх основних джерел міжнародних стандартів бажано виділити Висновок №13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП) [124].

Зокрема, в цьому документі прямо зазначено, що «етичні правила прокурорів переважно повинні бути визначені законом і мати форму кодексів етики, які готуються та оприлюднюються національними статутними та/або дисциплінарними органами, такими як Ради суддів або прокурорів. При розробці таких національних етичних кодексів необхідно враховувати відповідні міжнародні документи» [124, п. 52].

Отже, розробку та прийняття Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 року «Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів» [122] цілком можна вважати прямим виконанням пункту 52 Висновку № 13 (2018) КРЄП.

Зараз в Україні можна спостерігати іншу закономірність, коли крім суто правоохоронних органів, наділених спеціальною компетенцією на здійснення судової, прокурорської та поліцейської діяльності, формалізовані етичні норми поступово знаходять свій концентрований вираз в різного роду кодексах, що стосуються діяльності значної кількості категорій державних службовців майже у всій сфері забезпечення національного правопорядку. Так, ми вже можемо побачити «Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5 [140], «Правила етичної поведінки працівників Державної установи «Головний медичний центр МВС України», затверджено наказом ДУ «ГМЦ МВС України» від 19.11.2021 № 128 [141], «Правила етичної поведінки в органах Державної податкової служби», затверджених наказом ДПС України від 02.09.2019 № 52 [142], «Кодекс поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами», затвердженого спільним наказом МВС, МЗС, МФ, АДПС, ГУДС України від 05.07.2011 № 330/151/809/434/146 [143] тощо.

Незважаючи на поширення та охоплення етичними правилами поведінки всієї сфери забезпечення національного правопорядку, нажаль залишається поза увагою діяльність співробітників-державних службовців таких потужних силових відомств, якими є Служба безпеки України та розвідувальні органи України. Частково їх етичну професійну поведінку регулюють правила, визначені Законом України «Про запобігання корупції» [144], зокрема розділом VI (Правила етичної поведінки) та наказом Національного агентства України з питань державної служби №158 від 05.08.2016 р. «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [145].

Але в цих двох нормативно-правових актах визначені лише загальні обов'язки державного службовця, а наведені правила етичної поведінки не відображають всього спектру професійної діяльності співробітників спеціальних служб. Згідно із Законами України «Про Службу безпеки України» та «Про розвідку» співробітники спецслужб мають широкі повноваження щодо проведення відносно осіб та громадян низки чітко визначених оперативно-розшукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, під час яких права і свободи людини можуть порушуватися неетичною поведінкою представниками спеціальних органів. Спроби розробити правила поведінки для співробітників спецслужб мали місце в історії їхньої діяльності. Так, в Указі Президента України № 92/2010 «Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору» [146] прямо було зазначено про необхідність розробки та затвердження Кодексу професійної етики співробітників Служби безпеки України. Навіть був розроблений українськими фахівцями за участю закордонних фахівців проект Національного кодексу розвідувальної етики, який був винесений для обговорення на широкий загал громадськості. Але, нажаль, досі немає ані Кодексу професійної етики співробітників СБУ, ані Національного Кодексу

розвідувальної етики, потреба в яких має об'єктивний характер та не викликає сумніву.

З погляду на функціонування у різних державах різних за своїм призначенням правоохоронних органів та виходячи з найважливішого та кардинального напрямку їх правоохоронної діяльності стосовно захисту прав і свобод людини, у міжнародному праві завдяки зусиллям світової юридичної спільноти, представників поліції і експертів з різних країн та, зокрема, співробітників всесвітньої організації «Amnesty International» вироблено *десять стандартів* у сфері прав людини, яких обов'язково мають дотримуватися співробітники будь-якого правоохоронного органу. Не зважаючи на те, що ці стандарти мають назву «Міжнародні поліцейські стандарти», вони, як ілюструють пояснення або коментарі до них, призначені також для підвищення обізнаності про діяльність правоохоронних органів серед урядовців, парламентаріїв, журналістів та представників неурядових організацій. Ці десять фундаментальних стандартів, як зазначається у документі, повинні бути частиною будь-якого поліцейського навчання та поліцейської практики, а поліцейські органи, своєю чергою, мають використовувати стандарти як відправну точку для розробки детальних інструкцій, а також для навчання та спостереження за поведінкою співробітників поліції [147, с. 4].

Далі ми спеціально наведемо ці десять стандартів (в авторському перекладі) для того, щоб, на прикладі положень Закону України «Про національну поліцію», доказати про їх майже повну імплементацію у національне українське законодавство (за виключенням дев'ятого базового стандарту):

– *базовий принцип 1* – кожен має право на рівний захист перед законом, без дискримінації за будь-якою ознакою, без насильства чи загрози (втілено у статті 7, пункт 4 та 5 Закону);

– *базовий принцип 2* – ставитися до всіх жертв злочинів зі співчуттям і повагою та, зокрема, захищати їх безпеку та конфіденційність (стаття 18, пункт 1);

– *базовий принцип 3* – не застосовувати силу, окрім випадків, коли це вкрай необхідно і в мінімальному обсязі, необхідному відповідно до обставин (статті 42 - 46);

– *базовий принцип 4* – уникати застосування сили під час проведення незаконних, але ненасильницьких зборів. При розгоні насильницьких зібрань застосовувати силу лише в мінімально необхідному обсязі (стаття 45);

– *базовий принцип 5* – не застосовувати силу, наслідком якої може бути летальний випадок, за виключенням захисту вашого життя або життя інших (статті 42 - 46);

– *базовий принцип 6* – нікого не затримувати, якщо для цього немає законних підстав. Затримання здійснюється відповідно до законних процедур (стаття 23);

– *базовий принцип 7* – забезпечувати затриманим доступ до зв'язку із їхніми родинами і законними представниками та надавати необхідну медичну допомогу (стаття 18);

– *базовий принцип 8* – поводитися з усіма затриманими гуманно. Не треба заподіювати, підбурювати або терпіти будь-який акт тортур або жорстокого поводження за будь-яких обставин і відмовлятися від виконання будь-яких наказів щодо цього (стаття 7, пункт 4);

– *базовий принцип 9* – не виконувати, не віддавати накази та не приховувати позасудові страти або «зникнення», і відмовлятися від виконання будь-яких наказів щодо цього (відсутній у Законі);

– *базовий принцип 10* – повідомляти про всі порушення цих Основних стандартів вашому старшому офіцеру та представникам офісу громадського прокурора. Робіть все, що в ваших силах, щоб забезпечити вжиття заходів для розслідування порушень (стаття 7, пункт 4).

Отже, можна констатувати, що практично всі базові принципи, за виключенням дев'ятого принципу, втілено у національному Законі. Здається, що український законодавець під час розробки акту вважав, що цей принцип виходить із змісту багатьох статей і, в першу чергу, статей про цілі, завдання, принципи діяльності, права та обов'язки поліцейських. Але, на нашу думку цей принцип бажано було б також імплементувати в українське законодавство у вигляді окремого положення.

Отже, резюмуючи, можна сказати, що основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів, крім вітчизняних конституційних та законодавчих актів, складають міжнародно-правові норми та принципи у вигляді певної *системи*, до якої відносяться *дві групи* міжнародних стандартів. *Першу групу* становлять міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів. *Другу групу* представляють міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо).

Уніфікація етичних вимог до представників кожного правоохоронного органу мінімізує ризики, пов'язані з виникненням конфлікту інтересів, гарантує запобігання можливих зловживань службовим становищем, зміцнює довіру громадян, підвищує ефективність всіх сфер національного правопорядку. Як правильно помічають науковці, етичні кодекси поведінки виконують роль своєрідного морального навігатора в складних соціально-культурних умовах сьогодення. У подальшому необхідно охопити правилами професійної етичної поведінки співробітників всіх правоохоронних органів без виключення, в тому числі таких, що законодавчо наділені спеціальними правами та компетенцією. Це буде вагомою ознакою демократичного курсу

розвитку держави. Останнє свідчить про актуалізацію розробки нових та удосконалення існуючих етичних кодексів.

2.2. Предмет спільної міжнародної правової діяльності у межах національних правових систем та місце в ньому міжнародно-правових стандартів правоохоронної діяльності

В першому розділі дослідження, застосував загальні діалектичні закони розвитку правових явищ, ми доказали, що міжнародно-правові стандарти мали відправну точку зародження, потім вони поступово розвивались, набирали силу, накопичувалися кількісно та відшліфовувалися змістовно, що, як результат, привело весь процес до сучасного постійного та цілеспрямованого впливу на національне законодавство міжнародного права, коли норми та принципи останнього перетворилися не стільки у стандарти рекомендаційного характеру, скільки у стандарти прямого та безпосереднього керівництва національними системами кримінальної юстиції взагалі та правоохоронної діяльності зокрема.

Виникає питання, чому та завдяки яким внутрішнім та зовнішнім чинникам міжнародні стандарти здобули таку значну впливовість на національне законодавство, чому саме вони почали фактично диктувати законотворцям національних держав свою обов'язковість до виконання стосовно того, які приймати законодавчі акти та яким чином регулювати організацію та діяльність своїх правоохоронних органів?

Простежимо цей процес за виділеними нами найбільш характерними етапами.

Спочатку майже до середини минулого століття судова та правоохоронна діяльність, які здійснювалися певною кількістю спеціально утворених державних органів, традиційно вважалися суверенними та суто національними справами. Кожна держава, виходячи зі своїх історичних, політичних, соціальних, культурних та правових традицій, внутрішньої та зовнішньої

ситуації, сама визначала правову базу діяльності конкретного органу, формулювала для нього цілі, завдання, напрями діяльності та сферу застосування наданої компетенції. Інакше кажучи, на цьому *першому етапі* основна увага в діяльності органів була сконцентрована за територіальним принципом, коли все, що траплялося за теренами держави не було об'єктом застосування сил та засобів створених органів (за виключенням діяльності розвідувальних органів). Цілком зрозуміло, що на цьому етапі правове регулювання діяльності судових та правоохоронних органів в окремо взятій країні різко відрізнялося від інших країн, бо національне право, у тому числі й у сфері правоохоронної діяльності, розвивалося виключно в межах національних територій.

Зі створенням Ліги Націй, а після Другої світової війни з утворенням різних міжнародних організацій, і в першу чергу ООН, почався *другий етап*, коли спочатку обговорювалася ідея, а потім вона почала наповнюватися значним змістом стосовно того, чи є боротьба із злочинністю та її попередження суто внутрішньою справою окремої держави? Нюрнбергський процес над лідерами фашистської верхівки дав поштовх перейти від обговорення ідеї до висловлення конкретних пропозицій щодо необхідності створення загальних міжнародних стандартів, якими необхідно керуватися у справах про воєнні злочини, злочини проти людяності, скоєння геноциду шляхом масових вбивств тощо.

Третій етап (основний), який триває досі, характеризується значним процесом, що з кожним десятиліттям прискорюється, стосовно більш тіснішого наближення національних кримінальних систем правосуддя та діяльності правоохоронних органів до певної сукупності міжнародних стандартів, оскільки зросла потреба у загальних підходах до визначення причин злочинів, з'явилося усвідомлення цінності спільного досвіду боротьби з ними та значно підвищилася повага до прав людини.

Стосовно останньої тези щодо *третього етапу* привертає увагу висловлювання науковця Матті Йоутсена (Matti Joutsen), який визначає *три*

чинника створення світовою юридичною спільнотою міжнародних стандартів та їх подальшого серйозного впливу на національне законодавство. До *першого чинника* він відносить несподіване зростання в умовах глобалізації, як одного з її негативних наслідків, кількісних показників злочинності транснаціонального характеру, зокрема, організованої транскордонної злочинності. Це змусило різні групи країн шукати шляхи до визначення загальних визначень транскордонних злочинів та вироблення спільних процедурних питань боротьби з ними. Такі злочини як тероризм, відмивання грошей, контрабанда, розповсюдження наркотиків та торгівля людьми, участь в організованій міжнародній злочинній групі тощо підштовхнули юристів-міжнародників та національних законотворців виробляти загальні стандарти протидії їм, налагоджувати спільну міжнародну правову діяльність, здійснювати міжнародно-правове співробітництво за напрямами судової та іншої правоохоронної діяльності, шукати форми взаємної правової допомоги, а також умови та порядок видачі (екстрадиції) злочинців.

Другий чинник пов'язаний із різким зростанням інтересу з боку юристів-професіоналів та практиків щодо вивчення позитивного досвіду, накопиченого всіма країнами у сфері судової, прокурорської та іншої правоохоронної діяльності. Цей чинник привів до спроб визначити на міжнародному рівні певних стандартів «доброї, успішної, належної» практики у здійсненні кримінального переслідування та попередження злочинності. Наприклад, до «передових практик» на міжнародному рівні було віднесено способи поводження з неповнолітніми правопорушниками, застосування сучасних засобів та заходів розслідування злочинів, здійснення прокурорського нагляду, застосування громадських робіт або електронного моніторингу у якості санкцій тощо.

До *третього чиннику* М. Йоутсен, підкреслюючи стрімке зростання у сучасних умовах демократичних процесів у багатьох країнах світу, відносить підвищену увагу до прав та свобод людини і громадянина, коли після прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про

громадянські і політичні права 1966 р. та інших, виникла необхідність визначення мінімальних правових гарантій та прийняття на міжнародному та національному рівнях певних механізмів під час здійснення судової та правоохоронної діяльності щодо захисту конституційних прав і свобод людини [148, с. 54 - 55].

Отже, у висловлюваннях науковця ми бачимо перші паростки формування предмету спільної міжнародної правової діяльності, спрямованої на створення загальних світових засад протидії злочинності вже не тільки на національних рівнях, але й в масштабах регіональних державних об'єднань, принаймні в рамках підписаних міжнародних угод про співробітництво у сфері судової та правоохоронної діяльності.

На нашу думку, міжнародно-правова діяльність, як явище, має всі ознаки притаманні будь-якої іншої правової діяльності, до основних ознак якої належать те, що «1) вона є різновидом соціальної діяльності; 2) відбувається в правовій сфері суспільного життя; 3) здійснюється суб'єктами права; 4) складається з юридично значущих діянь; 5) її результатом є правові засоби, зокрема й норми права; 6) спрямована на досягнення юридичних наслідків – упорядкування суспільних відносин» [149, с. 5]. Але, правова діяльність у міжнародному сенсі, тобто міжнародно-правова діяльність, звичайно має свою специфіку, до основних ознак якої, за аналогією вище наведеного міркування науковця Є. В. Білозьорова та стосовно предмету і об'єкту нашого дослідження, можна віднести:

– прояв людської активності з боку представників міжнародних організацій з метою зміни чи перетворення вже існуючих міжнародних норм і принципів у вигляді стандартів щодо судової та правоохоронної діяльності у національних державах. Цю активність можна віднести до міжнародної соціальної діяльності, бо їй притаманні цілеспрямованість, свідомий характер та вона має свою мету, засоби та результати;

– відбувається в правовій сфері міжнародного суспільного життя, що притаманно реальному цілісному процесу існування, розвитку і взаємодії

соціальних суб’єктів (осіб або організованих груп осіб, соціальних, етнічних та політичних спільнот окремих держав, світового суспільства загалом, що здійснюють властиву їм діяльність);

– здійснюється суб’єктами міжнародного права (держави, міжнародні міжурядові організації, а також організації, які визнані законним представником певного народу тощо);

– складається з міжнародних юридично значущих діянь;

– результатом є правові засоби, зокрема принципи, норми та рекомендації з метою подальшої їх імплементації у національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів;

– спрямована на досягнення певних юридичних наслідків – упорядкування міжнародних відносин у сфері протидії транснаціональної злочинності та суспільних відносин у національних державах на підставі прийнятого законодавства за результатами імплементованих міжнародних стандартів.

Міжнародно-правова діяльність щодо розробки та ухвалення спеціальних міжнародних документів здійснюється різними суб’єктами, яких можна назвати міжнародними правотворчими органами. В першу чергу до них слід віднести органи системи ООН (Генеральна Асамблея, Секретаріат, Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОР), у складі якої постійно функціонує Комісія з попередження злочинності й кримінального правосуддя), а також численні міжнародні організації регіональних рівнів, де приймаються відповідні міжнародно-правові акти щодо міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Зрозуміло, що задля вироблення комплексних цілей і завдань з мінімізації транснаціональних і транскордонних протиправних діянь, визначення понять злочинів міжнародного характеру, вироблення міжнародних стандартів спільної стратегії запобігання злочинності тощо міжнародні організації та структури задіють не тільки своїх членів, але й вагомих парламентаріїв, відомих юристів-міжнародників, впливових політиків, фахівців з певних галузей права національних держав тощо.

Останні, під егідою міжнародного правотворчого органу спеціально уповноважуються на участь у розробці проектів міжнародно-правових актів. Результатом цієї діяльності є прийняття міжнародним правотворчим органом одностороннього рішення щодо спеціального видання офіційних документів, юридична сила яких поширюється на територію двох або більше держав. Такий правотворчий орган, наприклад, діє на сьогодні в Європейському Союзі. Ним є Європейський парламент, який приймає регламенти, директиви, резолюції та рішення, в тому числі й у сфері протидії транснаціональної злочинності. До речі, у травні 2022 року Європарламент прийняв резолюцію, у який закликав ЄС створити спеціальний міжнародний трибунал для переслідування винних за воєнні злочини в Україні. Депутати Європарламенту закликали ЄС якомога швидше надати всі необхідні ресурси, а також адміністративну, слідчу та матеріально-технічну підтримку для створення трибуналу, оскільки існує загроза знищення доказів, пов'язаних із воєнними злочинами, через триваючі бойові дії. Згідно з повідомленням Європарламенту, такі звірства, як невибіркові обстріли міст і селищ, примусові депортації, використання заборонених боєприпасів, напади на цивільних осіб, страти та сексуальне насильство, є порушенням міжнародного гуманітарного права [150].

Отже, Європейський парламент через свою законодавчу функцію (видання законодавчих актів) спрямовує спільну міжнародну правову діяльність за певним напрямом у русло визначених міжнародних стандартів. Звідси міжнародна боротьба із злочинністю, як один із багатьох інших напрямів, є предметом спільної міжнародної правової діяльності, а міжнародно-правове співробітництво у сфері судової та правоохоронної діяльності віддзеркалює суттєві сторони цього предмету.

Нижче ми детально дослідимо особливості міжнародно-правового співробітництва українських судових, прокурорських та інших правоохоронних органів у рамках імплементованих у національне законодавство України міжнародних стандартів.

Але, спочатку декілька слів про загальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності.

Перша проблема пов'язана із постійним зростанням кількості складів злочинів, які, так би мовити, вже набули або продовжують набувати ознак міжнародних злочинів, тобто якщо раніше певні склади були характерними для суто національних територій, то з часом вони перетворювалися у злочини транснаціонального або транскордонного характеру. Для цього існують різні об'єктивні причини, серед яких основною є глобалізація, яка має як позитивні, так й негативні наслідки. Позитивні, безперечно, пов'язані із прогресом сучасного світу та стрімким розвитком світового суспільства (посилення законних міграційних процесів, вільне переміщення капіталів та трудових ресурсів, розвиток економічних та культурних зв'язків, лібералізація візового режиму та режиму перетину державних кордонів, створення та використання новітніх телекомунікаційних, інформаційних, транспортних, банківських та інших технологій тощо), а одним із найнегативніших, – зростання міжнародної злочинності.

Отже, зміст *першої проблеми* полягає у тому, що два процеси – зростання видів міжнародної злочинності та міжнародне співробітництво з протидії їй – взаємопов'язані, при цьому останній постійно відстає від першого, або навпаки, перший перманентно випереджає другий. Об'єктивна закономірність простежується в тому, що негативні причини глобалізації створюють певні умови для зародження міжнародної злочинності, а світова спільнота починає реагувати на прояви злочинності лише після усвідомленням її результатів, услід чого починається адекватна зворотна реакція на зростання злочинності та прийняття превентивних заходів щодо протидії їй, у тому числі шляхом посилення міжнародного співробітництва.

Стосовно останньої тези наведемо декілька міркувань. До кінця минулого століття до транснаціональних та транскордонних міжнародних злочинів традиційно відносили такі склади, як: контрабанда, міжнародна корупція, легалізація злочинно здобутого майна, переміщення екологічно небезпечних

речовин з одних держав до інших, угони транспортних засобів з реалізацією їх за межами країни, викрадення предметів мистецтва й міжнародна нелегальна торгівля ними, незаконна торгівля наркотиками та прекурсорами, продаж зброї і боєприпасів та інші злочини, що пов'язані із перерахованими вище.

Починаючи з 90-хроків XX-го століття у зв'язку із небезпечними соціальними процесами у нестабільних і авторитарних державах та світовими видатними науково-технічними досягнення у різних галузях до традиційних міжнародних злочинів почали додаватися такі дуже загрозливі склади, як: внутрішній і міжнародний тероризм, сепаратизм, захоплення територій суверенних держав, злочини у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності, кіберзлочини, міжнародна корупція, рабство та торгівля людьми, незаконні дії в сфері трансплантології, незаконний обіг психоактивних та психотропних речовин, продаж зброї та боєприпасів, переміщення екологічно небезпечних речовин з одних держав до інших, незаконна торгівля ядерними та іншими небезпечними матеріалами тощо.

Іноді перелік міжнародних транскордонних кримінальних злочинів встановлюється на рівні двосторонніх угод, коли обидві держави, усвідомлюючи загальну для них небезпеку, зобов'язують свої правоохоронні органи співробітничати з метою ефективного запобігання та припинення розвитку міжнародної організованої злочинності. В цьому сенсі дуже цікавим є міжнародний документ «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Мальта про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності» 2009 року, в якому надається вичерпний перелік транскордонних злочинів, боротьба з якими на той період була найбільш актуальною для діяльності правоохоронних органів обох держав: «a) боротьба зі злочинами проти життя, здоров'я, свободи, гідності особи та власності; b) боротьба з тероризмом і міжнародною злочинністю; c) боротьба з торгівлею людьми та незаконною міграцією; d) боротьба з розповсюдженням порнографічної продукції у всесвітній електронній мережі Інтернет; e) боротьба з незаконними діями, пов'язаними з працевлаштуванням громадян за кордоном; f) боротьба з

незаконними діями, пов'язаними зі зброєю, боєприпасами, вибуховими, отруйними речовинами і радіоактивними матеріалами; g) боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин; h) боротьба зі злочинами у сфері економіки, у тому числі у сфері оподаткування, легалізації (відмивання) доходів отриманих від злочинної діяльності, підроблення грошей, документів та цінних паперів; i) боротьба з контрабандою товарів та/або інших предметів; j) боротьба зі злочинами, об'єктом яких є культурні та історичні цінності; k) боротьба зі злочинами у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; l) боротьба зі злочинами проти власності, зокрема з незаконним трафіком дорогоцінного каміння і пов'язаними з цим незаконними операціями» [151, п. 1, ст. 2]. Як бачимо, у вище наведеному переліку крім традиційних міжнародних складів злочинів є такі, що з'явилися вже у XXI-ому столітті.

Після нападу на Україну Російської Федерації крім скоєння останньою традиційних воєнних та злочинів проти людяності почали з'являтися нові міжнародні злочини, які одразу опинилися у центрі уваги юристів та судових органів. Так, українські жертви незаконної війни Росії через юридичну компанію з Британії McCue Jury & Partners подали цивільний позов до Високого суду Лондона проти «Путінської військової машини» і, зокрема, його приватної армії – групи «Вагнера» та її засновника Євгена Пригожина. Як зазначили в компанії, це *перший в історії випадок подання позову проти приватної військової компанії за навмисне заподіяння шкоди та страждань за рахунок використання нею тероризму як зброю війни*. Ця акція є лише частиною більш широкої правової кампанії громадянського суспільства, що проводиться міжнародною групою юристів, слідчих та активістів, стосовно воєнних злочинів, що відбуваються на захоплених українських територіях [152].

Друга проблема безпосередньо пов'язана *з першою* та передбачає своєчасне визнання представниками міжнародних організацій спільно із

юристами та практиками національних держав небезпечності для світового суспільства певних кримінальних діянь і необхідності застосування спільних заходів для протидії ним. Інакше кажучи, як тільки з'являються перші ознаки небезпечності в діях з «міжнародним забарвленням» з боку окремих угруповань, юридичних або фізичних осіб, необхідно одразу застосовувати міжнародні правові заходи протидії ним, розробляти міжнародні стандарти та якомога швидше імплементовувати їх у національне законодавство, не очікуючи переростання нових злочинів, що з'явилися, у серйозне кримінальне явище, що потім може загрожувати стабільному розвитку як світові, так і суспільствам окремих держав.

Третя проблема міжнародного співробітництва, яка логічно витікає з перших двох, передбачає налагодження належних наукових досліджень, результати яких давали б можливість не тільки ефективно протидіяти існуючій міжнародній злочинності, але й своєчасно прогнозувати зародження у світі і на теренах національних держав певних умов, завдяки яким можлива поява нових транскордонних та трансграничних кримінальних проявів.

В цьому сенсі доцільно проаналізувати декілька наукових напрацювань вітчизняних науковців-юристів. І почати, на нашу думку, слід з категорії «міжнародне співробітництво», розгляд якого дасть можливість підійти к дослідженню особливостей співробітництва по окремих напрямах правоохоронної діяльності.

Співробітництво, яке також можна назвати співпрацею або кооперацією між судовими та іншими правоохоронними структурами різних держав, відображає об'єктивну закономірність поширення і зміцнення їх взаємозалежності, взаємозв'язку, солідарності і навіть співдружності у реалізації своїх суто національних кримінальних політик в умовах еволюції злочинності. Кожна держава відчуває обмеженість можливостей своїх правоохоронних органів у протидії кримінальним загрозам, якщо останні зароджуються на територіях різних країн. Сукупність повноважень, наданих національними законодавчими актами, не дозволяють у повному обсязі

здійснювати оперативно-розшукові заходи на територіях інших держав без дозволу їх компетентних органів. Невипадково науковець О. О. Житний пропонує всі проблеми навколо міжнародного співробітництва розглядати через призму двох категорій: *інституту та суперінституту.* До *«інституту»* він відносить нормативні положення, що регулюють «відносини самостійних суб'єктів міжнародних відносин (суверенних держав), їхніх офіційних представників (правоохоронних, судових органів) при взаємодії щодо вирішення питань, які стосуються конституційних, матеріально-правових, процедурних (процесуальних) і організаційних аспектів встановлення, забезпечення і реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового впливу, попередження злочинів та усунення їх негативних соціальних наслідків», а до «міжгалузевого суперінституту» він відносить в інтегрованому вигляді «положення національного законодавства (конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, адміністративного) і міжнародного права. У його складі, підпорядковуючись загальним цілям і принципам, взаємодіють приписи, що належать двом відносно самостійним правовим системам (міжнародному праву і праву внутрішньому)» [153, с. 21].

Здається, що введення в науковий обіг стосовно співробітництва категорій *«інститут»* та *«сіперінститут»* є дещо спірним, але науковець правильно окреслює коло міжнародного співробітництва між судовими та правоохоронними органами правовими приписами двох правових систем, а саме: міжнародного права та права національного. При цьому, на наш погляд, міжнародне право має домінувати над національним, бо воно встановлює міжнародні стандарти для співробітництва, які потім імплементуються у національні законодавчі акти та набувають ознак міжнародно-правових зобов'язань.

Науковець С. Влад в міжнародному співробітництві пропонує виділяти *міжнародно-правове співробітництво*, основними завданнями якого «є надання міжнародної правової допомоги, видача особи (екстрадиція),

перейняття кримінального провадження» [154, с. 320]. З позицією науковця можна погодитися, оскільки, на нашу думку, дійсно є суттєві особливості співробітництва саме у правовій сфері.

У загальних проблемах міжнародного співробітництва не можна обійти без уваги питання *рівнів, напрямів, видів та форм* співробітництва, що є предметом постійних дискусій науковців. Розглянемо деякі наукові підходи стосовно цих питань.

У навчальній літературі (підручники, посібники, методичні розробки тощо) стосовно міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю надаються різні підходи щодо *рівнів, напрямів. видів та форм* співробітництва. Іноді виділяють та розглядають три *рівні*, а саме: рівень двостороннього співробітництва між державами; регіональний рівень та співробітництво на універсальному (загальносвітовому) рівні. Стосовно *форм* співробітництва, то, підкреслюючи їх різноманітність, зводять до таких двох *видів*: 1) укладання міжнародних угод (про правову допомогу в кримінальних та інших справах, конвенції щодо боротьби з окремими злочинами міжнародного характеру тощо) та 2) створення відповідних міжнародних організацій (спеціально створені для протидії міжнародній злочинності – Інтерпол або організації загальної компетенції, для яких боротьба зі злочинністю є одним з напрямів роботи (ООН, ОБСЄ, Рада Європи та ін.) [155].

Іноді до основних сучасних *напрямів* співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю відносять: сумісне визначення кола загально небезпечних діянь, що потребують спільних зусиль щодо їх припинення; взаємний обмін інформацією про вчинені злочини та злочинців; надання допомоги в розшуку злочинців які перебувають на території держави та видача їх зацікавленим суб'єктам міжнародного права; спільне вивчення питань злочинності і методів боротьби з нею; виконання окремих доручень із кримінально-процесуальних питань; укладання міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами міжнародних злочинних діянь; участь держав у міжнародних організаціях, що

спеціалізуються в боротьбі зі злочинністю. А до *форм* співробітництва – координацію дій по боротьбі зі злочинністю (обмін інформацією); підписання договорів про боротьбу з міжнародними злочинами і злочинами міжнародного характеру; правова допомога по кримінальних справах; проведення оперативно-розшукових заходів; проведення слідчих дій; профілактика злочинів; спільні заходи щодо припинення злочинних дій і притягнення винних до відповідальності [156].

Навіть поверхове порівняння положень з наведених вище двох навчально-методичних джерел свідчить про суттєві розбіжності щодо *рівнів, напрямів, видів та форм* міжнародного співробітництва.

Тепер стосовно означених питань розглянемо наукові напрацювання вітчизняних дослідників. Так, науковці В. І. Гаврилюк, В. І. Дубина та М. П. Данилюк надають класифікацію та основні схеми міжнародного співробітництва правоохоронних органів у боротьби з торгівлею людьми тільки застосовуючи категорію *«види»*, через яку охоплюють та розкривають і *рівні,* і *напрями*, і *форми*. Наприклад, вони: через *види* міжнародного співробітництва за *напрямками* взаємодії досліджують презентаційне, навчально-освітнє та міжнародне співробітництво, спрямоване на отримання технічної та інших видів допомоги; через *види* міжнародного співробітництва за *суб'єктами* розглядають глобальне, регіональне, відомче співробітництво, а також співробітництво через «офіцерів зв'язку», через особисті контакти та залучення можливостей міжнародних та неурядових організації; через *види* міжнародного співробітництва за *формами* прояву простежують взаємодію у рамках правової допомоги у кримінальних справах, укладення угод про співпрацю, участь у проведенні оперативно-розшукових заходів, слідчих дій на території іншої держави, проведення спільних оперативних розробок та розслідувань, обмін інформацією, участь у міжнародних операціях та проектах співпраці. При цьому обмін інформацією може бути *формальним* (надіслання необхідних даних при перевірці первинної інформації, здійснення оперативної розробки, виконання клопотань про надання правової допомоги у

кримінальних справах тощо) або *неформальним* (здійснюється за допомогою телефонного зв'язку, електронною поштою чи іншими інструментами спілкування через Всесвітню інформаційну мережу загального доступу – Інтернет) [157, с. 12 –28].

Розглядаючи питання міжнародного співробітництва-взаємодії органів прокуратури, науковці І. Козьяков та М. Яцинин також застосовують тільки одну категорію, але іншу, тобто *«напрями»*, через яку фактично говорять і про *рівні*, і про *види* і про *форми*: виконання зобов'язань за міжнародними договорами про міжнародне співробітництво; надання міжнародної правової допомоги; видача осіб (екстрадиції); перейняття кримінального провадження; удосконалення договірної бази міжнародного співробітництва; проведення зустрічей, переговорів, конференцій, семінарів, круглих столів і тренінгів, а також реалізація проектів і програм співпраці тощо [158, с. 145].

Досліджуючи міжнародне співробітництво щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності, науковець І. М. Леган використовує тільки дві категорії – *«напрями»* та *«форми»,* але через них показав також і *рівні,* і *види*. До основних *напрямів* він відносить: обмін інформацією, в тому числі оперативною, криміналістичною, правовою; виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів; надання правової допомоги у кримінальних справах; екстрадиція осіб для притягнення їх до кримінальної відповідальності або для виконання вироку; укладення та реалізація міжнародних договорів у протидії злочинам, що загрожують міжнародній небезпеці; розробка міжнародних норм обов'язкового або рекомендаційного характеру у сфері охорони правопорядку та кримінального правосуддя; визнання та виконання рішень компетентних органів іноземних держав у кримінальних та адміністративних справах; проведення спільних наукових досліджень, пов'язаних із проблемами протидії та запобігання злочинності, обмін досвідом щодо їх вирішення; надання матеріальної, технічної та експертної допомоги (підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, надання експертних послуг тощо) [159, с. 91 - 92]. Якщо до основних *напрямів* І. М.

Леган відніс дев'ять, то до основних *форм* співробітництва тільки дві, при цьому надав їм правового забарвлення, назвавши *«правовими формами»*. Це *договірно-правова або конвенційна форма* у вигляді висновків і реалізації двосторонніх або багатосторонніх договорів, в яких регулюються відносини з правоохоронними органами іноземних держав, та *інституційна форма*, яка передбачає співпрацю в рамках міжнародних організацій, як загального, так і регіонального характеру (ООН, Інтерпол, СНД, Рада Європи, ОБСЄ, Організація Чорноморського економічного співробітництва, Шанхайська організація співробітництва та ін.) [159, с. 92].

У створі наукових міркувань І. М. Легана науковці С. В. Веремієнко та В. В. Пророченко також досліджують міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю за допомогою тільки двох категорій – *напрямів* та *форм*. Але, вони пропонують «розмежовувати поняття «напрями» та «форма» міжнародного співробітництва, оскільки під напрямом розуміється спрямованість, шлях розвитку, пріоритет, тоді як форми співробітництва – це конкретні заходи, які сторони визначають у договорах і зобов'язуються спільно здійснювати у відповідності до напрямів співпраці» [160, с. 233]. Отже, виходячи з поглядів науковців щодо визначених ними дефініцій, і в напрямах, і у формах чітко проглядаються *рівні* та *види* співробітництва.

Розглядаючи питання міжнародного співробітництва в кримінальному процесі, науковець І. О. Завидняк також оперує лише двома категоріями, але іншими, ніж І. М. Леган, С. В. Веремієнко та В. В. Пророченко. Віддавши пальму першості категоріям *«рівні»* та *«види»,* І. О. Завидняк теж паралельно з ними не усвідомлено розкрив і *напрями*, і *форми*. В цьому легко переконатися, бо до *рівнів* він відніс, по-перше, *універсальний рівень,* що охоплює все «співробітництво в рамках універсальних міжнародних організацій», тобто у *рівнях* знаходяться і *напрями*, і *форми*; по-друге, *регіональний рівень*, що охоплює співробітництво на регіональному рівні та включає «механізми координації зусиль державу боротьбі зі злочинністю, в тому числі й у боротьбі з економічною злочинністю транснаціонального

характеру. Правову основу таких механізмів становлять багатосторонні конвенції», тобто також передбачається вихід на *напрями* та *форми* співробітництва; насамкінець, по-третє, *двосторонній рівень*, що охоплює співробітництво шляхом укладання угод між двома державами. Таке співробітництво дозволяє більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їхні інтереси щодо кожної конкретної проблеми. Найбільшого поширення набули двосторонні угоди з таких питань, як уникнення подвійного оподаткування, надання правової допомоги в податкових справах, надання правової допомоги в кримінальних справах, видача правопорушників, видача засуджених осіб для відбування покарання у країні, громадянами якої вони є, тощо» [161, с. 103], тобто тут взагалі йдеться про будь-які численні *напрями* та *форми*.

Стосовно *видів* міжнародного співробітництва, то І. О. Завидняк виділяє три групи, а саме: 1) досудове співробітництво, яке включає в себе окремі *форми* взаємної правової допомоги; 2) співробітництво під час судового провадження, яке також включає певні *форми* правової допомоги та 3) міжнародне співробітництво з питань екстрадиції (видачі) та тимчасової видачі особи. До речі, тільки перший *вид* співробітництва, на думку науковця, включає такі *форми*:

– отримання показань і заяв від окремих осіб (включаючи обвинувачених, підозрюваних, свідків, потерпілих, експертів тощо);

– вручення документів, пов’язаних із кримінальним провадженням, в тому числі повісток;

– здійснення обшуків та виїмок;

– проведення оглядів;

– надання інформації, речових доказів, оригіналів або завірених копій відповідних документів, включаючи банківські, фінансові, юридичні тощо;

– встановлення особи та її місцезнаходження;

– проведення експертиз;

– розшук або визначення розміру активів (доходів, майна або інших речей), їх передача для доказових цілей, а також реалізація заходів, пов'язаних із накладенням арешту, конфіскацією та передачею здобутого злочинним шляхом майна тощо;

– надання будь-якої допомоги, яка не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної сторони – держави, до компетентного органу якої направляється запит;

– використання технологій відеоконференцзв'язку під час розслідування кримінальних справ;

– проведення транскордонних обшуків та вилучення інформації, наданої через телекомунікаційні мережі;

– вжиття заходів щодо встановлення місцезнаходження, ідентифікації, накладення арешту, вилучення і конфіскації коштів, призначених для вчинення терористичних дій тощо [161, с. 103].

Отже, й у застосованих науковцем трьох *видах*, що включають *форми*, також легко проглядаються і *напрями* міжнародного співробітництва.

А тепер на прикладі угод між Урядом України та деякими державами ми побачимо як *рівні, напрями, види та форми* міжнародного співробітництва визначаються у міжнародних документах.

Так, в «Угоді про співробітництво у сфері попередження злочинів і в правоохоронній діяльності між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль» визначено лише *сфери* та *форми* співробітництва: «Сторони в рамках цієї Угоди зобов'язуються здійснювати співробітництво в таких сферах: запобігання злочинам та їх розкриття; правоохоронної діяльності; громадської безпеки; громадського порядку; правоохоронної діяльності щодо забезпечення безпеки дорожнього руху та контролю за ним; боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин; підтримання зв'язків між громадськими організаціями органів внутрішніх справ України та поліції Держави Ізраїль шляхом обміну інформацією, результатами науково-дослідницької діяльності, обміну передовою

технологією та методами роботи [162, ст. 1]. Якщо проаналізувати визначені *сфери* за змістом, то вони повністю відображають та відповідають *напрямам* співробітництва. Стосовно *форм* співробітництва, то їх визначено всього п'ять, а саме: обмін друкованими виданнями; розробка спільних програм у тих сферах, де одна із Сторін має найбільший досвід, що є корисним для другої Сторони; проведення спільних конференцій та семінарів; обмін експертами між Сторонами з метою навчання методам роботи, обміну технічними засобами і обладнанням, що застосовуються другою Стороною та спільна науково-дослідницька діяльність [162, ст. 2].

В «Угоді між Урядом України та Урядом Республіки Узбекистан про співробітництво у боротьбі із злочинністю» від 20 06.1995 р. визначено, крім *сфер* та *форм*, ще й *напрямки* співробітництва. До *сфер* віднесено лише боротьбу із злочинністю, до *напрямків* – попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів, особливо таких діянь, як: насильницькі злочини; акти тероризму, організована злочинність і корупція; незаконний обіг зброї, боєприпасів, вибухових і отруйних речовин, а також радіоактивних матеріалів; викрадення людей, захоплення заложників; злочини, що пов'язані із заняттям проституцією; незаконні виробництво та обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, а також речовин, що використовуються в процесі їх виробництва; екологічні злочини; злочини в сфері економіки; контрабанда; злочинні посягання на культурні та історичні цінності; злочини на транспорті; викрадення автотранспортних засобів тощо [163, ст. 2]. До форм співробітництва віднесено: обмін інформацією; виконання запитів; розшук осіб; розшук викрадених предметів, в тому числі автотранспорту і вогнепальної зброї, а також номерних цінних паперів і паспортів (посвідчень особи); обмін досвідом роботи; обмін законодавчими та іншими нормативно-правовими актами; проведення спільних наукових досліджень тощо [163, ст. 3].

Як бачимо, і в наукових працях, і в міжнародних угодах чіткого визначення *напрямів, рівнів, видів та форм* міжнародного співробітництва

немає. Іноді під *видами та формами* розуміють *напрями та рівні*, а іноді навпаки. Це свідчить про те, що досі немає чітких визначених міжнародних стандартів щодо основних характеристик міжнародного співробітництва у сфері діяльності національних судових та правоохоронних органів. На нашу думку такі виважені стандарти мають бути, і вони можуть з'явитися лише після детального опрацювання їх з наукових позицій. Можна цілком погодитися з тими науковцями, які розглядають міжнародне співробітництво саме з позиції цих чотирьох категорій – *рівні, напрями, види та форми.*

Задля обґрунтування вище проголошеної тези розглянемо декілька міжнародних документів на предмет визначення в них стандартів щодо можливих *рівнів, напрямів, видів та форм* міжнародного співробітництва стосовно діяльності національних судових та інших правоохоронних органів.

Виходячи з фізичної неможливості аналізу всіх або багатьох міжнародних документів, ми застосовуємо вибірковий метод перших міжнародно-правових документів з Інтернет-ресурсів, що потрапили в поле зору, для пошуку в них визначень стосовно *рівнів, напрямів, видів та форм* міжнародного співробітництва у сфері суддівської діяльності.

Так, у «Неапольській політичній декларації і Глобальному плані дій проти організованої транснаціональної злочинності» від 23.12.1994 р. жодного слова немає ані про *рівні*, ані про *напрями*, ані про *види* та *форми* співробітництва, хоча визначається необхідність «продовжувати приділяти першочергову увагу питанням зміцнення міжнародного співробітництва у боротьбі з організованою транснаціональною злочинністю» щодо «a) більш тісної погодженості законодавчих актів, які стосуються організованої злочинності; b) зміцнення міжнародного співробітництва у питаннях оперативної діяльності на рівнях слідства, кримінального переслідування і судового розгляду; c) впровадження методів і основних принципів для міжнародного співробітництва на регіональному і світовому рівнях; d) розробки міжнародних угод з протидії організованої транснаціональної злочинності; e) вжиття заходів щодо попередження відмивання грошей і боротьби з цим

явищем, а також боротьби з використанням злочинних добутків» [164, п. 7 та 9]. Коли читаєш вищенаведену норму з міжнародного документу одразу виникає асоціація з *формами* або *напрямами* співробітництва. Дійсно, а що заважало розробникам Декларації назвати визначені ними елементи співробітництва за допомогою означених нами категорій?

Так само й в «Декларації Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» від 16.12.1996 р., коли йде мова про співробітництво, не застосовуються категорії *рівні, напрями, види та форми*, але замість них вживаються такі слова та словосполучення як: *співпраця, надання максимально можливого сприяння щодо кримінальних розслідувань та інших судових розглядів, взаємна допомога* стосовно «a) надання документів та інформації, допитування та вручення документів, які стосуються кримінальних розслідувань та інших розглядів; b) оповіщення про початок і результати будь-яких кримінальних розглядів, що стосуються хабарництва у міжнародних комерційних операціях, інших держав, які можуть мати юрисдикцію щодо того ж злочину; c) процедури видачі, коли і де це доречно» [165, п. 8]. Отже, читаєш цей пункт 8 з Декларації і одразу розумієш, що йдеться саме про *форми* співробітництва і що замість категорій «співпраця», «сприяння», «взаємна допомога» дійсно зручніше і краще було б використати об'єднуючу категорію *«форми».*

Теж саме можна побачити й в таких міжнародних документах, як меморандуми про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та конституційними судами інших країн. Так, в «Меморандумі про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Болгарія» від 21.06.2012 р., відзначаючи важливість співробітництва між органами конституційної юрисдикції обох держав, у конкретних статтях прописуються без об'єднання у категорію «форми» проведення і двосторонніх зустрічей, і сприяння організації взаємних візитів, і здійснення постійного обміну інформацією та досвідом роботи тощо [166, ст. 2 - 5].

Але, іноді можна зустріти у текстах міжнародних документів окремі з досліджуваних нами категорії, наприклад, категорію *напрями* співробітництва. Для переконливості наведемо Меморандум про співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні, де в окремому пункті визначаються *напрями* співпраці, а саме: організація і проведення спільних заходів (зустрічей, семінарів, круглих столів, конференцій, навчальних програм, просвітницьких кампаній тощо); сприяння у вивченні міжнародного досвіду; переклад іншими мовами, публікація та поширення інформації; організація тренінгів у галузі прав людини для суддів та працівників конституційних органів; спільне проектне співробітництво тощо [167, п. 2 та 3].

Як бачимо з наведених пунктів останнього Меморандуму, все ж такі можна для характеристики міжнародного співробітництва використовувати категорію *«напрями»*, так само, на нашу думку, як поряд з нею можна було б використати і інші, тобто *«види», «рівні» та «форми».*

Тепер дослідимо наявність використання означених нами категорій для характеристики міжнародного співробітництва у сфері прокурорської діяльності.

У Стандартах професійної відповідальності та викладі основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятих Міжнародною Асоціацією Прокурорів 23 квітня 1999 р., «міжнародне співробітництво» як категорія взагалі не використовується. Замість неї застосовується категорія «співпраця», через яку визначається наступне: «З метою забезпечення справедливості й дієвості обвинувачення, прокурори повинні: a) *співпрацювати* з міліцією, судами, юристами, адвокатами та державними захисниками, як на національному, так *і на міжнародному рівні*; а також b) надавати допомогу прокурорським службам та колегам з інших органів, згідно із законодавством і в дусі взаємної *співпраці* (курсив наш – авт.)» [168, п. 5].

Дуже цікавим міжнародним документом є «Рекомендації для прокурорів у справах про злочини проти журналістів», які розроблені Міжнародною

Асоціацією Прокурорів під егідою «United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization», де у п'ятому розділі про «Правову взаємодопомогу у кримінальних провадженнях та екстрадиції» зазначено, що «правова взаємодопомога не замінює *інших форм співпраці* (курсив наш – авт.)» [169, с. 11]. Тобто, правова взаємодопомога розглядається як одна з *форм співпраці*, а далі фактично йдеться про інші *форми*, а саме: запити про правову взаємодопомогу; електронні докази; запити на екстрадицію тощо.

Отже, наведені приклади з міжнародних документів стосовно прокурорської діяльності наочно показують, що міжнародне співробітництво передбачає його організацію та здійснення в межах певних *напрямків, видів та форм,* хоча без фактичного застосування цих категорій. Це свідчить про те, що наукові напрацювання у галузі міжнародного співробітництва ще не стали орієнтирами для національних можновладців та представників міжнародних організацій у процесі розробки міжнародних стандартів. Ба більше, ми є свідками того, що вітчизняні наукові здобутки, на підставі яких розроблено національне законодавство щодо міжнародного співробітництва, трохи випереджають досвід створення міжнародних стандартів. Це, в якійсь мірі, суперечить моністичній концепції примату міжнародного права над національним, але в цьому сенсі правильно зазначив науковець Ю. О. Волошин, стверджуючи, що треба поступово відмовлятися від певної політичної чи ідеологічної абсолютизації тієї чи іншої теорії, що у різних концепціях «міститься значний науковий потенціал, завдяки якому ми знаходимо підтвердження істини, що міжнародне та національне право дійсно знаходяться у діалектичному взаємозв'язку» [170, с. 306].

Аналогічну картину можна спостерігати відносно міжнародних документів щодо діяльності інших правоохоронних органів, в тому числі й поліцейських. Так, в пункті 65 Європейського кодексу поліцейської етики читаємо: «Має забезпечуватися підтримка *міжнародного співробітництва* з питань поліцейської етики та аспектів прав людини, що стосуються поліції», а в коментарі до цього пункту визначається, що «необхідно стимулювати

міжнародну співпрацю між органами поліції в Європі як *на рівні* держав, так і міжнародних організацій, як-то ICPO-Interpol, Europol і Cepol (курсив наш – авт.)» [38, п. 65]. Отже, ми бачимо як в міжнародному документі напряму застосовано категорію *«рівні»* – одну з основних категорій для характеристики міжнародного співробітництва.

Для подальших міркувань стосовно проблеми підрозділу ми виходитимемо із результатів вже проведеного нами дослідження як самої категорії «міжнародно-правові стандарти», так й її функцій, що складає методологічну основу для спільної міжнародної правової діяльності у межах національних правових систем. Тому, спочатку розглянемо співвідношення категорії «правова система» із категоріями «система права» і «право», а також із категорією «національна правоохоронна система», оскільки в межах останньої досліджується саме предмет спільної міжнародної правової діяльності. Потім торкнемося понять «правоохоронні органи» та «правоохоронна діяльність», бо вони тісно взаємопов'язані із національною правоохоронною системою.

Говорячи про «правову систему», необхідно співвідносити її з такою категорією як «система права» і безперечно з ще більш загальною категорією – «право». Названими категоріями у своїх сучасних наукових працях оперують практично всі вітчизняні і зарубіжні вчені юристи. Дуже влучно з цього приводу висловився науковець А. М. Кучук, який проаналізувавши праці багатьох вітчизняних юристів дійшов до висновку, що «для юридичної науки загальновідомим є факт іманентності різним державам регулятивних особливостей забезпечення порядку у суспільстві. Подібність регулювання суспільних відносин дозволяє типологізувати національні системи права. Зарубіжні правники переважно уникають використання слова «правова система», а використовуючи, фактично ототожнюють явище, що ним позначається, з іншим – позначуване терміном «право» [171, с. 16].

Отже, на думку науковця, всі три категорії (правова система, система права та право) настільки близькі, що іноді немає сенсу їх розрізняти за

винятком окремих моментів, коли дійсно необхідно відобразити часткове, наприклад, правоохоронну систему, від загального – правової системи, куди перша входить у другу як окремий елемент.

Науковець Ю. М. Риженко вважає категорію «правова система» більш ширшою й більш стабільною порівняно з рештою. Більше того, на його думку, вона включає їх у себе: «явища, що входять до поняття «правова система» даного суспільства, говорять про характер як самої правової системи, так і суспільства загалом, а також про правову політику, правові гарантії, що надані суспільству державою. Змінюється суспільство – змінюється структура правової системи. Проте з яким би типом державності ми не мали справу, правова система завжди включатиме: право, систему права, систему законодавства і систему суспільних відносин» [172, с.118]. Приблизно у тому ж ракурсі розмірковує науковець О. В. Зіменко, підкреслюючи близькість названих категорій та більш широке значення серед них категорії «правова система»: «у сучасній юридичній літературі поняття «система права» й «правова система» розглядаються як близькі, взаємопов'язані явища. При цьому «правова система» вживається в більш широкому значенні. У питанні щодо структури системи права погляди науковців характеризуються єдністю. Основними елементами структури системи права є норми права, інститути права, його підгалузі тп галузі. Підходи у визначенні правової системи, її елементного складу різняться. Більш складним і менш дослідженим є питання щодо взаємозв'язку та взаємовпливу правової системи і системи права» [173, с. 32].

Дуже широке трактування категорії «правова система» надає науковець Д. Лук'янов, який визначає її «як сформовану під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність всіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами» [174, с. 33].

Найбільш вірно, на наш погляд, надає характеристику категорії «правова система» у своєму монографічному дослідженні науковець М. Г. Хаустова, яка

розглядає цю категорію як право, узятого в цілісно-понятійному, розгорнутому й функціональному стані, узагальнені суперечності та закономірності розвитку правової системи. Вона доводить залежність досконалості механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС від подібності правової системи України з романо-германським типом. Досліджуючи напрями і тенденції розвитку правової системи України, науковець підкреслює її інтеграцію з правовими системами країн Європи, зокрема, в оновленні вітчизняної законодавчої практики [175].

Тобто, продовжуючи міркування М. Г. Хаустової, можна сказати, що правова система України для свого перманентного удосконалення постійно черпає необхідні їй «каркасні правові елементи» з міжнародно-правових європейських стандартів та бере їх за методологічну основу.

Ще більш категорично з приводу запозичення можливих міжнародно-правових стандартів у правову систему України висловилась науковець В. О. Чукаєва, яка, погоджуючись із Ю. Оборотовим, стверджує, що треба виділити особливу правову сім'ю – євразійську, оскільки правова система України (зокрема, Росії та Білорусі) дуже відрізняється від романо-германської правової системи, системи загального права та інших правових систем. Це пов'язано з тим, що розвиток правової системи України необхідно пов'язувати не з утворенням давньоруської або сучасної української держави, а зі становленням цивілізації, спочатку слов'янської, а потім – євразійської, у якій більшою мірою наявний монголо-тюркський елемент, що був утілений у правову систему України, коли її території перебували у складі Російської імперії. Але, все ж таки в першу чергу вона розглядає можливість ефективної інтеграції української правової системи в систему європейського права [176]. Як бачимо, В. О. Чукаєва розглядає можливі джерела запозичення міжнародно-правових стандартів дещо ширше.

Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що задля розгляду міжнародно-правових стандартів у якості методологічної основи для створення та удосконалення національних правоохоронних систем ці

стандарти також притаманні і національним правовим системам, і системам права і, насамкінець, всьому праву окремо взятої держави. Інакше кажучи, міжнародно-правовий стандарт однаково запозичується в усі національні правові системи (елементи) країни.

А тепер ми дослідимо особливості впливу міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів, тобто розглянемо дві дуже серйозних категорії: «правоохоронні органи» та «правоохоронна діяльність». Результатом дослідження буде відповідь на питання: в правове регулювання діяльності яких конкретно правоохоронних органів можна і необхідно імплементовувати міжнародні стандарти та в якому об'ємі та сенсі може їх запозичувати безпосередньо сама правоохоронна діяльність?

Класичну дефініцію стосовно правоохоронних органів, на наш погляд, сформулював науковець М. М. Бурбика, зазначивши, що «це юрисдикційні органи, уповноважені державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права, охорони правопорядку, розслідування або запобігання порушенням права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності» [177].

Стосовно поняття «правоохоронні органи» дуже відверто висловилися науковці А. Фаріон-Мельник та О. Яремко. Вони зазначають, що «термін «правоохоронні органи» є предметом дослідження багатьох монографій, наукових досліджень і дисертацій, в яких немає чіткої відповіді на базове питання – дефініція правоохоронного органу..», що цей термін «є найбільш невизначеним в українському правовому полі..», що «на сьогодні в Україні законодавчо не закріплений вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки різні законодавчі акти трактують поняття і перелік правоохоронних органів по-різному..» [178, с. 66].

На підставі аналізу багатьох наукових праць інших вчених наведені авторки роблять спробу сформулювати своє бачення категорії: «Правоохоронні органи – це органи державної влади, за функціональним

критерієм спрямовані на *фахове здійснення правоохоронної діяльності* з метою забезпечення верховенства права і правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань».

Говорячи про дефініцію «система правоохоронних органів», вони знову ж підкреслюють те, що вище ми виділили курсивом: «Система правоохоронних органів – це цілісна, ієрархічна, структурована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правоохоронних органів, за функціональним критерієм спрямовані на *фахове здійснення правоохоронної діяльності* з метою…» (далі за текстом) [178, с.69]. Залишається лише з'ясувати: що є *фаховим здійсненням правоохоронної діяльності* та які критерії потрібні для цього. Нажаль, авторки на ці питання відповіді не надають.

Наведемо точку зору іншого науковця В. І. Мельника, який під правоохоронними органами розуміє «групу державних органів, наділених *спеціальними завданнями, функціями й компетенцією*, які реалізуються в рамках правоохоронної діяльності з метою забезпечення охорони прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави, що здійснюється на умовах й у порядку, визначеному чинним законодавством із застосуванням невластивих для інших установ санкціонованих способів і засобів» [179, с 76].

З огляду на таке розуміння до числа основних правоохоронних органів як суб'єктів системи економічної безпеки України науковець відносить: 1) органи прокуратури; 2) Національну поліцію; 3) Службу безпеки України; 4) Національне антикорупційне бюро України; 5) підрозділи податкової міліції Державної фіскальної служби України; 6) Державне бюро розслідувань [8, с.76]. Як бачимо, перелік правоохоронних органів явно не вичерпаний. До того ж виникає питання: які державні органи наділені *спеціальними завданнями, функціями й компетенцією,* може йдеться лише про розвідувальні та контррозвідувальні органи? А чи можна назвати хоча б один державний орган, який би не мав *спеціальних завдань, функцій або компетенції?* На нашу думку, навряд чи можна знайти такий орган.

Оригінально до визначення кількості правоохоронних органів підійшли автори Науково-практичного коментаря Конституції України (станом на 20 травня 2018 року), що був розроблений Інститутом законодавства Верховної Ради України. У коментарі до ч.3 ст.17 Конституції України автори до правоохоронних органів відносять: «Службу безпеки України, Державну прикордонну служба України та деякі інші державні структури» [180, с. 41 – 47].

Науковець О. В. Тюріна, зробивши детальний аналіз напрацювань відомих вітчизняних юристів О. М. Бандурка, В. П. Бож'єва, К. Ф. Гуценко, М. А. Ковальова та інших, діяльність правоохоронних органів розглядає у сукупності із судовими органами, тобто відносить їх до єдиної системи: «Система судових і правоохоронних органів являє собою складне утворення і може бути розглянута як така, що охоплює систему судових органів (судову систему) та систему правоохоронних органів». У той же час, на її думку, суди та правоохоронні органи самі по собі складають окремі системи: «судова система – це сукупність судових установ, основним призначенням яких є здійснення правосуддя, що визначає її місце у здійсненні охорони і захисту прав, інтересів особи, суспільства і держави як центральної ланки та однієї з фундаментальних гілок державної влади, оскільки завданням правосуддя підлеглі більшість напрямів правоохоронної діяльності… Система правоохоронних органів на відміну від нормативно визначеної системи судових органів існує de facto, тобто наявність даної системи визначається не її нормативним визначенням, а реальним існуванням правоохоронних органів, які в своїй функціональній єдності утворюють систему, що є частиною державного апарату і наділена певною автономією в системі державних органів». Але вона робить акцент на тому, що «відсутність нормативного визначення системи правоохоронних органів спричиняє й неоднозначність її наукового розуміння» [181, с. 6-7].

Привертає увагу міркування О. В. Тюріної й стосовно правоохоронної діяльності, які вона висловлює також на основі аналізу праць науковців А. С.

Піголкіна, С.С. Алексєєва, О. М. Бандурки. Вона констатує, що основними напрямами правоохоронної діяльності є такі: «діяльність із забезпечення охорони учасників кримінального судочинства; діяльність органів прокуратури; діяльність із виявлення, запобігання та розслідування злочинів; діяльність із захисту державної (національної) безпеки, державного кордону й охорони правопорядку. Кожний напрям правоохоронної діяльності має суттєві особливості. Цим пояснюють наявність так званих «силових структур», субординацію всередині правоохоронних органів, певних організаційних та інформаційних зв'язків між ними, автономне, тобто незалежне одне від одного, відомче регулювання оперативної діяльності й управління» [181, с. 11].

Отже, одразу падає в очі явне прагнення науковця віднести до правоохоронних органів усі силові структури, кількість яких в державі у певний період часу може відрізнятися та змінюватися. З таким науковим підходом не можна не погодитись. Дійсно, немає потреби та необхідності в окремому нормативно-правовому акті у конкретний точковий момент часу визначати вичерпну кількість правоохоронних органів. А якщо створюється новий правоохоронний орган, то визначення його прав, обов'язків, компетенції тощо здійснюється на підставі тих самих міжнародно-правових стандартів, що були застосовані й для вже існуючих силових структур.

Невипадково в Україні відсутнє конституційне закріплення поняття правоохоронного органу та їх системи. Тільки у ч.3 ст.17 Конституції України згадується термін правоохоронні органи: «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом».

Підсумовуючи дослідження питань даного підрозділу, можемо констатувати, що предметом спільної міжнародної правової діяльності є міжнародне співробітництво національних судових та інших правоохоронних органів на підставі розроблених заздалегідь міжнародних стандартів. Але

співробітництво може здійснюватися й поза стандартами, якщо їх немає, а реальність боротьби із злочинністю цього потребує. Класичний підхід до налагодження справжнього міжнародного співробітництва є попередня розробка міжнародних стандартів на підставі розроблених наукою категорій *«рівні», «напрями», «види» та «форми»*, що дозволило б всебічно характеризувати таке унікальне явище, як «міжнародне співробітництво» з протидії транснаціональної, транскордонної та іншої організованої злочинності.

Реалізація визначених міжнародним та національним правом правових приписів щодо міжнародного співробітництва здійснюється у межах національних правових систем, в першу чергу тих, що регулюють національний правопорядок взагалі та судову і правоохоронну діяльність зокрема.

2.3. Зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності

Приймаючи до уваги та підтримуючи визначення у правовій теорії загальних закономірностей імплементації норм міжнародного права в національне законодавство, неможливо знайти дві держави, в яких входження міжнародних стандартів було б повністю однаковим та відповідало цим закономірностям. Кожна держава має свої особливості, які продиктовані історичними, культурними, соціальними та правовим традиціями або звичаями, але за будь-яких обставин вона намагається виконувати в першу чергу ті стандарти, які визначені у міжнародних угодах у якості обов’язкових та під якими держава в особі своїх представників поставила свої атрибути на згоду.

Але, навіть в процесі підписання та ратифікації міжнародної угоди держави-підписанти іноді роблять певні застереження стосовно умов виконання міжнародного стандарту. Так, в процесі реалізації норм

Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. [182] низкою держав-учасниць було зроблено заяви-застереження, що передбачають *відмову* від виконання зобов'язань за даною конвенцією, у разі якщо їх виконання призведе до порушення права особи, екстрадиція якої запитується, на захист від катувань та інших форм негуманного поводження. Наприклад, Австрія заявила, що вона буде «відмовляти у здійсненні екстрадиції... якщо вироки не сумісні *з вимогами гуманності* і людської гідності», а Фінляндія, залишила за собою право «відмовити в екстрадиції, якщо вона буде визнана недоцільною *з міркувань гуманності* у зв'язку з віком, станом здоров'я та іншими особистими обставинами особи що видається (курсив наш – авт.)». Подібні застереження зробили Франція, Нідерланди, Бельгія, Швеція, Норвегія і низка інших держав [183].

Виходить цікава але парадоксальна ситуація: а) є підписаний міжнародний документ, в якому знаходяться обов'язкові норми-стандарти для імплементації в національне законодавство, б) є прийнятий державний законодавчий акт, в який впроваджено міжнародні стандарти, є, в) насамкінець, запевнення та бажання всіляко дотримуватися як стандартів, так й правових приписів законів. Але, під час реалізації міжнародних та національних норм раптом чомусь з'являються певні умови, за яких необхідно відмовлятися частково або повністю від всього вище згаданого. Чи є це свідченням того, що міжнародний стандарт іноді все ж таки не є стандартом? За яких умов можливо відмовлятися від стандартів? Якщо держава відмовляється від міжнародного стандарту, чи означає це позитивний або «творчий» досвід імплементування? Подібних питань можна сформулювати багато, але відповідь на них треба шукати у співвідношенні міжнародного та національного права.

Для наочності розглянемо діалектичний зв'язок міжнародного та національного права на прикладі створення міжнародних стандартів поводження із засудженими й затриманими та їх втілення у національне законодавство.

Спочатку кожна держава самостійно і незалежно від досвіду інших країн створює та реалізує свої правила поводження із засудженими та затриманими, виходячи з національних поглядів на пенітенціарну систему. З плином часу, особливо коли починають з'являтися транскордонні та організовані міжнародні злочинні угруповання, об'єктивною закономірністю стає зародження співробітництва між державами, що, своєю чергою, стає необхідною умовою напрацювання міжнародних стандартів-правових норм, які б регулювали не тільки протидію та боротьбу із новими злочинними явищами, але й правила поводження із затриманими злочинцями, захисту їх прав і свобод в умовах позбавлення волі.

Коли збиралися перші міжнародні конгреси з питань поводження із затриманими та засудженими (міжнародні тюремні конгреси у Франкфурті 1846 р., Лондоні 1872 р., Стокгольмі 1878 р. та ін.) на них обговорювалися уже існуючі кращі та прогресивні практики тюремного ув'язнення, «що отримали назви – *пенсільванська (філадельфійська), оборнська, англійська, ірландська* та інші» [130, с. 308].

Отже, як ми бачимо, прогресивні національні практики тюремного ув'язнення є *першоосновою для створення міжнародних стандартів*, після чого починається зворотний процес, коли останні у вигляді обов'язкових правових приписів імплементуються у національні законодавчі акти, що регулюють діяльність пенітенціарних систем.

Але, на цьому еволюційний діалектичний шлях не зупиняється. І справа тут в тому, що які б стандарти і в яких формулюваннях на міжнародних конгресах не були прийняті, вони мають загальний характер і не можуть враховувати або відображати численні національні особливості. Інакше кажучи, *пенсільванська, оборнська, англійська, ірландська та інші пенітенціарні системи* з прийняттям міжнародних стандартів не відміняються, тому що вони є *сучасними та прогресивними*. Національні системи залишаються і продовжують далі розвиватися, але вже з урахуванням нових прийнятих міжнародних стандартів.

Повертаючись до наведених вище прикладів відмови Австрії, Фінляндії та інших країн від здійснення екстрадиції на підставі існування певних особливостей національних поглядів на несумісність умов екстрадиції з вимогами існуючих у суспільстві міркувань *гуманності та людської гідності,* зовсім не означає, що ці держави відмовились від міжнародного стандарту, який мали б обов'язково виконувати. Вони готові виконати взятий на себе стандарт, але тільки за певних умов, які відображають їх суто національні погляди на категорії *«гуманність»* та *«людська гідність».* Звичайно, що зміст цих категорії у кожній країні та кожному суспільстві має своє наповнення: скільки країн стільки існує і поглядів на *гуманність* та *людську гідність*. Не можливо розмаїття поглядів на ці та подібні категорії втиснути в один будь-який стандарт. Дійсно, у міжнародному стандарті є *екстрадиція,* як сукупність дій щодо арешту та передачі однією державою іншій (за запитом) особи, що підозрюється або обвинувачується в скоєнні злочину, або ж засудженого злочинця. Цей комплекс дій не може мати національного забарвлення: в кожній країні *арешт та передача за запитом* розуміється однаково. Чого не можна сказати про *умови арешту та передачі*, коли розуміння та погляди на *гуманність та людську гідність* становляться вирішальними для застосування екстрадиції.

Отже, міжнародний стандарт, який зароджується завдяки прогресивної практики діяльності національних судових та правоохоронних органів, після його прийняття на рівні міжнародного акту та подальшої імплементації у національне законодавство не може ні в якому разі вплинути на сукупність суто національних умов застосування цього стандарту. Як тільки умови реалізації міжнародного стандарту починають суперечити національним гуманістичним поглядам, держава має всі підстави не виконувати стандарт, навіть якщо він вже є частиною національного законодавства. Цілком зрозумілим є те, що в цьому випадку факт відмови не може розглядатися як ігнорування державою підписаного нею міжнародного договору. Отже, в цьому сенсі діалектичний взаємозв'язок міжнародного та національного права

можна уявити у вигляді суперечливої єдності цілого, коли його самостійно існуючі складові постійно впливають одна на одну, але ніколи не дозволять себе поглинути. Звідси можна констатувати, що не можна говорити про домінування міжнародного права над національним або навпаки. Кожний існує та розвивається незалежно від іншого, кожний впливає на іншого та доповнює його, обидва створюють діалектичну цілісність, що охоплюється єдиною категорією «право».

Виникає інше питання: чи є теоретична можливість визначення правовими міжнародними приписами саме умов реалізації прийнятих стандартів? На наш погляд таких можливостей не існує, так само як не існує можливостей визначення таких категорій як «*розумні строки* розгляду кримінальних справ», «*жорстоке поводження* із затриманими», «подія, що має *значний соціальний резонанс*» тощо. Але, ці категорії можливо уявити завдяки, наприклад, рішенням Європейського суду з прав людини, практика якого є прецедентною та розглядається державами-учасниками Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. як джерело тлумачення прийнятих правових норм.

Зробивши невеличкий екскурс стосовно співвідношення міжнародного та національного права та з урахуванням зроблених констатацій, далі ми проаналізуємо деякі міжнародні акти у сенсі імплементації визначених в них міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності кількох зарубіжних країн з метою усвідомлення позитивного зарубіжного досвіду та можливого його застосування в українському законодавстві.

З погляду на значний емпіричний матеріал, який підлягає аналізу, ми зупинимось тільки на двох міжнародних документах. Це Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (додаток до Резолюції 51/59 Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1996) [184] (далі – Міжнародний кодекс) та Модельний кодекс поведінки для державних службовців (додаток до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи від 11 травня 2000 №R (2000)

10) [37] (далі – Модельний кодекс). В обох документах ми виділимо та проаналізуємо три положення або аспекти стосовно: 1) політичної діяльності (політичної нейтральності); 2) збереження конфіденційної інформації та 3) прийняття подарунків або інших знаків уваги державними посадовими особами. Потім ці положення порівняємо із положеннями національних кодексів (правил, стандартів тощо) поведінки державних посадових осіб, у тому числі й представників суддівських та інших правоохоронних органів кількох країн, з метою визначення особливостей імплементування міжнародних стандартів кожною державою.

Політична діяльність або політична нейтральність. У Міжнародному кодексі зазначено, що державні посадові особи можуть брати «участь у політичній або іншій діяльності поза рамками їх офіційних обов'язків у відповідності до законів та адміністративних положень таким чином, щоб не підірвати віру громадськості в неупереджене виконання ними своїх функцій і обов'язків» [184, п. 11].

У Модельному кодексі це положення дещо розширено за *трьома* аспектами. *Перший* – пов'язаний з тим, що держаний службовець вже може здійснювати політичні дії не тільки поза рамками своїх офіційних обов'язків, але й *у рамках офіційних обов'язків*, тому що цього моменту просто не визначено, але за умови, що «none of his or her political activities or involvement on political or public debates impairs the confidence of the public and his or her employers in his or her ability to perform his or her duties impartially and loyally». До *першого* додано ще *друге* та *третє* дуже цікаві положення. *Друге* стосується того, що державний службовець «In the exercise of his or her duties, the public official should not allow himself or herself to be used for partisan political purposes» та *третє* «The public official should comply with any restrictions on political activity lawfully imposed on certain categories of public officials by reason of their position or the nature of their duties» [37, article 16]. Інакше кажучи, виходить, що *сам службовець може здійснювати* політичні дії як поза рамками офіційних обов'язків, так і під час виконання службових обов'язків,

але якщо він на службі, то повинен *не дозволяти використовувати себе* у партійних політичних цілях. Проте, *третій* останній момент фактично перекреслює *перші два*, оскільки зобов'язує держслужбовця неухильно виконувати *будь-які обмеження політичної діяльності, якщо вони встановлені законом* у зв'язку з посадою або характером покладених обов'язків.

Тепер дослідимо як ці дещо суперечливі положення двох міжнародних актів імплементовано у національне законодавство, наприклад, у Великій Британії.

В цій країні основним документом, що регулює поведінку державних службовців, є Кодекс державної служби (The Civil Service code), приписи якого зобов'язують службовців всіх рівнів, у тому числі й судових та правоохоронних органів, реалізовувати у своїй професійній діяльності такі стандарти поведінки (Standards of behaviour): порядність, чесність, об'єктивність, справедливість та політичну неупередженість (integrity, honesty, objectivity, impartiality andpolitical impartiality). Кожний стандарт детально розкривається, але через те, що службовець зобов'язаний робити і що не повинен.

Стосовно політичної неупередженості визначено таке:

– «You must: serve the government, whatever its political persuasion, to the best of your ability in a way which maintains political impartiality and is in line with the requirements of this code, no matter what your own political beliefs are; act in a way which deserves and retains the confidence of ministers, while at the same time ensuring that you will be able to establish the same relationship with those whom you may be required to serve in some future government; comply with any restrictions that have been laid down on your political activities;

– You must not:act in a way that is determined by party political considerations, or use official resources for party political purposes; allow your personal political views to determine any advice you give or your actions» [185].

Отже, ми бачимо, що у порівнянні із міжнародними актами у національному акті є суттєві особливості, вірніше сказати, доповнення або розширення змісту міжнародного стандарту щодо політичної діяльності (політичної нейтральності). *По-перше*, державний службовець повинен служити уряду, незважаючи на політичну орієнтацію або спрямованість останнього. Тобто, якщо службовець є носієм інших політичних поглядів, які розходяться із політикою уряду, він все одне повинен служити уряду та має «забути» про свої політичні уподобання. *По-друге*, державний службовець має діяти таким чином, щоб заслужити та зберегти довіру з боку міністрів, якім підпорядковується. Такі ж самі стосунки він має підтримувати і з іншими посадовцями. *По-третє*, він зобов'язаний дотримуватися будь-яких обмежень, накладених на його політичну діяльність. *По-четверте*, службовець не повинен діяти у спосіб, який визначається його політичними уподобаннями. Насамкінець, *по-п'яте*, посадовець не дозволяє своїм партійно-політичним поглядам домінувати під час здійснення конкретних дій або надання порад.

Тепер побачимо як міжнародні стандарти стосовно *політичної неупередженості* визначено, наприклад, у законодавстві Чеської Республіки. Яскравою особливістю є те, що в цій країні є два кодекси: Кодекс етики Уряду Чеської Республіки та Кодекс етики посадових осіб та службовців державного управління. На наш погляд, в цьому є сенс, оскільки коло та масштаби обов'язків, рівні стосунків з представниками громадськості та політичними діячами зарубіжних країн, наслідки результатів діяльності та, насамкінець, відповідальність за скоєні моральні проступки та правопорушення дуже відрізняються за об'ємом, суспільним резонансом тощо. Цей момент вже свідчить про суттєву особливість чеського законодавства, оскільки в міжнародних стандартах ми не бачили зобов'язань або рекомендацій стосовно поділу правових приписів відповідно до рангів державних посадовців.

У першому Кодексі стосовно поведінки урядовців крім констатації принципу політичної неупередженості визначено цікавий правовий припис,

що особі уряду, в принципі, дозволяється займатися політичною чи громадською діяльністю, але таким чином, щоб ця діяльність не підривала «довіру суспільства до його здатності неупереджено виконувати покладені на нього завдання», … не загрожувала «демократичному верховенству права, правам і свободам інших осіб, безпеці держави, здоров'ю і моралі населення», і далі слідує імперативний припис, що «протягом строку службових відносин представник не може обіймати посади в політичній партії чи політичному русі» [186, ст. XVI]. Отже, політичною діяльністю особа уряду може займатися, але не може бути членом політичної партії або руху.

На відміну від першого Кодексу, у другому дещо по-іншому, так би мовити, не зовсім категорично визначено принцип політичної неупередженості, а саме: посадова особа чи службовець у своїй професійній діяльності має діяти політично неупереджено, він не здійснює публічної діяльності, яка могла б підірвати довіру суспільства до його здатності неупереджено виконувати завдання державного управління, так само він має поводити себе й у приватному житті, «він діє так, щоб своєю поведінкою сприяти добрій репутації офісу державного управління» [187, ст. 11]. Тобто, державний службовець може займатися публічною діяльністю, але доти, поки громадськість не перестане йому довіряти і не дасть негативної оцінки його діяльності. Визначення оціночного критерію з боку громадськості як приводу можливого відсторонення посадовця від роботи, – це наочний показник розширення міжнародного стандарту у національному законодавстві. Нажаль, у Кодексі Чеської Республіки не визначено механізм, суб'єкти, засоби та методику отримання громадської думки.

Найбільш адекватно та повно, на наш погляд, міжнародний стандарт стосовно *політичної неупередженості* імплементовано у законодавство Німеччини. Це пов'язано з тим, що в Основному Законі ФРН чітко визначено, що загальні норми міжнародного права є частиною федерального права, вони *мають пріоритет над законами* та створюють права та обов'язки безпосередньо для мешканців федеральної території [188, ст. 25]. Крім того, у

Федеральному Законі ФРН «Про державних службовців», посилаючись на Конституцію ФРН, зазначено, що вони служать усьому народові, а не партії (Beamtinnen und Beamte dienen dem ganzen Volk, nicht einer Partei). Службовці повинні виконувати свої обов'язки неупереджено і справедливо на благо суспільства, а у всій своїй поведінці повинні бути віддані засадам вільного демократичного порядку *в розумінні Основного закону та виступати за його збереження.* У своїй *політичній діяльності* державні службовці повинні дотримуватись *поміркованості та стриманості* (Beamtinnen und Beamte haben bei politischer Betätigung diejenige Mäßigung und Zurückhaltung), що випливають з їх становища стосовно широкої публіки та з поваги до своїх службових обов'язків [189, ст. 60].

Дуже цікавим є розкриття принципу політичного нейтралітету у Законі Литовської Республіки «Про державну службу Литовської Республіки», завдяки якому державний службовець має бути нейтральним по відношенню до учасників політичного процесу. Але, у *разі зміни політичної влади* він має забезпечити *спадкоємність суспільного інтересу*, що не розповсюджується на його особисте ставлення («pasikeitus politinei valdžiai, privalo užtikrinti viešojo intereso tęstinumą (netaikoma politinio (asmeninio) pasitikėjimo valstybės tarnautojams)») [190, п. 1, ст. 3]. Як бачимо, правовий припис стосовно поведінки та виконання обов'язків державного службовця у випадку зміни політичної влади сформульовано дуже обережно. Подібного міжнародного стандарту немає у вище проаналізованих нами міжнародно-правових джерелах.

Класичним прикладом імплементування міжнародних стандартів у національне законодавство, на наш погляд, є законодавство Польської Республіки. Класичність тут розуміється у тому сенсі, що починаючи з Основного Закону Польщі і закінчуючи низкою підзаконних актів, стандарти визначаються відповідними правовими приписами від проголошення загального до деталізації особливого. Так, у Конституції Польщі стосовно діяльності всього корпусу державної служби крім інших характеристик чітко

визначений принцип *політичного нейтралітету*– «...politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa...» [191, ст. 153].

У Законі РП «Про державну службу» 2008 р. цей принцип розкривається вже по *двох напрямках,* а саме: співробітнику державної служби, *по-перше,* забороняється публічно висловлювати політичні погляди та, *по-друге,* державний службовець немає права створювати політичні партії і брати участь у їх діяльності [192, ст. 78].

Дуже жорсткий правовий припис визначено у статті 11 Закону РП «Про державну службу», згідно з яким керівником державної служби може бути лише особа, яка не є та не була членом політичної партії протягом останніх 5 років.

Далі, у наказі Голови Уряду РП «Про методичні вказівки щодо дотримання правил державної служби та правил етики державної служби» 2011 р. конституційне положення та законодавчий припис ще детальніше регламентується із чітким визначенням того, що держслужбовець має робити, а чого ні: 1) не виявляти публічно політичних поглядів та симпатій, тим більше не вести жодної агітації політичного характеру на службі та поза нею; 2) дистанціюватися від будь-якого політичного впливу та тиску, що може призвести до упередженої діяльності; 3) не вживати жодних громадських дій на підтримку політичної діяльності; 4) не викликати підозр у підтримці політичних партій та дотримання застосовних обмежень; 5) дбати про ясність та прозорість відносин з особами, які займають політичні посади, беручи до уваги, що ці відносини не повинні підривати довіру до політичного нейтралітету члена державної служби [193, ст. 17].

Але, крім вище зазначених положень в окремих законодавчих актах Польщі, що регламентують діяльність представників конкретних державних органів, принцип *«політичної нейтральності»* визначений більш жорсткіше та детальніше. Наприклад, у статті 63 Закону ПР «Про поліцію» [194], яка має назву «Заборона на приналежність до політичної партії», визначено чотири

положення, що регулюють не тільки *політичну нейтральність*, але й членство в інших організаціях та об'єднаннях, а саме:

1) Співробітник поліції не може бути членом політичної партії;

2) При прийомі співробітника поліції на службу припиняється його попереднє членство у політичній партії;

3) Співробітник поліції зобов'язаний повідомити свого начальника про своє членство в національних об'єднаннях, які діють поза його службою;

4) Для членства в іноземних чи міжнародних організаціях чи асоціаціях потрібен дозвіл головнокомандувача поліцією чи уповноваженого ним начальника.

Збереження конфіденційної інформації. У Міжнародному кодексі зазначено загальне правило, що державні посадові особи мають зберігати у таємниці відомості конфіденційного (професійного) характеру, якщо національне законодавство, виконання обов'язків або потреб правосуддя не вимагають іншого [184, п. 10] («вимагати іншого», скоріш за все, мається на увазі наявність у посадовця допуску або доступу до інформації, яку віднесено до державної таємниці), але не надається жодних критеріїв або пояснень, за допомогою яких можна було б почути які відомості відносяться до конфіденційного або професійного характеру. Цей момент більш детально розкривається у Модельному кодексі, де цьому питанню призначено аж дві статті. У *першій статті* мова йде про віднесення всієї інформації, до якої має доступ державний службовець, до категорії «офіційної інформації», яку він має трактувати та поводитися з нею *«з належною конфіденційністю»* [37, ст. 11]. Це словосполучення дуже цікаво як з наукової, так й з практичної точки зору. Не намагаючись дати йому вичерпний аналіз, здається, що автори цього міжнародного стандарту мали на увазі зміст категорії *«належна конфіденційність»* як суму характеристик або правил, що використовуються під час поводження з інформацією, яку відносить кожна держава за своїм законодавством до інформації з обмеженим доступом та яку необхідно зберігати за чітко встановленими правовими приписами.

У *другій статті* дається деталізація визначень ст. 11. Йдеться вже про системи доступу до інформації, які встановлені національними законодавствами та у відповідності з якими державний службовець повинен надавити отриману ним інформацію та поводитися з нею. Тобто, він повинен вживати належних заходів щодо забезпечення безпеки, захисту і конфіденційності інформації, яка йому стала відомою, не намагатися отримати доступ до неналежної йому інформації, не використовувати інформацію неналежним чином, *не приховувати* офіційну інформацію, яка повинна бути розкрита та яку він має обов'язково повідомляти, якщо він знає або має підстави підозрювати, що така інформація є фальшивою чи такою, що вводить в оману [37, ст. 22].

Вище зазначені стандарти-зобов'язання стосовно *«не намагатися отримати доступ до неналежної інформації»* та *«не приховувати отриману інформацію»* є дуже цікавими, бо їх рідко можна побачити імплементованими у національні законодавчі акти, які нижче на прикладі законодавчих актів тих самих країн (Великої Британії, Чеської Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Литовської Республіки та Республіки Польща) ми й дослідимо.

Особливістю Кодексу державної служби Великої Британії (The Civil Service code) стосовно предмету нашого дослідження, яке зараз визначається категорією *«конфіденційна інформація»*, є те, що цю категорію ми зовсім не побачимо у законодавчому акті. Замість неї використовуються категорії «інформація» або «офіційна інформація». Так, у визначенні принципу «порядність» (integrity) однією з характеристик зазначається, що службовець повинен вести точний офіційний облік і максимально відкрито поводитися з інформацією в рамках правового поля та не повинен зловживати своїм службовим становищем, використовуючи інформацію, отриману під час виконання службових обов'язків, для просування своїх особистих інтересів або інтересів інших осіб, а також розголошувати офіційну інформацію без дозволу, у тому числі й після звільнення зі служби. Однією з характеристик принципу *«об'єктивність»* (objectivity) визначено те, що держслужбовець

повинен представляти інформацію *на підставі доказів та точних фактів* і не може *ігнорувати незручні факти* (ignore inconvenient facts) чи важливі міркування при наданні поради чи ухваленні рішень [185].

Отже, ми бачимо, що британський законодавець дещо неточно та поверхово відобразив міжнародні стандарти у своєму законодавчому акті стосовно поводження державними службовцями з конфіденційною інформацією. Також, є дуже помітним факт деякої некоректності у відборі адекватних категорій для імплементування міжнародних стандартів, тобто є явні похибки у законодавчій техніці. Так, «зобов'язання представляти інформацію *на підставі доказів та точних фактів»* у міжнародних стандартах формулюється, як правило, через категорію *«об'єктивність»*, тобто державні установи, у тому числі правоохоронні органи, та їх представники мають надавити громадськості та в інстанції *об'єктивну інформацію* як про свою діяльність, так і інформацію, яку вони отримали у процесі службової діяльності. Невипадково надання *об'єктивної інформації* особливо підкреслено в Європейському кодексі поліцейської етики та названо ключовим принципом у діяльності поліцейських: «*ключовим принципом* має завжди бути *об'єктивність* (курсив наш – авт.)» [38, п.19, коментар, с. 34]. Натомість, запропонований британським законодавцем попередній захід у вигляді збору *«доказів» та «точних фактів»* перед тим, як надати інформацію споживачам, передбачає сукупність складних елементів розслідування, які вимагатимуть багато часу. Поки збиратимуться *факти та докази* цінність інформації буде втраченою, а інстанції та громадськість певний час будуть знаходитися у стані невизначеності або дезорієнтації, що у демократичній цивілізованій державі неприпустимо. *Об'єктивність інформації* передбачає передачу її в інстанції або через ЗМІ громадськості без елементів упередженості, свідомого перекручення, залежності від думки, волі та бажань того, хто отримав та передає відомості, дані, факти, докази тощо. Інакше кажучи, державний службовець або представник правоохоронного органу має надавити інформацію у будь-який точковий момент політичної, кримінальної

або іншої події без внесення до неї суб'єктивних свідомих домислів, перекручувань, згладжувань, залякувань тощо. Дійсно, що для збору та передачі *об'єктивної інформації* треба державним службовцям постійно навчатися володіти навичками аналізу ситуацій, що складаються, та неухильно дотримуватися розроблених методик відображення їх в інформаційних повідомленнях. Отже, на нашу думку, у британському законодавстві визначення *«зобов'язання представляти інформацію на підставі доказів та точних фактів»* є явним розширенням змісту міжнародного стандарту. Можна було б просто обмежитися категорією *«об'єктивність»* та сформулювати правовий припис щодо одного із зобов'язань державного службовця через словосполучення *«надавати об'єктивну інформацію»*. До речі, це якраз би повністю відповідало одному з визначених британським законодавцем принципу *«об'єктивності»* (objectivity).

Стосовно визначеного у Модельному кодексі міжнародного стандарту щодо неприпустимості *«приховування офіційної інформації»,* чомусь у британському акті цей стандарт переданий через дієслово «ignore», але «ігнорувати» та «приховувати» мають зовсім різні значення, особливо під час визначення міри відповідальності для держслужбовця, якщо він «проігнорував» або «приховав» інформацію.

Тепер визначимо як поводження з «конфіденційною інформацією» врегульовано у чеському законодавстві.

В обох кодексах етики Чеської Республіки (Кодекс етики Уряду та Кодекс етики посадових осіб та службовців державного управління) міжнародні стандарти стосовно *конфіденційності* імплементовані майже однаково. *По-перше*, статті, де розкривається зміст того, що службовці мають робити та що їм заборонено, суттєво не відрізняються, хоча коло завдань, обов'язків та категорії інформації, якими вони оперують, дуже розходяться. Зрозуміло, що співробітники уряду та посадові особи і службовці державного управління в першу чергу мають дотримуватися встановлених правил

поводження з інформацією, яку національним законодавством віднесено до державної таємниці або до інформації з обмеженим доступом. Якщо службовець має допуск та доступ до цієї інформації, то у випадку її розголошення або втрати матеріального носія з подібною інформацією, він підлягає відповідальності, аж до кримінальної.

По-друге, у кодексах основний наголос робиться не на інформації, яку віднесено до державної таємниці, а до іншої *конфіденційної інформації,* види, зміст та об'єми якої встановлюються законодавством кожної країни по різному. Наприклад, в Україні *конфіденційність* інформації встановлюється трьома законодавчими актами: Законом України «Про доступ до публічної інформації» (стаття 7), Законом України «Про інформацію» (стаття 11 та 21) та Законом України «Про захист персональних даних» (стаття 2). А в Чеській Республіці у Законі «Про свободу інформації» зазначено, що поводження з будь-якою інформацією стосовно особи, її персональних даних, недоторканості приватного життя тощо може бути здійснено лише у відповідності з правовими нормами, що регулюють її захист. І далі йдеться посилання майже на десять законодавчих актів [195, ст. 8a, п. 1, посилання 4a].

По-третє, скільки б законів не було, вони не можуть повністю охопити, врегулювати поводження та ввести у правове поле весь масив того, що відноситься до конфіденційної інформації. Тобто, залишається частка тієї *конфіденційної інформації*, поводження з якою державний службовець має здійснювати виходячи не з законодавчих положень, а керуючись загальними принципами та особистим розсудом. Ось чому чеський законодавець у Кодексі етики Уряду робить правовій припис стосовно того, що державний службовець зберігає в таємниці факти, що стали йому відомими у зв'язку з виконанням завдань, які можуть *завдати шкоди або загрожувати діяльності керівництва* [186, ст. XV]. Так само він визначає й в Кодексі етики посадових осіб та службовців державного управління [187, ст. 9]. Інакше кажучи, цим загальним принципом стає *суб'єктивний погляд службовця* на те, чи може завдати шкоди або загрожувати нормальної діяльності державної установи,

яку він представляє, у випадку розголошення факту, що став йому відомим. На наш погляд, чеський законодавець поступив дуже розумно, імплементуючи таким чином міжнародний стандарт, оскільки охопити всі життєві реалії та відобразити їх, навіть у відомчих інструкціях, неможливо. Дійсно, треба надати державним службовцям певну свободу у прийнятті ними рішень, виходячи з загальних принципів державної служби.

По-п'яте, в обох чеських кодексах майже адекватно міжнародним стандартам визначається виняток із загальних правил стосовно збереження конфіденційності, якщо державний службовець стикається із фактами, що викликають у нього підозру в незаконній або недозволеній поведінці інших його колег, корупційній діяльності тощо. Зрозуміло, що у цих випадках зобов'язання щодо конфіденційності не поширюються на ганебні факти професійної поведінки. Більш того, державний службовець зобов'язується повідомляти про ці факти, у тому числі й в якості доброчесного викривача.

По-шосте, в обох чеських кодексах ми не знаходимо навіть натяку на імплементування таких міжнародних стандартів у поведінки державних службовців як *«не намагатися отримувати доступ до неналежної інформації»* та *«не приховувати отриману інформацію»*. Чомусь ці дуже важливі стандарти залишилися поза увагою чеських законотворців, хоча з великою часткою ймовірністю можна припустити, що подібні факти мають місце у повсякденній діяльності чеських державних службовців, у тому числі й представників правоохоронних органів.

Тепер ми дослідимо як міжнародний стандарт стосовно дотримання *«конфіденційності інформації»* імплементовано у законодавство Федеративної Республіки Німеччини.

У Федеральному Законі ФРН «Про державних службовців» [189, ст. 67] дотримання *конфіденційності* визначено у якості обов'язку (verschwiegenheitspflicht), від якого службовець звільняється у трьох випадках:

– під час обов'язкових контактів при офіційних відносинах;

– під час повідомлення про факти, відомості про які у силу своєї малозначності не потребують збереження у таємниці;

– під час повідомлення компетентному вищому службовому, правоохоронному чи іншому органу чи зовнішньому органу, призначеному вищим службовим органом, про фактично обґрунтовану підозру у скоєнні корупційного правопорушення.

Ці наведені вище три випадки, в цілому, майже повністю відображають міжнародні стандарти.

Але, у статті 67 Закону ФРН є приписи, які значно доповнюють або розширюють міжнародні стандарти. *По-перше*, дуже цікавим є припис стосовно того, що визначений обов'язок щодо збереження у таємниці відомостей про справи, які веде службовець, *не розповсюджується* на встановлені законом випадки повідомлення про кримінальні злочини, що готуються, та поведінку, *спрямовану на підтримання базових принципів вільного демократичного ладу.*

По-друге, державні службовці не можуть давати свідчення в суді чи поза судом або робити заяви *без дозволу* з питань, відомості про які він зобов'язаний зберігати у таємниці. *Дозвіл* надається керівником або, якщо відносини державної служби закінчилися, останнім начальником.

По-третє, державні службовці повинні навіть після припинення державної служби на вимогу свого начальника або останнього начальника видавати офіційні документи, креслення, зображення та записи будь-якого роду на офіційних процесах, включаючи репродукції. Те ж саме стосується їхніх живих родичів і спадкоємців.

Як бачимо, імплементування міжнародних стандартів у німецьке законодавство, на відміну від інших країн, має суттєві відмінності та значно розширює їх зміст.

Тепер проаналізуємо визначення дотримання *«конфіденційності інформації»* у законодавстві Литовської Республіки (ЛР).

Особливістю литовського законодавства є те, що *«конфіденційність»* у загальному вигляді визначено спочатку у Законі ЛР «Про держану службу Литовської Республіки», а потім у законодавчих актах, що регулюють діяльність конкретного державного або поліцейського, або іншого правоохоронного органу.

Отже, розглянемо загальні правові приписи у Законі ЛР «Про держану службу Литовської Республіки» [190], в якому про визначення стандарту дотримання *конспіративності* йдеться у трьох статтях. Спочатку у статті 3 стосовно основних принципів діяльності державних службовців та їх службово-етичної поведінки *конспіративність* та поводження з іншою інформацією розкривається у трьох принципах: *відповідальності*, тобто державний службовець повинен крім іншого відповідати за належне дотримання *конфіденційності* під час використання відомостей та документів; *самовідданості,* тобто службовець має використовувати довірену йому службову інформацію лише в інтересах суспільства та при виконанні своїх обов'язків, не намагаючись знайти вигоду для себе чи інших осіб, пов'язаних з ним; *публічності і прозорості*, тобто дія цього принципу може бути обмеженою з метою захисту особистих прав, державної, службової або комерційної таємниці.

У статті 5 Закону, яка має назву «Застосування закону», наведено перелік державних службовців, на яких *не розповсюджується* дія Закону, тобто дотримання ними конфіденційності та збереження інформації регулюється більш детально іншими окремими законодавчими актами. Зокрема, до цього переліку віднесено: державні політики, судді та прокурори, військовослужбовці, розвідники, офіцери Спеціальної слідчої служби ЛР тощо.

Насамкінець, у статті 16 Закону, де йдеться про обов'язки державного службовця, у пункті «8)» визначено правовий припис, який забороняє використовувати службову та конфіденційну інформацію інакше, ніж у порядку, встановленому законами чи іншими правовими актами.

Як бачимо, особливістю Закону ЛР «Про держану службу Литовської Республіки» стосовно визначення *конфіденційності* поводження з інформацією є те, що в ньому міжнародний стандарт розкладений по трьох складових:

1) в основних принципах діяльності державних службовців та їх службово-етичної поведінки;

2) у визначенні переліку державних службовців, конфіденційність яких регулюється іншими законодавчими актами;

3) у визначенні обов'язку щодо використання службової та конфіденційної інформації виключно на підставі законів та нормативно-правових актів.

На наш погляд, подібна не схожа на досвід інших країн імплементація міжнародного стандарту цілком виправдана, бо принцип *конфіденційності* для кожної групи державних службовців має настільки суттєві відмінності, наскільки відрізняється характер їх діяльності, компетенція, права та обов'язки тощо. Дійсно, неможливо порівняти зміст та об'єм дотримання *конфіденційності*, наприклад, державним службовцем муніципального органу та поліцейським, представником уряду, офісу президента, співробітником розвідувального органу тощо.

Тепер на прикладі Закону ЛР «Про поліцію» [196] ми дослідимо як в ньому знайшли свою подальшу деталізацію загальні положення про *конфіденційність,* що визначено у Законі ЛР «Про держану службу Литовської Республіки».

В Законі ЛР «Про поліцію» *конфіденційність* розкривається у двох статтях. У статті 7 Закону, яка має назву «Гласність у діяльності поліції», наведено жорсткий правовий припис щодо заборони надавати або публічно оголошувати відомості, що становлять державну, службову, комерційну, виробничу чи банківську таємницю, за винятком випадків, встановлених законом. Відомості, отримані під час службової діяльності, які порушують презумпцію невинуватості особи, завдають шкоду честі, гідності чи безпеці

особи, законним інтересам фізичних та юридичних осіб, перешкоджають попередженню, роз'ясненню кримінальних чи адміністративно-правових діянь, розкривають склади правопорушень (провин) або інших пов'язаних з їх вчиненням дій, не підлягають розголошенню.

Отже, ми бачимо, що у рамках *конфіденційності* співробітникам поліцейських органів без встановлених правовими приписами виключень фактично узаконена повна заборона на розкриття або розголошення будь-яких відомостей, віднесених у державі до інформації з обмеженим доступом. У статті 25 цього Закону, де йдеться про обов'язки посадових осіб поліції, заборону ще раз підтверджено приписом, що співробітник поліції повинен зберігати в таємниці довірені йому відомості, що становлять державну та службову таємницю, якщо виконання службових обов'язків не потребує іншого.

Далі ми дослідимо втілення міжнародного стандарту щодо *конфіденційності поводження з інформацією* у законодавстві Республіки Польща, тобто у Законах РП «Про державну службу» та «Про поліцію».

У першому законі серед інших обов'язків визначено лише зобов'язання державного службовця щодо збереження таємниці, охорону якої передбачено відповідними законодавчими актами [192, ст. 76]. У другому законі ми взагалі не знаходимо ані у загальних положеннях, ані в обов'язках поліцейського згадок на *дотримання конфіденційності.* Лише у статті 25 Закону РП «Про поліцію» [194], яка має назву «Вимоги до кандидата на службу в поліції», є правовий припис про те, що кандидат повинен мати певні схильності щодо дотримання дисципліни, готовності підкорятися, а також попередній життєвий досвід, який гарантував би дотримання ним таємності відповідно до вимог, визначених у положеннях про захист секретної інформації. Тобто, надається бланкетний (відсильний) елемент на законодавство, у якому визначені критерії для надання особі допуску до відомостей або інформації, віднесеної до державної таємниці.

Отже, ми бачимо, що польський законодавець досить поверхово вирішив імплементувати міжнародні стандарти щодо дотримання *конфіденційності* представниками державних органів у своє національне законодавство. Фактично в обох польських законах є тільки згадка на необхідність дотримання *принципу конфіденційності*, який окреслений лише рамками загальних правових приписів стосовно того, що державні службовці, у тому числі й представники правоохоронних органів, приймають присягу, де приписи щодо неухильного виконання законів, наказів керівництва та відомчих інструкцій фактично охоплюють всі «правові дрібниці» щодо дотримання цього принципу. Дійсно, у присягах, як правило, зазначено, що державні службовці мають неухильно дотримуватися положень законів та підзаконних актів, у яких, як раз, й визначаються усі деталі дотримання *конфіденційності.* Невипадково у Законі РП «Про поліцію» є прямий правовий припис, що співробітник поліції повинен виконувати обов'язки, які визначені у прийнятій ним присязі [194, ст. 58].

Іншою суттєвою особливістю польського законодавства стосовно *принципу конфіденційності* є те, що у законодавчих актах про організацію та діяльність окремих державних органів або структур знаходиться багато банкетних статей, які відсилають до інших законодавчих актів, коли йдеться про *дотримання таємності або збереження секретності*. Так, у Законі РП «Про поліцію» зазначено, що поліція для виконання статутних завдань може використовувати дані про особу, у тому числі у формі електронного запису, які отримані іншими державними органами, службами та установами в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, та опрацьовувати їх у значенні *Закону від 14 грудня 2018 р. «Про захист персональних даних»*, що обробляються у зв'язку із попередженням та боротьбою зі злочинністю без відома та згоди суб'єкта даних [194, п. 4, ст. 14].

Прийняття подарунків або інших знаків уваги. Ми невипадково виділили цей елемент, оскільки він є складовою дуже важливого напрямку у визначенні міжнародного стандарту стосовно протидії корупції серед представників

державних та інших правоохоронних органів. Розглянути повністю проблему імплементування цього стандарту у національні законодавства іноземних країн не дозволяють рамки досліджуваної роботи, тому зосередимо увагу лише на одному з його сегментів, який безпосередньо пов'язаний із таким жахливим явищем як корупція.

У Міжнародному кодексі профільний стандарт сформульований в окремому пункті таким чином: «Державні посадові особи не домагаються і не отримують, прямо або опосередковано, будь-яких подарунків або інших знаків уваги, які можуть впливати на виконання ними своїх функцій, здійснення своїх обов'язків і прийняття рішень» [184, п. 9].

Отже, на перший погляд стандарт визначений дуже чітко, тобто забороняє «*домагання та отримання» «будь-яких подарунків або інших знаків уваги».* Але друга частина правового припису все-таки дає можливість отримувати *подарунки та знаки уваги* за однією умовою, що вони *не впливають* на виконання посадовцями *«своїх функцій, здійснення своїх обов'язків і прийняття рішень».*

Зрозуміло, що мова йде про певний *грошовий еквівалент* подарунків або послуг. Одна справа коли дарують букет квітів, а інша, – наручний годинник вартістю річної заробітної платні. Відтак, аналіз подальших міжнародних стандартів та національних законодавчих актів ми й будемо порівнювати, виходячи з грошового еквіваленту або інших критеріїв, які пропонують законотворці та законодавці.

У Рекомендаціях № R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів РЄ на 106 сесії 11 травня 2000 року) серед інших чинників, що спонукали розробку та прийняття Модельного кодексу, зазначається, що «корупція є серйозною загрозою для верховенства права, демократії, прав людини, рівності та соціальної справедливості, що перешкоджає економічному розвитку і створює небезпеку для стабільності демократичних інституцій та моральних основ суспільства» [37, преамбула].

Ось чому у Модельному кодексі в окремій статті «Дарунки» визначено, що «Державний службовець не повинен вимагати чи приймати дарунки, послуги, гостинність, або будь-які інші переваги для себе чи своєї сім'ї, близьких родичів і друзів, або осіб чи організацій, з якими він чи вона має чи мав бізнесові чи політичні стосунки, що може вплинути чи уможливити вплив на безсторонність, з якою він чи вона виконують свої обов'язки, або може бути чи виглядає як нагорода, що стосується його чи її повноважень. Це не стосується *традиційної гостинності та незначних дарунків*. Якщо державний службовець сумнівається щодо того, чи він чи вона може прийняти дарунок чи гостинність, він чи вона *повинні звернутись за порадою до свого керівника* (курсив наш – авт.)» [37, ст. 18].

Отже, ми бачимо, що міжнародний стандарт визначає три критерії, за якими державний службовець може отримувати подарунки. Це «традиційна гостинність», «незначні подарунки» та порада керівника.

Стосовно *«знаків уваги»,* то цей стандарт розкиданий по кількох статтях Модельного кодексу, а саме:

– державний службовець не повинен зловживати своєю посадою на користь своїх особистих інтересів (стаття 8);

– державний службовець зобов'язаний попереджувати будь-які реальні чи потенційні конфлікти інтересів, а якщо вони виникли, то негайно про них попереджувати керівництво (стаття 13);

– державний службовець не повинен дозволити собі опинитись або бути під загрозою перебування у ситуації, коли він чи вона зобов'язаний повернути послугу якійсь особі чи органу (стаття 20);

– державний службовець не повинен намагатись вплинути з особистих мотивів на жодну особу чи орган, в тому числі інших державних службовців, шляхом використання службового становища або шляхом пропонування їм персональних переваг (стаття 21) тощо.

Але, у Модельному кодексі у статті 19 прописаний дуже цікавий правовий стандарт, який визначає процесуальні аспекти поведінки службовця

якщо він опинився у ситуації пропозиції неналежної переваги. Стандарт прописує покрокові дії посадовця, а саме:

– відмовитись від переваги; не має потреби приймати її для використання як доказ;

– спробувати ідентифікувати особу, що зробила пропозицію;

– уникати тривалих контактів, але знання про причини пропозиції можуть бути корисні під час доказування;

– якщо неможливо відмовитись від подарунка або повернути його особі, що його надала, він повинен бути збереженим, але протягом як можна коротшого періоду часу;

– отримати свідків, якщо це можливо, таких як колеги, що працюють поряд;

– приготувати як можна швидше письмову доповідну щодо спроби, бажано у офіційному блокноті;

– повідомити про спробу як можна швидше своєму керівнику або безпосередньо правоохоронним органам;

– продовжувати працювати нормально, особливо щодо справ, які мають стосунок до зробленої пропозиції.

Отже, можна констатувати, що міжнародний стандарт визначив лише основні кроки, але далеко не всі, даючи можливість законодавцям на національних рівнях значно доповнити їх або розширити, що ми далі й дослідимо, знову ж таки, на прикладі законодавчих актів Великої Британії, Чеської Республіки, ФРН, Литви та Польщі.

У Кодексі державної служби Великої Британії (The Civil Service code) про отримання подарунків та інших знаків уваги йдеться у першому стандарті поведінки державного службовця, який визначено через категорію *«порядність»* (integrity). Дотримуючись *порядності,* державний службовець *не повинен приймати подарунки чи знаки гостинності* чи отримувати інші вигоди від будь-кого, що може бути розумно розцінено як компрометація його особистого судження чи чесності [185].

Отже, ми бачимо, що міжнародний стандарт імплементований у британське законодавство у загальних рисах, без натяку на види подарунків, характер знаків уваги, їх кількості, вартості тощо. Інакше кажучи, правовий припис зроблено у вигляді загальної заборони, що може бути розцінено як повна відсутність будь-якого можливого розгляду питань стосовно отримання посадовцем незначного подарунку, мізерної незаконної вигоди або скромних знаків уваги. Це дійсно характеризує особливість поглядів британського законотворця на проблему.

Інша особливість пов'язана з тим, що крім отримання подарунків та певних знаків уваги, британський законодавець, розширюючи міжнародний стандарт, намагається також врегулювати отримання подарунків не тільки поліцейськими-фізичними особами, а й поліцейськими органами як юридичними особами. Так, у Законі Великої Британії «Про поліцію» 1964 р. (Police Act) зазначено, що у зв'язку з виконанням будь-яких своїх функцій поліцейський орган може приймати грошові подарунки або позику (acceptance of gifts and loans) іншого майна на таких умовах, які орган вважає за потрібне, у тому числі на умовах комерційного спонсорства будь-якої діяльності поліцейського органу або поліцейських сил [197, ст. 53 «B»].

Здається, що таке розширення міжнародного стандарту цілком виправдано, бо за рахунок спонсорства поліцейські органи можуть більш ефективного виконувати свої завдання, а детальне правове регулювання цього напрямку виключить можливі зловживання з боку посадових осіб поліцейських органів.

Особливістю чеського законодавства стосовно *отримання подарунків або знаків уваги* є те, що в обох кодексах етики (Кодекс етики Уряду та Кодекс етики посадових осіб та службовців державного управління) робиться спроба деталізувати та розширити міжнародні стандарти через категорію *«корупція»* аж до визначення граничної вартості подарунку або послуги. Так, у Кодексі етики уряду ці моменти визначено у дев'ятьох пунктах статті 12. Основні моменти цієї статті такі:

– працівник не має права вимагати подарунки, він повинен запобігати ризикам корупції, шахрайства та небажаним зовнішнім впливам, які можуть загрожувати належному виконанню роботи;

– працівник запобігає виникненню відносин і ситуацій, за яких він відчував би чи міг би відчути себе зобов'язаним відшкодувати подарунки, інші переваги чи результати так званих «пожертв»;

– працівник уникає відносин взаємної залежності та неправомірного впливу інших осіб (клієнталізм, кумівство тощо), які можуть загрожувати його неупередженості;

– працівник не може приймати подарунки або пожертви, якщо їхня вартість перевищує суму 300 чеських крон;

– у випадку пропозиції подарунку або послуги, вартість якого перевищує 300 чеських крон, державний службовець складає протокол, у якому зазначає ім'я або прізвище дарувальника, опис подарунка, причину, з якої він йому був піднесений, та причину, з якої він не прийняв його, а якщо вартість не перевищує 300 чеських крон, то він робить певний запис про цей факт, також зазначаючи ім'я або прізвище дарувальника, опис подарунка, причину, з якої він був прийнятий;

– не вважаються подарунками прості соціальні послуги, що надаються під час соціальних чи протокольних заходів, якщо вони пропорційні їх призначенню та вартості. Також подарунками не вважається дрібна рекламно-промоційна продукція;

– якщо працівник передбачає наради або операції з ризиком корупції чи шахрайства або роботи з елементами лобіювання, він проводить їх у присутності хоча б одного зі своїх співробітників. Про таку нараду працівник складає протокол, у якому зазначає ім'я або імена, прізвища осіб, з якими він мав справу, ім'я або імена, прізвища інших осіб, які були присутні на нараді, опис і мету зустрічі та, у відповідних випадках, причину, з якої він бере на себе ризик корупції чи шахрайства [186, ст. 12]. Також докладно через категорію

«корупція» всі ці моменти визначено й в Кодекс етики посадових осіб та службовців державного управління.

Отже, на підставі вищезазначених посилань на нормативно-правові акти можна яскраво уявити, як чеський законодавець намагається якомога більше деталізувати міжнародний стандарт, фактично розширюючи його з власного погляду на проблему корупції та протидії їй.

Найбільш адекватно міжнародний стандарт щодо неможливості отримання державними посадовцями подарунків або інших знаків уваги визначено у Федеральному Законі ФРН «Про державних службовців» [189, ст. 71]. Стаття, яка має назву «Заборона на отримання нагород, подарунків та інших благ» (Verbot der Annahme von Belohnungen, Geschenken und sonstigen Vorteilen), прямо без жодних умов забороняє державним службовцям вимагати, обіцяти або приймати будь-які винагороди, подарунки або інші вигоди для себе або третіх осіб у зв'язку з їхньою діяльністю та, що особливо цікаво, *навіть після припинення їхньої служби.* Як виняток це може бути здійснено лише за згодою керівника вищого службового органу.

Службовець, який порушив заборону, повинен на вимогу повернути те, що він отримав у результаті порушення обов'язків, якщо тільки у кримінальному процесі не було прийнято рішення про конфіскацію доходів від злочину або про перехід доходу у власність держави якимось іншим чином. Положення Цивільного кодексу ФРН про повернення незаконного збагачення застосовуються відповідно до обсягу вимоги про повернення. Обов'язок повернення включає також надання інформації про види, обсяги та місцезнаходження того, що було незаконно отримано.

Отже, у Федеральному Законі ФРН ми не бачимо конкретних визначень щодо найменшої можливості отриманні подарунків, їх кількості, вартості тощо. Дуже цікавий аспект розширення міжнародного стандарту виглядає у правовому приписі, що державному службовцю заборонено отримувати подарунки та інші блага *після закінчення або припинення служби*. Це справді виглядає як правове ноу-хау німецького законодавця.

У порівнянні із законодавством Великої Британії, Чеської Республіки та Федеративної Республіки Німеччини, що ми проаналізували вище, особливістю Закону Литовської Республіки «Про держану службу Литовської Республіки» [190] є те, що в ньому дуже лаконічно і без зайвих слів імплементовано міжнародний стандарт стосовно заборони отримання державними службовцями *подарунків та інших благ* під час виконання завдань служби. Так, у пункті 9 статті 3 Закону, де розкривається категорія «порядність», зазначено, що державний службовець повинен поводитися бездоганно, *не приймати подарунків, грошей чи послуг, виняткових пільг та знижок від осіб чи організацій, які прагнуть вплинути, коли він перебуває на посаді.* Цей правовий припис навіть не повторюється і не дублюється в інших законодавчих актах про організацію та діяльність державних та правоохоронних органів, в тому числі й в Законі «Про поліцію Литовської Республіки». Здається, що литовський законодавець вважає достатнім загальний правовий припис із Закону «Про держану службу Литовської Республіки» для регулювання діяльності всіх державних службовців.

Але, у Законі «Про поліцію Литовської Республіки» є дуже цікава стаття, пов'язана із наданням права підрозділам внутрішньої безпеки на проведення відносно поліцейського так званої «таємної» або «негласної» перевірки, під час якої може бути застосовано юридичну провокацію у вигляді створення ситуації або пред'явлення документів, що не відповідають дійсності, та/або можуть бути залучені (за їх згодою) особи, які не працюють у поліції, та/або створюється ситуація, для вирішення якої перевірена посадова особа повинна вжити передбачених законодавством дій та (або) заходів тощо [196, ст. 15]. Цілком резонно, що під час такої «таємної перевірки» посадовій особі може бути запропонований *«подарунок або інша перевага»* з метою фіксації його реакції на «пропозицію». На нашу думку, наявності подібного правового припису, що має суттєве «функціонально-діяльнісне наповнення» у законодавчому акті цілком достатньо, щоб не дублювати припис про заборону

отримання подарунків та інших послуг із Закону «Про держану службу Литовської Республіки».

Особливістю законодавства Республіки Польща щодо прийняття державними службовцями *подарунків або іншої вигоди* полягає в тому, що у загальному вигляді вони не визначаються правовими нормами у Законі РП «Про державну службу». Здається, що польський законодавець обмежується правовим приписом про те, що на державну службу приймаються перевірені через попередній досвід роботи особи *з бездоганною репутацією* [192, ст. 4]. Такі особи, на думку законодавця, в принципі не можуть приймати подарунки або незаконно збагачуватися, хоча у Законі є багато статей про відповідальність державних службовців за скоєння інших адміністративних або кримінальних правопорушень, пов'язаних із несенням служби. Польський законодавець розглядає правопорушення, пов'язані із отриманням подарунків або іншої вигоди, у площині етичних норм поведінки службовця. Ось чому, приймаються «Методичні вказівки з дотримання правил державної служби та правил етики корпусу державної служби» (наказ № 70 Голови Ради Міністрів від 06.10.2011), де зазначається, що дотримуючись принципу непідкупності, член корпусу державної служби не приймає жодної вигоди від осіб, причетних до справ, що він проводить [193, ст. 4]. Немає правових приписів й в Законі РП «Про поліцію», хоча у Главі 10 про дисциплінарну та кримінальну відповідальність співробітників поліції до порушень службової дисципліни віднесено «зловживання службовим становищем з метою отримання фінансової чи особистої вигоди» [194, п. 3, ст. 132].

Розглянувши зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності, можна констатувати, що кожна країна із властивими лише їй особливостями визначає правовими приписами у своєму законодавстві принципи та норми міжнародних документів. Цей підхід зрозумілий, бо не існує та й не може існувати імперативного обов'язку дублювати міжнародні стандарти.

2.4. Дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини в правоохоронній діяльності як головний чинник створення національного правопорядку

У демократичних, правових, соціально-орієнтованих, а тому розвинутих державах чи державах подібної орієнтації, організація та здійснення правоохоронної діяльності завжди відштовхуються від прав та свобод людини. Не може бути повноцінної та реальної правоохоронної діяльності, якщо представники судових та правоохоронних органів діють поза межами дотримання та захисту основних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, ігнорують міжнародні стандарти та національні законодавчі акти, розслідують злочини та притягують до відповідальності, виходячи не з положень закону, а виконуючи вказівки пануючої у державі верхівки.

Правоохоронна система без твердої орієнтації та спрямованості своєї функціональності на дотримання та захист прав і свобод людини швидко перетворюються в механізм розправи, беззаконня, свавілля, відстоювання інтересів не з позиції справедливості, а сили, коли національний правопорядок підмінюється правилами життя «за поняттями». Судові та правоохоронні органи мають діяти первинно не тому, що необхідно боротися зі злочинністю, а тому, що необхідно захищати права та свободи людини від тих, хто має намір їх порушити. Саме захист прав та свобод є першопричиною, «альфою та омегою» створення та функціонування у державах правоохоронних систем.

Отже, права і свободи людини є основоположним об’єктом правоохоронної діяльності, а тому в ідеалі вони мають бути визнаними і юридично оформленими і в міжнародному праві, і в європейському праві, як органічної складової міжнародного, і в конкретному національному праві, і, насамкінець, у певних врегульованих правом напрямках правоохоронної діяльності. Тоді, юридично визначені права і свободи людини для організації

правоохоронної діяльності становлять об'єктивну основу, модель чи стандарт для судових та правоохоронних органів.

Зміни або доповнення у міжнародних документах, які перманентно відбуваються, мають безпосередньо, адекватно та оперативно відображатися у національному законодавстві, що, своєю чергою, тягне зміни у законодавстві про організацію конкретної правоохоронної діяльності. Не може бути процесу навпаки, коли зміни у цілях, завданнях, правах або обов'язках правоохоронних органів, які найчастіше приймаються шляхом суб'єктивного волевиявлення, впливають на перелік, види та зміст прав і свобод. Саме міжнародні стандарти та прийняті на їх основі національні законодавчі акти визначають функціональність судових та правоохоронних органів, їх основні напрямки діяльності, до яких сучасні юристи-науковці відносять такі:

– захист та непорушність права на життя, здоров'я людини, інших її особистих прав, свобод та законних інтересів;

– безпосередня охорона прав, свобод і законних інтересів громадян від неправомірних посягань;

– забезпечення необхідних умов реалізації громадянами наданих законодавством прав, свобод та законних інтересів, що полягає, перш за все, у проведенні виховної та роз'яснювальної роботи, надання нової інформації щодо можливостей використання своїх прав;

– проведення необхідних заходів із виявлення та усунення можливих передумов порушення прав і свобод [198, с. 54].

Отже, ми бачимо, що всі зазначені вище напрямки правоохоронної діяльності безпосередньо пов'язані із охороною та захистом основних прав, свобод і законних інтересів громадян.

Правоохоронні органи не тільки охороняють і захищають, але й обмежують права та свободи людини, що є необхідним і безумовним інструментом функціонування демократичного суспільства: «Обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного,

кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини» [199, с.43].

Відтак, обмеження, якщо вони здійснюються виключно за законодавчими приписами, в своєму підсумку, також скеровані на захист прав, але в більш широкому сенсі, коли завдяки забезпеченню національної та державної безпеки, громадського спокою, подоланню наслідків стихійного, екологічного або техногенного лиха тощо тимчасові обмеження потім компенсуються зміцненням державності, стійкості до можливих людських та матеріальних втрат і, як наслідок, забезпечують права і свободи на подальше існування та життя людини і громадянина. Обмежуючи частково та тимчасово задля збереження можливості у темпоральній перспективі відновлення у повному обсязі конституційних прав та свобод, – це принцип діяльності правоохоронних органів у будь-якому демократичному суспільстві, яке робить все необхідне для свого самозбереження та подальшого розвитку.

Міжнародна практика виробила певний механізм (стандарт) обмеження прав людини, який у правових дослідженнях іноді має назву *«трикутника правомірності обмеження прав людини»*. Він зазвичай складається з трьох обов'язкових елементів: 1) *законності обмеження*, коли у національному законодавстві держави є наявність підстав для такого обмеження; 2) *правомірної мети,* тобто захисту, забезпеченню й реалізації прав та інтересів інших осіб, суспільства в цілому, національної безпеки тощо, що в основному так само передбачено законодавством; 3) *необхідності у демократичному суспільстві*, тобто неможливість вирішити ситуацію по-іншому без таких обмежень, а також досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб [199, с. 44].

З позиції вищенаведених міркувань ми й продовжимо дослідження питань, зазначених у назві підрозділу.

Одразу зазначимо, що дослідити всі аспекти стосовно всього об'єму прав і свобод людини в одному підрозділі досліджуваної роботи неможливо, тому

ми зупинимося лише на окремих аспектах міжнародно-правових норм і принципів щодо основного *права людини на життя* та охарактеризуємо сучасний стан їх імплементації у національне українське законодавство про діяльність поліцейських органів.

Завдяки компаративному методу проаналізуємо положення з міжнародно-правових актів (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський кодекс поліцейської етики) та здійснимо їх порівняння із правовими приписами Закону України «Про національну поліцію» та «Правилами етичної поведінки поліцейських» (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179) щодо відповідності останніх міжнародним стандартам. На підставі порівняння спробуємо надати конкретні пропозиції щодо удосконалення існуючих положень в національних законодавчих та інших нормативно-правових актах стосовно діяльності поліцейських структур щодо захисту та охорони основного природного права людини на життя у сенсі відповідності міжнародним стандартам.

Особисті права та свободи людини, основні норми та принципи, визначення яких знаходяться в міжнародно-правових актах, імплементуються сучасними демократичними державами у своє національне законодавство у якості не статичних та неперевершених шаблонів, а як нормативні орієнтири, яких необхідно неухильно дотримуватися, але з урахуванням своїх історичних, культурних і правових традицій та звичаїв.

Завдяки практики реалізації закладених в національне законодавство міжнародних стандартів з'являються нові підходи щодо правової регламентації прав і свобод людини, що, своєю чергою, безсумнівно впливає на подальший розвиток самих міжнародних стандартів. Саме діалектичний взаємозв'язок міжнародно-правових актів із актами національного законодавства є основою подальшого та постійного удосконалення правового регулювання прав і свобод людини під час їх захисту та охорони з боку правоохоронних органів взагалі та поліцейських структур зокрема.

За період всіх років незалежності Україна постійно імплементувала міжнародно-правові стандарти в нормативно-правові акти, що регулюють організацію та здійснення поліцейської діяльності. Цей процес супроводжувався плідною науковою працею. Але досі залишаються невирішеними багато питань, розв'язання яких суттєво покращило б правове регулювання професійно-етичної поведінки поліцейських щодо захисту права людини на життя під час несення ними служби.

Далі ми спробуємо обґрунтувати тезу про те, що в демократичній державі, якою є Україна, на підставі вже зробленого імплементування міжнародних стандартів у національне законодавства, все ж існує необхідність продовження цього процесу, зокрема у сфері захисту та охорони поліцейськими органами прав людини на життя. Перед обґрунтуванням проведемо аналіз існуючих наукових праць, українського законодавства та окремих вітчизняних нормативно-правових актів у сфері правоохоронної діяльності, міжнародно-правових джерел, що містять стандарти, в тому числі норми, що регламентують організацію та діяльність поліцейських органів у сфері гарантування прав людини на життя.

Особисті права і свободи людини та громадянина, як окрема й одна з основних груп прав, постійно була об'єктом пильної уваги з боку правників-міжнародників, але з часом, особливо після Другої світової війни, інтерес до неї почав стрімко зростати і зараз набрав таких обертів, що майже всі сучасні фахівці-юристи констатують про втрату національними державами права на розгляд цієї групи як виключно власного об'єкту внутрішньої компетенції.

Домінування міжнародних норм та принципів, які знаходяться у низці розроблених та прийнятих міжнародно-правових актах (Загальна декларація прав людини 1948 р., положення якої є орієнтовними завданнями для виконання усіма народами і державами; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. та Факультативні протоколи до нього; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.,

ратифікована Україною 17.07.1997 р. та набула чинності 11.09.1997 р. тощо), над національними правовими нормами та принципами у сфері прав і свобод людини та громадянина вже є незаперечним фактом.

Встановлена науковцями загальна об'єктивна закономірність поширення впливу міжнародного права на правові системи демократичних держав мимоволі «спонукає» національних законотворців постійно звіряти свої правові приписи із новими прийнятими міжнародно-правовими актами або доповненнями до них, своєчасно вносити зміни в чинні національні нормативно-правові акти.

Тенденція щодо посилення імплементації міжнародних стандартів у законодавство, особливо у діяльність правоохоронних органів, красномовно свідчить про ознаки демократичного напряму розвитку держави, про намагання владних структур створювати необхідних умов для реалізації особистих прав і свобод людини, підвищувати ефективність діяльності судових та правоохоронних органів, а в цілому будувати та підтримувати у державі на належному рівні стійкий правопорядок.

Завдяки значної уваги з боку численних науковців до категорії «особисті права людини», у наукових джерелах «вживають різні терміни на позначення цих прав, а саме: «громадянські» права, «особисті» права, «фізичні» права, «основні» права людини, «невід'ємні» права, «індивідуальні» права тощо. Деякі науковці ставлять знак рівності між «особистими» та «громадянськими» правами, вживаючи їх так: особисті (громадянські) права чи громадянські (особисті) права, інші, – навпаки, розмежовують особисті та громадянські права» [200, с. 2].

Хоча науковці не дійшли згоди до єдиного найменування цієї групи прав, але їх зміст розкривають майже однаково, як природні права, які людина одержує від народження, які продиктовані самою природою людини та які держава має просто визнати за людиною, тобто без будь-якого законодавчого або іншого правового визнання або невизнання.

Природні права тісно пов'язані із свободою людини. Вони забезпечують особі життєво важливі і нормальні умови існування, надають фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, дозволяють продовжувати свій рід, мати власність, отримувати освіту, піклуватися про здоров'я, гарантують невтручання у сферу індивідуальної життєдіяльності тощо. Ось чому їх поширюють не тільки на громадян конкретної держави, а й на всіх інших осіб, що тимчасово або постійно перебувають на її території.

Отже, в науковому сенсі неможливо окреслити конкретні межі або обсяг особистих прав людини. Звідси також неможливо надати повний перелік та визначити їх у єдиному законодавчому акті. Але, для організації та діяльності судових та правоохоронних органів серед всіх об'єктів особистих прав та свобод людини найбільш важливу роль відіграють такі, як: *життя, гідність, недоторканність, свобода.*

Серед природних прав на першому місці, безсумнівно, знаходиться право на життя – «перше фундаментальне природнє право людини, без якого всі інші права втрачають сенс. Об'єктивно воно виступає точкою відліку, критерієм всього інституту прав і свобод в демократичному суспільстві» [201, с. 286].

Дійсно, серед охорони особистих прав найбільшу увагу привертає природне *право людини на життя*, з гарантування та захисту якого з боку поліцейських органів починаються всі інші права та свободи людини. Це право належить до групи прав першого покоління. Поряд з іншими правами цієї групи, право на життя має найбільшу цінність для людини і є передумовою всіх інших прав.

Незважаючи на найвищу цінність *права на життя* та намагання будь-якої держави всіма силами та засобами судових та правоохоронних органів захищати його, кількість умисних вбивств і замахів на вбивство не знижується, а в окремих навіть демократичних державах з року в рік зростає. Так, в Україні тільки протягом січня-листопада 2016 р. внаслідок злочинних діянь загинуло 6,7 тис. осіб, із числа яких 32,7% було умисно вбито; 34,7% загинуло внаслідок дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних зі злочинами; 9,5% – у результаті

нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень [202]. У той же час протягом 2010 р. скоєно 2356 умисних вбивств і замахів на вбивство, 3777 умисних тяжких тілесних ушкоджень [203].

Для подальших міркувань ми візьмемо саме це право та, застосовуючи компаративний метод, дослідимо його визначення у міжнародно-правових стандартах та порівняємо із визначеннями в нормативно-правових актах України, до яких вони вже імплементовані, та відповімо на два питання, *по-перше,* чи у повному обсязі вони відображаються, а *по-друге*, чи є подальші актуальні перспективи регламентації гарантування цього права у діяльності правоохоронних органів як у міжнародних стандартах, так й в національному законодавстві.

Розглядаючи *право на життя* яке виступає «точкою відліку, критерієм всього інституту прав і свобод», багато науковців розглядають його в широкому сенсі: «це не просто право на те, щоб жити, щоб людину ніхто не міг насильно позбавити життя (що само собою зрозуміло), а право на те, щоб жити вільно, мирно, нормально. Іншими словами право на життя – це право на гідне людське існування, що включає цілий ряд так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдяного звернення, на пошану до приватного і сімейного життя) [цитується по 201, с. 286].

У своїх подальших міркуваннях ми також розглядатимемо це право дещо ширше у поєднанні із такими правами, як право на свободу та особисту недоторканність, на гідне людське поводження, на незастосування тортур і катувань тощо.

Для порівняння стосовно діяльності українських поліцейських органів щодо захисту *права на життя* візьмемо міжнародні стандарти, які визначено в Європейському кодексі поліцейської етики (ЄКПЕ) [38], та порівняємо їх із положеннями наказу МВС України від 09.11.2016 № 1179, в якому визначено Правила етичної поведінки поліцейських [70].

Одразу можемо помітити, що, не зважаючи на рекомендаційний характер положень ЄКПЕ, в останньому, все ж, неоднозначно зазначено про доцільність розробки в державах-членах *не правил, а саме кодексів поліцейської етики* [38, с. 3].

Дійсно, у кодексі, як внутрішньо цілісному нормативно-правовому акті за результатами попередньої кодифікації мають систематизуватися всі попередні нормативні акти, тобто перероблятися та зводитися правові норми, що містяться в різних актах. Кодекс, на відміну від правил, системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому рівні. Суспільні відносини, які складаються між поліцейськими-представниками влади під час несення ними служби та особами і громадянами мають всі ознаки окремої специфічної сфери відносин, яка має детально регулюватися, на наш погляд, саме на рівні кодексу за аналогією Кодексу професійної етики судді (затверджено V з'їздом суддів України від 24.10.2002 р.), Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів (затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 р.), Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами (наказ МВС України, МЗС України, МФ України, АДПС України, ГУДС України від 05.07.2011 № 330/151/809/434/146) тощо.

У першому розділі ЄКПЕ, в якому йдеться про цілі поліції, зазначено, що серед інших, основною метою є «захист та дотримання основних прав і свобод людини у тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема, у Європейській конвенції з прав людини» [38, п. 1]. Тобто, робиться пряме посилання на конкретний міжнародно-правовий акт. При цьому робиться застереження, що розглядати права та свободи необхідно не в інтерпретації національного законодавчого акту, а саме «у тому вигляді, в якому вони закріплені у Європейській конвенції про права людини».

В Конвенції чітко перелічено підстави, за яких поліцейський, застосовуючи силу, може позбавити людину життя: «а) для захисту будь-якої

особи від незаконного насильства; b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [26, стаття 2].

Отже, виходячи з припису пункту 1 ЄКПЕ в національному нормативно-правовому акті про професійно-етичні правила поведінки поліцейського обов'язково мають бути посилання на Європейську конвенцію з прав людини, чого, нажаль, ми не бачимо в наказі МВС України про Правила етичної поведінки поліцейських, в якому взагалі не згадується про міжнародно-правові акти. Але, подібні посилання робляться в інших українських нормативно-правових актах, наприклад, в ст. 3 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, яка визначає, що нормативною базою правового регулювання відносин у сфері професійної етики та поведінки прокурорів «є також міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод» і далі надається перелік інших основних міжнародно-правових актів [122, ст. 3].

Аналізуючи правові приписи ЄКПЕ, можна помітити, що регламентація гарантування *права на життя* під час здійснення поліцейськими функціональних обов'язків окреслена лише «щодо застосування сили та допустимих його меж з погляду принципів, встановлених у галузі прав людини – зокрема, у Європейській конвенції про права людини та у відповідній правозастосовної практики…» [38, п. 29]. Інакше кажучи, конкретних стандартів не визначено, а якщо практична діяльність надає приклади застосування сили, наслідком якої несподівано настала смерть людини, то в цьому випадку треба користуватися юридичними прецедентами, які можна знайти, наприклад, в рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). При цьому під «застосуванням сили» мається на увазі дуже широке коло заходів, починаючи від фізичного впливу (сили), застосування спеціальних засобів і закінчуючи застосуванням вогнепальної зброї.

Не визначаючи конкретних стандартів поведінки поліцейських під час застосування сили, в ЄКПЕ робиться наголос на необхідності належної

підготовки співробітників поліції, починаючи від загальної підготовки і закінчуючи спеціальною, в тому числі й практичною підготовкою відносно застосування сили [38, п. 26 - 30]. Стосовно останньої робиться імперативний припис, що практична підготовка в цьому напрямку має бути складовою частиною всієї професійної підготовки поліцейських на всіх рівнях. Тобто, саме практична підготовка щодо застосування сили та дотримання допустимих її меж повинна пронизувати всі етапи підготовки від загальної до спеціальної, при цьому мають бути регулярні періоди підвищення кваліфікації.

А тепер ми подивимось як ці моменти визначаються в українському законодавстві.

В Законі України «Про національну поліцію» спеціальна підготовка передбачена тільки для застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї [8, ст. 45 та 46], а для застосування фізичної сили – ні. Крім цього, зовсім не передбачено проведення регулярних курсів підвищення кваліфікації.

В Правилах етичної поведінки поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179) взагалі не йдеться ані про підготовку, ані про підвищення кваліфікації, ані про конкретні підстави для застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Натомість визначається купа дрібних та несуттєвих моментів, пов’язаних, наприклад, із охайним зовнішнім виглядом, необхідністю бути у встановленій формі одягу, недопущенням використання ненормативної лексики тощо. Хоча, натяки на заходи поліцейського примусу все ж такі є. Так, у третьому розділі пункті шостому читаємо: «поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу».

Виникає питання, а чому тільки до затриманої особи? А для захисту будь-якої особи від незаконного насильства він може застосувати примус? Або у четвертому розділі пункті п’ятому читаємо: «з метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен

проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості». Виникає природне питання, а для чого необхідно зменшувати кількість випадків застосування заходів примусу? На нашу думку, їх має бути стільки, скільки потребують конкретні обставини, коли є всі підстави та необхідність застосування фізичної сили, або спеціальних засобів, або, насамкінець, вогнепальної зброї.

Здається, що і в законодавстві, і в кодексі професійно-етичної поведінки поліцейських обов'язково мають бути правові приписи щодо підстав та порядку застосування поліцейського примусу з обов'язковим визначенням не тільки необхідності початкової спеціальної підготовки, але й постійного підвищення кваліфікації поліцейських. Бажано, а може й необхідно, що б після підготовки та підвищення кваліфікації кожний поліцейський отримував відповідний сертифікат на право застосування фізичної сили, спеціальних засобів та, тим більше, вогнепальної зброї. Адже йдеться про право на життя людини, одного з найважливіших природних прав! Пересічний громадянин має бути впевнений, що поліцейський у будь-яких конкретних реальних ситуаціях застосовує поліцейські заходи впливу тільки на законних підставах та у спосіб, що гарантуватиме людині його право на життя. Не можуть траплятися такі непрофесійні дії з боку поліцейського, як це сталося в США, коли загинув афроамериканець після того, як поліцейський, притиснувши йому коліном шию, утримував жертву понад вісім хвилин, поки затриманий лежав обличчям до землі та благав надати йому можливість дихати [204].

В наукових публікаціях можна побачити підвищений інтерес до питання правового регулювання застосування заходів примусу правоохоронними органами. Мова йде, насамперед, про розробку вихідних позицій, базових настанов, на яких має бути заснована не тільки правозастосовна діяльність представників силових структур, але і законодавча діяльність. В цьому сенсі привертає увагу наукова праця Д. Савчука, в який він досліджує та пропонує власний перелік принципів застосування заходів примусу правоохоронними

органами. Зокрема, на його думку, мають бути, крім відомих загальних принципів (принцип верховенства права; принцип гуманізму; принцип недискримінації; принцип відкритості та прозорості), спеціальні принципи, до яких він відносить «принцип стримування діяльності правоохоронця; принцип заподіяння як найменшої шкоди; принцип пропорційності (співрозмірності); принцип достатності заходу примусу» [205, с. 182]. Вважаємо, що можна цілком погодитися із слушними думками цього науковця.

Стосовно підстав та порядку застосування поліцейськими вогнепальної зброї в ЄКПЕ конкретних приписів немає. Тому, національний законотворець в цьому сенсі може проявляти певну свободу у виборі формулювань правових приписів. Що він і робить. Так, у статті 46 Закону України «Про національну поліцію», яка має назву «Застосування вогнепальної зброї», законодавець для правового регулювання всіх можливих підстав, коли поліцейський може вдатися до застосування зброї, використовує дві категорії: «застосування» і «використання». «Застосування» передбачає використання вогнепальної зброї за прямим її призначенням, тобто здійснення пострілу за вказаної цілі задля її знищення або позбавлення її функціональності. А «використання» передбачає ситуації, коли поліцейський «може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб» [8, ст. 46, п. 13]. Як бачимо, випадки *використання* вогнепальної зброї перелічено повністю і без можливості поширення на будь-які інші ситуації. Виникає питання, а чи можна використовувати різновиди вогнепальної зброї не за прямим її призначенням, а як, наприклад, гумові та пластикові кийки, як холодну зброю, як підручний засіб тощо? А якщо можна, то для чого, проти кого і в яких ситуаціях? До речі, в Правилах етичної поведінки поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179) про застосування або про використання вогнепальної зброї мова взагалі не йде.

У вітчизняних наукових працях останніх років можна побачити занепокоєність станом правового регулювання питань застосування

правоохоронними органами вогнепальної зброї. Так, науковець О. Остапенко констатує, що «дії працівників сучасних правоохоронних органів не завжди є своєчасними і відповідними, особливо під час застосування вогнепальної зброї, що призводить до порушення умов правомірності застосування зброї. В окремих випадках працівники правоохоронних органів у разі використання вогнепальної зброї не володіють тактикою і прийомами її застосування» [206, с. 500]. Він пропонує на законодавчому рівні врегульовувати не тільки умови і межі застосування вогнепальної зброї, але й сам порядок, тактику її застосування. Так, він вважає за необхідне врегулювати послідовність дій правоохоронця, який затримує правопорушника із застосуванням вогнепальної зброї. Послідовність дій О. Остапенко пропонує поділяти на періоди, що можуть бути різними за тривалістю у часі:

– *перший період* – дії працівника правоохоронного органу безпосередньо перед застосуванням вогнепальної зброї;

– *другий період* – застосування вогнепальної зброї як з попередженням, так і без попередження (оцінка обставин, у яких відбувається затримання, визначення умов правомірності застосування вогнепальної зброї);

– *третій період* – це дії особи, яка провела затримання правопорушника після застосування вогнепальної зброї [206, с. 497–498].

В ЄКПЕ деякі керівні принципи діяльності поліції, навіть і під час проведення операцій, сформульовані настільки у загальному розпливчастому вигляді, що їх імплементація у національне законодавство представляє певні складності, якщо не сказати більшого, тобто взагалі неможлива. Тому законодавець шукає шляхів не прямого дослівного їх імплементування, а більш розширеного в контексті їх витлумачення. Наприклад, читаємо пункт 35 ЄКПЕ: «Поліція повинна при проведенні всіх своїх операцій *поважати* (курсив наш – авт.) право будь-якої людини на життя». Застосування цієї категорії ми бачимо й в Правилах етичної поведінки поліцейських (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179), але український законотворець вирішив для більшого розуміння додати до цієї категорії ще одне слово, яке доповнює

«повагу» якісною характеристикою «непорушності»: «під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен... *поважати і не порушувати* (курсив наш – авт.) права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність…» [70, розділ II, п.1].

На нашу думку, категорія «поважати» дуже м'яка. Право людини на життя має не тільки поважатися, а його треба безумовно та за будь-яких обставин дотримуватися, ба більше – поліцейський має гарантувати це право, бо «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [13, ст. 3].

В цьому сенсі, на наш погляд, дуже вдало цей принцип сформульовано в статті 7 Закону України «Про національну поліцію»: «під час виконання своїх завдань поліція *забезпечує* (курсив наш – авт.) дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації» [8, ст. 7].

Так саме й в пункті 37 ЄКПЕ застосовано дуже широку та зовсім незрозумілу категорію *«абсолютна необхідність»*: «поліція може застосовувати силу лише у випадках *абсолютної необхідності* (курсив наш – авт.) та тільки для досягнення законних цілей».

Цілком зрозуміло, що український законодавець не став використовувати цю категорію в нормативно-правових актах, яка має більше філософський і абстрактний характер. Замість неї використав цілком простий та зрозумілий варіант, що поліція уповноважена на застосування заходів примусу (фізичний вплив, застосування спеціальних засобів та застосування вогнепальної зброї) під час виконання повноважень, визначених Законом України «Про національну поліцію» [8, ст. 42, п. 1].

Говорячи про застосування сили як *абсолютної необхідності* в межах статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, доречно послатися на документ Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 40, який має назву «Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». В цьому документі зазначається, що застосування сили вважається *абсолютно необхідним*, якщо воно суворо адекватне переслідуваній меті. Під час оцінки факту, чи було застосування сили адекватним, до уваги береться мета, що переслідується, загроза життю інших осіб та рівень ризику того, що застосовувана сила може призвести до смерті. У статті 2 Конвенції не визначаються ситуації, *коли дозволяється навмисно вбивати людей*, а називаються ситуації, коли дозволяється застосовувати силу, *наслідком чого може бути смерть особи.* Стаття 2 дозволяє застосування державою сили з метою самозахисту чи задля захисту інших осіб, проте *не виправдовує застосування сили з метою захисту майна.* У кожному випадку, коли йдеться про позбавлення державним службовцем життя з метою самозахисту, Суд оцінює, чи було застосування тих або інших заходів абсолютно необхідним. Убивство озброєного нападника поліцією оцінюється як таке, що не порушує статті 2, якщо буде проведено ретельне розслідування і доведено, що позбавлення життя було необхідним. Проте Суд вважає, що держава повинна навести переконливі докази невинуватості своїх агентів, які порушили статтю 2, тобто в цьому разі *діє презумпція винуватості держави* (курсив наш – авт.) [207].

В пункті 36 ЄКПЕ визначено дуже цікавий й в той же час вагомий і важливий міжнародний стандарт, який повністю і категорично забороняє поліції здійснювати, заохочувати або допускати жодних тортур, жодних випадків нелюдського чи принижуючого гідність поводження з людиною [38, п. 36]. У коментарі до цього пункту надається вичерпне тлумачення щодо аморальності, не людяності та безглуздості подібних заходів: «Крім того, що тортури і нелюдське або принижуюче гідність поводження або покарання є

тяжким порушенням людської гідності і представляють порушення прав людини, ці заходи – якщо вони використовуються для отримання зізнань або відомостей того ж порядку – можуть і навіть повинні призводити до того, що з осіб, які піддаються тортурам чи аналогічним методам, вибиваються хибні відомості. Тому не може бути жодних раціональних аргументів для виправдання використання подібних методів у державі, що регулюється принципом верховенства права» [38, с. 44].

Справді, на перший погляд вищезазначений стандарт не залишає жодної лазівки для національних законодавств, щоб у будь-який правовий спосіб надати можливість поліцейським органам отримувати свідчення або оперативну інформацію від затриманих правопорушників і тим більше від свідків шляхом катувань, тортур, психологічного впливу, погроз тощо.

Необхідно зазначити, що цей міжнародний стандарт є цілком імплементований в українське законодавство. Так, у Законі України «Про національну поліцію» читаємо: «поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання» [8, ст. 7, п. 4]. І далі у цій статті регламентується порядок дій кожного поліцейського та керівників поліцейського органу «у разі виявлення таких дій».

Але реальність боротьби із злочинністю, особливо із тероризмом, організованою транснаціональною злочинністю, виготовленням та розповсюдженням наркотиків, торгівлею людьми, іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами свідчить про те, що «вибивання» необхідних показань із явним порушенням кримінально-процесуальних норм шляхом фізичного або психічного примусу, катувань, погроз, незаконного психологічного впливу, застосування психотропних речовин тощо іноді має місце.

Справа в тому, що норми Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України), детально визначають порядок затримання особи без ухвали

слідчого судді, суду. Так, у статті 207 йдеться про законне затримання будь-ким, хто не є уповноваженою службовою особою, тобто особою, якій законом надано право здійснювати затримання. Після затримання той, хто затримав, *зобов'язаний негайно доставити затриманого* «до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» [6, ст.207, п.2]. Стаття 208 КПК України регулює порядок затримання вже уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, при цьому після затримання «уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством» [6, ст.210, п.1]. У той же час, момент затримання визначається, на наш погляд, не зовсім чітко: «особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою» [6, ст.209, п.1].

Отже, і під час законного затримання будь-ким, і у випадку затримання уповноваженою службовою особою затриманого необхідно обов'язково «доставити до найближчого підрозділу органу досудового розслідування». Отже, є певний проміжок часу між, так би мовити, першим затриманням, а вірніше сказати захопленням, та другим затриманням, вірніше сказати процесуальним затриманням. Іноді цей проміжок може бути доволі тривалим, якщо захоплення здійснювалося в місці, яке знаходиться на значної відстані від найближчого органу досудового розслідування. Фактично у цей період часу той, хто затримував і той, кого затримали, а вірніше захопили, залишаються віч-на-віч. У того, хто затримував, цілком зрозуміло, може виникнути спокуса отримати від затриманого оперативну інформацію про мотиви скоєного, або про стосунки із потерпілим, або про співучасників та місце їх знаходження, організаторів злочину тощо. Як раз у цей проміжок часу

і можуть бути скоєні протизаконні дії з боку представників поліції, як уповноважених службових осіб, у вигляді погроз, катувань, тортур тощо задля «вибивання» необхідної інформації, що називається по «гарячих слідах». До речі, доволі часто за інформацією засобів масової інформації, у телесеріалах, художніх фільмах, книгах тощо на детективну тематику, можна спостерігати елементи пропагування непрофесійної, а по суті злочинної поведінки представників правоохоронних органів саме у цей проміжок часу.

Треба особливо звернути увагу на сказане вище, оскільки, на нашу думку, в чинному національному законодавстві питанням регулювання професійно-етичної поведінки співробітників поліції та представників інших правоохоронних органів в період між захопленням підозрюваного у скоєнні злочину та процесуальним його затриманням після доставлення до органу досудового розслідування, не приділяється належної уваги. І в законодавчих актах, і в кодексах (правилах) поліцейської етики мають бути чіткі правові приписи стосовно професійної поведінки та поводження із затриманими у рамках неухильного дотриманням їх права на життя у цей дуже важливий момент правоохоронної діяльності.

У наукових публікаціях вищезазначений момент розглядається по-різному. Так, науковці О. І. Білоусов та С. М. Смоков, посилаючись на праці В. І. Галагана, розглядають правову підставу *фізичного захоплення особи* до порушення кримінальної справи не в рамках процесуального затримання, а як обов'язок органів дізнання вжити всіх можливих заходів, щоб запобігти злочину чи припинити його [208, с. 23].

Своєю чергою, дослідниця А.-М. Ю. Ангеленюк, авторка монографії, яка присвячена питанням *затримання* підозрюваного уповноваженою особою в провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів, безпосереднє затримання та особистий обшук взагалі розглядає в основному з позиції *«тактики схоплення»* (мовою оригіналу) за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» ніж з позиції положень кримінально-процесуального закону [209, с. 113 – 150]. Тобто, науковець говорячи про

захоплення (або схоплення, як вона каже), все-таки має на увазі з*атримання,* фактично уособлює *фізичне захоплення* як первинну стадію *затримання.*

Науковець Т. В. Садова вважає, що «початок обчислення строку затримання з моменту *фактичного затримання* особи за підозрою у вчинення злочину найбільш відповідає міжнародним вимогам про дотримання прав і свобод громадян, оскільки саме цей момент є початком позбавлення затриманого волі і саме з цього моменту має виникати право затриманого на захист. *Під фактичним затриманням ми розуміємо захоплення особи,* що підозрюється у вчиненні злочину, яке може бути двох видів: 1) *захоплення,* що здійснюється на основі даних про причетність конкретної особи до вчиненого злочину; 2) *захоплення* при безпосередньому виявленні суспільно небезпечного діяння» (курсив наш – авт.) [210, с. 400]. Далі, наголошуючи про необхідність регламентації *фактичного затримання* кримінально-процесуальним законом, науковець вважає нагальною потребою реформувати інститут затримання підозрюваного в Україні, оскільки «по-перше, існує необхідність розмежування затримання підозрюваного як запобіжного заходу і як адміністративно-владної дії. По-друге, слід запровадити судовий контроль за процедурою затримання» [210, с. 402]. Дуже слушна думка, з якою неможливо не погодитися.

Ми вже посилалися на ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, де визначаються умови, за яких людину можуть позбавити життя у судовому порядку або під час законного застосування відносно неї сили з боку представників правоохоронних органів. Але, останнім часом інтерес світової спільноти до цієї статті завдяки прецедентним рішенням ЄСПЛ настільки зріс, що Європейський суд вимушений був видати спеціальний Методичний посібник (Guide on Article 2 of the European Conventionon Human Rights), у якому детально розтлумачуються всі проблемні питання її застосування під час розгляду справ [211].

У Методичному посібнику розтлумачуються часові обмеження життя людини, тобто коли життя починається та коли воно закінчується. Оскільки у Конвенції не йдеться про часові обмеження життя та беручи до уваги відсутність будь-якого європейського консенсусу щодо наукового та правового визначення початку життя, у посібнику зазначається, що кожна країна самостійно має визначати у своєму законодавстві момент початку життя без посилання на міжнародний стандарт [211, с. 18]. Так воно і відбувається насправді. Наприклад, у законодавстві США, в якому імплементовано стандарт з Американської конвенції з прав людини (American Convention on Human Rights), початок життя визначається з моменту зачаття (from the moment of conception), і саме з цього моменту ембріон, як людина, вже має право на повагу до її життя [212, ст. 4]. Натомість у справі «Еванс проти Сполученого Королівства» (The case of Evans v. the United Kingdom), де заявник скаржився на британське законодавство, ЄСПЛ встановив, що згідно англійського права, ембріон не має самостійних прав чи інтересів, тому не може «вимагати», вірніше, мати права на життя згідно зі статтею 2 Конвенції [213].

Станом на сьогоднішній день, в Україні з точки зору кримінально-правового захисту початковим моментом життя людини є початок фізіологічних пологів. Саме з початком пологового процесу йдеться мова не про плід, а про людину, яка підлягає кримінально-правовій охороні з боку держави: «Кожна дитина має право на життя *з моменту визначення її живонародженою та життєздатною* за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я (курсив наш – авт.)» [214, ст. 6].

Стосовно питань, пов'язаних із закінченням життя, Методичний посібник розтлумачує правомірність евтаназії (припинення життя людини у швидкий та безболісний спосіб) та припинення лікування, що підтримує життя.

У посібнику зазначається, що не можна виводити зі змісту статті 2 Конвенції існування права на смерть чи то від рук третьої особи, чи за допомогою державного органу. Підкреслюється послідовний наголос у всіх

попередніх справах ЄСПЛ на обов'язок держави всіма засобами захищати життя людини. Але, щодо кінця, як і щодо початку життя людини, державам мають бути надані певні межі розсуду, на підставі яких визначати такі правові приписи: дозволяти або забороняти евтаназію; дозволяти або забороняти припинення штучного підтримання життя шляхом лікування, а якщо дозволяти, то із розробкою та прийняттям докладних процедур, що регулюють такий дозвіл. В будь-якому випадку, підкреслюється у Методичному посібнику, має бути досягнений баланс між захистом права пацієнтів на життя, захистом права на повагу до їх приватного життя та їхньої особистої автономії, але ця свобода розсуду та прийняття відповідних правових норм не є необмеженою. Проте, незважаючи на прийняті національні законодавчі акти, ЄСПЛ залишає за собою право під час розгляду конкретної справи переглядати та встановлювати чи держава виконала свої зобов'язання за статтею 2 Конвенції [211, с. 18 -19].

Українським законодавством не визнається та забороняється будь-яка форма евтаназії (пасивна або активна): «Медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу у повному обсязі пацієнту, який знаходиться в невідкладному стані. Активні заходи щодо підтримання життя пацієнта припиняються у разі, якщо стан людини визначається як незворотна смерть… Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [215, ст. 52].

Отже, на підставі порівняння ми можемо переконатися, що український законодавець стосовно дуже складних питань початку та закінчення життя людини та її захисту силами та засобами судових та правоохоронних органів, неухильно дотримується міжнародних стандартів, які визначені у статті 2 Конвенції. Але, у вітчизняних наукових публікаціях можна побачити елементи дискусії навколо правомірності евтаназії або припинення лікування, що підтримує життя людини. Так, науковець І. Ю. Гуцал зазначає, що «На даний момент питання евтаназії є неоднозначним і не має достатнього підґрунтя для

легалізації в Україні, але це лише питання часу. З удосконаленням і демократизацією правової системи цілком можливо, що законодавець закріпить право на життя і смерть. Легалізація евтаназії повинна пройти низку наукових, законодавчих фільтрів, які встановлять правила, конкретні критерії та випадки, коли таке право може бути реалізоване» [216, с. 132].

Існують зовсім протилежні доктринальні думки. Так, науковці Л. О. Нікітенко та М. К. Бабик вважають, що право на евтаназію «прямо суперечить праву на життя. Замість просування евтаназії потрібно зосередити усі зусилля на розвиток медицини, пошук шляхів скорочення смертності та забезпечення гідного життя людей. Наразі пріоритетним напрямком має бути не легалізація евтаназії, а розвиток й удосконалення паліативної допомоги, що має за мету забезпечити усунення болю та всебічну підтримку пацієнтів під час хвороби» [217, с. 68].

Після повномасштабного нападу Російської Федерації на Україну всім вітчизняним фахівцям-юристам стало очевидним, що з усіх природних прав самим незахищеним виявилося право на життя. Незважаючи на значний масив правового матеріалу, напрацьованого до війни, правове регулювання організації та діяльності судових та правоохоронних органів у воєнний період у плані гарантування захисту прав людини на життя виявилося неповним, фрагментарним і таким, що не відповідає міжнародним стандартам.

Існуючий міжнародно-правовий матеріал стосовно регулювання відносин щодо захисту права на життя людини, які виникають під час війн (збройних конфліктів) як в зоні ведення бойових дій, так й на території держав, що зазнали збройного нападу, регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, поширюючи його охорону тільки на підзахисних осіб (поранених, хворих, військовополонених, цивільне населення та осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях тощо). Існує багато міжнародних документів, до яких приєдналася Україна. В цьому сенсі досить назвати Гаазькі конвенції та декларації 1899 і 1907 років, Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року і Додаткові протоколи до них 1977

року, резолюції Генеральної Асамблеї ООН та інші. Але, нажаль, міжнародні стандарти, зазначені в цих міжнародних документах, ще не знайшли свого відображення у вітчизняних законодавчих актах про особливості діяльності судових та правоохоронних органів під час збройного нападу або агресії ззовні. На нашу думку, має бути розроблений окремий нормативно-правовий акт, у якому положення міжнародного гуманітарного права були б імплементовані у національне законодавство про діяльність судових та правоохоронних органів саме у воєнний час. Прикладом може бути «Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», яка затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 [218]. В Інструкції сконцентровано особливості застосування майже всіх норм міжнародного гуманітарного права стосовно діяльності збройних сил України у неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктах (збройних конфліктах неміжнародного характеру) та норм права прав людини, що застосовується у ситуаціях порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства, у ході підготовки та ведення воєнних дій, поводження із жертвами збройних конфліктів, медичним і духовним персоналом противника тощо.

Висновки до розділу ІІ:

Дослідження міжнародно-правових стандартів як системи норм, принципів та рекомендацій, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, дає можливість зробити наступні висновки:

- міжнародно-правові стандарти, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, треба в обов’язковому порядку розглядати як систему профільних норм, принципів та рекомендацій;

- до складових механізму імплементації міжнародно-правових стандартів, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, відносяться елементи цієї системи: а) відповідні правові норми (як норми міжнародного, так і норми національного законодавства), б) національні інститути (наприклад, державний департамент з питань виконання покарань, омбудсман), в) національні правові засоби (наприклад, адаптація законодавства до міжнародних зобов'язань держави), г) форми здійснення імплементації (прийняття внутрішніх правових актів або санкціонування міжнародних правових норм) та інше;

- для організації та здійснення діяльності кожного національного судового або іншого правоохоронного органу існує певна система міжнародно-правових стандартів, яка охоплює весь масив підписаних та узгоджених національними законодавчими органами міжнародних документів, що закріплюють норми, принципи та рекомендації для подальшого їх імплементування у національне законодавство, – інакше кажучи, система має поєднувати в собі обов'язковий або рекомендований для національних держав нормативний мінімум, який, до речі, постійно змінюється, правового статусу кожного органу або правових приписів для окремого напряму професійної юридичної діяльності;

- в системі міжнародно-правових стандартів профільного характеру можна виділити дві групи міжнародних стандартів: до першій групи віднесемо міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів; другу групу представляють міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо);

- в Україні розроблений управлінський алгоритм відносно імплементації міжнародно-правових стандартів в національне законодавство держави, що базується на наступних настановах: а) у демократичній державі існує об'єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів; б) при цьому мають бути враховані національні історичні, культурні та правові традиції і звичаї, причому національне забарвлення законодавчих актів після імплементації в них міжнародних стандартів має бути, на нашу думку, обов'язковим; в) жоден міжнародний документ, у якому містяться стандарти у вигляді норм, принципів та рекомендацій, не претендує стати наднаціональним; г) якщо в ньому все ж є імперативні норми, то вони виконуються державою у силу того, що міжнародний акт був підписаний повноважним її представником та ратифікований законодавчим органом держави;

- у загальному вигляді міжнародно-правові стандарти у сфері національних правоохоронних систем це, по-перше, передбачені в міжнародному праві правила організації самої правоохоронної діяльності, а, по-друге, - правила організації і діяльності кожного державного органу, який відноситься до судового або правоохоронного;

- стосовно правового регулювання окремого напрямку правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури, існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів – ця система передбачає дві групи стандартів: а) перша група сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців; б) друга група містить міжнародно-правові стандарти, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями, – причому, норми,

які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації;

- до загальних проблем міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності відносяться наступні: а) перша проблема пов'язана із постійним зростанням кількості складів злочинів, які, так би мовити, вже набули або продовжують набувати ознак міжнародних злочинів, тобто якщо раніше певні склади були характерними для суто національних територій, то з часом вони перетворювалися у злочини транснаціонального або транскордонного характеру; б) друга проблема безпосередньо пов'язана з першою та передбачає своєчасне визнання представниками міжнародних організацій спільно із юристами та практиками національних держав небезпечності для світового суспільства певних кримінальних діянь і необхідності застосування спільних заходів для протидії ним; в) третя проблема міжнародного співробітництва, яка логічно витікає з перших двох, передбачає налагодження належних наукових досліджень, результати яких давали б можливість не тільки ефективно протидіяти існуючій міжнародній злочинності, але й своєчасно прогнозувати зародження у світі і на теренах національних держав певних умов, завдяки яким можлива поява нових транскордонних та трансграничних кримінальних проявів;

- треба погодитися і підтримати цих науковців, які розглядають міжнародне співробітництво в сфері правоохоронних органів саме з позиції чотирьох категорій – рівні, напрями, види та форми, – але й варто наголосити на тому, що: а) ані в наукових працях, ані в міжнародних угодах відсутнє чітке визначення напрямів, рівнів, видів та форм міжнародного співробітництва; б) іноді під видами та формами розуміють напрями та рівні, а іноді навпаки; в) це свідчить про те, що досі немає чітких визначених міжнародних стандартів щодо основних характеристик самого міжнародного співробітництва у сфері діяльності національних судових та правоохоронних органів; а це, своєю чергою, г) актуалізують проблематику наявності таких стандартів, що можуть з'явитися лише після детального опрацювання їх з наукових позицій;

- розглядаючи міжнародно-правові стандарти у якості методологічної основи для створення та удосконалення національних правоохоронних систем, треба зазначити, що ці стандарти також притаманні і національним правовим системам, і системам права і, насамкінець, всьому праву окремо взятої держави, – інакше кажучи, міжнародно-правовий стандарт однаково запозичується в усі національні правові системи (елементи) країни;

- предметом спільної міжнародної правової діяльності є міжнародне співробітництво національних судових та інших правоохоронних органів на підставі розроблених заздалегідь міжнародних стандартів, але: а) співробітництво може здійснюватися й поза стандартами, якщо їх немає, а реальність боротьби із злочинністю цього потребує; б) класичний підхід до налагодження справжнього міжнародного співробітництва є попередня розробка міжнародних стандартів на підставі розроблених наукою категорій «рівні», «напрями», «види» та «форми», що дозволило б всебічно характеризувати таке унікальне явище, як «міжнародне співробітництво» з протидії транснаціональної, транскордонної та іншої організованої злочинності;

- міжнародний стандарт, який зароджується завдяки прогресивної практики діяльності національних судових та правоохоронних органів, після його прийняття на рівні міжнародного акту та подальшої імплементації у національне законодавство не може ні в якому разі вплинути на сукупність суто національних умов застосування цього стандарту – причому:

а) як тільки умови реалізації міжнародного стандарту починають суперечити національним гуманістичним поглядам, держава має всі підстави не виконувати стандарт, навіть якщо він вже є частиною національного законодавства;

б) цілком зрозумілим є те, що в цьому випадку факт відмови не може розглядатися як ігнорування державою підписаного нею міжнародного договору;

в) в цьому сенсі діалектичний взаємозв'язок міжнародного та національного права можна уявити у вигляді суперечливої єдності цілого, коли його самостійно існуючі складові постійно впливають одна на одну, але ніколи не дозволять себе поглинути;

г) звідси можна констатувати, що не можна говорити про домінування міжнародного права над національним або навпаки, – кожний з блоків існує та розвивається незалежно від іншого, кожний впливає на іншого та доповнює його, обидва створюють діалектичну цілісність, що охоплюється єдиною категорією «право»;

- дослідження зарубіжного досвіду імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності, через використання компаративного методу дослідження, дало змогу констатувати, що: а) кожна держава має свої особливості, які продиктовані історичними, культурними, соціальними та правовим традиціями або звичаями, але за будь-яких обставин вона намагається виконувати в першу чергу ті стандарти, які визначені у міжнародних угодах у якості обов'язкових та під якими держава в особі своїх представників поставила свої атрибути на згоду, узявши на себе відповідні міжнародно-правові зобов'язання щодо їх виконання; б) навіть в процесі підписання та ратифікації міжнародної угоди держави-підписанти іноді роблять певні застереження стосовно умов виконання міжнародного стандарту; в) кожна держава із властивими лише їй особливостями визначає правовими приписами у своєму законодавстві принципи та норми міжнародних документів; г) цей підхід зрозумілий, бо не існує та й не може існувати імперативного обов'язку дублювати міжнародні стандарти;

- треба звернути особливу увагу на парадоксальну ситуацію, що виникає в процесі імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності: а) є підписаний міжнародний документ, в якому знаходяться обов'язкові норми-стандарти для імплементації в національне законодавство; б) є прийнятий державний законодавчий акт, в який впроваджено міжнародні стандарти; є, в)

насамкінець, в наявності запевнення та бажання держави всіляко дотримуватися як стандартів, так й правових приписів законів, – але, г) під час реалізації міжнародних та національних норм раптом чомусь з'являються певні умови, за яких необхідно відмовлятися частково або повністю від всього вище згаданого – отже, виникають питання, що мають суттєве наукове та праксеологічне значення: Чи є це свідченням того, що міжнародний стандарт іноді все ж таки не є стандартом? За яких умов можливо відмовлятися від стандартів? Якщо держава відмовляється від міжнародного стандарту, чи означає це позитивний або «творчий» досвід імплементування? При цьому подібних питань можна сформулювати багато, але відповідь на них треба шукати у співвідношенні міжнародного та національного права;

- порівняльний аналіз законодавчої регламентації та регулювання основоположних характеристик правоохоронної діяльності в зарубіжних країнах зі змістовним наповненням міжнародно-правових стандартів профільного характеру (політична нейтральність /політична неупередженість/, збереження конфіденційної інформації, прийняття подарунків або інших знаків уваги) дав змогу визначити відповідну поведінку держав щодо імплементації міжнародно-правових стандартів, що проявляється у наступному: а) розширене тлумачення, що перевищує їх змістовне навантаження; б) рецепція змісту зазначених стандартів; в) мінімізація змісту зазначених стандартів в процесі їх імплементації; г) національне редагування змісту зазначених стандартів в процесі їх імплементації;

- встановлена науковцями загальна об'єктивна закономірність поширення впливу міжнародного права на правові системи демократичних держав мимоволі «спонукає» національних законотворців постійно звіряти свої правові приписи із новими прийнятими міжнародно-правовими актами або доповненнями до них, своєчасно вносити зміни в чинні національні нормативно-правові акти, – саме тому тенденція щодо посилення імплементації міжнародних стандартів у законодавство, особливо у діяльність

правоохоронних органів, красномовно свідчить про ознаки демократичного напряму розвитку держави, про намагання владних структур створювати необхідних умов для реалізації особистих прав і свобод людини, підвищувати ефективність діяльності судових та правоохоронних органів, а в цілому будувати та підтримувати у державі на належному рівні стійкий правопорядок;

- дослідження дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини на прикладі права людини на життя в правоохоронній діяльності дало можливість стверджувати, що саме вони виступають головним чинником створення національного правопорядку, бо саме навколо прав і свобод людини, як центральної організуючої осі, формується як сама система стандартів, так й правове регулювання організації та діяльності національних судових та правоохоронних органів;

- питання дослідження системи міжнародно-правових стандартів, а також їх співвідношення із правовими визначеннями та приписами у національних законодавствах щодо захисту основних прав і свобод людини у діяльності правоохоронних структур, меж та обсягів імплементування принципів і норм міжнародних актів в правове регулювання професійно-етичної поведінки представників конкретних правоохоронних органів залишаються у правовій науці вкрай актуальними;

- на прикладі українського законодавства, що регулює питання організації та діяльності поліцейських органів, можна побачити суттєвий вплив міжнародних стандартів на визначення національними нормами та принципами питань гарантування та захисту основного природного права людини на життя з боку представників поліції;

- імплементація державами міжнародних стандартів в профільній сфері – відносно захисту права людини на життя: а) іноді має характер прямого запозичення положень міжнародно-правових актів, б) іноді – точкового уточнення окремих положень, а іноді в) значного розширення як загальних, так й конкретних положень із дрібним та детальним регламентуванням

конкретної професійно-етичної поведінки поліцейського як представника влади;

- треба зазначити, що вплив міжнародних стандартів на національне законодавство не може бути одностороннім, тому українському законодавцю також є що запропонувати для удосконалення існуючих міжнародно-правових актів, бо деякі вітчизняні правові норми щодо професійної поведінки представника правоохоронного органу, що є більш деталізованими та оптимальними, цілком можливо взяти за зразок міжнародного стандарту;

- для ефективного вдосконалення чинного законодавства, необхідно у подальших вітчизняних наукових дослідженнях: а) більш детально з'ясовувати питання, пов'язані із професійною підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації представників правоохоронних органів; б) із підставами та порядком застосування та використання ними фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї; в) із належним поводженням із затриманими після захоплення і до моменту доставляння останніх до органу досудового розслідування тощо, – бо всі ці напрями безпосередньо пов'язані із захистом та охороною основного природного права людини на життя.

РОЗДІЛ 3.
РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Керуючись демократичними засадами розвитку держави та продовжуючи нарощувати темпи приведення своєї національної правоохоронної системи до сучасних світових і європейських стандартів, Україна і надалі буде розглядати міжнародно-правові норми і стандарти як методологічну основу для створення та удосконалення своєї національної правоохоронної системи. Неухильне дотримання передбачених в міжнародному праві правил організації і здійснення діяльності судовими та правоохоронними органами, дотримання принципів міжнародного права, зокрема принципу поваги до прав людини і громадянина, є показовими критеріями авторитету нашої держави як на міжнародній арені, так і у середині українського суспільства.

Протягом тридцятирічного існування незалежної України питання реформування правоохоронної діяльності, як і реформування всієї системи правоохоронних органів, постійно було на порядку денному та жваво обговорювалося різними політичними колами, відомими політиками, вченими-юристами, досвідченими практиками-представниками судових, прокурорських та інших правоохоронних органів і, звичайно ж, обраними депутатами всіх рівнів.

Не було жодної передвиборчої програми будь-якої політичної партії де б окремим розділом або положенням не проголошувався би намір після перемоги на виборах та приходу до влади одразу розпочати реформування правоохоронної системи. Саме реформування, а не заходи щодо удосконалення, реорганізації, модернізації, наближення до європейських стандартів, чи проведення змін, хоча й системних або комплексних, суттєвих доповнень в існуючі основні законодавчі акти про організацію та діяльність правоохоронних органів тощо.

Виникає питання, чому постійно лунали та продовжують проголошуватися гасла про необхідність кардинальних перетворювань, про зміни або перебудову існуючої системи у рамках реформи як комплексу численних заходів, які вводяться для повної відміни старих та їх заміни на нові суспільні відносини в сфері судової, прокурорської, поліцейської та іншої правоохоронної діяльності?

Тут достатньо згадати про один з багатьох нездійснених проектів реформи, який пропонувався до прийняття в 2009 році у вигляді законодавчого акту під назвою «Про концепцію реформування правоохоронних органів України», метою якої було:

«а) розмежування компетенції правоохоронних органів, усунення дублювання їх повноважень;

б) зменшення штатної чисельності співробітників правоохоронних органів із одночасним підвищенням рівня їх матеріально-технічного забезпечення» [219, розділ II].

Як бачимо, метою цього проекту було як раз *не реформування*, а саме проведення *часткового удосконалення, або незначної реорганізації, або невеликої модернізації тощо.*

Отже, не всі пропоновані раніше проекти реформи дійсно відповідали її змісту, формі та призначенню.

Невипадково у багатьох наукових напрацюваннях в назвах статей, монографій, оглядів тощо науковці дуже обережно застосовували і застосовують зараз категорії «реформа» або «реформування», частіше замість них використовують такі словосполучення як «основні напрями регулювання», «перспективи модернізації», «шляхи удосконалення», або, наприклад, науковці В. А. Сливенко та О. В. Сливенко сформулювали назву своєї статті таким чином: «Інновації у стратегічному управлінні в правоохоронній сфері у період реформування» [220]. Тобто, якщо настане або вже існує період реформування, то пропонуються інновації у стратегічному управлінні, хоча такі самі інновації цілком можливо було б провести й поза

межами реформи. Інакше кажучи, словосполучення у назві «у період реформування» науковці додали, на нашу думку, за інерцією або для солідності або проформи, – а по суті воно є зайвим.

Але, обґрунтовано вважаємо, що реформа обов'язково має відбуватися тоді, коли необхідна зміна умов правоохоронної діяльності зі стратегічної ціллю викорінення негативних, наприклад, корупційних суспільних явищ, які за попередніх умов народилися і процвітають у цій сфері. Нові умови діяльності вводяться, як правило, законодавчим шляхом та за своєю сутністю передбачають корінний перелом усталених процесів, негативних традицій, які стали очевидними у суспільстві та мають стовідсоткові докази існування з боку спостерігачів-представників міжнародних організацій.

Саме про такі негативні корупційні явища в судовій та правоохоронній системах України йшлося раніше протягом тривалого часу та йдеться з новою силою зараз. В цьому сенсі метою реформування є досягнення нового стану суспільства, в якому перешкоди позитивному розвитку національного правопорядку в цілому і судової та іншої правоохоронної діяльності зокрема, які існували в попередньому стані суспільства, в його новому стані існувати вже не можуть. У цьому випадку дійсно реформа є об'єктивно й нагальною та екстреною.

Ось чому у Звіті Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України за період роботи сьомої сесії, підготовленого Інформаційним управлінням Апарату ВР України від 14 вересня 2022 року, серед актуальних питань подальшої роботи Комітету знаходимо такий напрямок, як підготовку «законопроектів, спрямованих на забезпечення *реформування правоохоронної системи,* діяльності Національної поліції України та Міністерства внутрішніх справ України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Національної гвардії України, органів прокуратури, інших правоохоронних органів (курсив наш – авт.)», а у вигляді одного із заходів реформування – імплементацію «положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за

міжнародні злочини, воєнні злочини, розробка відповідних проектів законів на реалізацію концепції перехідного правосуддя» [221].

Отже, згідно з цими вище визначеними у Звіті напрямком та заходом ми й сформулювали назву третього розділу роботи в якому буде здійснений аналіз проблем та перспектив урахування міжнародно-правових стандартів у процесі реформування правоохоронної діяльності в Україні.

3.1. Аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам

Для подальших міркувань ми будемо відштовхуватися від тези, що в цілому сучасна правоохоронна діяльність в Україні відповідає існуючим міжнародно-правовим стандартам, але не в повній мірі, оскільки самі стандарти завдяки розвитку міжнародного гуманітарного права та національних правових систем постійно поповнюються новими, а національне законодавство, як правило, намагається імплементувати їх у режимі перманентності. Інакше кажучи, у будь-який конкретний період часу завжди можна сказати, що треба продовжувати або посилювати імплементацію міжнародних стандартів у певні галузі національного права, що регламентують діяльність судових та інших правоохоронних органів.

Дотримуючись принципу від загального до окремого, почнемо із проблем застосування в Україні міжнародних стандартів реалізації правоохоронної функції держави.

У науковому сенсі досі немає сталої дефініції стосовно визначення правоохоронної функції держави, але якщо порівняти існуючи точки зору, то можна констатувати, що майже всі дослідники, як зазначає науковець Д. В. Коробцова, серцевину цього явища пов’язують із забезпеченням прав і свобод людини, їх безпеку, охорону та погодження усіх наявних у суспільстві інтересів за допомогою права, що регулює, у тому числі, організацію та діяльність судових та правоохоронних органів [222, с. 146].

Останні, реалізуючи охоронну функцію держави, діють на підставі національних законодавчих актів, що увібрали в себе всю сукупність міжнародних стандартів щодо:

– загальних принципів боротьби із злочинністю;

– захисту свободи вільного висловлювання думки, вільної преси, вільних мирних зборів, мітингів і демонстрацій, вільного об'єднання у політичні партії і громадські організації;

– встановлення чітких процесуальних норм захисту прав та свобод людини;

– забезпечення недоторканності житла, збереження таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;

– сприяння законодавчому визначенню прав опозиції;

– категоричного недопущення будь-яких форм політичних репресій;

– запровадження чітких правових норм для захисту інтелектуальної власності;

– запровадження ефективних інституційних механізмів боротьби з криміналізацією національної економіки;

– забезпечення гарантій захисту законних прав та інтересів осіб, що потерпіли від злочинів, реального відшкодування заподіяної їм шкоди тощо [222, с. 149].

Тут перераховано лише основні складові, які характеризують напрями діяльності судових, прокурорських, поліцейських та інших правоохоронних органів щодо реалізації правоохоронної функції держави.

Нижче, через об'єктивну неможливість охопити всі напрямки, ми зупинимося лише на окремих, які, на наш погляд, є найбільш актуальними та значущими на сьогоднішній день у створі означеного предмету дослідження даного підрозділу.

З урахуванням вище наведеного, аналіз відповідності міжнародним стандартам сучасної правоохоронної діяльності в Україні необхідно починати із забезпечення прав і свобод людини, їх безпеки, охорони і захисту у процесі

функціонування правоохоронної системи як серцевини реалізації правоохоронної функції держави в цілому, так й функціонування судових, прокурорських та інших правоохоронних органів зокрема.

Україна, як європейська держава, імплементує у своє законодавство про правоохоронну діяльність як міжнародні, так і європейські стандарти.

Можна повністю погодитися із науковцями К. Владовською та В. Тисовською, які до міжнародних стандартів прав людини відносять «мінімально можливий рівень забезпечення прав людини, їх захисту та дотримання в діяльності публічних суб'єктів, сукупність правових, організаційних та інституційних гарантій їх забезпечення та недопустимості свавільного обмеження, визначені документами універсальних міжнародних організацій, міжнародними договорами та міжнародними звичаями і виступають основою для регіональних та національних стандартів прав людини», а до європейських – стандарти, що «визначені документами Ради Європи, Європейського Союзу та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, інших регіональних європейських міжнародних організацій, обов'язковість яких визнана державами-членами цих організацій через ратифікацію, затвердження, укладання відповідних документів або через фактичне визнання відповідних стандартів та їх застосування, сформовані відповідно до міжнародних стандартів прав людини і які є основою для вироблення національних стандартів держав-учасниць відповідних організацій» [223].

Взагалі кількість міжнародних джерел, в яких містяться стандарти стосовно прав і свобод людини, доволі значна. Всього на теперішній час нараховується більше 300 міжнародних актів договірного права – декларацій, конвенцій, хартій та інших, у різний час створених і визначених світовим співтовариством [224, с. 63]. Кожна демократична країна намагається імплементувати весь масив стандартів, що знаходяться у міжнародних документах, які вона підписала та ратифікувала через свої парламенти. В першу чергу імплементування здійснюється в основні закони (конституції), а

вже потім у законодавчі акти про організацію та діяльність судових та інших правоохоронних органів, хоча може бути й навпаки. Дійсно, не можна під кожен новий прийнятий стандарт робити доповнення або зміни у конституцію.

В Конституції України права та свободи людини і громадянина визначені у другому розділі (статті 21 – 64). На момент прийняття Основного Закону (1996 рік) в нього було імплементовано всі міжнародні стандарти, які були визначені у міжнародних документах, підписантом яких була Україна. Тобто, всі конституційні права та свободи на той момент повністю відповідали нормам та принципам, які були закладені в міжнародних документах.

Але, у зв'язку із прийняттям нових міжнародних стандартів щодо прав та свобод людини виникала необхідність обов'язкового включення їх в Основний Закон. Так, статтю 55 Конституції України Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII було доповнено новою частиною такого змісту: «Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом» [225, п. І]. Це нове конституційне положення повністю відповідало міжнародному стандарту.

У міру реалізації вже прийнятих міжнародних стандартів та прийняття наступних доповнень, що значно розширювали зміст перших, виникала необхідність офіційного тлумачення Конституційним Судом України (далі – КСУ) існуючих та діючих положень Конституції України. Так, конституційне положення частини першої статті 32, що «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України», було витлумачено із посиланнями на міжнародно-правові джерела-стандарти. КСУ своїм рішенням від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 (справа № 1-9/2012) встановив, що частину першу статті 32 слід розуміти так: «інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком

передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною» [226]. Обґрунтовуючи своє рішення, КСУ прямо зазначив, що конституційне та законодавче регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується із міжнародно-правовими актами. І далі були зроблені посилання на статтю 12 Загальної декларації прав людини 1948 року, на статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, на пункт 1 статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року.

Подібним чином КСУ роз'яснив положення частини першої статті 32 та частини третьої статті 34 Конституції України, зазначивши, що вони перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як недопустимість порушення права людини на недоторканність особистого та сімейного життя, так і реалізацію особою права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації. При цьому КСУ послався на Парламентську Асамблею Ради Європи, яка в пункті 11 Резолюції № 1165 зазначила, що право кожної людини на приватність і право на свободу вираження поглядів є основою демократичного суспільства; ці права не є абсолютними і не мають ієрархічного характеру, оскільки мають однакову цінність. Виходячи з цього, роз'яснює КСУ, право на приватність, закріплене у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, повинне захищати приватне життя особи не лише від втручання влади, а й від подібних дій з боку інших осіб чи інститутів, зокрема засобів масової інформації (пункт 12 Резолюції № 1165) [226, п. 5].

В офіційному тлумаченні статті 62 Конституції України, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, КСУ взяв до уваги практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях встановлював наявність порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі –

Конвенція), коли у процесі одержання доказів обмежувалися права і свободи, гарантовані, зокрема її статтею 6 «Право на справедливий суд», статтею 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Далі у своєму рішенні КСУ додав, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (параграф 34 рішення у справі Тейксейра де Кастро проти Португалії від 9 червня 1998 року, параграф 54 рішення у справі Шабельника проти України від 19 лютого 2009 року), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а саме: на свободу, особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції, на недоторканність житла (статті 5, 8 Конвенції) тощо [227, п. 3.1].

Взагалі, по другому розділу Основного Закону України, КСУ зробило шістнадцять офіційних тлумачень, в більшості з яких є посилання на міжнародні стандарти. Це є яскравим свідченням того, що конституційні положення стосовно прав і свобод людини відповідають міжнародним стандартам, постійно на них орієнтуються, а якщо є потреба, то й доповнюються або редагуються.

Відповідно до положень Конституції України про права і свободи людини розробляються та приймаються законодавчі акти про організацію та діяльність правоохоронних органів. У роботі вже було багато посилань на конкретні законодавчі акти, але під час створення нових можна також побачити втілення в них як конституційних положень, так й міжнародних стандартів. Так, у Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року [228] читаємо: правову основу діяльності новоствореного центрального органу виконавчої влади з протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, крім Конституції України та інших національних законодавчих актів, становлять міжнародні договори, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України (пункт 3 статті 1); одним із основних принципів його діяльності є пріоритетність додержання прав, свобод і інтересів фізичних та юридичних осіб (пункт 1 статті 3); він здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у межах передбаченої законом підслідності за умов дотримання прав і свобод людини та громадянина (пункт 1, статті 8) тощо.

Далі ми зупинимося на відповідності правового регулювання судової діяльності в Україні існуючим міжнародним стандартам, які визначені у тих самих основних міжнародних документах, що й права та свободи людини і громадянина. Це і Загальна декларація прав людини 1948 р., і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. тощо.

Перелічені міжнародно-правові акти поруч із багатьма іншими (наприклад, Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р.; Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. та інші) встановили основне завдання та соціальне призначення судової влади, а саме: право людини на судовий захист. В них також знайшли своє визначення такі фундаментальні принципи судової діяльності як рівність перед законом, презумпція невинуватості, право на справедливий і відкритий судовий розгляд компетентним, незалежним і неупередженим судом, заснованим відповідно до закону, розумний строк розгляду справи, рівний доступ до суду тощо.

Безсумнівно, що йдеться про втілення в українську судову систему лише загальновизнаних міжнародних стандартів, оскільки наявність історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших умов і традицій не можуть дозволити запозичити всю існуючу у міжнародному праві кількість стандартів у повному обсязі. З цього приводу можна навести дуже влучну дефініцію науковця О. Саленко, яка під загальновизнаними міжнародними

стандартами у сфері судоустрою і статусу суддів розуміє «міжнародні правові норми та принципи, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах (загальносвітового чи європейського рівня) обов'язкового або рекомендаційного характеру, які встановлюють стандарти, критерії, якими повинні керуватися суб'єкти міжнародного права (держави) під час формування та забезпечення умов для роботи *своїх судових систем*, законодавчого визначення основ взаємовідносин судів з органами законодавчої й виконавчої влади, а також вимог до поведінки суддів, їх відбору, призначення, просування по службі, відповідальності тощо» (курсив наш – авт.) [229, с. 268].

У науковому сенсі постійно точилися та продовжують точитися дискусії щодо критеріїв оцінки ефективності національної судової діяльності. Майже всі дослідники шукали відповідь на це дуже важливе питання, виходячи з суто національних підходів, аналізуючи різні кількісні показники діяльності конкретних судових органів і тим самим у своїх дослідженнях виходили на певні рівні ефективності. Інакше кажучи, інтерпретація ефективності зводилися, як науковцями, так й суддями, до співвідношення між ціллю її заснування та результатом її функціонування та реалізації (результативністю).

Треба віддати належне науковцю Л. М. Москвич, яка першою зробила спробу відповісти на дуже важливе питання щодо ефективності судової діяльності шляхом визначення *міжнародних стандартів ефективності* саме судової системи та обґрунтувати їх значення під час проведення судової реформи в Україні. Проаналізувавши міжнародні документи, вона дійшла до висновку, що під ефективністю судової системи треба розуміти «здатність судової влади вирішити в розумні й по можливості в найкоротші строки судові справи за дотримання прав особистості й забезпечення безперечного виконання прийнятих судом рішень» [230, с. 153]. І далі вона перелічує *міжнародні стандарти ефективності*, а саме:

– реалізація права на справедливий і ефективний судовий захист, тобто будь-яка особа повинна мати фактичний (реальний) доступ до установ судової

системи, включаючи фінансові перешкоди у вигляді надмірного судового мита та судових витрат, апеляцію, строки позовної давності та ін.;

– відкритість судового процесу, тобто проведення судових засідань у відкритому режимі, можливість усного розгляду хоча б на рівні першої інстанції та публічне проголошення судового рішення;

– розумний строк судочинства шляхом процесуального закріплення скороченої судової процедури, інституту примирення потерпілого з обвинуваченим, наказного провадження, створення в законодавчому порядку процесуальних фільтрів для нескладних справ, які мають остаточно вирішуватися на стадії апеляції;

– належна судова процедура, тобто належне сповіщення про слухання, ґрунтування свого рішення лише на доказах, отриманих відповідно до закону, обґрунтованість рішення, забезпечення змагальності та рівності сторін в процесі, заборона законодавчого втручання у процес здійснення правосуддя, принцип правової впевненості, який означає безсумнівність остаточного рішення суду з якогось питання;

– незалежність і безсторонність суду, тобто має бути правова (законна) основа існування судової установи, забезпечення діяльності суду на правових нормах та законність складу суду [230, с. 153–155].

Аналізуючи розділ VIII Конституції України, який має назву «Правосуддя», можна з впевненістю стверджувати, що положення різних за юридичною силою, суб'єктами прийняття і сферою застосування міжнародно-правових актів, які за думкою науковця В. С. Бабкової «утворюють цілісну систему міжнародних стандартів судової влади, серед яких можна виокремити: 1) загальні (інституціональні) стандарти судової влади; 2) судоустрійні стандарти; 3) стандарти статусу суддів; 4) процесуальні стандарти» [231, с. 141], повністю втілено в Основний Закон України та продовжують віддзеркалюватися в ньому у міру прийняття нових стандартів. Тільки у 2016 році Законом України від 2 червня 2016 р. в Конституцію України стосовно правосуддя на підставі міжнародних стандартів було

внесено чотири нових статті (129-1, 130-1, 131-1 та 131-2) та нові редакції всіх восьми статей, що існували з 1996 року (124, 125, 126, 127, 128, 129, 130 та 131) [225, п. І].

Тим самим Законом були внесені зміни та доповнення у розділ XII Конституції України, який має назву «Конституційний Суд України». Зокрема, внесено три нових статті (148-1, 149-1 та 152-2) та нові редакції, зміни або доповнення до сімох статей (147, 148, 149, 150, 151, 152 та 153)[225, п. І].

Одним із суттєвих кроків щодо втілення міжнародних стандартів в українську судову систему стало впровадження у національну систему судоустрою інституту апеляційних судів, який розглядається ЄСПЛ одним з найефективніших засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи. Так, згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 року [232] Київський міський суд набув статусу апеляційного суду, а з 11 жовтня 2001 року він отримав назву Апеляційний суд міста Києва.

По мірі прийняття міжнародних стандартів український законодавець відразу ж приймав зміни або доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року. За шість років чинності Закону в нього було внесено вісімнадцять змін.

До того ж на підставі міжнародних стандартів окремі положення Закону Конституційний Суд України (КСУ) визнавав неконституційними. Так, в Рішенні від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 стосовно обґрунтування того, що будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом, оскільки призводить до обмеження можливостей реалізації цього конституційного права, було зроблено посилання на два таких міжнародних стандарти:

– на Основні принципи незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та

від 13 грудня 1985 року, де зазначено, що судді, яких призначають на посаду чи обирають, мають гарантований термін повноважень до обов'язкового виходу на пенсію чи завершення строку повноважень, якщо це встановлено; суддів може бути тимчасово усунуто від посади або звільнено з посади тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки чи через поведінку, невідповідну посаді, на якій вони перебувають (пункти 12, 18);

– на Додаток до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року № (2010) 12, де передбачено, що забезпечення терміну перебування на посаді та незмінюваності суддів – ключові елементи принципу їх незалежності; відповідно судді повинні мати гарантований термін перебування на посаді до часу обов'язкового виходу у відставку, якщо такий існує; суддя не може отримати нове призначення або бути переведеним на іншу судову посаду без його згоди, крім випадків, коли щодо нього застосовуються дисциплінарні санкції або здійснюється реформування в організації судової системи (§ 49, § 52) [233, п. 3.2.].

Можна ще багато чого говорити про втілення міжнародних стандартів у сферу національного українського судочинства задля його покращення або навіть реформування. Але, як вважають Венеційська комісія й Директорат з прав людини (Висновок №801/2015), очікуваної ефективності досягнути не можливо лише прийняттям законодавчих актів, бо «багато чого залежить від *політичної волі й практичної реалізації положень* для створення дійсно незалежної судової системи. Це означає, що *потрібно припинити зв'язки між судовими та політичними органами*, які існували впродовж багатьох років, а також *змінити моделі поведінки* як у відносинах між ними, так і в межах самої судової системи. Хороший закон – це, звичайно, добрий попередній крок, але *політична воля й ефективна реалізація* змін є необхідними елементами для того, щоб реформа не залишилася лише декларацією (курсив наш – авт.) [234, с. 693].

Яскравою ознакою відповідності правового регулювання судового захисту прав людини в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам є те, що цей напрям правоохоронної діяльності не обмежується рамками національної системи судів, а включає й міжнародні судові органи, зокрема Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ). Ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року (далі – Конвенція), Україна погодилася з тим, що рішення ЄСПЛ носять для неї обов'язковий характер, є остаточними і оскарженню не підлягають, а громадяни України отримали реальну можливість реалізувати своє право на звернення в цей міжнародний суд. Отже, прецедентне право ЄСПЛ не тільки стало суттєвим елементом впливу на українську судову практику, без чого зараз неможливо говорити про належне дотримання основних прав і свобод людини в Україні, – воно стало іманентною його частиною.

Крім того, ЄСПЛ є міжнародним судовим органом у системі міжнародного контролю за виконанням Конвенції [235, с. 117]. Отже, імплементування міжнародного стандарту у вигляді подвійної функції ЄСПЛ (як засобу реалізації прав і свобод людини та як засобу контролю за виконанням міжнародного акту) також свідчить про ефективний рівень застосування міжнародних норм судового захисту прав людини в системі правозахисту в Україні.

Свого часу відомий науковець В. Я. Тацій звертав увагу на необхідність значного підвищення рівня правосвідомості юридичної спільноти України, посилаючись на те, що «більшість суддів України переконані у виключно факультативній ролі міжнародних договорів при врегулюванні внутрішньодержавних відносин, що призводить до ігнорування положень міжнародних договорів з прав людини», – у зв'язку з чим, за його думкою, «значення міжнародно-правових договорів у сфері прав людини у регулюванні внутрішньодержавних відносин не повинно зводитися виключно до застосування їх положень у процесі подолання прогалин і колізій у національному законодавстві. Суди у своїй практиці мають також звертатися

до положень визнаних Україною міжнародно-правових договорів з прав людини у процесі тлумачення відповідних норм національного законодавства, що дасть змогу забезпечити його застосування у світлі міжнародних стандартів прав людини» [236, с. 51]. З прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» це питання було остаточно вирішено, оскільки правовими приписами було прямо зазначено, що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [237, ст. 17]. Більш того, цим Законом встановлено адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання рішення ЄСПЛ [237, ст. 16].

Необхідно звернути увагу на той факт, що Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) проаналізувала питання стосовно ролі судів у забезпеченні єдиного застосування закону та встановила відповідні стандарти й рекомендації у своєму Висновку № 20 (2017) «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону» [237].

Дійсно, після імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство виникає дуже серйозне питання щодо єдиного застосування судовими та іншими правоохоронними органами закону, бо це є визначальним задля принципу рівності перед законом: «у державі, яка керується принципом верховенства права, громадяни виправдано очікують, що до них будуть ставитися, як до всіх інших, та що вони можуть покладатися на попередні судові рішення в подібних справах, і таким чином громадяни можуть передбачати юридичні наслідки своїх дій чи бездіяльності» [237, п. 5]. Якщо ухвалення судових рішень за схожими чи подібними справами кардинально відрізняються або суперечать одне одному, створюється ситуація «юридичної невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи, у той час як ця довіра є важливим елементом держави, що керується принципом верховенства права. Єдине застосування закону обумовлює довіру громадськості до судів та покращує громадську думку стосовно

справедливості та правосуддя» [237, п. 6]. І далі у Висновку зазначається, що посилання на попередні судові рішення є дієвим засобом для суддів як у системі загального права, так і в системі континентального права. До речі, в більшості країн континентального права, до яких належить й Україна, судова практика традиційно не визнається обов'язковим джерелом права, але суди нижчих інстанцій керуються рішеннями вищих судів у подібних справах, і в таких випадках, зокрема, вищі суди, або верховний суд, або касаційний суд виконують своє повноваження із забезпечення єдиного застосування закону [237, п. 10 – 12].

У Висновку також проголошується концепція «єдиного застосування закону» всіма гілками влади: законодавчої, виконавчої та судової. При цьому, коли закон доповнюється або змінюється, «законодавча гілка влади повинна звертати належну увагу на судову практику, яку напрацьовано з тих питань, де запроваджуються зміни», тобто в цьому сенсі очевидна прерогатива судових органів, бо вони зможуть «краще забезпечувати єдине застосування закону, якщо закони є логічні, узгоджені, належним чином написані, мають зрозумілі формулювання, уникають зайвої двозначності та не мають внутрішніх суперечностей» [237, п. 44].

Дійсно, Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Саме він надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою.

В Україні Висновку № 20(2017) було приділено особливу увагу, а саме: 6 грудня 2017 року відбулася спеціальна презентація цього документу, під час якої її учасники обговорили його основні положення, особливості забезпечення єдності судової практики в Україні в контексті судової реформи та урахування стандартів Ради Європи, обмінялися думками стосовно ролі Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики тощо. До

обговорення були запрошені судді Верховного Суду, апеляційних судів та судів першої інстанції; члени Вищої ради правосуддя, Ради суддів України, представники Національної школи суддів України; практикуючі юристи та науковці; представники громадських та міжнародних організацій, представники та експерти Ради Європи [239]. Але, як зазначає науковець П. А. Рудик, на сьогодні в Україні досі відсутня єдність судової практики, що є однією з причин проведення судової реформи [240, с. 78].

Отже, можна констатувати, що у питаннях визначення ролі судів у забезпеченні єдності застосування закону міжнародні стандарти щойно почали імплементуватися у національне українське законодавство. У перспективі цей напрямок стане одним із пріоритетних для досягнення повної відповідності існуючим міжнародно-правовим стандартам.

Декілька слів стосовно виконання міжнародних стандартів щодо створення національних спеціалізованих судів.

В цьому сенсі можна сказати, що прямим виконанням Україною міжнародних стандартів у сфері судочинства було прийняття у 2018 році Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» [241] та утворення у 2018 році відповідно до судової реформи 2016 року Вищого антикорупційного суду (ВАКС), як вищого спеціалізованого суду в Україні.

Серед міжнародних документів, в яких містяться стандарти щодо створення спеціалізованих судів, особливо в питаннях статусу суддів, їх відбору та призначення, необхідно назвати Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо призначення суддів, ухвалену нею на 70-ому пленарному засіданні (Венеція, 16–17 березня 2007 р.) [242], та Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів (від 13 листопада 2012 р.) [243]. До речі, в останньому міжнародному документі прямо визначається доцільність створення спеціалізованих судів (specialist courts). Обґрунтовується це таким чином: «запровадження спеціалізованих судів, які відповідають суспільним інтересам (наприклад, антитерористичні

суди) може призвести до того, що органи влади забезпечать їх матеріальними ресурсами та персоналом, які недоступні іншим судам» [243, п. 23].

Отже, фахівці КРЄС невипадково порекомендували Україні втілити у національне законодавство та практичну діяльність судових органів цей стандарт, оскільки проблема боротьби із корупцією набула для української державності загрозливого характеру і подолати яку правоохоронна система не змогла протягом усього часу незалежності країни. Для її подолання, на думку європейських фахівців, необхідно створити спеціалізований незалежний суд, забезпечення якого матеріальними ресурсами та спеціально навченим та відібраним персоналом – суддями буде суттєво відрізняти його від інших судів в плані потужності та ефективності щодо розгляду справ, набуття досвіду у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, що в кінцевому рахунку призведе до подолання корупції.

Тепер проаналізуємо правове регулювання прокурорської діяльності в Україні на відповідність існуючим міжнародно-правовим стандартам.

Міжнародно-правові стандарти щодо прокурорської діяльності та статусу прокурорів закріплено в багатьох нормативно-правових актах, серед основних з яких досить назвати такі:

– Керівні принципи ООН стосовно ролі осіб, які здійснюють судове переслідування 1990 р. [244];

– Стандарти професійної відповідальності та викладення основних прав і обов'язків прокурорів (прийняті Міжнародною Асоціацією Прокурорів (МАП) 23 травня 1999 р.) [245];

– Рекомендація Rec (2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя [246];

– Рекомендація 1604 (2003) щодо роли прокуратури в демократичному суспільстві, побудованому на верховенстві закону [247];

– Рекомендація CM/Rec(2012)11 Комітету міністрів державам-членам о роли прокурорів поза системою кримінального правосуддя [248];

– Висновок Венеційської комісії щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» 2013 р. [249];

– Європейські керівні принципи з етики й поведінки для прокурорів (Будапештські керівні принципи, прийняті на 6-й конференції Генеральних прокурорів країн Європи 31 травня 2005 р.) [250];

– Висновок № 13(2018) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП): «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» 2018 р. тощо [251].

Чинний Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, який замінив Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, готувався протягом майже десяти років. Починаючи з 2001 року, коли вже був готовий проект Закону, Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), Директорат з прав людини (DHR), генерального директорату з прав людини та верховенства права, постійно, аж до прийняття Закону надавали свої висновки у вигляді критичних зауважень щодо проекту.

Зауваження, в основному, зводилися до функцій прокуратури, які, на думку фахівців Венеційської комісії, значно перевищують межі функцій, які повинна мати прокуратура в демократичному суспільстві. Комісія також неодноразово нагадувала державним органам України, що вони повинні виконати свої зобов'язання і змінити роль прокуратури, прививши її у відповідність до європейських стандартів. До речі, після вступу до Ради Європи 9 листопада 1995, Україна взяла на себе зобов'язання, що роль та функції прокуратури зміняться, зокрема, *стосовно здійснення загального нагляду за законністю*, перетворивши цей інститут в орган, що відповідає стандартам Ради Європи. Також, Комісія вважала, що існує надмірна централізація у поєднанні з залежністю Генерального прокурора від довіри Парламенту, що повноваження, які надаються прокурорам в Україні, значно перевищують межі повноважень, які виконують прокурори в демократичній країні, де дотримуються законів, а це може призвести до того, що прокуратура стане неналежно потужною інституцією, яка почне відігравати роль прокуратури радянського типу, що прокуратура продовжує виконувати

відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства тощо [249, п. 12 – 29].

Крім зазначених вище основних, Комісія ще визначила дев'ять зауважень, які «досі залишаються особливо актуальними для реформи законодавства про прокуратуру України», а саме:

– загроза для незалежності Генерального прокурора та підпорядкованих йому прокурорів через порівняно короткий строк дії їх повноважень у поєднанні з правом їх перепризначення;

– відсутність незалежного нагляду за діяльністю та управлінням прокуратурою;

– відсутність належних засобів захисту для прокурорів у випадках надання їх керівниками незаконних наказів чи розпоряджень тощо [249, п. 30].

Враховуючи численні зауваження з боку Венеційської комісії, був прийнятий не тільки Закон України «Про прокуратуру», але були внесені відповідні зміни в Конституцію України стосовно діяльності прокуратури.

Так, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року розділ VII «Прокуратура» був цілком виключений з Основного Закону [225, п. 12], а саму прокуратуру віднесено до системи правосуддя шляхом доповнення розділу VIII новою статтею 131-1, в якій за прокуратурою було закріплено лише три функції, а саме:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді;

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [225, п. 2].

Але, незважаючи на зміну функцій у самому тексті Конституції України, де *функцію нагляду* було скасовано, вона фактично залишилася, оскільки

визнається у пункті 9 Перехідних положень Основного Закону: «прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, *а також функцію нагляду за додержанням законів* при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій (курсив наш. – автор)» [13, п. 9].

Зміст пункту 9 Перехідних положень Конституції України щодо *функції нагляду за додержанням законів* був продубльований в Законі України «Про прокуратур» [7, п. 1, ст. 2]. На цей момент одразу звернули увагу фахівці Венеційської комісії [249, п. 21], які продовжують наполягати на раніше висловлених своїх критичних зауваженнях стосовно того, що функція нагляду не відповідає призначенню органів прокуратури у сучасній демократичній державі.

На виконання рекомендацій, які знаходилися у міжнародних стандартах, в Україні була створена Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) Офісу Генерального прокурора (на правах його структурного підрозділу) [252, п. 10]. До функцій САП цим Законом України віднесено:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, яке здійснюється Національним антикорупційним бюро України;

2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [252, п. 10].

Задля повної і остаточної реалізації міжнародних стандартів щодо їх імплементації в українське законодавство на підставі конституційних положень, а також положень Законів України «Про прокуратуру», «Про

запобігання корупції» та інших актів законодавства, було розроблено та затверджено наказом Генерального прокурора від 5 березня 2020 р. № 125 «Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора», в якому детально визначено структуру САП, її завдання, обов'язки та функції, основні напрями діяльності структурних підрозділів, повноваження та відповідальність працівників [253].

Про дуже позитивні моменти втілення міжнародних стандартів у розробку Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів (затверджена Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017 р.) [122], ми вже детально розповили у підрозділі 1.4. першого розділу роботи.

Отже, як бачимо, український законодавець майже повно імплементував міжнародні стандарти у правове регулювання українських органів прокуратури, а саме:

– прийняв основоположні конституційні положення щодо діяльності прокуратури;

– чітко визначив функціональність органів прокуратури;

– утворив САП, детально врегулювавши її компетенцію;

– створив Всеукраїнську конференцію прокурорів, яка є найвищим органом прокурорського самоврядування;

– упорядкував місце і роль всієї системи прокуратури в сфері правоохоронної діяльності держави;

– насамкінець, прийняв Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, який увібрав у себе найсучасніші та демократичні принципи прокурорської діяльності.

Останню тезу можна обґрунтувати посиланням на Висновок № 735/2013 Венеційської комісії від 14 жовтня 2013 року, в якому майже за рік до прийняття Закону України «Про прокуратуру» вже констатувалося, що «проект Закону є *втіленням досить значного прогресу у виконанні вимог стандартів Ради Європи.* Серед них: виключення функції загального нагляду з переліку функцій управління прокуратури; виключення права будь-якого

прокурора брати участь у роботі Верховної Ради, колегій міністерств, центральних органів виконавчої влади, місцевих рад та інших адміністративних органів; розширення викладу засад роботи органів прокуратури; введення положень про загальні права й обов'язки прокурора; поліпшення положень щодо забезпечення незалежності прокурорів; ліквідація слідчих органів прокуратури; встановлення більш конкретних критеріїв і процедур призначення прокурорів; поліпшення критеріїв і процедур, що використовуються для здійснення дисциплінарних заходів відносно прокурорів; більш деталізовані положення про підстави для звільнення прокурорів; впровадження механізмів забезпечення самоврядування в прокуратурі; зміцнення положень нового Кримінального процесуального кодексу щодо прийнятності у кримінальному процесі доказів, примусово отриманих поза межами досудового слідства; створення центрів безоплатної правової допомоги, які повинні бути в змозі перейняти від прокуратури функцію представлення інтересів фізичних осіб; видалення статті про офіційну уніформу для працівників прокуратури» (курсив наш – авт.) [249, п. 194].

Наведена вище цитата з Висновків Венеційської комісії якнайкраще показує результати копіткої та неухильно послідовної роботи українського законодавця щодо імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Тому ми не випадково спеціально виділили з усіх інших правоохоронних органів саме правове регулювання діяльності української прокуратури, наголосивши про повну імплементацію міжнародних стандартів в її регулювання.

Але, процес адаптації діяльності української прокуратури під європейські стандарти не може бути стрибкоподібним, навіть у рамках визначеної у конкретних термінах реформи. Поступальність, врахування історичних, політичних, правових та інших національних традицій, насамкінець, втілення зарубіжного позитивного досвіду імплементації стандартів, який з кожним роком набирає обертів, – все це є запорукою налагодження нормального

еволюційного процесу вдосконалення діяльності прокуратури у майбутньому. З цього приводу доволі категорично та у той же час дуже влучно висловилася науковець Ю. А. Чаплинська, зазначивши, що «швидке реформування та адаптація діяльності органів прокуратури під європейські стандарти є неможливим і для цього законодавець повинен робити поступові, а головне – послідовні кроки у зазначеному напрямку» [254, с. 135].

Крім положень Основного Закону України, судової та прокурорської діяльності, також можна дослідити відповідність правового регулювання міжнародним стандартам діяльності кожного іншого правоохоронного органу (крім, зрозуміло, органів державної безпеки та розвідки, оскільки стосовно їхньої діяльності на теперішній час міжнародних стандартів не існує) або діяльність всієї правоохоронної системи щодо протидії конкретному напряму злочинної діяльності.

Зрозуміло, що через тісні та обмежені рамки підрозділу роботи проаналізувати численні міжнародні акти стосовно діяльності всіх правоохоронних органів та всіх напрямів їх протидії транскордонній або міжнародній організованій злочинності неможливо. Тому ми обмежимося одним, але дуже актуальним на сьогоднішній день напрямом боротьби багатьох міжнародних організацій та усієї української правоохоронної системи, – з торгівлею людьми, яка на сьогоднішній день є загостреною проблемою для усіх держав світу. Невипадково, що серед основних завдань Міжнародної організації кримінальної поліції (ІНТЕРПОЛУ) та Агентства Європейського Союзу з питань співробітництва правоохоронних органів (ЄВРОПОЛУ) на одному з перших місць стоїть боротьба із торгівлею людьми.

Вчені демократичних країн все голосніше б’ють на сполох і наполегливо закликають докладати всіх можливих зусиль для боротьби з торгівлею людьми як загрозливим явищем, факт поширення якого в XXI столітті став очевидним.

Вони зазначають, що цей злочин є одним з видів «транснаціональної злочинної діяльності, кинув виклик усій світовій спільноті, нівелюючи основні права і свободи людини та загальноприйняті норми і принципи міжнародного

права. Заходи боротьби з цим явищем мають ґрунтуватися на комплексному підході та реалізовуватись шляхом консолідації зусиль урядових структур, міжнародних організацій, кожного окремого члена суспільства як країн походження, так і країн призначення і транзиту» [255, с. 87].

Не ставлячи своєю метою перерахувати та проаналізувати усі міжнародні документи стосовно протидії торгівлі людьми, пошлемося лише на одне міжнародне джерело, у якому зазначено, що «незважаючи на існування цілої низки міжнародних документів, які містять норми і передбачають практичні заходи по боротьбі з експлуатацією людей, особливо жінок і дітей, *не існує універсального документа, у якому зачіпалися б всі аспекти торгівлі людьми*», що «за відсутності такого документа особи, які є уразливими з погляду торгівлі людьми, *не будуть у достатній мірі захищені* (курсив наш – авт.)» [256, преамбула].

Відразу ж зауважимо, що «універсального документу» не може бути *a priori*, оскільки цей міжнародний злочин постійно трансформується та зазнає змін, суб'єкти злочину постійно знаходять прогалини у національному законодавстві, шукають, вивчають та пристосовуються до тактичних заходів боротьби правоохоронних органів, а об'єктивний склад злочину настільки різноманітний, що його важко, якщо неможливо, «втиснути» у вузькі рамки правових норм.

Майже всі вітчизняні науковці-фахівці у сфері правового регулювання боротьби із торгівлею людьми зазначають, що «в Україні існує проблематика щодо реалізації міжнародних стандартів запобігання торгівлі людьми», що необхідно продовжувати нормотворчу діяльність для «забезпечення практичної реалізації міжнародних стандартів щодо запобігання торгівлею людьми» [257, с. 143, 148], що Україна, відповідно до ст. 9 Конституції, має гармонізувати своє законодавство з нормами міжнародних договорів щодо протидії торгівлі людьми шляхом законодавчого врегулювання прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, органів держави та їх посадових осіб щодо здійснення цих прав [258, с. 17], що розслідування такого кримінального

злочину, як торгівля людьми, «містить низку складнощів, які слідують із неналежного унормування підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за таке протиправне діяння, суперечливого сучасного викладу статті 149 КК України, наявних прогалин у КПК України, зокрема, серед іншого, неможливість проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій.., а також латентності даного злочину» [259, с. 15] тощо.

Можна було б ще навести багато міркувань вчених щодо недоліків у питаннях імплементування міжнародних стандартів в державну систему правового регулювання протидії такому небезпечному транскордонному злочину як торгівля людьми.

Але, на нашу думку, необхідний критичний об'єм правових стандартів все-таки втілений в українське національне законодавство, що є доказом відкритого та явного наміру українського законодавця якнайбільше імлементувати їх у правове регулювання діяльності судових та правоохоронних органів щодо протидії торгівлі людьми. Спробуємо це довести шляхом показу того, що вже є на даний час у національному правовому регулюванні.

По-перше, наявність прийнятих конституційних положень стосовно захисту прав і свобод людини (статті другого розділу Конституції) та стосовно необхідності виконання чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, оскільки вони є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції).

По-друге, прийняття у 2012 році Закону України «Про протидію торгівлі людьми», який акумулював в себе майже всі існуючі на той час основні міжнародні стандарти. Це стосується, в першу чергу, понятійно-категоріального апарату, бо всі категорії та терміни, що вживаються у Законі, майже дослівно взяті з міжнародних стандартів. Маються на увазі такі категорії, як «торгівля людьми», «боротьба з торгівлею людьми», «виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (жертви торгівлі людьми)»,

«особа, яка постраждала від торгівлі людьми», «процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми» та інші.

Наприклад, візьмемо лише один термін із Закону, який відображається словосполученням «торгівля людьми», та порівняємо його розкриття із міжнародним стандартом. Отже, у Законі цей термін означає «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи» [260, ст. 1].

Тепер подивимося як цей термін розкривається у міжнародному акті, а саме у «Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності»: «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів» [256, ст. 3]. Отже, можна побачити, що міжнародний стандарт за змістом повністю імплементований у Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

По-третє, наявність прямого посилання у статті 3 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» на міжнародні принципи якщо особи, які постраждали від торгівлі людьми або стали свідками торгівлі людьми, є дітьми. Зокрема мова йде про Конвенцію про права дитини [261] та

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [262].

По-четверте, наявність в Кримінальному кодексі України (ККУ) статті 149 під назвою «Торгівля людьми», яка містить всеохоплюючі правові приписи, сформульовані на підставі міжнародних стандартів. З часом, з появою нових міжнародних стандартів, ця стаття двічі редагувалася у 2006 та 2018 роках [263, 264]. До речі, Закон України 2006 року посилював відповідальність за злочин, а Закон України 2018 року приводив статтю 149 ККУ у відповідність з міжнародними стандартами, тому так і називався «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами».

По-п'яте, розробка, прийняття та реалізація державних програм протидії торгівлі людьми на чотирирічні періоди. Так, Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року, яка була прийнята у 2012 році, реалізуючи міжнародні стандарти, ставила за мету «запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги» [265]. Завдяки реалізації Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111, запроваджено телефонну «гарячу лінію», зокрема, для осіб, які постраждали від торгівлі людьми; приведено визначення торгівлі людьми, закріплене у Кримінальному кодексі України, у відповідність з вимогами Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; передбачено підвищення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в Україні, а також заходи, спрямовані на підвищення рівня інформованості населення про факти торгівлі людьми; удосконалено національний механізм взаємодії суб'єктів, які протидіють торгівлі людьми; надано сприяння у міжнародних розслідуваннях; підвищено рівень ідентифікації постраждалих осіб та надання їм допомоги [266]. У Концепції Державної цільової соціальної

програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р) основний упор робиться на посиленні цифровізації всіх сфер державної політики, яка, зокрема, передбачатиме:

– використання сучасних каналів комунікації для інформування населення щодо правил безпечної поведінки та ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми;

– запровадження електронної інформаційної взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами або організаціями для спрощення процесу надання необхідних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми;

– використання ресурсів електронного урядування для інтеграції зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних об'єднань, громадянського суспільства, онлайн-платформ, цифрових інструментів для недопущення зростання кількості кримінальних правопорушень (торгівля людьми) тощо [267].

В цілому остання Програма передбачає застосування комплексного підходу до розв'язання проблеми, який полягає у впровадженні єдиної політики з протидії торгівлі людьми на центральному та місцевому рівні, що відповідає, як зазначається у Концепції Державної цільової соціальної програми, підходам, які впроваджуються ООН (у Глобальному плані дій ООН з протидії торгівлі людьми, ухваленому резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 30 липня 2010 р. № 64/293) та Європейським Союзом (у Стратегії ЄС із викорінення торгівлі людьми на 2012-2016 роки, затвердженій Європейською Комісією 19 червня 2012 р.).

Незважаючи на повну реалізацію позицій двох попередніх та частково третьої програм (на періоди до 2015 року, до 2020 року та до 2025 року), уряд України, як зазначається у щорічному «Звіті про торгівлю людьми за 2022 рік» Державного департаменту США, ще не повністю дотримується мінімальних стандартів ліквідації торгівлі людьми, але докладає для цього значних зусиль.

Враховуючи задокументований вплив пандемії COVID-19 на можливості уряду боротьби з торгівлею людьми, український уряд загалом продемонстрував збільшення зусиль порівняно з попереднім звітним періодом за 2021 рік, що свідчить про те, що Україна залишається на *другому рівні* (так само, як і Турція) [268]. Уряд не виконав мінімальних стандартів у кількох ключових областях. Влада розслідувала і притягувала до відповідальності набагато менше підозрюваних у торгівлі людьми. Реструктуризація державних установ, як і раніше, перешкоджала зусиллям правоохоронних органів, а багато нещодавно найнятих прокурорів не мали спеціальної підготовки з питань торгівлі людьми. Суди продовжували виносити безліч м'яких вироків, ймовірно, через те, що судді недооцінювали тяжкість злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, через стереотипи, що укорінилися, про те, що є торгівля людьми, і частково через корупцію, – йдеться також у Звіті.

До речі, *перший рівень (найвищий)* повністю відповідає мінімальним стандартам щодо викорінення торгівлі людьми. У «Звіті про торгівлю людьми за 2022 рік» зазначається, що першого рівня за всіма критеріями досягла Велика Британія.

Звичайно, Офіс з моніторингу та протидії торгівлі людьми Державного департаменту США має рацію у вищенаведеному Звіті відносити Україну до другого рівня, оскільки залишається ще багато невирішених проблем. І все ж, як бачимо з проведеного нами аналізу, український законодавець постійно робить все необхідне для того, щоб своєчасно та повно імплементовувати міжнародні стандарти у національне законодавство щодо протидії торгівлі людьми.

Здійснивши невеличке дослідження відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам, ми констатуємо, що в цілому сучасна правоохоронна діяльність в Україні відповідає цим стандартам, та переходимо до висвітлення проблем, які залишилися та які необхідно і можливо вирішувати в судовій та іншій

правоохоронній діяльності завдяки поступовій, своєчасній та наполегливій імплементації в правове регулювання міжнародних норм та принципів.

3.2. Проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів

Перед тим як дослідити проблеми, сформульовані у назві даного підрозділу, доречно декілька слів сказати про існуючі спірні питання щодо самих міжнародних стандартів, тобто їх якості та рівня формулювання та закріплення, а також практичної реалізації. Отже, мова йде про наукову критику норм і принципів, які знаходяться у міжнародних документах, та їх реалізацію, тобто використання і застосування у національних законодавствах.

В цьому сенсі ми знову звернемося до праці науковця Матті Йоутсена (Matti Joutsen) [148], частку міркувань якого вже було використано під час розкриття питань підрозділу 2.2. роботи.

Наведений дослідник формулює загальне питання: чому на час підписання договорів було спільне розуміння усіх сторін-підписантів щодо необхідності дотримання мінімальних стандартів запобігання злочинності та боротьби з нею, і спільні сподівання, що ці стандарти дозволять державам ефективно функціонувати національним правоохоронним органам, – але після прийняття з часом додаткових, а в останні десятиріччя багатьох нових стандартів, раптом з'ясовується, що перші або попередні стандарти, які знаходилися в основі діяльності національних правоохоронних систем, виявляються неефективними та не відповідають потребам і пріоритетам держав-членів?

Розмірковуючи та відповідаючи на це питання, науковець на підставі узагальнення існуючої критики звертає увагу на *шість основних моментів* [148, с. 60 – 62].

По-перше, як узагальнює наявну критику Матті Йоутсен, можливо й ніяких нових стандартів і норм зовсім не потрібно, – бо вже існуючий набір

охоплює всі ключові питання. Натомість, треба більше приділяти уваги допомозі державам-членам щодо сприяння реалізації стандартів на практиці, зокрема шляхом надання матеріальної або технічної допомоги. Держави-підписанти міжнародних угод, розмірковує науковець, добре розуміють, що треба і як треба робити, але відчувають труднощі у ресурсах (*фактор ресурсної неспроможності* – авт.).

По-друге, стандарти і норми, що знаходяться у міжнародних актах, як правило надто розпливчасті, формулюються дуже загальними категоріями, тому вони не є корисними, у них не відображаються системи та традиції національного кримінального правосуддя. Формулювання у проектах договорів під час довготривалих узгоджень набувають такого рівня загальності, що вже не можуть надати конкретних вказівок ані окремому фахівцю ані авторам національних законодавчих актів (*фактор загально-змістовної неспроможності* – авт.).

По-третє, існують суттєві розбіжності у пріоритетах різних країн. Наприклад, розробляються нові стандарти і норми, а у той же час окрема країна зосереджує зусилля на пріоритетному тільки для неї напряму для подолання конкретного злочинного явища. Замість того, щоб надати їй допомогу, у тому числі матеріальними ресурсами, державі пропонується розробка нових стандартів, які у цей момент для неї не цікаві (*фактор пріоритетної неспроможності* – авт.).

По-четверте, відсутність національного контролю під час розробки проекту міжнародної угоди. Тобто, замість включення у комісію з розробки проекту представників-фахівців з кожної країни, що зацікавлені у прийнятті стандартів і норм, експертів, як правило, обирають в індивідуальному порядку за принципом популярності у світі з питань захисту прав і свобод людини, що в кінцевому рахунку приводить до того, що розробка стандартів здебільшого стає справою неурядових організацій та окремих експертів. Коли така комісія подає на розгляд проект розроблених стандартів до Економічної та Соціальної Ради ООН або до Генеральної Асамблеї ООН, вже на цьому етапі принципових

доповнень або поправок з боку національних держав зробити неможливо (*фактор фахово-суб'єктної неспроможності* – авт.).

По-п'яте, погляди деяких критиків, що міжнародні стандарти і норми, особливо оцінка їх виконання, посягають на національний суверенітет. Особливо це виявилося під час прийняття стандартів щодо заборони смертної кари, коли держави, які підтримують смертну кару, заперечували проти спроб інших держав скасувати її у всіх країнах світу (*фактор конкретно-предметної неспроможності* – авт.).

Насамкінець, *по-шосте*, спостерігається певна втома від різних форм «анкетування», коли державам-підписантам міжнародної угоди пропонується потім відповісти на численні питання щодо виконання стандартів. Відповіді на такі запити часто вимагають застосування великих зусиль щодо збору статистики чи іншої інформації від низці різних національних агенцій. Як результат, в останні роки відбувається явне зниження кількості держав, які погоджуються відповідати на листи, надіслані у вигляді опитувальних анкет (*фактор надлишково-формальної неспроможності* – авт.).

Отже, на підставі наведеного вище, цілком резонно припустити, що проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в регулюванні правоохоронної діяльності суто на національному рівні, іноді виникають завдяки існуванню проблем у самому процесі розробки міжнародних стандартів, що потім становляться засадами для прийняття національних законодавчих актів. Отже, до проблем, які виникають на ґрунті суто національних особливостей сприйняття та імплементування міжнародних стандартів, додаються ще проблеми, про які йшлося вище, і про які розмірковував науковець Матті Йоутсен.

Ми не маємо наміру поділяти всі проблеми на дві підгрупи, а розглянемо їх у сукупності, приділяючи при цьому увагу тим, які виникають саме на національному підґрунті, коли ті або інші обставини спонукають національного законодавця або не до кінця дотримуватися та втілювати міжнародні стандарти, або просто їх ігнорувати.

В цьому параграфі буде застосовано той самий алгоритм, що й у попередніх підрозділах, а саме: спочатку будуть висвітлені існуючі проблеми в українській судовій системі, потім у прокурорській діяльності і далі в окремих напрямках правоохоронної діяльності.

У засобах масової інформації, виступах відомих політичних діячів, наукових публікаціях вчених-юристів, починаючи з перших років незалежності і до теперішнього часу, постійно висловлюються гасла типу, що «в Україні так і не сформувалась судова влада, що справді забезпечує верховенство права. Суди і судді і далі залишаються корумпованими і залежними від політиків та олігархів. Після падіння комунізму судді не пройшли люстрацію, що дало можливість олігархам і політикам взяти контроль над судовою владою та використовувати її у власних інтересах» [269].

Не погоджуючись в цілому з подібними висловлюваннями, необхідно зазначити, що проблем в суддівській діяльності за роки незалежності накопичувалося багато, але й вирішувалося також багато, іноді не менше, ніж виникало, принаймні за останні п’ять років.

Тільки починаючи з 2010 по 2015 роки, крім загальних міжнародних норм та принципів, було виконано майже у повному обсязі одинадцять міжнародних рекомендацій, що безпосередньо мали відношення до судової системи України. Серед них досить назвати такі:

– Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо законопроекту «Про судоустрій та статус суддів в Україні» (від 16 березня 2010 р., CDL-AD (2010) 003);

– Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» (від 18 жовтня 2010 р., CDL-AD (2010) 029);

– Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо законопроекту «Про внесення змін до Закону

України «Про судоустрій та статус суддів в Україні» та інших законодавчих актів України» (від 18 жовтня 2011 р., CDL-AD (2011) 033);

– Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо законопроекту «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» (від 15 червня 2013 р., CDL-AD (2013) 014);

– Проміжний Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо Закону України «Про очищення влади» (Закон «Про люстрацію») (від 16 грудня 2014 р., CDL-AD (2014) 044);

– Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) і Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів і внесення змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції» (від 23 березня 2015 р., CDL-AD (2015) 007);

– Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя, згідно з редакцією, затвердженою Конституційною Комісією 4 вересня 2015 р. (від 23–24 жовтня 2015 р., CDL-AD (2015) 027) тощо [270, с. 640 – 751].

Декілька слів про люстрацію суддів, тобто про виконання Проміжного Висновку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) щодо Закону України «Про очищення влади» (Закон «Про люстрацію») (від 16 грудня 2014 р., CDL-AD (2014) 044). Дійсно, досі рекомендації цього документу повністю не виконано, хоча Комісія дійшла такого основного висновку, що Закон України «Про люстрацію» містить кілька серйозних недоліків і потребує перегляду принаймні такого положення стосовно суддів: «Люстрація суддів повинна регулюватися лише одним законом, а не тими, які перекриваються, і здійснюватися тільки при повній повазі конституційних положень, що гарантують їх незалежність, і тільки Вища рада юстиції повинна нести відповідальність за будь-яке звільнення

судді» [270, с. 716]. Отже проблема люстрації суддів залишається не вирішеною.

Можна знайти ще не мало невиконаних рекомендацій міжнародних стандартів, але це не спотворює повної картини щодо їх належного імплементування в українське законодавство про судоустрій.

У концентрованому вигляді існуючі проблеми у сфері суддівської діяльності в Україні можна побачити у Звіті Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України за період роботи сьомої сесії (підготовлено Інформаційним управлінням Апарату Верховної Ради України). Так, у цьому документі зазначається, що залишаються поки невирішеними такі актуальні питання:

– здійснення системних та комплексних змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення стадії як досудового розслідування, так і судового провадження;

– запровадження сучасних стандартів до інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та інституту суду присяжних;

– імплементування положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини, воєнні злочини, розробка відповідних проектів законів на реалізацію концепції перехідного правосуддя [221].

Найбільш повний перелік існуючих проблем в судовій сфері на теперішній час визначено в Указі Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11 червня 2021 року № 231/2021. Зокрема, до основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, віднесено:

– нездійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України своєї діяльності та неможливість відновлення її роботи без удосконалення законодавства;

– недоброчесність окремих суддів, працівників органів та установ судової влади, випадки толерування корупційних проявів;

– недосконалість існуючої системи місцевих судів;

– неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової влади;

– недосконалість системи органів судової влади, організації їх діяльності, у тому числі щодо фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів усіх рівнів;

– функціональна недосконалість системи органів суддівського врядування та самоврядування;

– нестача суддів у місцевих та апеляційних судах, надмірне навантаження на суддів у судах усіх рівнів;

– неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики в застосуванні закону судами України;

– надмірно складні процедури проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, а також порядок складення кваліфікаційного іспиту і методологія оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді;

– неефективні механізми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

– неналежне виконання судових рішень, неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень;

– відсутність дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів;

– перешкоди в доступі до правосуддя;

– недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя;

– надмірна тривалість розгляду справ у судах, зарегульованість судового процесу, невиправдано широке застосування колегіальності у судах першої та апеляційної інстанцій;

– відсутність належної комунікаційної політики у судах;

– незавершеність реформи органів прокуратури, неналежне законодавче врегулювання механізмів реалізації прокурорами їх конституційних повноважень;

– низький рівень суспільної довіри до органів судової влади та прокуратури;

– функціональна недосконаліть системи адвокатури, складність порядку доступу до адвокатської діяльності, недостатня ефективність механізмів захисту прав адвокатів [271, п. 3].

До речі, попередній Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20 травня 2015 року № 276/2015 передбачав саме *«стратегію реформування»* судоустрою, а не *«стратегію розвитку»* системи правосуддя. Реформування проводилося у два етапи: перший етап – невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; другий етап – системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів [272, розділ 4]. Порівняно з наступною Стратегією розвитку, попередня Стратегія реформування у рази перевершувала за кількістю проблем, які необхідно було вирішити за п’ять наступних років.

Треба зазначити, що значна частка невирішених проблем перейшла у наступну Стратегію розвитку, бо повністю зробити *«реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів»* за п’ятирічку не вдалося.

З прийняттям Висновку Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) від 2 грудня 2022 року № 25 (2022) щодо свободи самовираження суддів, з’явилася нова досить зрима та суттєва проблема стосовно того, як, яким чином мають судді реалізовувати своє конституційне право на свободу вираження особистих думок та поглядів під час розгляду справ у суді і поза ним, які параметри вони мають враховувати у публікаціях та виступах у ЗМІ

та соціальних мережах, які існують з цього приводу етично-професійні правила поведінки, насамкінець, чи можуть судді використовувати псевдоніми тощо.

Стосовно вирішення означеної вище проблеми у Висновку пропонуються *сім рекомендацій*, а саме:

– суддя має право на свободу вираження поглядів, як і будь-який інший громадянин. Індивідуальні повноваження судді, принципи демократії, поділ влади та плюралізм поглядів тощо вимагають свободи суддів брати участь у дебатах, що становлять суспільний інтерес, особливо тих питань, що стосуються судової системи;

– у випадках, коли демократія, поділ влади чи верховенство права знаходяться під загрозою, судді повинні бути стійкими та мати обов'язок виступати на захист незалежності судової влади, конституційного порядку та відновлення демократії як на національному, так і на міжнародному рівнях;

– судді мають етичний обов'язок роз'яснювати громадськості систему правосуддя, функціонування судової системи та її цінності. Покращуючи розуміння, прозорість і допомагаючи уникати публічних спотворень, судді можуть сприяти розвитку та збереженню довіри громадськості до судової діяльності;

– здійснюючи свою свободу вираження поглядів, судді повинні пам'ятати про свою конкретну відповідальність і обов'язки в суспільстві та проявляти стриманість у висловленні своїх поглядів і думок. Вони повинні утримуватися від коментарів по суті справ, які вони розглядають. Судді також повинні зберігати конфіденційність процесу;

– судді повинні уникати участі в публічних суперечках, їм необхідно утримуватися від будь-якої політичної діяльності, яка може поставити під загрозу їх незалежність чи неупередженість або репутацію судової системи;

– судді повинні усвідомлювати як переваги, так і ризики спілкування в ЗМІ. З цією метою судова влада повинна забезпечити навчання суддів, щоб навчити їх використовувати ЗМІ, які можуть бути використані як чудовий

інструмент для інформування громадськості. Псевдоніми не приховають неетичну поведінку в Інтернеті;

– правила або кодекси поведінки, що стосуються обсягу свободи вираження суддями та будь-яких обмежень щодо її використання, повинні бути розроблені самими суддями або їхніми суддівськими асоціаціями [273, с. 18 – 19].

На наш погляд остання рекомендація дуже важлива. Але, вважаємо, що правила або кодекси поведінки стосовно використання суддями ЗМІ, мають бути розроблені після наукового опрацювання проблеми та її детального обговорення у суспільстві.

Отже, проаналізувавши міжнародні джерела та національні законодавчі акти, ми визначили основні проблеми, які необхідно та можливо вирішувати у найближчому майбутньому в судовій діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів.

Тепер переходимо до проблем, які необхідно вирішувати у прокурорській діяльності.

Одразу зазначимо, що віднесення прокуратури України до системи судової влади стало фундаментальним і принциповим кроком на шляху її реформування. Це дало змогу забезпечити безсторонність, незалежність і деполітизацію її діяльності, що відповідає не тільки міжнародним стандартам, але й сучасним тенденціям визначення ролі прокуратури в демократичних країнах.

Вирішення цієї проблеми суттєво позначилося на зміцненні всієї системи судової влади, але залишилося ще багато інших проблем, на необхідності розв’язання деяких основних з них, ми зараз й звернемо увагу.

Зараз залишається основною проблемою створення спеціалізованих військових прокуратур. Задля повної імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про діяльність прокуратури до Верховної Ради України надано для розгляду проект №7576 Закону «Про внесення змін до

Закону України «Про прокуратуру» щодо забезпечення діяльності спеціалізованих військових прокуратур» (дата реєстрації 21.07.2022).

Законопроектом передбачено доповнити існуючий Закон «Про прокуратуру» додатковою статтею 8-2, яка визначатиме систему спеціалізованих військових прокуратур та повноваження кожного її елементу. У систему мають увійти:

– Спеціалізована військова прокуратура (на правах самостійного структурного підрозділу) Офісу Генерального прокурора;

– спеціалізовані військові прокуратури (на правах обласних прокуратур);

– спеціалізовані військові прокуратури (на правах окружних прокуратур).

До повноважень спеціалізованих військових прокуратур належатимуть:

1) організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за негласними та іншими слідчими діями органів правопорядку у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, досудове розслідування у яких проводиться слідчими, детективами та дізнавачами органів досудового розслідування (крім детективів Національного антикорупційного бюро України);

2) підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях;

3) нагляд за додержанням законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності ;

4) представництво інтересів держави в суді;

5) нагляд за додержанням у військових частинах, кімнатах (камерах) для тимчасово затриманих Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, спеціальних палатах закладів охорони здоров’я Збройних Сил України для затриманих військовослужбовців, а також на гауптвахтах законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах (провадженнях), застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, у місцях постійного чи тимчасового тримання військовополонених, інтернованих осіб під час особливого періоду, а також з

питань організації конвоювання затриманих, взятих під варту, засуджених до позбавлення волі військовослужбовців чи військовополонених, інтернованих осіб [274, с. 3 – 4].

Але, до Верховної Ради України надано для розгляду ще один проект №7576-1 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо забезпечення діяльності спеціалізованих військових прокуратур» (дата реєстрації 05.08.2022). Даний законопроект є альтернативним до законопроекту №7576, яким передбачається:

– не наділяти спеціалізовані військові прокуратури такою функцією як *нагляд за додержанням* у військових частинах, кімнатах (камерах) для тимчасово затриманих Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України, спеціальних палатах закладів охорони здоров'я Збройних Сил України для затриманих військовослужбовців, а також на гауптвахтах *законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах (провадженнях)*, застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, у місцях постійного чи тимчасового тримання військовополонених, інтернованих осіб під час особливого періоду, а також з питань організації конвоювання затриманих, взятих під варту, засуджених до позбавлення волі військовослужбовців чи військовополонених, інтернованих осіб;

– забезпечення спеціалізованих військових прокуратур службовими приміщеннями, охороною та засобами зв'язку (у тому числі спеціальними) за потреби, а також транспортними засобами для переміщення в районі воєнних (бойових) дій, здійснюється за рахунок Офісу Генерального прокурора [275].

Який би із двох законопроектів не було прийнято, все одно закон дуже потрібен, оскільки в умовах війни діяльність системи військових прокуратур сприятиме підвищенню належного військового порядку та дисципліни у збройних силах, створенню необхідних умов для остаточної перемоги над агресором.

Найбільш повно проблеми, які необхідно вирішувати у системі органів прокуратури, визначено у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки (затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021), а саме:

– продовжити реформу прокуратури, надати їй невідворотний і сталий характер, зокрема щодо завершення переатестації прокурорів;

– удосконалити реалізацію прокурорами конституційних повноважень із підтримання публічного обвинувачення, організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням та представництва інтересів держави в суді, зокрема шляхом запровадження спеціалізації, уніфікації прокурорської і судової практики;

– налагодити ефективну координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та належне функціонування органів прокуратури в системі кримінальної юстиції;

– розробити та впровадити комплексну та неупереджену систему оцінювання якості роботи прокурора за встановленими об'єктивними критеріями;

– удосконалити відповідно до європейських стандартів і кращих міжнародних практик дисциплінарне провадження, забезпечивши прозорість й об'єктивність розгляду дисциплінарної скарги про вчинення прокурором дисциплінарного проступку, невідворотність та пропорційність дисциплінарної відповідальності прокурора;

– удосконалити систему органів прокурорського самоврядування та забезпечити інституційну незалежність прокуратури [271, п. 4.4.].

Виходячи з чітко встановленого міжнародного стандарту, що ключову роль у забезпеченні незалежного і неупередженого функціонування судової системи відіграють судді та прокурори, у якості однієї із найважливіших проблем, яку необхідно вирішувати зараз та у найближчому майбутньому, треба визначити взаємовідносини між суддями та прокурорами у демократичному суспільстві. На це було звернено увагу у спільному Висновку

№ 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) та Висновку №4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП), який містить Бордоську декларацію «Судді та прокурори у демократичному суспільстві» (декларація була спільно розроблена робочими групами КРЄС і КРЄП і офіційно прийнята КРЄС і КРЄП в м. Бордо (Франція) 18 листопада 2009 року) [276].

Відповідно до Бордоської декларації в Україні, як демократичній та правовій державі, необхідно вирішувати проблему взаємовідносин між суддями та прокурорами шляхом:

– створення умов рівності у правах обвинувачення та захисту, а також поваги до незалежності суду, дотримання принципу розподілу влади та обов'язкової сили остаточних судових рішень;

– належного виконання різних, але взаємодоповнювальних функцій суддями та прокурорами, які мають бути незалежними у здійсненні своїх повноважень, а також діяти незалежно один від одного;

– постійного підвищення кваліфікації, що передбачає і навчання методам управління, є і правом, і обов'язком суддів та прокурорів;

– забезпечення гарантій внутрішньої та зовнішньої незалежності суддів та прокурорів на принципах верховенства права;

– користування правами та виконання обов'язків, діяльність і поведінка прокурора та судді мають бути такими, що не залишають сумнівів у їх об'єктивності та неупередженості;

– дотримання етично-професійних та моральних норм поведінки, які сформульовані на однакових та прийнятих у суспільстві принципах;

– утримання від будь-яких дій та поведінки, які могли б підірвати впевненість у їх незалежності та неупередженості. Судді та прокурори повинні розглядати справи з належною ретельністю і впродовж розумного строку, об'єктивно та неупереджено;

– отримання відповідної професійної підготовки та найвищого рівня професійних навичок, що визначено правовими приписами;

– чітке визначення взаємовідносин у досудовому розслідуванні кримінальних справ, під час судового переслідування і судового слухання та поза сферою кримінального права й у верховних судах;

– розроблення детальних інструкцій щодо поводження із засобами масової інформації та надання їм інформації, особливо по справах, де суддя та прокурор обидва брали участь у розгляді по суті;

– доведення повної та неупередженої інформації, зібраної в рамках міжнародного співробітництва та яка використовується в судових процесах, до суддів, прокурорів та сторін.

Дуже серйозною проблемою, яку необхідно вирішувати у процесі функціонування прокуратури, є посилення її незалежності. Алгоритм вирішення цієї проблеми визначено у Додатку до Плану дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади [277, с. 26 – 28].

У Додатку за напрямом дій № 3 визначено рекомендації, які повністю можна вважати як можливі напрями вирішення проблем діяльності української прокуратури, а саме:

– створення відповідної системи демократичної підзвітності, завдяки якої буде забезпечено незалежність дій прокурорів та їх свободу від неправомірного впливу;

– визначення правових критеріїв щодо порядку призначення прокурорів усіх рівнів на підставі найкращих умінь та здібностей;

–прийняття внутрішніх формальних правил, згідно з якими всі вказівки, накази чи розпорядження вищестоящого прокурора, який здійснює контроль стосовно рішень окремих прокурорів, повинні відповідати законодавству;

– вживання заходів задля забезпечення того, щоб ініціювання і проведення розслідування або кримінального переслідування були вільними від політичного впливу;

– вживання заходів щодо розвитку культури відкритості й прозорості, гарантуючи при цьому конфіденційність окремих справ, які перебувають на етапі розслідування або кримінального переслідування;

– проведення активних заходів для попередження і подолання корупції в прокуратурі та забезпечення захисту прокурорів від корупції, зокрема шляхом гарантування відповідності оплати та умов їхньої праці, а також чіткого визначення і розповсюдження стандартів їхньої професійної поведінки та етичних норм;

– розслідування випадків корупції в прокуратурі повинні проводитися оперативно, прозоро, ретельно і неупереджено. До прокурорів, яких було визнано винними в корупції, слід застосовувати пропорційні кримінальні покарання, або звільнення з посади.

Стосовно останньої проблеми щодо боротьби з корупцією взагалі та в українській прокуратурі зокрема необхідно зазначити її домінування з усіх інших, бо це явище в Україні не тільки не зменшується, а навпаки з часом набуває все більших масштабів. Так, за результатами вимірювання Transparency International світового Індексу сприйняття корупції (CPI) у 2018 році індекс CPI України складав 32 бали зі 100 можливих, тобто наша держава займала 120 місце серед 180 країн. Натомість у 2017 році індекс CPI складав 30 балів, а Україна займала 130 місце [278, с. 37]. Отже, неприємне місце України у такому антирейтингу є одним із вагомих чинників необхідності створення ефективної системи боротьби з корупцією, у тому числі й в системі прокурорських органів.

Як зазначалося на початку підрозділу після дослідження наявності проблем у суддівській та прокурорській діяльності, ми зупинимося на висвітленні проблем, які необхідно та можливо вирішувати завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів за окремим напрямком правоохоронної діяльності.

Ми обираємо один з найважливіших та найскладніших напрямків, який концентрує та акумулює в себе всі існуючі проблеми в правоохоронній

діяльності, а саме боротьбу з організованою злочинністю. Це обумовлено тим, що, *по-перше*, у рамках підрозділу роботи неможливо розглянути всі напрямки, *по-друге*, серцевину міжнародних стандартів щодо правоохоронної діяльності складають саме принципи та норми протидії організованій злочинності та, *по-третє*, у цьому напрямку задіяні сили та засоби майже всіх національних правоохоронних органів: Національної поліції, СБУ, органів прокуратури, органів державного фінансового контролю, контролюючих органів (органів доходів і зборів), Державної прикордонної служби, Національної гвардії, органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА), розвідувальних органів тощо. Невипадково саме по цих органах Комітет з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України планує підготувати у найближчому майбутньому законопроекти, які спрямовані на забезпечення їх реформування [221].

Серед всіх проблем, які оточують боротьбу з організованою злочинністю, ми виділімо спочатку, на наш погляд, основну та наріжну, вирішення якої насправді дозволить знайти шляхи до вирішення останніх. Такою головною проблемою є підвищення довіри населення України до правоохоронних органів, а через них в цілому до влади, що можна зробити лише тоді, коли дійсно буде суттєво знижений рівень організованої злочинності в Україні.

До речі, зараз рівень довіри до правоохоронних органів не зовсім високий. Так, відповідно до результатів дослідження, яке було проведено Київським міжнародним інститутом соціології в період з 19 до 25 травня 2020 року, Державній прикордонній службі довіряють 60% населення, Державній міграційній службі – 58%, Державній службі з надзвичайних ситуацій – 77%, Національній гвардії – 68%, Національній поліції – 49%, Патрульній поліції в складі НПУ – 51 %. Довіра до системи МВС загалом складає 50% (базується на сумі показників «повністю довіряю» та «більше довіряю») [279]. Хоча, чомусь, окремі науковці вважають цей рівень довіри до діяльності

правоохоронних органів досить високим [280, с. 157]. Для порівняння декілька цифр: в Німеччині, Швеції, Канаді та Австралії довіряють своїм поліцейським 81% населення, у США та Великої Британії рівень довіри до поліції теж високий – 80% [281].

Треба віддати належне українському законодавцю за те, що він всю сукупність проблем щодо боротьби з організованою злочинністю визначив у низці законодавчих актах, які можна логічно зв'язати у ієрархічну послідовність. Мова йде про три Стратегії – Стратегію національної безпеки України 2020 року, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України 2021 року та Стратегію боротьби з організованою злочинністю 2020 року.

Спочатку у Стратегії національної безпеки України було визначено пріоритети національних інтересів України та забезпечення її національної безпеки, серед яких зазначено такі, як захист прав, свобод і законних інтересів громадян України та європейську і євроатлантичну інтеграцію [282, п. 5]. Ці пріоритети безпосередньо пов'язані із напрямом правоохоронної діяльності щодо боротьби з організованою злочинністю та застосуванням у ній міжнародних стандартів, в першу чергу європейських. Для реалізації цих пріоритетів у Стратегії сформульовано конкретні напрями, а саме: використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій та захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди [282, п. 6]. Серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам, що можуть також сприяти посиленню правопорушень у сфері організованої злочинності, у Стратегії визначено такі, як недостатня ефективність державних органів, непослідовність та незавершеність реформ, корупція, зростання злочинності та кількості порушень міграційного законодавства іноземцями та особами без громадянства, зокрема вихідцями з держав міграційного ризику, а також залучення цих осіб до протиправної діяльності

[282, п. 22, 23, 24 та 30]. Серед заходів щодо розвитку сектору безпеки у Стратегії прямо визначено про необхідність забезпечення системності реформування Національної поліції України, посилення кримінальної поліції та органів досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю [282, п. 63]. Насамкінець, у Стратегії зазначено, що вона є основою для розробки нізці інших документів, у тому числі й Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, у який визначатимуться шляхи та інструменти реалізації вищенаведених пунктів [282, п. 66].

Тепер ми проаналізуємо Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, яку затверджено Указом Президента від 29.06.2021 року. У ній, посилаючись на міжнародні документи (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами), серед найбільш небезпечних криміногенних загроз визначено поширення організованої злочинності, а також підкреслено що вона становить високу загрозу громадській безпеці, має високий рівень латентності, здійснюється у формах торгівлі людьми, незаконного обігу наркотиків та організації нелегальної міграції. Ці злочини контролюють організовані групи, злочинні організації та спільноти, у тому числі ті, що утворені за етнічною ознакою або діють на транснаціональному рівні [283, п. 9]. Далі у Стратегії визначаються наявні недоліки, у тому числі й в правовому регулюванні, завдяки яким продовжує існувати організована злочинність, а саме: внесення змін до актів законодавства не набуло системного і концептуального характеру; суперечливість окремих положень актів законодавства, їх невідповідність криміногенній ситуації в державі негативно позначається на діяльності правоохоронних органів; окремі важливі суспільні відносини залишаються неврегульованими або їх урегульованість є такою, що призводить до неузгодженості нормативно-правових актів між собою, а в окремих випадках з нормативно-правовими актами вищої юридичної сили [283, п. 15].

Наведені недоліки без перебільшення можна назвати проблемами, які необхідно вирішувати для протидії організованій злочинності. У Стратегії також визначено проблеми, які можна вирішувати через досягнення оперативних цілей і завдань, а саме: забезпечення захищеності населення від організованої злочинності шляхом ліквідації організованих груп, злочинних організацій та злочинних спільнот, насамперед тих, що діють у сфері торгівлі людьми, організації нелегальної міграції, причетні до незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, мають транснаціональні зв'язки, а також посилення протидії лідерам злочинних угруповань [283, п. 25].

Насамкінець, у Стратегії прямо визначено проблеми, вирішення яких необхідно здійснювати за європейськими та євроатлантичними стандартами: приведення структури підрозділів Національної гвардії України у відповідність до стандартів Міжнародної асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи та НАТО, Державної прикордонної служби України у відповідність зі стандартами НАТО, запровадження стратегічного планування та кризового менеджменту з урахуванням рекомендацій НАТО тощо [283, п. 31]. Щодо посилення потенціалу міжнародного співробітництва, у Стратегії також сформульована конкретна проблема, вирішувати яку необхідно шляхом «розширення стратегічних відносин із Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, іншими державами та міжнародними організаціями для посилення спроможностей у сферах громадської безпеки та цивільного захисту» [283, п. 36].

Вгорі ієрархічної послідовності по праву можна назвати розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року «Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю» [284]. У розділі «Реалізація Стратегії» повно і детально сформульовано весь комплекс проблеми, які необхідно та можливо вирішувати у діяльності щодо протидії організованій та транснаціональній злочинності завдяки імплементації міжнародно-правових

стандартів. Так, до таких основних проблем, а в Стратегії вони мають назву напрямів, віднесено:

– удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;

– формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;

– запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;

– запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;

– інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;

– залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;

– міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Своєю чергою, кожна вище зазначена проблема-напрям складається із сукупності інших. Так, наприклад, проблема «удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю» складається з таких проблем-напрямів, а по суті нормативно-правового врегулювання питань щодо:

– визначення державного органу, відповідального за підготовку щорічної оцінки стану реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю та спеціальних звітів про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати боротьби з організованою злочинністю;

– утворення (визначення) координаційного органу (Національного координатора) з питань боротьби з організованою злочинністю;

– впровадження систем проведення аналізу ризиків і кримінального аналізу в боротьбі з організованою злочинністю;

– забезпечення діяльності штатних негласних працівників, їх легендування та оперативного прикриття під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та участі в кримінальних провадженнях;

– запровадження з урахуванням практики країн-членів ЄС програм захисту осіб (зокрема членів їх сімей і близьких родичів), які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності та беруть участь у кримінальному провадженні щодо організованої злочинності;

– проведення аналізу щодо рівня відповідності відповідальності, встановленої кримінальним законом, суспільно небезпечному діянню, вчиненому організованою групою чи злочинною організацією, та в разі потреби підготовка пропозицій щодо посилення кримінальної відповідальності;

– запровадження механізму заохочення громадян, які сприяють боротьбі з організованою злочинністю тощо.

Отже, дослідивши у даному підрозділі роботи проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів, ми фактично показали, окреслили ці проблеми та відповіли на питання *що треба робити*, а в наступному, тобто останньому підрозділі, говорячи про шляхи імплементації стандартів у національний правопорядок для здійснення євроінтеграційних перетворень в сфері національної правоохоронної діяльності, – ми відповімо на питання *як треба робити*, щоб окреслені проблеми можна було б вирішити.

3.3. Шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок як головний напрямок євроінтеграційних перетворень в Україні

Кожного року Україна докладає значних зусиль для здійснення необхідних трансформацій у своєму національному правопорядку, імплементуючи міжнародні стандарти у всі сфери правоохоронної діяльності

та застосовуючи при цьому позитивний досвід в першу чергу європейських країн. Зараз можна відверто говорити, що євроінтеграційні перетворення в реформуванні правоохоронної діяльності вже стали незворотним процесом і ще довгі роки попереду це буде головним напрямком удосконалення функціонування українських судових, прокурорських та інших правоохоронних органів.

У цьому головному напрямку можна виділити багато практичних та конкретних кроків, які повністю відповіли б на питання як необхідно робити, щоб імплементація була успішною, постійною та повною, але через обмежений обсяг підрозділу роботи зупинимося лише на тих, які, як нам здається, є найбільш насущними і необхідними саме в даний час.

В першу чергу, на нашу думку, задля вирішення багатьох проблем у діяльності національних судових та інших правоохоронних органів *необхідно запроваджувати міжнародні стандарти з попередження (превенції) правопорушень та злочинів.*

Дійсно, якщо запобігання злочинності у суспільстві досягне значних успіхів та наблизиться до рівня європейських країн, то це відразу ж позначиться на ефективності функціонування всієї правоохоронної системи. Чим нижче рівень злочинності, тим вище ефективність діяльності правоохоронних органів, бо зменшується навантаження на судові, прокурорські органи, органи досудового слідства, оперативно-розшукові підрозділи кримінальної поліції тощо. Це надає їм змогу більш детально зосередитися на розкритті скоєних злочинів, провести в найкоротші строки повну та всебічну перевірку фактичних даних про злочин, захистити права та свободи постраждалих громадян, захистити власність людини та державне майно тощо. Зменшення рівня злочинності, як результат профілактичних заходів, значно підвищує у суспільстві авторитет держави, зберігає її кошти на утримання правоохоронних органів, надає можливість скоротити їх чисельність, а заходи, що зупинили формування злочинної особистості на ранніх стадіях, дозволяють повернути останню до нормального життя у

суспільстві. Ось чому, на думку більшості закордонних та вітчизняних кримінологів, запобігання злочинності більш ефективно, ніж безпосереднє застосування сил, засобів та методів боротьби зі злочинністю.

Значну увагу питанням пріоритету попередження злочинів, ніж боротьби з ними, приділяють вітчизняні науковці. Так, П. О. Жирова, досліджуючи проблему імплементації міжнародних стандартів щодо запобігання торгівлі людьми в Україні, відзначає у якості позитивного моменту те, що «більшість міжнародних норм які здійснюють правове регулювання щодо запобігання торгівлі людьми, є частиною національного законодавства України. Це великий крок для нашої країни на шляху встановлення міжнародних стандартів щодо протидії торгівлі людьми» [285, с. 145]. Отже, науковець безпосередньо формулює один із способів підвищення ефективності імплементації міжнародних стандартів, тобто шляхом попереднього включення їх в законодавчі акти України, що робить ці стандарти частиною національного законодавства. На нашу думку, назвати такий спосіб «великим кроком для нашої країни» цілком доречно та правильно. Але, у той же час П. О. Жирова наголошує на необхідності більш ретельного наближення до міжнародних стандартів формулювання окремих положень у національному законодавстві щодо боротьбі із торгівлею людьми. Так, підтримуючи її слушну думку та перефразовуючи її висловлювання, можна сказати, що:

а) доцільно не тільки втілювати міжнародний стандарт за формою, тобто у словах та словосполученнях оригіналу міжнародного договору (*дослівне запозичення, рецепіювання* – авт.), але й

б) повністю передавати його зміст засобами української мови (*національна транспозиція змісту* – авт.).

Для цього науковець пропонує чіткіше, з точки зору юридичної техніки, визначати у Кримінальному кодексі України таких понять як «вербування», «переміщення», «шантаж», «уразливий стан особи», «переховування», «передача або одержання людини» – з метою їх єдиного трактування та застосування правоохоронними органами [285, с. 146]. Наприкінці свого

дослідження П. О. Жирова робить також слушний, на наш погляд, висновок, що необхідно використовувати європейський досвід державного управління з протидії незаконній міграції та торгівлі людьми. Цей момент, а саме втілення міжнародних стандартів у державне управління та планування діяльністю судебних та правоохоронних органів, у тому числі за окремими напрями протидії злочинності, йтиметься нижче.

Науковець В. В. Сокуренко розглядає запобігання злочинності не просто напрямком діяльності, а політикою превенції, яка, на його думку, «є кримінологічною політикою, тобто складником кримінальної політики… На відміну від кримінальної, кримінологічна політика не передбачає видання і застосування кримінальних законів, хоча й намагається підвищити їх запобіжну функцію. Запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів» [286, с. 13]. Фактично науковець через своє розуміння категорії «кримінологічна політика» продублював зміст багатьох міжнародних документів, в яких ідея загальної превенції злочинів через застосування різних соціальних важелів завжди домінувала над ідеями посилення покарання, надання правоохоронним органам додаткових, а іноді й надзвичайних повноважень у боротьбі із злочинністю тощо.

У подібному руслі, але з прив’язкою до вирішення питань профілактики ювенальної кримінально протиправної діяльності, міркує науковець А. С. Сизоненко, який прямо перелічує міжнародно-правові стандарти запобігання ювенальній злочинності, а саме: позитивну соціалізацію дітей, профілактику ювенальної злочинності, створення системи ювенального правосуддя (правосуддя дружнього до дитини) [287, с. 63]. Науковець, посилаючись на Рекомендації № Rec (2003) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові підходи до злочинності серед неповнолітніх та про значення правосуддя у справах неповнолітніх», цілком справедливо акцентує увагу на тому, що запобігання ювенальної злочинності буде повно відповідати міжнародному документу у тих випадках, якщо попередження злочинності

серед неповнолітніх буде плануватися, координуватися і фінансуватися місцевими партнерами, включаючи ключові державні установи: поліцію, служби пробації, соціального забезпечення та у справах неповнолітніх, судові органи, установи освіти, зайнятості, охорони здоров'я та житлово-комунальні господарства, добровільний та приватний сектор [287, с. 61 – 62].

Говорячи про запобігання злочинності у широкому сенсі, необхідно серед першочергових заходів застосовувати міжнародні стандарти для попередження корупції як у всій системі державних органів взагалі, так й особливо для протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які можуть бути вчинені посадовими особами будь-якого рангу у сферах судової, прокурорської та іншої правоохоронної діяльності. Саме після досягнення високого рівня довіри з боку суспільства, окремої людини до діяльності суддів, прокурорів, співробітників оперативно-розшукових органів, кожного поліцейського, коли будь-яка дія, професійна поведінка або спосіб життя представника правоохоронної системи буде сприймається громадськістю як еталон самовідданості, доброчесності і порядності можна дійсно говорити про фактичне завершення євроінтеграційних перетворень в українському національному правопорядку на основі міжнародних принципів та норм.

В цьому сенсі стосовно запобігання та боротьби з корупцією у правоохоронній системі у якості міжнародних стандартів досить назвати такі основні документи: Конвенція ООН проти корупції, підписана від імені України 11.12.2003 р. в м. Меріда (Мексиканські Сполучені Штати) та ратифікована згідно із Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана від імені України 27.01.1999 р. в м. Страсбурзі та ратифікована згідно із Законом України від 18.10.2006 р. № 252-V; Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана від імені України 04.11.1999 р. в м. Страсбурзі та ратифікована згідно із Законом України від 16.03.2005 № 2476-IV; Резолюція VIII Конгресу ООН у Гавані «Практичні заходи боротьби з корупцією»; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 12.12.1996 р. «Боротьба з корупцією»

(A/REC/51/59); Модельний кодекс поведінки для державних службовців 2000 р.; Стамбульський план антикорупційної діяльності мережі ОЕСР 2003 р. тощо.

Наукова вітчизняна спільнота ретельно стежить за процесом втілення міжнародних стандартів у судову та іншу правоохоронну діяльність в Україні. Причому, не залишається поза увагою жоден напрям правоохоронної діяльності, жодна структура або орган.

Як приклад можна навести наукову працю Р. С. Осипчука та К. І. Годуєвої, присвяченої застосуванню міжнародних стандартів у діяльності Національного антикорупційного бюро України (НАБУ). Вони зазначають, що в основу забезпечення високого авторитету НАБУ у суспільстві закладено формування *антикорупційної культури його працівників з урахуванням вимог міжнародних стандартів та кращих світових практик*. На нашу думку, дуже влучно підмічено, що саме формування *антикорупційної культури* має бути в основі запобігання корупції серед співробітників НАБУ, а не жорсткі правові санкції за скоєння можливих антикорупційних правопорушень. Не випадково науковці констатують, що «За результатами проведеного у квітні 2019 року аудиту на відповідність міжнародному стандарту ISO 37001:2016, Національне бюро стало першим правоохоронним органом України, а також одним із перших у Європі, який підтвердив відповідність системи антикорупційного менеджменту вимогам міжнародного стандарту ISO 37001:2016. У подальшому НАБУ неодноразово (у 2020, 2021 роках) під час наглядових аудитів також успішно підтвердило таку відповідність» [288, с. 40]. Здається, що такого високого рівня антикорупційного менеджменту НАБУ досягло завдяки політики формування *антикорупційної культури* на підставі дотримання міжнародних стандартів.

До речі, згадані вище науковці торкнулися міжнародного стандарту ISO 37001:2016, який запроваджує Систему управління заходами боротьби з корупцією (СУЗБК). Здається, що цей стандарт має стати обов’язковим для будь-якої організації у державі, оскільки він зобов’язує розробляти,

впроваджувати, підтримувати, постійно переглядати і, коли необхідно, вдосконалювати СУЗБК, включно із необхідними процесами та їхньою взаємодією. СУЗБК організації повинна містити засоби, призначені для ідентифікації, оцінки ризиків, а також запобігання, виявлення та реагування на випадки хабарництва [289, п. 4.4].

Досліджуючи сучасні шляхи імплементації міжнародно-правових стандартів, не можливо не зупинитися на одному з головних напрямків євроінтеграційних процесів в Україні, пов'язаного із пробацією, яка з кожним роком займає все більш вагоме місце у системі налагодження національного правопорядку. Запобігання злочинності шляхом застосування нової для України інституції як системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених, не пов'язаної із позбавленням волі, має серйозні перспективи у майбутньому, особливо у напрямку запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень. Точкою відліку застосування в Україні пробації можна вважати прийняття у 2015 році Закону України «Про пробацію», тобто сім років тому, що свідчить про те, що цей інститут почав щойно активно застосовуватися.

Якщо проаналізувати міжнародно-правові акти стосовно пробації, то можна з'ясувати, що цей інститут також новий і для світового суспільства. Не беручи до уваги Резолюцію (70)1 про практичну організацію заходів з контролю і постпенітенціарну опіку над умовно засудженими та умовно звільненими, прийнятої заступниками Міністрів РЄ 26 січня 1970 р., перші основні документи були прийняті лише у 90-х роках минулого століття. Майже через три десятиріччя проблеми пробації вже регулюються міжнародними принципами та нормами, які сформульовані більш ніж у двадцяти документах. Серед останніх досить назвати Кіотську декларацію щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання програми сталого розвитку до 2030 р. (Кіотська декларація) (Прийнята 14 Конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя 07-12 березня 2021

року, Кіото) та Рекомендацію CM/Rec(2023)2 Комітету міністрів державам-членам щодо прав, послуг і підтримки потерпілих від злочинів (Прийнято Комітетом міністрів 15 березня 2023 р. на 1460-му засіданні заступників міністрів).

Серед загально відомих і визначених міжнародними стандартами цілей та завдань пробації, які повно та детально, на наш погляд, втілено в Законі України «Про пробацію» [290, ст. 4 та 6], існує ще один вагомий чинник для широкого застосування інституту пробації – це переповненість українських в'язниць та інших місць відбування строків позбавлення волі.

Згідно із звітом Ради Європи за річний період до кінця січня 2019 року, який є у розпорядженні «Європейської правди», Україна опинилася в десятці країн з найбільшою кількістю мешканців місць позбавлення волі. Крім того, рівень ув'язнень в Україні – 125,7 ув'язнених на 100 тисяч населення є вищим за середній показник по Європі – 106 в'язнів на 100 тисяч населення. Водночас за цим показником Україна знаходиться значно нижче таких країн, як Росія (386 ув'язнених на 100 000 жителів), Туреччина (329) і Грузія (270). У контексті пандемії коронавірусної хвороби генеральний секретар Ради Європи Марія Пейчинович-Бурич підкреслила необхідність того, щоб відповідні органи взяли до уваги заяву про принципи, опубліковані Комітетом із запобігання тортурам, які стосуються поводження з особами, позбавленими волі. Вона заявила, що «тюремні адміністрації і всі відповідні органи влади повинні прагнути вдаватися до *альтернатив позбавлення волі, зокрема в ситуаціях переповненості в'язниць,* і вживати всіх можливих заходів для захисту як тюремного населення, так і тюремного персоналу» (курсив наш – авт.) [291].

На проблему перенаселеності у місцях позбавлення волі та необхідності її вирішення у національних законодавствах вказано у Кіотській декларації 2021 року: «Вжиття заходів для подолання перенаселеності у місцях позбавлення волі та підвищення загальної ефективності та спроможності системи кримінальної юстиції, у тому числі шляхом розгляду питання про

застосування альтернатив попередньому ув'язненню та ув'язненню на підставі вироку суду, належним чином ураховуючи Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, що не пов'язані з позбавленням волі (Токійські правила)» [292, п. 36].

Застосування в українському законодавстві міжнародних стандартів щодо інституту пробації вже дало свої позитивні результати. Ось як з цього приводу висловився вітчизняний науковець А. П. Гусак: «Безперечно, запровадження пробації в Україні *є новацією в системі запобігання рецидивній злочинності неповнолітніх.* Водночас із запровадженням системи пробації в Україні *відбулися позитивні зрушення, зокрема зниження рецидивної злочинності*, зазначають у Генеральній прокуратурі України, Державному управлінні юстиції України, Мін'юсті України, державній агенції «Центр пробації». Загалом це свідчить про ефективність роботи органів пробації як основою запобігання рецидиву злочинів неповнолітніх» [293, с. 107] (курсив наш – авт.).

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що є всі підстави вважати, що й надалі в Україні інститут пробації отримає найширше застосування та займе в системі превентивних заходів протидії злочинності одне з найдостойніших місць.

Наступним перспективним напрямом імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок задля здійснення євроінтеграційних перетворень є наполегливе застосування інституту національних координаторів за конкретними сферами боротьби із злочинами та іншими правопорушеннями. Означений напрям безпосередньо пов'язаний та є складовою іншої більш широкої проблеми стосовно організації тісного співробітництва вітчизняних судових та правоохоронних органів із зарубіжними партнерами і цей напрям, як нам здається, має суттєві перспективи.

Отже, цілеспрямована боротьба із злочинністю по всіх напрямках її проявів, тісна взаємодія в цій боротьбі між вітчизняними та зарубіжними

судовими і правоохоронними органами не може бути ефективною, якщо не буде належної координації всього процесу з чітко визначених єдиних координаційних центрів. Зрозуміло, що застосування інституту національних координаторів у сфері протидії злочинності є важливим, необхідним та своєчасним кроком, оскільки цього потребують реалії сучасності, а саме:

– наявність чітко визначених та самостійних організаційних складових боротьби із злочинами – виявлення, попередження, запобігання, припинення, профілактика (загальна та індивідуальна) тощо;

– різноманітність проявів злочинності – професійна, економічна, екологічна, організована, корупційна, рецидивна, необережна тощо, а також злочини по видах, що визначені в особливій частині Кримінального кодексу України (злочини проти національної безпеки, проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти статевої свободи особи проти безпеки руху тощо, – всього 20 видів);

– зазначена кількість вітчизняних суб'єктів, що здійснюють судову та іншу правоохоронну діяльність, та необхідність налагодження взаємодії як між собою, так і з численними зарубіжними партнерами за певними сферами протидії та запобігання злочинності.

Треба зазначити, що в Україні інститут національних координаторів починає активно застосовуватися в інших сферах, які опосередковано можуть бути пов'язані із протидією злочинності та діяльністю судових та інших правоохоронних органів. Так, згідно із Указом Президента України від 20 червня 2023 року № 344/2023 заступник Голови НАЗК визначений Національним координатором з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови доброчесності [294]. Відтепер в складі Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України представник НАЗК відповідатиме за координацію Програми з розбудови доброчесності під керівництвом НАТО – NATO Building Integrity program (Програма NATO BI). Вона надає практичні інструменти, які допомагають країнам-учасницям та

партнерам зміцнювати доброчесність, прозорість і підзвітність, а також зменшувати ризик корупції в секторі безпеки та оборони [295].

Отже, відповідальність представника НАЗК за координацію Програма NATO BI з розбудови доброчесності та прозорості безсумнівно торкнеться й діяльності посадових осіб судових та інших правоохоронних органів, оскільки останні, згідно із Законом України «Про національну безпеку», напряму відносяться до сектору безпеки та оборони [296, ст. 1].

П’ять років тому представника НАЗК також було призначено національним координатором, але вже за конкретним напрямом протидії злочинності, а саме: з питань реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією. Відповідне розпорядження було ухвалено на засіданні Кабінету Міністрів України 22 березня 2017 р. № 189-р. На національного координатора було покладено обов’язки вживати заходів щодо координації роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади, пов’язаної з реалізацією Стамбульського плану дій, та отримувати в установленому порядку від них відповідну інформацію, проводити моніторинг реалізації Стамбульського плану дій, налагоджувати співробітництво з національними органами країн – членів Стамбульського плану дій тощо [297].

Серед перших прикладів успішного застосування інституту національних координаторів можна назвати Указ Президента України від 5 серпня 2020 року № 306/2020, яким Міністерство соціальної політики України призначено національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми [298, п. 1]. Виконуючи покладені Президентом України на міністерство нових обов’язків, останній у ранзі національного координатора вже активно почав попереджувальну профілактичну діяльність, опублікувавши в Інтернет-ресурсах інформацію стосовно виконання громадянами десятьох правил безпеки, щоб запобігти рабству [299].

У 2016 році проектом розпорядження Кабінету Міністрів України мала бути схвалена Стратегія у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року (далі – Стратегія), в якій Державну

фіскальну службу України передбачалося призначити національним координатором. У Стратегії, крім детального визначення компетенції, було зазначено, що Національний координатор щорічно до першого лютого року, що настає за звітнім, звітує Кабінету Міністрів України про стан виконання пунктів Плану заходів з реалізації положень Стратегії [300]. Здається, що намір визначити компетенцію національного координатора безпосередньо окремим розділом у Стратегії був цілком виправданим.

У якості іншого позитивного прикладу перспективного напряму імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство щодо застосування інституту національного координатора для реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю можна назвати пропозицію Ігоря Клименка, яку він зробив у своєму виступі на засіданні Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р.: «Реалізація Стратегії передбачає три етапи. Спершу проведуть оцінку наявних загроз за методологією SOCTA, яка ефективно використовується в країнах Євросоюзу. Далі на основі зібраних даних будуть створені комплексні плани заходів для протидії організованим групам і конкретним тяжким злочинам, які здебільшого вчиняються з використанням зброї та насилля. Ці плани розроблятиме *Національний координатор – створена при Кабміні міжвідомча комісія, яка буде проводити моніторинг і оцінюватиме стан реалізації цієї Стратегії.* Третій етап передбачає власне виконання комплексних планів заходів державними органами, які борються з організованою злочинністю» (курсив наш – авт.) [301].

Отже, національним координатором може бути не тільки посадова особа державного органу (наприклад, голова або заступник НАЗК), не тільки окреме міністерство (наприклад, Міністерство соціальної політики України), не тільки державна служба (наприклад, Державна фіскальна служба України), але й міжвідомча комісія, яка має створюватися при Кабінеті Міністрів України.

Позитивно відносяться до застування інституту національних координаторів у запобіганні злочинів та корупції в правоохоронній системі й вітчизняні науковці.

Так, науковець С. О. Семенюк на підставі аналізу європейського досвіду застосування в національному законодавстві інституту національних координаторів вважає, що за допомогою цього інституту можна «здійснювати організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, відповідати за ефективне функціонування механізмів координації, взаємодії, моніторингу та звітності в зазначеній сфері через запровадження та подальше організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю» [302, с. 105]. С. О. Семенюк взагалі вважає за необхідне віднести до компетенції Національного координатора такі повноваження: формування державної політики та визначення пріоритетів у сфері протидії організованій злочинності, затвердження стратегій і комплексних планів протидії організованій злочинності відповідно до визначених пріоритетів; координацію діяльності, організаційне забезпечення та вжиття заходів до підвищення спроможностей органів, які здійснюють протидію організованій злочинності, у реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності; проведення національної оцінки ризиків та загроз, зумовлених організованою злочинністю, а також підготовку щорічних і спеціальних доповідей (інформацій) про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати протидії організованій злочинності і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України; організацію співробітництва з питань протидії організованій злочинності з відповідними органами інших держав та міжнародними установами та організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері протидії організованій злочинності [302, с. 108].

Науковці Д. Санакоєв, А. Вашко та В. Єфімов, досліджуючи проблему імплементації європейської методології SOCTA в протидії організованій

злочинності, вважають за необхідне призначення в Україні Національного координатора для реалізації проекту EMPACT (Європейська міждисциплінарна платформа проти кримінальних загроз), який би мав спостерігати за виконанням завдань на національному рівні. Кожна держава-член, на їх думку, має призначати національного координатора EMPACT у межах своєї національної компетенції та залежно від структури правоохоронних органів. Національними координаторами повинні бути старші офіцери зі стратегічного управління, які мають право забезпечувати реалізацію циклу політики ЄС у цій країні, залишатися повністю поінформованими та нести спільну відповідальність за відданість країні-члену політичного циклу ЄС [303, с. 217].

Науковці А. В. Мовчан та Р. С. Яблонський, позитивно оцінюючи використання інституту національних координаторів, пропонують прийняти новий Закон України «Про протидію організованій злочинності», в якому, на їх думку, крім іншого необхідно чітко визначити компетенцію і повноваження Національного координатора у сфері протидії організованій злочинності [304, с. 73]. Дуже слушна думка, бо згідно із статтею 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, віднесено:

– органи Національної поліції і Служби безпеки України;

– органи прокуратури України;

– органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю;

– органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори;

– розвідувальний орган Міністерства оборони України;

– Служба зовнішньої розвідки України;

– Національне антикорупційне бюро України;

– Бюро економічної безпеки України [305, ст. 5].

Отже, можна цілком зримо уявити таку ситуацію, коли численні перелічені вище правоохоронні органи почнуть активно протидіяти організованій злочинності без наявності єдиного координаційного центру: вони або заважатимуть один одному або почнуть дублювати свої функції та повноваження, а організована злочинність тим часом буде розквітати.

Дійсно, Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачено створення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України (далі – Координаційний комітет), склад та функції якого детально визначено цим Законом [305, ст. 8]. Але цей державний орган, який функціонує на підставі затвердженого Верховною Радою України положення, розробляє лише стратегію або політику взаємодії всіх правоохоронних структур, забезпечує нормативно-правову базу їх діяльності шляхом своєчасного внесення пропозицій щодо удосконалення існуючих законодавчих актів. На відміну від Координаційного комітету, Національний координатор координує діяльність правоохоронних органів на тактичному рівні, тобто безпосередньо узгоджує їх плани, навіть окремі спільні заходи, або концентрацію сил та засобів на найбільш важливих напрямах, створює умови для їх взаємодії із закордонними партнерами тощо.

Так само можна сказати й про Державну службу фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і яка реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [306, п. 1]. Своєю чергою, Держфінмоніторинг є Координатором всієї національної системи фінансового моніторингу, яка складається з наступних елементів:

– суб’єкти первинного фінансового моніторингу (банки, фінансові установи, професійні учасники ринку фінансових послуг та інші);

– суб'єкти державного фінансового моніторингу (НБУ, НКЦПФР, Мінцифри, Мінфін, Мін'юст, Держфінмоніторинг);

– правоохоронні, розвідувальні та судові органи (ДБР, БЕБ, СБУ, ОГП, НАБУ, Національна поліція та інші);

– інші державні органи (МЗС, Державна аудиторська служба України тощо).

Інститут національних координаторів все ширше починає застосовуватися у країнах ЄС та інших демократичних державах. Вже напрацьовано сталу традицію обмінюватися позитивним досвідом посадовими особами, що виконують функції національних координаторів. З цього приводу досить навести приклад участі 25 листопада 2022 року заступника міністра закордонних справ України у 60-му засіданні Ради національних координаторів держав-членів Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Представник України поінформував учасників засідання про триваючу військову агресію Росії проти України. *Наголосив на злочинах, що скоює РФ проти нашої держави, а саме: руйнування критичної інфраструктури, ядерний шантаж, вчинення дій, спрямованих на геноцид українського народу.* Заступник міністра подякував державам-членам ГУАМ за підтримку Резолюції ГА ООН «Сприяння виправленню та відшкодуванню за агресію проти України» та за надання гуманітарної допомоги Україні [307].

Після агресивного вторгнення РФ на територію України у деяких демократичних державах світу почали з'являтися пропозиції щодо призначення національних координаторів, відповідальних за відстеження воєнних злочинів РФ в Україні. Так, Комітет Палати представників Конгресу США вніс на розгляд законопроєкт, що, серед іншого, передбачає призначення координатора, відповідального за відстеження та каталогізацію воєнних злочинів Росії в Україні [307]. Здається, що подібний Національний координатор має бути й в Україні.

Висновки до розділу ІІІ:

Дослідження процесів реформування правоохоронної діяльності в Україні з урахуванням міжнародно-правових стандартів в контексті їх сучасного стану, проблем та перспектив, дають змогу зробити наступні висновки:

- дослідження в такому контексті стає можливим та буде оптимальним через: а) аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні таким існуючим міжнародно-правовим стандартам; б) вирішення актуальних проблем, які необхідно та можливо вирішувати завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів; в) вдосконалення шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок як головного напрямку євроінтеграційних перетворень в Україні;

- аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам, дає змогу стверджувати, що:

а) в цілому сучасна правоохоронна діяльність в Україні відповідає існуючим міжнародно-правовим стандартам, але не в повній мірі, оскільки самі стандарти завдяки розвитку міжнародного гуманітарного права та національних правових систем постійно поповнюються новими, а національне законодавство, як правило, намагається імплементувати їх у режимі перманентності;

б) проблема застосування в Україні міжнародних стандартів реалізації правоохоронної функції держави стикається з низкою проблематичних питань дефінітивної властивості, а саме, відсутністю сталої дефініції стосовно визначення правоохоронної функції держави;

в) реалізація охоронної функції держави здійснюється на підставі національних законодавчих актів, що увібрали в себе всю сукупність міжнародних стандартів щодо основних напрямів діяльності її судових, прокурорських, поліцейських та інших правоохоронних органів;

г) аналіз відповідності міжнародним стандартам сучасної правоохоронної діяльності в Україні необхідно починати із забезпечення прав і свобод людини,

їх безпеки, охорони і захисту у процесі функціонування правоохоронної системи, – як серцевини реалізації правоохоронної функції держави в цілому, так й функціонування судових, прокурорських та інших правоохоронних органів зокрема;

г') Україна, як європейська держава, імплементує у своє законодавство про правоохоронну діяльність як міжнародні, так і європейські стандарти;

д) відповідно до положень Конституції України про права і свободи людини розробляються та приймаються законодавчі акти про організацію та діяльність правоохоронних органів, що втілюють як конституційні положення, так й міжнародні стандарти;

е) правове регулювання судової діяльності в Україні відповідає існуючим міжнародним стандартам, які визначені у тих самих основних міжнародних документах, що й права та свободи людини і громадянина, саме вони встановили основне завдання та соціальне призначення судової влади: право людини на судовий захист, – безсумнівно, йдеться про втілення в українську судову систему лише загальновизнаних міжнародних стандартів, оскільки наявність історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших умов і традицій не можуть дозволити запозичити всю існуючу у міжнародному праві кількість стандартів у повному обсязі;

є) жвава дискусія щодо критеріїв оцінки ефективності національної судової діяльності, що базується на суто національних підходах та спирається на аналіз різних кількісних показників діяльності конкретних судових органів, що, у підсумку, дозволяє не тільки виходити на певні рівні ефективності, а й застосовувати її відповідні міжнародні стандарти, – інакше кажучи, інтерпретація ефективності зводилися, як науковцями, так й суддями, до співвідношення між ціллю її заснування та результатом її функціонування та реалізації (результативністю), що підтверджують основоположні принципи, що закріплено у профільних міжнародних стандартах;

ж) аналізуючи розділу VIII Конституції України, який має назву «Правосуддя», дає змогу впевнено стверджувати, що положення різних за

юридичною силою, суб'єктами прийняття і сферою застосування міжнародно-правових актів, повністю втілено в Основний Закон України та продовжують віддзеркалюватися в ньому у міру прийняття нових стандартів через відповідну діяльність щодо внесення змін та доповнень в його текст;

з) одним із суттєвих кроків щодо втілення міжнародних стандартів в українську судову систему стало впровадження у національну систему судоустрою інституту апеляційних судів, який розглядається Європейським Судом з прав людини одним з найефективніших засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи;

и) яскравою ознакою відповідності правового регулювання судового захисту прав людини в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам є те, що цей напрям правоохоронної діяльності не обмежується рамками національної системи судів, а включає й міжнародні судові органи, зокрема Європейський Суд з прав людини;

і) після імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство виникає дуже серйозне питання щодо єдиного застосування судовими та іншими правоохоронними органами закону, бо це є визначальним задля принципу рівності перед законом;

ї) у питаннях визначення ролі судів у забезпеченні єдності застосування закону міжнародні стандарти щойно почали імплементуватися у національне українське законодавство, – у перспективі цей напрямок стане одним із пріоритетних для досягнення повної відповідності існуючим міжнародно-правовим стандартам;

й) аналіз правового регулювання прокурорської діяльності в Україні на відповідність існуючим міжнародно-правовим стандартам свідчить про те, що український законодавець майже повно імплементував міжнародні стандарти у правове регулювання українських органів прокуратури, а саме: прийняв основоположні конституційні положення щодо діяльності прокуратури; чітко визначив функціональність органів прокуратури; утворив САП, детально врегулювавши її компетенцію; створив Всеукраїнську конференцію

прокуроров, яка є найвищим органом прокурорського самоврядування; упорядкував місце і роль всієї системи прокуратури в сфері правоохоронної діяльності держави; насамкінець, прийняв Кодекс професійної етики та поведінки прокуроров, який увібрав у себе найсучасніші та демократичні принципи прокурорської діяльності;

к) разом з тим, треба зазначити, що процес адаптації діяльності української прокуратури під європейські стандарти не може бути стрибкоподібним, навіть у рамках визначеної у конкретних термінах реформи – поступальність, врахування історичних, політичних, правових та інших національних традицій, насамкінець, втілення зарубіжного позитивного досвіду імплементації стандартів, який з кожним роком набирає обертів, – все це є запорукою налагодження нормального еволюційного процесу вдосконалення діяльності прокуратури у майбутньому;

л) необхідний критичний об'єм правових стандартів все-таки втілений в українське національне законодавство, що є доказом відкритого та явного наміру українського законодавця якнайбільше імлементувати їх у правове регулювання діяльності судових та правоохоронних органів, в тому числі й щодо протидії торгівлі людьми;

- існуючі спірні питання щодо самих міжнародних стандартів, пов'язані з їх якістю та рівнем їх формулювання та закріплення, а також практичної реалізації – отже, йдеться про наукову критику норм і принципів, які знаходяться у міжнародних документах, та їх реалізацію, тобто використання і застосування у національних законодавствах;

- проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в регулюванні правоохоронної діяльності суто на національному рівні, іноді виникають завдяки існуванню проблем у самому процесі розробки міжнародних стандартів, що потім становляться засадами для прийняття національних законодавчих актів;

- до проблем, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів відносяться наступні:

а) відносно судової влади найбільш повний перелік існуючих проблем в судовій сфері на теперішній час визначено в Указі Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11 червня 2021 року № 231/2021;

в) поява нової досить зримою та суттєвою проблеми відносно свободи самовираження суддів, – тобто: 1) яким чином мають судді реалізовувати своє конституційне право на свободу вираження особистих думок та поглядів під час розгляду справ у суді і поза ним, 2) які параметри вони мають враховувати у публікаціях та виступах у ЗМІ та соціальних мережах, 3) які існують з цього приводу етично-професійні правила поведінки, насамкінець, чи можуть судді використовувати псевдоніми тощо – об'єктивно потребує свого вирішення через запозичення сімох положень Висновку Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) від 2 грудня 2022 року № 25 (2022);

- віднесення прокуратури України до системи судової влади стало фундаментальним і принциповим кроком на шляху її реформування, – це дало реальну змогу забезпечити безсторонність, незалежність і деполітизацію її діяльності, що відповідає не тільки міжнародним стандартам, але й сучасним тенденціям визначення ролі прокуратури в демократичних країнах – ба більше, вирішення цієї проблеми суттєво позначилося на зміцненні всієї системи судової влади, але залишилося ще багато інших проблем, що потребують свого розв'язання;

- зараз залишається основною проблемою створення спеціалізованих військових прокуратур – задля повної імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про діяльність прокуратури до Верховної Ради України надано для розгляду низка проектів профільного спрямування;

- виходячи з чітко встановленого міжнародного стандарту, що ключову роль у забезпеченні незалежного і неупередженого функціонування судової

системи відіграють судді та прокурори, у якості однієї із найважливіших проблем, яку необхідно вирішувати зараз та у найближчому майбутньому, треба визначити взаємовідносини між суддями та прокурорами у демократичному суспільстві (реалізація положень Висновку № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) та Висновку №4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП), який містить Бордоську декларацію «Судді та прокурори у демократичному суспільстві» 2009 року);

- дуже серйозною проблемою, яку необхідно вирішувати у процесі функціонування прокуратури, є посилення її незалежності, при цьому алгоритм вирішення цієї проблеми визначено у Додатку до Плану дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади;

- одним з найважливіших та найскладніших напрямків, який концентрує та акумулює в себе всі існуючі проблеми в правоохоронній діяльності, виступає боротьба з організованою злочинністю, – це обумовлено тим, що серцевину міжнародних стандартів щодо правоохоронної діяльності складають саме принципи та норми протидії організованій злочинності та у цьому напрямку задіяні сили та засоби майже всіх національних правоохоронних органів;

- системний аналіз шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок, – як головний напрямок євроінтеграційних перетворень в Україні, – дає можливість стверджувати, що:

А) в першу чергу, на нашу думку, задля вирішення багатьох проблем у діяльності національних судових та інших правоохоронних органів необхідно запроваджувати міжнародні стандарти з попередження (превенції) правопорушень та злочинів;

Б) для більш ретельного наближення до міжнародних стандартів формулювання окремих положень у національному законодавстві щодо боротьбі із торгівлею людьми є:

а) доцільно не тільки втілювати міжнародний стандарт за формою, тобто у словах та словосполученнях оригіналу міжнародного договору (дослівне запозичення, рецепіювання – авт.), але й повністю передавати його зміст засобами української мови (національна транспозиція змісту – авт.);

б) необхідно використовувати європейський досвід державного управління з протидії незаконній міграції та торгівлі людьми через втілення міжнародних стандартів у державне управління та планування діяльністю судебних та правоохоронних органів, у тому числі за окремими напрями протидії злочинності;

в) говорячи про запобігання злочинності у широкому сенсі, необхідно серед першочергових заходів застосовувати міжнародні стандарти для попередження корупції як у всій системі державних органів взагалі, так й особливо для протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які можуть бути вчинені посадовими особами будь-якого рангу у сферах судової, прокурорської та іншої правоохоронної діяльності;

г) саме після досягнення високого рівня довіри з боку суспільства, окремої людини до діяльності суддів, прокурорів, співробітників оперативно-розшукових органів, кожного поліцейського, коли будь-яка дія, професійна поведінка або спосіб життя представника правоохоронної системи буде сприймається громадськістю як еталон самовідданості, доброчесності і порядності можна дійсно говорити про фактичне завершення євроінтеграційних перетворень в українському національному правопорядку на основі міжнародних принципів та норм;

г’) важливим напрямом антикорупційної діяльності виступає формування антикорупційної культури працівників правоохоронних органів з урахуванням вимог міжнародних стандартів та кращих світових практик (в контексті здійснення профільної діяльності у відповідності до міжнародному стандарту ISO 37001:2016);

д) один з сучасних шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів, що виступає одним з головних напрямків євроінтеграційних

процесів в Україні, пов’язаний з пробацією, – тобто запобіганням злочинності шляхом застосування нової для України інституції як системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених, не пов’язаної із позбавленням волі, що має серйозні перспективи у майбутньому, особливо у напрямку запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень, – саме вона з кожним роком займає все більш вагоме місце у системі налагодження національного правопорядку;

е) перспективним напрямом імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок задля здійснення євроінтеграційних перетворень є наполегливе застосування інституту національних координаторів за конкретними сферами боротьби із злочинами та іншими правопорушеннями, – означений напрям безпосередньо пов’язаний та є складовою іншої більш широкої проблеми стосовно організації тісного співробітництва вітчизняних судових та правоохоронних органів із зарубіжними партнерами і цей напрям має суттєві перспективи.

ВИСНОВКИ

Системне дослідження міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності держави та проблематики їх імплементації у національний правопорядок дає змогу дійти наступних висновки, а саме:

– теоретичне дослідження впливу міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності та їх імплементації у національний правопорядок в історико-правовому аспекті висуває на перше місце *інституційний аспект,* – тобто, проблему зародження, становлення та розвитку у конкретній державі правоохоронних органів та їх системи; по-друге, паралельно необхідно досліджувати й *міжнародно-уніфікаційний аспект,* – тобто, сам процес виникнення міжнародно-правових стандартів, визначати етапи їх поступового збільшення у міжнародно-правових актах, простежувати їх якісне та змістовне наповнення, з'ясовувати шляхи імплементування стандартів державами-підписантами міжнародних угод у своє національне законодавство про діяльність правоохоронних структур тощо; по-третє, необхідно також досліджувати зворотній момент, – а саме *аспект конституціоналізації,* – тобто, коли національне законодавство про діяльність правоохоронних органів окремої або окремих держав впливало на появу в міжнародно-правових актах нових міжнародних стандартів;

– більш детальному та ефективному дослідженню впливу міжнародного права на національний правопорядок сприяє застосування основних аспектів його сфер впливу на об'єкт регулювання, а саме – *суб'єктний, об'єктний і просторовий;*

– з точки зору впливу міжнародних стандартів на *суб'єктну сферу,* можна умовно визначити чотири групи суб'єктів такого впливу: 1) на окрему державу або держави; 2) державні органи, що здійснюють судову та правоохоронну діяльність; 3) осіб і громадян, що знаходяться на теренах держави; та 4) представників (співробітників) судових і правоохоронних органів;

– ретроспективний розгляд та аналіз багатосторонніх міжнародно-правових актів універсального та регіонального рівнів, що регламентують та регулюють міжнародно-правові зобов'язання держав відносно визнання, легалізації та реалізації прав і свобод, а також обов'язків людини, дозволив стверджувати, що вони: по-перше, містять міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів держави в профільній сфері; по-друге, сприйняті національним законодавством держав-підписантів (учасників, сторін тощо) таких багатосторонніх угод через використання національного механізму імплементації; по-третє, знайшли своє послідовне закріплення в основних законах таких держав, а також в їх законодавчих масивах;

– у вітчизняній доктрині міжнародного права феномен імплементації розуміють:

А) у двох аспектах: міжнародному (приєднання держави до міжнародного договору) і національному (прийняття на основі та на виконання міжнародно-правових зобов'язань держави національного законодавчого акту), та

Б) у двох парадигмально-діяльнісних станах: або як системи правових і організаційних засобів, що створюють механізм імплементації, або як процесу забезпечення досягнення цілей міжнародно-правового регулювання, що

В) чітко та однозначно відрізняє цей феномен від схожих, але не аналогічних дій та модальностей, що оперують з нормами міжнародного, європейського, наднаціонального, причому в інтересах національного права, з метою наближення останнього до цих нормативних масивів – «гармонізація», «уніфікація», «кодифікація», «інтеграція правової системи України у європейський простір» тощо;

– системний аналіз міжнародних нормативних джерел та доктринальні позиції вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно категорії «імплементація», а також порівняння її із суміжними категоріями, виходячи з предмету та об'єкту дослідження, дали можливість сформувати власне бачення самої категорії «імплементація», як основного поняття, та інших понять, що є похідними від неї, а саме:

А) *імплементація* – процес розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів, що знаходяться у міжнародних договорах, підписантами та учасниками яких є держава, і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

Б) *імплементаційна практика* – цілеспрямована діяльність законотворців національної держави з метою розробки та прийняття національних законодавчих та інших нормативно-правових актів про функціонування судових та правоохоронних органів шляхом виконання зобов'язуючих приписів міжнародних договорів, підписантами та учасниками яких є держава і згода на обов'язковість яких надано національними парламентами;

В) *імплементування* – дія або комплекс дій, що наповнюють та відображають процес імплементації під час розробки та прийняття конкретного національного законодавчого або іншого нормативно-правового акту на підставі обов'язкового виконання міжнародних норм та принципів;

Г) *механізм імплементації* – сукупність правових та інституційних засобів, способів, прийомів, методів та методик, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права та імплементування міжнародно-правових норм у національне законодавство;

Г') *поняттєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації* – наукова розробка категорій, понять і дефініцій профільного характеру та їх втілення в імплементаційну практику;

– наявність великої кількості доктринальних підходів до визначення дефінітивного визначення «міжнародно-правові стандарти» суттєво ускладнюють цей процес, і в той же час, актуалізують та об'єктивують таке завдання, тому вважаємо за необхідно зазначити продуктивність підходів щодо: а) формування таких стандартів в сфері міжнародного публічного права у вигляді його норм і принципів; б) переважно в сфері легалізації, охорони,

захисту і гарантування реалізації прав і свобод людини і громадянина; в) у застосуванні таких стандартів відносно забезпечення конкретних прав людини (громадянських, політичних, культурних, та ін.) або прав певної категорії осіб (біженці, жінки, діти та ін.); г) у визначені їх позитивного впливу на національний нормативний масив; г') у їх позитивному впливу на національний механізм нормотворчості; д) у їх розумінні в широкому (це загальновизнані принципи і норми міжнародного права у галузі прав людини, втілені у міжнародно-правових угодах, до забезпечення яких прагне будь-яка цивілізована держава як член світового співтовариства) і вузькому (уніфікований алгоритм телеологічно спрямованих дій) значеннях тощо;

– наявність в доктрині міжнародного права особового підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів в сфері правоохоронної діяльності, а саме:

А) вони містять стандарти та норми, які спрямовані на цільову аудиторію держав, що приєдналися до міжнародного документу (а це і фізичні особи, і представники певних професій, і державні службовці, в тому числі представники судових та правоохоронних органів тощо);

Б) останні мають обов'язково виконувати ці стандарти та норми або підкорятися їм;

В) міжнародний документ, наприклад договір, угоду тощо ототожнюється із міжнародними стандартами та нормами, які містяться в документі, бо і міжнародний документ і стандарти та норми, що містяться в ньому, призначені для застосування кількома країнами, або всіма членами глобального чи регіонального органу, або всіма членами міжнародної організації тощо;

Г) якщо будь-який «стандарт і норма» – це документ, який містить нормативні елементи, так само й «міжнародний стандарт і норма» – це також документ, але тільки міжнародний, у якому цей стандарт чи норма містяться.

Г') міжнародні стандарти за своєю правовою силою відносяться до «м'якого» права і держави, зазвичай, можуть або їх ігнорувати, або

застосовувати «м'яке» право на свій розсуд, – але іноді міжнародні стандарти можуть мати обов'язкову юридичну силу – таке відбувається: а) коли сама держава у національному законодавчому акті зобов'язує про це, тобто на основі міжнародного документа приймається нормативно-правовий акт, в якому норми зобов'язують дотримуватися прийнятих резолюцій чи рекомендації; б) коли у міжнародному акті вживаються такі формулювання, як: «держави повинні» зробити щось або «держави зобов'язані» дотримуватись чогось на відміну від «держави можуть розглянути можливість» зробити щось чи «державам пропонується» зробити щось тощо;

– враховуючи на феноменологічний характер міжнародно-правових стандартів, їх суперечливу та мінливу правову природу, суттєві об'єкти міжнародно-правового значення, що ними регулюються, а також широке коло суб'єктів, що пов'язані з їх застосуванням – при дослідженні і вивченні зазначених феноменів сучасного міжнародного публічного права і національного конституційного права держав застосовується широке коло методів, прийомів та принципів пізнання юридичної реальності;

– системне дослідження функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері дає змогу констатувати, що саме вони виступають як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем;

– визначення функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері дає змогу стверджувати, що: а) найближчим явищем для міжнародних стандартів є функції міжнародного публічного права, б) а для останнього – функції загального права; в) своєю чергою, для функцій права, як явища, іншим явищем є функції філософії права, г) а останні не можливо уявити без загальних функцій філософії. Нарешті, г') функції філософії залежать від явища, яке охоплюється загальною категорією «функція» з погляду науки наук, тобто філософії. Отже можна констатувати, що в розумінні функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері, а також в їх наступному використанні виникає відповідна багаторівнева «мотрійка», що дає змогу

більш суттєво пізнати їх змістовне наповнення, аксіологічне навантаження та праксеологічний потенціал;

– в такому пізнанні міжнародно-правових стандартів в профільній сфері треба враховувати, що: *по-перше*, функції міжнародно-правових стандартів залежать від інших явищ, які мають властиві лише їм риси та характеризуються через функції філософії, функції філософії права, функції загального права, функції міжнародного публічного права, а також через функції імплементування міжнародних стандартів в національне законодавство та функції самого національного права, до якого міжнародні стандарти були імплантовані; *по-друге,* під функціями міжнародно-правових стандартів також розуміти способи їх впливу на національне законодавство, які, своєю чергою, регулює нормами права всі сфери судової та правоохоронної діяльності;

– пізнання функцій міжнародно-правових стандартів в профільній сфері безпосередньо пов’язані з їх особливостями становлення, розвитку і вдосконалення (функції філософії права носять незмінний характер; функції філософії є устояними, але вони схильні до вдосконалення та розвитку, що пов'язаний з науково-технічним прогресом; функції міжнародного права є практично аналогічними функціям права – *регулятивній, правоохоронній та виховній*, хоча поділ функцій права ще демонструє поділ на підфункції, коли, наприклад, тільки одна охоронна функція може складатися з правозабезпечувальної, превентивної, каральної, компенсаційної, правововідновлювальної, відновної, профілактичної, контрольної, конфліктної, попереджувальної, природокористувальної, природоохоронної тощо);

– в процесі дослідження функцій міжнародно-правових стандартів, які породжені принципами та нормами міжнародного права, більш цікавими виявляються не стільки загально-соціальні функції, скільки спеціально-соціальні, тобто юридичні – регулятивна та правоохоронна, оскільки останні як раз і можуть допомогти охарактеризувати спочатку функції міжнародного

публічного права, а через них і функції міжнародних стандартів; в той же час виховна функція, що тісно пов'язана із регулятивною та правоохоронною, створює необхідну сприятливу атмосферу у свідомості людини та суспільства щодо позитивного прийняття міжнародних норм та принципів для удосконалення національного законодавства про організацію та діяльність правоохоронних органів;

– систематичне тлумачення наведених функцій дає можливість визначити функції міжнародно-правових стандартів в сфері організації та діяльності правоохоронних органів, до яких, на нашу думку, відносяться такі:

А) установча функція, яка полягає у первинному заснуванні певних міжнародних інститутів;

Б) уніфікаційна або стандартизаційна функція, яка полягає у введенні єдиних правових стандартів для документації, стандартизації термінів тощо;

В) координуюча функція, яка полягає у встановленні єдиних правил поведінки, які є стандартами для всіх національних правоохоронних систем, що дозволяє їм взаємодіяти, а не заважати одна одній;

Г) охоронна функція, яка полягає у закріпленні механізмів, які б захищали законні права й інтереси держави та дозволяли спільно (колективно) карати порушників;

Г') забезпечувальна функція, яка полягає у спонуканні держав та їх правоохоронних систем дотримуватись певних правил поведінки як у мирний час, так і в період війни тощо.

– системний аналіз міжнародно-правових актів щодо базових принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності: по-перше, доводить, що як сама правоохоронна діяльність, так й *базові принципи її організації* мають бути найтіснішим чином пов'язані із законом та правом; по-друге, демонструє, що коли мова йде про державу, визначення видів її діяльності, про судові та правоохоронні органи та їх діяльність тощо, завжди на першому місці знаходяться *принципи верховенства права та законності*; по-третє, яскраво свідчить про вплив статутів (міжнародно-правового акту)

міжнародних міжурядових організацій на формування базових принципів організації правоохоронної діяльності; по-четверте, про необхідність застосування уніфікаційного підходу до розуміння в доктрині та законодавстві понять «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи» та принципів, на яких ґрунтується вся правоохоронна система;

– аналіз вітчизняних нормативно-правових джерел та наукових праць, можна виділити дві групи базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності: *загально-соціальні* та *спеціально-юридичні* – причому, до *першої групі* належать: гуманізм; демократизм; соціальна справедливість; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; рівність всіх перед законом, політична нейтральність; до *другої* – верховенство права; законність; добропорядність громадян; гласність; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, населенням; професіоналізм, компетентність; незалежність суб'єктів правоохорони; безперервність; неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; прозорість діяльності та наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень на це; дотримання вимог професійної етики та поведінки, – тут треба розуміти, що нами наведені тільки базові принципи, хоча у нормативних джерелах та наукових працях можна зустрінути й інші;

– зіставлення та порівняння міжнародних стандартів в профільній сфері із національними законодавчими актами дає змогу відповісти на низку питань методологічної та праксеологічної властивості:

А) якою мірою міжнародно-правові джерела, де визначено стандарти щодо організації та здійснення правоохоронної діяльності, вплинули на українське законодавство щодо визначення базових принципів організації та здійснення правоохоронної діяльності?

Б) чи повністю національний законотворець врахував зобов'язання та рекомендації джерел міжнародного права, чи відповідають за змістом правові приписи національного законодавства змісту міжнародних стандартів?

– на нашу думку, доцільно, є сенс і цілком резонно в національному законодавстві про судову та правоохоронну діяльність формулювати правові приписи про базові принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини шляхом певного дублювання цього дуже важливого міжнародно-правового стандарту, тобто, нагадувати про ці принципи: а) в статтях про цілі (телеологічні настанови Закону – авт.); б) в статтях про завдання (парадигмальні дії відповідно до Закону – авт.), і, зазвичай, в) в окремих статтях про засади (принципи) діяльності судового або іншого правоохоронного органу (застосування стандарту до конкретного правила поведінки – авт.), – саме тоді справді можна говорити або констатувати про повну та всеосяжну імплементацію міжнародного стандарту у національне законодавство;

– аналіз національного законодавства в профільній сфері (Закон України «Про судоустрій і статус суддів») свідчить про те, що всі базові принципи щодо здійснення належного судочинства, що містяться в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, враховано (це стосується і справедливого суду, і незалежності судів, і гласності і відкритості суду, і професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд, і обов'язковості судових рішень тощо), але у цьому Законі містяться й інші базові принципи, яких немає у Конвенції, та які суттєво можуть вплинути на конституційні права і свободи людини і громадянина під час здійснення правосуддя (наприклад, заборону створення надзвичайних та особливих судів, право народу брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних та заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, здійснення правосуддя на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак тощо) і були імплементовані у національне законодавство на підставі інших міжнародних стандартів, які були визначені у прийнятих міжнародних актах після Конвенції, – тобто, йдеться про системний та комплексний підхід національного законодавця до запозичення профільних стандартів;

– треба звернути особливу увагу на змістовне наповнення й самих принципів, що містяться в міжнародно-правових актах та визначаються як міжнародно-правові стандарти в профільній сфері: а) насправді всі принципи (і незалежність, і об'єктивність, і чесність, і непідкупність, і рівність тощо) мають настільки розпливчастий зміст, що їх неможливо охопити розумом чи свідомістю з позиції того, як можна дотримуватися цих принципів у процесі діяльності; б) на нашу думку, зазначені принципи скоріш за все можна використовувати у якості *оціночних критеріїв* після завершення діяльності (чи була об'єктивність у суддівський діяльності, чи дійсно суддя у прийнятті рішення був незалежним від засобів масової інформації або тиску з боку влади, чи дійсно він був рівним і перед законом і перед судом тощо);

– вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на розбіжності, особливо у правозастосовній практиці з міжнародними стандартами в профільній сфері – вони були, є, і будуть надалі, оскільки одна справа визначити міжнародний стандарт, друга – імплементувати його у національне законодавство і зовсім інша – реалізувати цей стандарт у практичній діяльності органів правоохоронної системи. Вважаємо, що не може бути реалізація правозастосовної практики без помилок у діях з боку представників правоохоронних органів, без випадків зловживання або перевищення службовим становищем, без необережності або службової недбалості, навіть без елементів свавілля або корупції тощо – бо людський фактор перманентно буде вносити свої корективи у правозастосовну практику, на підставі чого постійно будуть удосконалюватися накази, відомчі положення та інструкції і, навіть в певних випадках, законодавчі акти;

– міжнародно-правові стандарти (принципи) з міжнародно-правових актів імплементовано в українське законодавство про діяльність поліції, але з декількома національними структурно-функціональними та локально-ідентифікаційними особливостями: так, у Законі України «Про національну поліцію» можна побачити, що: а) принципи, так би мовити, розкидано по всьому тексту законодавчого акту; б) частка принципів знаходиться у загальних положеннях (першому розділі) стосовно забезпеченню охорони прав і свобод людини та завдань поліції, частка – безпосередньо у другому розділі Закону, який має назву «Принципи діяльності поліції» (принципи верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства та безперервність); в) насамкінець, третя частина принципів сформульовано у ст. 18 Закону, у який йдеться про основні обов'язки поліцейського, та у Розділі V, де детально визначено порядок здійснення поліцейських заходів, особливо заходів примусу;

– треба звернути увагу на питання про загальну кількість принципів, які мали б визначатися у національному законодавстві про діяльність правоохоронних органів на підставі міжнародних стандартів – а) скільки їх має бути, б) чи може для всіх органів має бути однакова кількість принципів з однаковим змістом та формулюванням – по-перше, йдеться, як правило, про *основні* принципи або про *основні* стандарти навіть якщо іноді наводиться повний їх перелік із визначенням конкретної цифри без слів «тощо» або «та інші»; по-друге, не існує міжнародних стандартів, які б імперативно зобов'язували національних законотворців визначати у законодавчих актах певний перелік принципів організації та діяльності правоохоронних органів; по-третє, кількість принципів також, на нашу думку, не може бути однаковою для кожного правоохоронного органу, бо специфіка діяльності кожного органу дуже відрізняється і має суттєві особливості, які, зрозуміло, мають відображатися як у кількості принципів, так й їх змістовному наповненні; по-четверте, безперечно, не може бути іншої крайності, коли у національному

законодавчому акті щодо діяльності правоохоронного органу не визначено жодного принципу, тобто виходить, що він функціонує безпринципно, без жодного встановленого державою орієнтиру;

– дослідження міжнародно-правових стандартів як системи норм, принципів та рекомендацій, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, свідчить про те, що міжнародно-правові стандарти, які відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, треба в обов'язковому порядку розглядати як систему профільних норм, принципів та рекомендацій;

– до складових механізму імплементації міжнародно-правових стандартів, що відображають напрями, компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів, відносяться елементи цієї системи: а) відповідні правові норми (як норми міжнародного, так і норми національного законодавства), б) національні інститути (наприклад, державний департамент з питань виконання покарань, омбудсман), в) національні правові засоби (наприклад, адаптація законодавства до міжнародних зобов'язань держави), г) форми здійснення імплементації (прийняття внутрішніх правових актів або санкціонування міжнародних правових норм) та інше;

– для організації та здійснення діяльності кожного національного судового або іншого правоохоронного органу існує певна система міжнародно-правових стандартів, яка охоплює весь масив підписаних та узгоджених національними законодавчими органами міжнародних документів, що закріплюють норми, принципи та рекомендації для подальшого їх імплементування у національне законодавство, – інакше кажучи, система має поєднувати в собі обов'язковий або рекомендований для національних держав нормативний мінімум, який, до речі, постійно змінюється, правового статусу кожного органу або правових приписів для окремого напряму професійної юридичної діяльності;

– в системі міжнародно-правових стандартів профільного характеру можна виділити *дві групи* міжнародних стандартів: *до першій групи* віднесемо міжнародно-правові акти, у яких проголошуються права і свободи людини, в першу чергу такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців як представників державних органів; *другу групу* представляють міжнародно-правові стандарти професійно-етичної поведінки співробітників конкретного правоохоронного органу, норми яких безпосередньо вказують на належну поведінку правоохоронців у конкретній сфері правоохоронної діяльності (судової, прокурорської, поліцейської, оперативно-розшукової тощо);

– в Україні розроблений управлінський алгоритм відносно імплементації міжнародно-правових стандартів в національне законодавство держави, що базується на наступних настановах: а) у демократичній державі існує об'єктивна закономірність всеосяжного впливу системи міжнародно-правових стандартів на основу правового регулювання діяльності національних судових та правоохоронних органів; б) при цьому мають бути враховані національні історичні, культурні та правові традиції і звичаї, причому національне забарвлення законодавчих актів після імплементації в них міжнародних стандартів має бути, на нашу думку, обов'язковим; в) жоден міжнародний документ, у якому містяться стандарти у вигляді норм, принципів та рекомендацій, не претендує стати наднаціональним; г) якщо в ньому все ж є імперативні норми, то вони виконуються державою у силу того, що міжнародний акт був підписаний повноважним її представником та ратифікований законодавчим органом держави;

– у загальному вигляді міжнародно-правові стандарти у сфері національних правоохоронних систем – це, *по-перше*, передбачені в міжнародному праві правила організації самої правоохоронної діяльності, а, *по-друге*, – правила організації і діяльності кожного державного органу, який відноситься до судового або правоохоронного;

– стосовно правового регулювання окремого напрямку правоохоронної діяльності, яку здійснюють національні поліцейські структури, існує розгалужена та всеохоплююча система міжнародно-правових стандартів та принципів – ця система передбачає *дві групи стандартів*: а) *перша група* сконцентрована у міжнародно-правових актах, які проголошують і визначають права і свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців; б) *друга група* містить міжнародно-правові стандарти, в яких детально прописується алгоритм дій поліцейського у стандартних ситуаціях контактування з особами, громадянами, правопорушниками і навіть із злочинцями, – причому, норми, які знаходяться у стандартах другої групи, безпосередньо вказують на належну та припустиму поведінку правоохоронця у стандартній ситуації;

– до загальних проблем міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності відносяться наступні: а) *перша проблема* пов'язана із постійним зростанням кількості складів злочинів, які, так би мовити, вже набули або продовжують набувати ознак міжнародних злочинів, тобто якщо раніше певні склади були характерними для суто національних територій, то з часом вони перетворювалися у злочини транснаціонального або транскордонного характеру; б) *друга проблема* безпосередньо пов'язана *з першою* та передбачає своєчасне визнання представниками міжнародних організацій спільно із юристами та практиками національних держав небезпечності для світового суспільства певних кримінальних діянь і необхідності застосування спільних заходів для протидії ним; в) *третя проблема* міжнародного співробітництва, яка логічно витікає з перших двох, передбачає налагодження належних наукових досліджень, результати яких давали б можливість не тільки ефективно протидіяти існуючій міжнародній злочинності, але й своєчасно прогнозувати зародження у світі і на теренах національних держав певних умов, завдяки яким можлива поява нових транскордонних та трансграничних кримінальних проявів;

– треба погодитися і підтримати цих науковців, які розглядають міжнародне співробітництво в сфері правоохоронних органів саме з позиції чотирьох категорій – *рівні, напрями, види та форми,* – але й варто наголосити на тому, що: а) ані в наукових працях, ані в міжнародних угодах відсутнє чітке визначення *напрямів, рівнів, видів та форм* міжнародного співробітництва; б) іноді під *видами та формами* розуміють *напрями та рівні*, а іноді навпаки; в) це свідчить про те, що досі немає чітких визначених міжнародних стандартів щодо основних характеристик самого міжнародного співробітництва у сфері діяльності національних судових та правоохоронних органів; а це, своєю чергою г) актуалізують проблематику наявності таких стандартів, що можуть з'явитися лише після детального опрацювання їх з наукових позицій;

– розглядаючи міжнародно-правові стандарти у якості методологічної основи для створення та удосконалення національних правоохоронних систем, треба зазначити, що ці стандарти також притаманні і національним правовим системам, і системам права і, насамкінець, всьому праву окремо взятої держави, – інакше кажучи, міжнародно-правовий стандарт однаково запозичується в усі національні правові системи (елементи) країни;

– предметом спільної міжнародної правової діяльності є міжнародне співробітництво національних судових та інших правоохоронних органів на підставі розроблених заздалегідь міжнародних стандартів, але: а) співробітництво може здійснюватися й поза стандартами, якщо їх немає, а реальність боротьби із злочинністю цього потребує; б) класичний підхід до налагодження справжнього міжнародного співробітництва є попередня розробка міжнародних стандартів на підставі розроблених наукою категорій *«рівні», «напрями», «види» та «форми»*, що дозволило б всебічно характеризувати таке унікальне явище, як «міжнародне співробітництво» з протидії транснаціональної, транскордонної та іншої організованої злочинності;

– міжнародний стандарт, який зароджується завдяки прогресивної практики діяльності національних судових та правоохоронних органів, після

його прийняття на рівні міжнародного акту та подальшої імплементації у національне законодавство не може ні в якому разі вплинути на сукупність суто національних умов застосування цього стандарту – причому:

а) як тільки умови реалізації міжнародного стандарту починають суперечити національним гуманістичним поглядам, держава має всі підстави не виконувати стандарт, навіть якщо він вже є частиною національного законодавства;

б) цілком зрозумілим є те, що в цьому випадку факт відмови не може розглядатися як ігнорування державою підписаного нею міжнародного договору;

в) в цьому сенсі діалектичний взаємозв'язок міжнародного та національного права можна уявити у вигляді суперечливої єдності цілого, коли його самостійно існуючі складові постійно впливають одна на одну, але ніколи не дозволять себе поглинути;

г) звідси можна констатувати, що не можна говорити про домінування міжнародного права над національним або навпаки, – кожний з блоків існує та розвивається незалежно від іншого, кожний впливає на іншого та доповнює його, обидва створюють діалектичну цілісність, що охоплюється єдиною категорією «право»;

– дослідження зарубіжного досвіду імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності, через використання компаративного методу дослідження, дало змогу констатувати, що: а) кожна держава має свої особливості, які продиктовані історичними, культурними, соціальними та правовим традиціями або звичаями, але за будь-яких обставин вона намагається виконувати в першу чергу ті стандарти, які визначені у міжнародних угодах у якості обов'язкових та під якими держава в особі своїх представників поставила свої атрибути на згоду, узявши на себе відповідні міжнародно-правові зобов'язання щодо їх виконання; б) навіть в процесі підписання та ратифікації міжнародної угоди держави-підписанти іноді роблять певні застереження стосовно умов виконання міжнародного

стандарту; в) кожна держава із властивими лише їй особливостями визначає правовими приписами у своєму законодавстві принципи та норми міжнародних документів; г) цей підхід зрозумілий, бо не існує та й не може існувати імперативного обов'язку дублювати міжнародні стандарти;

– треба звернути особливу увагу на парадоксальну ситуацію, що виникає в процесі імплементації міжнародно-правових стандартів в сферу національної правоохоронної діяльності: а) є підписаний міжнародний документ, в якому знаходяться обов'язкові норми-стандарти для імплементації в національне законодавство; б) є прийнятий державний законодавчий акт, в який впроваджено міжнародні стандарти; є, в) насамкінець, в наявності запевнення та бажання держави всіляко дотримуватися як стандартів, так й правових приписів законів, – але, г) під час реалізації міжнародних та національних норм раптом чомусь з'являються певні умови, за яких необхідно відмовлятися частково або повністю від всього вище згаданого – отже, виникають питання, що мають суттєве наукове та праксеологічне значення: Чи є це свідченням того, що міжнародний стандарт іноді все ж таки не є стандартом? За яких умов можливо відмовлятися від стандартів? Якщо держава відмовляється від міжнародного стандарту, чи означає це позитивний або «творчий» досвід імплементування? При цьому подібних питань можна сформулювати багато, але відповідь на них треба шукати у співвідношенні міжнародного та національного права;

– порівняльний аналіз законодавчої регламентації та регулювання основоположних характеристик правоохоронної діяльності в зарубіжних країнах зі змістовним наповненням міжнародно-правових стандартів профільного характеру (політична нейтральність /політична неупередженість/, збереження конфіденційної інформації, прийняття подарунків або інших знаків уваги) дав змогу визначити відповідну поведінку держав щодо імплементації міжнародно-правових стандартів, що проявляється у наступному: а) розширене тлумачення, що перевищує їх змістовне навантаження; б) рецепція змісту зазначених стандартів; в)

мінімізація змісту зазначених стандартів в процесі їх імплементації; г) національне редагування змісту зазначених стандартів в процесі їх імплементації;

– встановлена науковцями загальна об'єктивна закономірність поширення впливу міжнародного права на правові системи демократичних держав мимоволі «спонукає» національних законотворців постійно звіряти свої правові приписи із новими прийнятими міжнародно-правовими актами або доповненнями до них, своєчасно вносити зміни в чинні національні нормативно-правові акти, – саме тому тенденція щодо посилення імплементації міжнародних стандартів у законодавство, особливо у діяльність правоохоронних органів, красномовно свідчить про ознаки демократичного напряму розвитку держави, про намагання владних структур створювати необхідних умов для реалізації особистих прав і свобод людини, підвищувати ефективність діяльності судових та правоохоронних органів, а в цілому будувати та підтримувати у державі на належному рівні стійкий правопорядок;

– дослідження дотримання міжнародно-правових стандартів громадянських (особистих) прав людини на прикладі права людини на життя в правоохоронній діяльності дало можливість стверджувати, що саме вони виступають головним чинником створення національного правопорядку, бо саме навколо прав і свобод людини, як центральної організуючої осі, формується як сама система стандартів, так й правове регулювання організації та діяльності національних судових та правоохоронних органів;

– питання дослідження системи міжнародно-правових стандартів, а також їх співвідношення із правовими визначеннями та приписами у національних законодавствах щодо захисту основних прав і свобод людини у діяльності правоохоронних структур, меж та обсягів імплементування принципів і норм міжнародних актів в правове регулювання професійно-етичної поведінки представників конкретних правоохоронних органів залишаються у правовій науці вкрай актуальними;

– на прикладі українського законодавства, що регулює питання організації та діяльності поліцейських органів, можна побачити суттєвий вплив міжнародних стандартів на визначення національними нормами та принципами питань гарантування та захисту основного природного права людини на життя з боку представників поліції;

– імплементація державами міжнародних стандартів в профільній сфері – відносно захисту права людини на життя: а) іноді має характер прямого запозичення положень міжнародно-правових актів, б) іноді – точкового уточнення окремих положень, а іноді в) значного розширення як загальних, так й конкретних положень із дрібним та детальним регламентуванням конкретної професійно-етичної поведінки поліцейського як представника влади;

– треба зазначити, що вплив міжнародних стандартів на національне законодавство не може бути одностороннім, тому українському законодавцю також є що запропонувати для удосконалення існуючих міжнародно-правових актів, бо деякі вітчизняні правові норми щодо професійної поведінки представника правоохоронного органу, що є більш деталізованими та оптимальними, цілком можливо взяти за зразок міжнародного стандарту;

– для ефективного вдосконалення чинного законодавства, необхідно у подальших вітчизняних наукових дослідженнях: а) більш детально з'ясовувати питання, пов'язані із професійною підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації представників правоохоронних органів; б) із підставами та порядком застосування та використання ними фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї; в) із належним поводженням із затриманими після захоплення і до моменту доставляння останніх до органу досудового розслідування тощо, – бо всі ці напрями безпосередньо пов'язані із захистом та охороною основного природного права людини на життя;

– дослідження сучасного стану, проблем та перспектив реформування правоохоронної діяльності в Україні з урахуванням міжнародно-правових стандартів об'єктивно стає можливим та буде оптимальним через: а) аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні таким існуючим міжнародно-правовим стандартам; б) вирішення актуальних проблем, які необхідно та можливо вирішувати завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів; в) вдосконалення шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок як головного напрямку євроінтеграційних перетворень в Україні;

– аналіз відповідності правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам, дає змогу стверджувати, що:

а) в цілому сучасна правоохоронна діяльність в Україні відповідає існуючим міжнародно-правовим стандартам, але не в повній мірі, оскільки самі стандарти завдяки розвитку міжнародного гуманітарного права та національних правових систем постійно поповнюються новими, а національне законодавство, як правило, намагається імплементувати їх у режимі перманентності;

б) проблема застосування в Україні міжнародних стандартів реалізації правоохоронної функції держави стикається з низкою проблематичних питань дефінітивної властивості, а саме, відсутністю сталої дефініції стосовно визначення правоохоронної функції держави;

в) реалізація охоронної функції держави здійснюється на підставі національних законодавчих актів, що увібрали в себе всю сукупність міжнародних стандартів щодо основних напрямів діяльності її судових, прокурорських, поліцейських та інших правоохоронних органів;

г) аналіз відповідності міжнародним стандартам сучасної правоохоронної діяльності в Україні необхідно починати із забезпечення прав і свобод людини, їх безпеки, охорони і захисту у процесі функціонування правоохоронної системи, – як серцевини реалізації правоохоронної функції держави в цілому,

так й функціонування судових, прокурорських та інших правоохоронних органів зокрема;

г') Україна, як європейська держава, імплементує у своє законодавство про правоохоронну діяльність як міжнародні, так і європейські стандарти;

д) відповідно до положень Конституції України про права і свободи людини розробляються та приймаються законодавчі акти про організацію та діяльність правоохоронних органів, що втілюють як конституційні положення, так й міжнародні стандарти;

е) правове регулювання судової діяльності в Україні відповідає існуючим міжнародним стандартам, які визначені у тих самих основних міжнародних документах, що й права та свободи людини і громадянина, саме вони встановили основне завдання та соціальне призначення судової влади: право людини на судовий захист, – безсумнівно, йдеться про втілення в українську судову систему лише загальновизнаних міжнародних стандартів, оскільки наявність історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших умов і традицій не можуть дозволити запозичити всю існуючу у міжнародному праві кількість стандартів у повному обсязі;

є) жвава дискусія щодо критеріїв оцінки ефективності національної судової діяльності, що базується на суто національних підходах та спирається на аналіз різних кількісних показників діяльності конкретних судових органів, що, у підсумку, дозволяє не тільки виходити на певні рівні ефективності, а й застосовувати її відповідні міжнародні стандарти, – інакше кажучи, інтерпретація ефективності зводилися, як науковцями, так й суддями, до співвідношення між ціллю її заснування та результатом її функціонування та реалізації (результативністю), що підтверджують основоположні принципи, що закріплено у профільних міжнародних стандартах;

ж) аналізуючи розділу VIII Конституції України, який має назву «Правосуддя», дає змогу впевнено стверджувати, що положення різних за юридичною силою, суб'єктами прийняття і сферою застосування міжнародно-правових актів, повністю втілено в Основний Закон України та продовжують

віддзеркалюватися в ньому у міру прийняття нових стандартів через відповідну діяльність щодо внесення змін та доповнень в його текст;

з) одним із суттєвих кроків щодо втілення міжнародних стандартів в українську судову систему стало впровадження у національну систему судоустрою інституту апеляційних судів, який розглядається Європейським Судом з прав людини одним з найефективніших засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи;

и) яскравою ознакою відповідності правового регулювання судового захисту прав людини в Україні існуючим міжнародно-правовим стандартам є те, що цей напрям правоохоронної діяльності не обмежується рамками національної системи судів, а включає й міжнародні судові органи, зокрема Європейський Суд з прав людини;

і) після імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство виникає дуже серйозне питання щодо єдиного застосування судовими та іншими правоохоронними органами закону, бо це є визначальним задля принципу рівності перед законом;

ї) у питаннях визначення ролі судів у забезпеченні єдності застосування закону міжнародні стандарти щойно почали імплементуватися у національне українське законодавство, – у перспективі цей напрямок стане одним із пріоритетних для досягнення повної відповідності існуючим міжнародно-правовим стандартам;

й) аналіз правового регулювання прокурорської діяльності в Україні на відповідність існуючим міжнародно-правовим стандартам свідчить про те, що український законодавець майже повно імплементував міжнародні стандарти у правове регулювання українських органів прокуратури, а саме: прийняв основоположні конституційні положення щодо діяльності прокуратури; чітко визначив функціональність органів прокуратури; утворив САП, детально врегулювавши її компетенцію; створив Всеукраїнську конференцію прокурорів, яка є найвищим органом прокурорського самоврядування; упорядкував місце і роль всієї системи прокуратури в сфері правоохоронної

діяльності держави; насамкінець, прийняв Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, який увібрав у себе найсучасніші та демократичні принципи прокурорської діяльності;

к) разом з тим, треба зазначити, що процес адаптації діяльності української прокуратури під європейські стандарти не може бути стрибкоподібним, навіть у рамках визначеної у конкретних термінах реформи – поступальність, врахування історичних, політичних, правових та інших національних традицій, насамкінець, втілення зарубіжного позитивного досвіду імплементації стандартів, який з кожним роком набирає обертів, – все це є запорукою налагодження нормального еволюційного процесу вдосконалення діяльності прокуратури у майбутньому;

л) необхідний критичний об'єм правових стандартів все-таки втілений в українське національне законодавство, що є доказом відкритого та явного наміру українського законодавця якнайбільше імлементувати їх у правове регулювання діяльності судових та правоохоронних органів, в тому числі й щодо протидії торгівлі людьми;

– існуючі спірні питання щодо самих міжнародних стандартів, пов'язані з їх якістю та рівнем їх формулювання та закріплення, а також практичної реалізації – отже, йдеться про наукову критику норм і принципів, які знаходяться у міжнародних документах, та їх реалізацію, тобто використання і застосування у національних законодавствах;

– проблеми, які необхідно та можливо вирішувати в регулюванні правоохоронної діяльності суто на національному рівні, іноді виникають завдяки існуванню проблем у самому процесі розробки міжнародних стандартів, що потім становляться засадами для прийняття національних законодавчих актів;

– до проблем, які необхідно та можливо вирішувати в правоохоронній діяльності завдяки імплементації міжнародно-правових стандартів відносяться наступні:

а) відносно судової влади найбільш повний перелік існуючих проблем в судовій сфері на теперішній час визначено в Указі Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11 червня 2021 року № 231/2021;

в) поява нової досить зримою та суттєвою проблеми відносно свободи самовираження суддів, – тобто: 1) яким чином мають судді реалізовувати своє конституційне право на свободу вираження особистих думок та поглядів під час розгляду справ у суді і поза ним, 2) які параметри вони мають враховувати у публікаціях та виступах у ЗМІ та соціальних мережах, 3) які існують з цього приводу етично-професійні правила поведінки, насамкінець, чи можуть судді використовувати псевдоніми тощо – об'єктивно потребує свого вирішення через запозичення сімох положень Висновку Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) від 2 грудня 2022 року № 25 (2022);

– віднесення прокуратури України до системи судової влади стало фундаментальним і принциповим кроком на шляху її реформування, – це дало реальну змогу забезпечити безсторонність, незалежність і деполітизацію її діяльності, що відповідає не тільки міжнародним стандартам, але й сучасним тенденціям визначення ролі прокуратури в демократичних країнах – ба більше, вирішення цієї проблеми суттєво позначилося на зміцненні всієї системи судової влади, але залишилося ще багато інших проблем, що потребують свого розв'язання;

– зараз залишається основною проблемою створення спеціалізованих військових прокуратур – задля повної імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство про діяльність прокуратури до Верховної Ради України надано для розгляду низка проектів профільного спрямування;

– виходячи з чітко встановленого міжнародного стандарту, що ключову роль у забезпеченні незалежного і неупередженого функціонування судової системи відіграють судді та прокурори, у якості однієї із найважливіших проблем, яку необхідно вирішувати зараз та у найближчому майбутньому, треба визначити взаємовідносини між суддями та прокурорами у

демократичному суспільстві (реалізація положень Висновку № 12 (2009) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) та Висновку №4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП), який містить Бордоську декларацію «Судді та прокурори у демократичному суспільстві» 2009 року);

– дуже серйозною проблемою, яку необхідно вирішувати у процесі функціонування прокуратури, є посилення її незалежності, при цьому алгоритм вирішення цієї проблеми визначено у Додатку до Плану дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади;

– одним з найважливіших та найскладніших напрямків, який концентрує та акумулює в себе всі існуючі проблеми в правоохоронній діяльності, виступає боротьба з організованою злочинністю, – це обумовлено тим, що серцевину міжнародних стандартів щодо правоохоронної діяльності складають саме принципи та норми протидії організованій злочинності та у цьому напрямку задіяні сили та засоби майже всіх національних правоохоронних органів;

– системний аналіз шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок, – як головний напрямок євроінтеграційних перетворень в Україні, – дає можливість стверджувати, що:

А) в першу чергу, на нашу думку, задля вирішення багатьох проблем у діяльності національних судових та інших правоохоронних органів *необхідно запроваджувати міжнародні стандарти з попередження (превенції) правопорушень та злочинів;*

Б) для більш ретельного наближення до міжнародних стандартів формулювання окремих положень у національному законодавстві щодо боротьбі із торгівлею людьми є:

а) доцільно не тільки втілювати міжнародний стандарт за формою, тобто у словах та словосполученнях оригіналу міжнародного договору (*дослівне запозичення, рецепіювання* – авт.), але й повністю передавати його зміст засобами української мови (*національна транспозиція змісту* – авт.);

б) необхідно використовувати європейський досвід державного управління з протидії незаконній міграції та торгівлі людьми через втілення міжнародних стандартів у державне управління та планування діяльністю судебних та правоохоронних органів, у тому числі за окремими напрями протидії злочинності;

в) говорячи про запобігання злочинності у широкому сенсі, необхідно серед першочергових заходів застосовувати міжнародні стандарти для попередження корупції як у всій системі державних органів взагалі, так й особливо для протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які можуть бути вчинені посадовими особами будь-якого рангу у сферах судової, прокурорської та іншої правоохоронної діяльності;

г) саме після досягнення високого рівня довіри з боку суспільства, окремої людини до діяльності суддів, прокурорів, співробітників оперативно-розшукових органів, кожного поліцейського, коли будь-яка дія, професійна поведінка або спосіб життя представника правоохоронної системи буде сприймається громадськістю як еталон самовідданості, доброчесності і порядності можна дійсно говорити про фактичне завершення євроінтеграційних перетворень в українському національному правопорядку на основі міжнародних принципів та норм;

г') важливим напрямом антикорупційної діяльності виступає формування *антикорупційної культури працівників правоохоронних органів з урахуванням вимог міжнародних стандартів та кращих світових практик* (в контексті здійснення профільної діяльності у відповідності до міжнародному стандарту ISO 37001:2016);

д) один з сучасних шляхів імплементації міжнародно-правових стандартів, що виступає одним з головних напрямків євроінтеграційних процесів в Україні, пов'язаний з пробацією, – тобто запобіганням злочинності шляхом застосування нової для України інституції як системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених, не пов'язаної із позбавленням волі, що має серйозні перспективи у майбутньому, особливо у напрямку

запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень, – саме вона з кожним роком займає все більш вагоме місце у системі налагодження національного правопорядку;

е) перспективним напрямом імплементації міжнародно-правових стандартів у національний правопорядок задля здійснення євроінтеграційних перетворень є наполегливе застосування інституту національних координаторів за конкретними сферами боротьби із злочинами та іншими правопорушеннями, – означений напрям безпосередньо пов'язаний та є складовою іншої більш широкої проблеми стосовно організації тісного співробітництва вітчизняних судових та правоохоронних органів із зарубіжними партнерами і цей напрям має суттєві перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Столярський О. В. Міжнародний та національний правопорядок і забезпечення основних прав та свобод людини в умовах глобалізації: проблеми співвідношення. *Право і суспільство. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики.* № 6-2 частина 3, 2015. С. 41 – 45. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/Pis_2015_6.2(3)__10.pdf

2. Пісов М. П. Національний та інтегративний правопорядок: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціал.12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 19 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10681/

3. Долгорученко К. О. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. Юридичний вісник 2019, № 4. С. 161–166. DOI https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.985

4. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко, Л. О. Фоміна ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 494 с.

5. Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М—Я. Київ : Академ періодика, 2019. 992 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2015, № 2-3, ст.12. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18?find=1&text=%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96#Text

8. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2015, № 40-41, ст.379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

9. Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text

10. Попович Т. П. Соціальні обов'язки: теоретико-правові аспекти. Часопис Київського університету права, 2020, № 1. С.71 – 74. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.12

11. Попович Т. П. Юридичний обов'язок як правова цінність. Часопис Київського університету права, 2020, № 2. С. 43 – 47. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.06

12. Universal Declaration of Human Rights. The human rights adopted by the United Nations General Assembly of its 183rd meeting, held in Paris on 10 December 1948. https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

13. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР*), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej: z dnia 2 kwietnia 1997 r. Tekst Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ogłoszono w Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483. https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm

15. Ústava České republiky: ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb. https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html

16. LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html

17. Богачова Л. Л. Просторові межі дії нормативно-правового акту. *Київський часопис права.* 2021. № 3. С. 7 – 11. DOI https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.1

18. Шамрай В. В. До питання доктрини співвідношення міжнародного договору та конституційного права в умовах європейської інтеграції. *Право і громадянське суспільство,* №2, 2015. С. 22 – 32.

19. Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/995_048

20. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 50, ст.540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text

21. Про дипломатичну службу: Закон України від 7 червня 2018 року № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2018, № 26, ст.219. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text

22. Про Консульський статут України: Указ Президента України від 2 квітня 1994 року № 127/94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text

23. Іванов Ю. А. Міжнародно-правові аспекти здійснення кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ України. *«Актуальна юриспруденція», Юридична науково-практична Інтернет-конференція* 05.03.2013. Секція № 5. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=450%3A010313

24. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у

Першому протоколі до неї. Із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом 11 від 11 травня 1994 року. Дата набрання чинності для України: 11.09.97 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU63009?an=619930

25. Почанська О. С. Поняття та класифікація сучасних міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 6, Том 3. 2017. С. 143 – 147.

26. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 .and 16. Rome, 4.XI.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

27. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка від 17 декабря 1979 г. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text

28. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

29. Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі. Затверджено резолюцією 43/173 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1988 року. URL: https://studfile.net/preview/5776729/page:10/

30. Керівництво з застосування правил Нельсона Мандели. Впровадження переглянутих Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в’язнями. Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ). 2018. 194 с.

31. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.Страсбург, 26 листопада 1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text

32. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари.

Прийнятий резолюцією 44/128 Генеральної Асамблеї від 15 грудня 1989 року. URL: https://khpg.org/1080456596

33. Парижская хартия для новой Европы. Итоговый документ Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося в Париже 21 ноября 1990 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_058#Text

34. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка. Приняты Восьмым Конгрессом Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Гавана, Куба, 27 августа - 7 сентября 1990 г.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334#Text

35. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із ув'язненням (Токійські правила) 1990 р. Прийнято 14.12.90 Резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї ООН. URL:https://ips.ligazakon.net/document/MU90344

36. Заброда С. М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії насильству в сім'ї. *Право і суспільство, Адміністративне право та адміністративна діяльність* № 2, 2012. С. 161 – 168. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/36.pdf

37. Модельний кодекс поведінки державних службовців. Рекомендація R (2000) 10 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року). URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf.

38. Европейский кодекс полицейской этики. Рекомендация Rec.(2001)10. Принята Комитетом министров Совета Европы 19 сентября 2001 года на 765-м заседаини Представителей миинстров. URL: https://rm.coe.int/0900001680928736

39. Декларация о праве и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы. Принята резолюцией 53/144 Генеральной Ассамблеи от 9 декабря

1998 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/defender.shtml

40. Алмані М. М. Захист прав людини неурядовими правозахисними організаціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 1, 2015. С. 98 – 103.

41. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: наказ Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 № 62. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05#Text

42. Мюллер В. К. Англо-русский словарь. 50000слов. Изд.17-е. испр. и доп. М., «Русский язык», 1978. 888 с.

43. Савчук К.О. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Implementacija

44. Лозицька І. О., Баштанник В. В. Теоретико-методологічні засади імплементації зарубіжного досвіду реформування державного управління. Аспекти публічного управління. Теорія та історія публічного управління. № 1-2 (27-28), січень-лютий 2016. С. 34 – 41. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/aplup_2016_1-2_6.pdf

45. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app//sites/1/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf

46. Боярчук К. О. Поняття та основні способи імплементації норм міжнародного права. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 78 - 82. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3751

47. Клименко О. Базові засади імплементації міжнародних нормативних документів у діяльності наукових бібліотек України: термінологічний аспект. Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр., Асоц. б-к України. Київ, 2017. Вип. 48. С. 184 – 201.URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/npnbuimviv_2017_48_15%20(1).pdf

48. Лехняк І. Г. Імплементація як засіб узгодження норм міжнародного та внутрішньодержавного права України. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. С. 50 – 52. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/50593235.pdf

49. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

50. Модельний закон про свободу інформації. Збірник «Міжнародні стандарти забезпечення свободи слова» (1 частина). Лабораторія законодавчих актів. 10 червня 2003 р. URL: https://parlament.org.ua/2003/06/10/international-standarts-freedom-expression/

51. Невмержицька Н. Місце модельної законотворчості при уніфікації законодавства. Національний юридичний журнал. Серпень 2015. С. 21 – 24. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_2/4.pdf

52. Jonathan Hadley, Setting International Standards: Major Events and the European Code of Police Ethics. Siak-Journal for Police Science and Practice, International Edition Volume: 1 Dated: 2011 Pages: 16-25. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/setting-international-standards-major-events-and-european-code

53. Robert C. Davis, Selected International Best Practices in Police Performance Measurement. Center on Quality Policing. Technical Report. A rand infrastructure, safety, and environment center. URL: https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1153.html

54. Ставнійчук М. І. Роль міжнародних стандартів у захисті та розвитку демократичних принципів. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2010. № 2. С.15 - 23.

55. Ляхівненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Випуск 51. С. 666 – 672.

56. Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2019. 296с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/79653/1/Denysenko_%20Mi%60zhnarodno-pravovi%60%20standarti_%20paper.pdf

57. Іваньков О. І. міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : автор.дис.на здоб.наук.ступеня канд.юрид.наук : спеціал.12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 17 с.

58. Волошин Ю. О., Єпіфанов О. В., Марцеляк О. В., Карпачова Н. І. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, № 2’2019. С. 35 – 41.

59. Каліущенко І. М. Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та їх впровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 2 , 2016. С. 161 – 164. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/47.pdf

60. Matti Joutsen, International Standards and Norms as guidance in the Criminal Justice System.161st International Training Course visiting experts’ papers. Pages 54 – 67. https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No98/No98_VE_Joutsen.pdf

61. Волошина Я. Л. Методологічні засади дослідження юридичної консультативної діяльності. *Науковий вісник Національної академії*

*внутрішніх справ.*2020. № 4 (117). С. 88 – 93.doi: https://doi.org/10.33270/01201174.88

62. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник, Харків : Право, 2019. 368 с.URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

63. Рабінович П. М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Юридичний журнал* «*ПРАВО УКРАЇНИ»*. 2014. № 1. С. 11 – 21. URL:https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/pravoukr-2014-1-pravo_ukr_1_14.pdf?id=ef4bad04-27c0-4886-a023-18b19ca0ea76

64. Козюбра М. І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. Право України. 2014. №.1. С.22. URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/pravoukr-2014-1-pravo_ukr_1_14.pdf?id=ef4bad04-27c0-4886-a023-18b19ca0ea76

65. Касьян В. І. Філософія. Закон єдності і боротьби протилежностей. URL: https://ukrtextbook.com/filosofiya-kasyan-v-i/filosofiya-kasyan-v-i-29-zakon-yednosti-i-borotbi-protilezhnostej.html

66. Елеонора Дібрівна, Національне законодавство чи міжнародне право: кому пріоритет? URL: https://vsirazom.ua/article/nacionalne-zakonodavstvo-chi-mizhnarodne-pravo-komu-prioritet

67. Ткаченко В. І. Діалектичне заперечення – основа наступності в генезисі права. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 1, 2018. С. 228 – 231.URL: http://lsej.org.ua/1_2018/63.pdf

68. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text

69. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 22, ст.303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

70. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. Наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text

71. Тюріна О. В. Перспективи розвитку порівняльного правознавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2015.С. 19 – 27.

72. Словник української мови. Академічний тлумачний словник: в 11 томах (1970 – 1980). Том 10, 1979. URL: http://sum.in.ua/s/funkcija

73. Дурнов Є. Поняття та види функцій праворозуміння. *Підприємництво, господарство, право. Теорія держави і права.* № 9, 2020. С.154 – 158.DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.27

74. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL:http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/395/1/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf

75. Філософія: предмет, функції, світогляд, раціоналізм, сенсуалізм. URL:https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13097/

76. Філософія. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F

77. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич; [за. ред. М. Ф. Шмиголя]. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 412 с. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Shmyhol_Mykhailo/Osnovy_filosofii.pdf

78. Пазиніч С. М. Філософія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Харків : Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова ; видавець Олександр Савчук, 2017. 380 с.

79. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф.О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.

80. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с.

81. Присухін С. І. Філософія права: об'єкт, предмет і функції. Юридична наука № 7/2013. С. 97 – 103. URL: file:///C:/Users/NAU/Downloads/jnn_2013_7_13.pdf

82. Ісаєва В. В. Функції права: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2013/1. С. 45 – 48. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyyyy/45.pdf

83. Веркалець І. Д. Юридичне закріплення та реалізація функцій права в контексті загального рівня правосвідомості.*Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4(29) Том 1, 2019. С. 23 – 27. DOI https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).388

84. Коваленко А. А. Класифікація функцій права: історія питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2019. Серія ПРАВО. Випуск 55. Том 1. С. 32 – 35.

85. Дроботов С. А. Регулятивна функція права у правовій державі: поняття і ознаки. *Держава і право*. *Юридичні і політичні науки*. Випуск 50. С. 48 – 53. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34697/08-Drobotov.pdf?sequence=1

86. Дудченко О. Ю. Правоохоронна функція як одна з форм реалізації державної влади. *Проблеми правоохоронної діяльності.Правова позиція,* № 3 (24), 2019. С. 102 – 108. DOI https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-3-102-108

87. Хоміч Ю. Г. Правоохоронна функція сучасної демократичної держави: публічно-управлінський аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права,* № 5, 2021. С. 103 – 107. DOI https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.16

88. Зінченко В. М. До питання про сутність і значення охоронної функції права. *Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і*

права. Філософія права. 2012/3. С. 44 – 48. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_3/44.pdf

89. Пильгун Н. В. Роль виховної функції права та правового виховання у формуванні особистості. *Держава і право*. *Юридичні і політичні науки*. Випуск 55. С. 36 – 41. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59576/06-Pylhun.pdf?sequence=1

90. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / Т. Л. Сироїд, О. А. Гавриленко, Л. О. Фоміна ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 2-ге вид., перероб.і допов. Харків : Право, 2019. 494 с.

91. Філяліна Л. А. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародне право». Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 211 с. URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1117/8.1.pdf

92. Чайковський Ю. В. Держава і міжнародний правопорядок. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2011. № 2(4). С. 1 – 12. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11cyvimp.pdf.

93. Почанська О. С. Поняття, зміст та основні функції сучасних міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі. *Вісник пенітенціарної асоціації України.* 2020 / № 3(13). С. 98 – 105. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.3.10

94. Особливості імплементації міжнародних договорів у внутрішній правопорядок у галузі повітряного права України.*Віче. Журнал Верховної Ради України.* №22, листопад 2009. URL: https://veche.kiev.ua/journal/1744/

95. Правознавство: словник термінів. За редакцією В. Г. Гончаренка. Навчальний посібник. Київ: Юрисконсульт, КНТ. 2007. 636 с.

96. Легенченко М. О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.) Ю. П. Аленін [та

ін.] ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 59 – 65. URL:http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4452/08.pdf?sequence=1&isAllowed=y

97. Статут Ради Європи. Лондон, 5 травня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

98. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2016, № 31, ст.545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

99. Мельничук С. М. Принципи правоохоронної правозастосовної діяльності здійснення функцій держави: проблеми виокремлення. «Актуальна юриспруденція». Юридична науково-практична Інтернет конференція 17.09.2015. Секція № 1. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1093%3A021015

100. Циганов О. Г. Правоохоронна діяльність та правоохоронні органи: сучасні підходи до визначення сутності та змісту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,* № 3, 2015. С. 314 – 323. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/778/700

101. Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. / редкол.:Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 1.А—Д. Київ : Академ періодика, 2014. 920 с.

102. Нігреєва О. О. До поняття «джерело права» у науці міжнародного права. Правова держава, № 18, 2014. С. 139 – 143. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/421755.pdf

103. Козаченко В. В. Особливості джерел міжнародного права. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012

р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 58 - 60.

104. Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» та Дирекції з технічного співробітництва Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 18.10.2010 р., № 588/2010 / Верховний Суд України. URL: http://scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/285DC84A1EFF78FAC22577C20051A2AA.

105. Висновок №801/2015 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Спільний висновок Венеційської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-I) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України «Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеціанською Комісією на її 102-му Пленарному засіданні (м. Венеція, 20-21 березня 2015 року). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

106. Спільний висновок Венеційської комісії і генерального директорату з прав людини і верховенства права Ради Європи (ГД - I) щодо проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких Законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» (проект закону № 3711). Прийнятий Венеційською комісією на 124-му пленарному засіданні, проведеному онлайн (8-9 жовтня 2020 року). URL: https://rm.coe.int/venice-commission-opinion-on-daft-law-3711-ukr/1680a02b77

107. Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності Страсбург, 19 листопада 2002 року, документ № CCJE (2002) Op. No. 3. Європейські та міжнародні стандарти у сфері

судочинства, Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

108. Про затвердження Кодексу суддівської етики: рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text

109. Європейська Хартія про статус суддів. Лісабон, 10 липня 1998 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf

110. Бангалорські принципи поведінки суддів (схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року).Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

111. Стеценко Ю. В. До поняття об'єктивності в судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2014, № 10-1 том 2. С. 118 – 120. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_2/32.pdf

112. Полякова В. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 1. С. 145 – 148.

113. Васюк Н. О., Рожкова М. Г. Конвенція про захист прав людини і основних свобод як обов'язковий міжнародний договір про систему наднаціонального контролю за дотриманням прав людини. *Державне управління.* Інвестиції: практика та досвід № 13/2013. С. 117 – 119. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2013/30.pdf

114. Рабинович П. М. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. Український портал практики Європейського суду з прав людини*. № 1, 1999. URL: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=31

115. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1992, № 27, ст.382. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

116. Про державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 27, ст.208. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD#Text

117. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 47, ст.2051. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD#Text

118. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 17, ст. 594. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD#Text

119. Декларація про поліцію. Парламентська Асамблея Ради Європи. Резолюція 690 (1979). URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4775

120. Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Верховний комісар у справах національних меншин. Лютий 2006 р. 48 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/32236.pdf

121. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 36, ст.529. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text

122. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затверджено Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27.04.2017р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text

123. Guidelines on the Role of Prosecutors. Adopted 07 September 1990BYthe Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/prosecutors.pdf

124. Консультативна рада європейських прокурорів (КРЄП): Висновок № 13(2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів». Страсбург, 23 листопада 2018 р. URL: https://rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-ukr/1680939322

125. Галунько В. М. Основні принципи діяльності правоохоронних органів як елемент публічної адміністрації. *Судова та слідча практика в Україні.* Випуск 1, 2016. С.27 – 29. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/1234567

126. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Резолюция 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН 17 декабря 1979 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text

127. Шандула О. О. Поняття, система та джерела міжнародних стандартів організації та діяльності адвокатури. *Forum Prava, (Research Article)*, 2022. 72(1). С. 90 – 97. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.6471053

128. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі. *Право України*. 2019. № 9. С. 50-64.URL: https://rd.ua/storage/attachments/6249.pdf

129. Хмелевська Н. В., Гарматюк В. О. Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип.3 (91). С. 150 – 159. DOI:10.33766/2524-0323.91.150-159

130. Попко В. В. Формування мінімальних стандартів поводження із засудженими та затриманими у міжнародному кримінальному праві. *Часопис*

Київського університету права. 2018/4. С. 307 – 314. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/Chkup_2018_4_66.pdf

131. Марусяк Л. О., Павлюк Н. М. Міжнародні стандарти діяльності поліції у сфері захисту права власності. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 3/2020. С. 257 – 260. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/62

132. Волошенюк О. В. Закордонна практика впровадження етичних кодексів у поліцейську діяльність. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. С. 47 – 49. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/20.pdf

133. Малімон В. І., Шевченко Н. П. Актуалізація етичних кодексів в контексті модернізації системи державного управління. Науково-інформаційний вісник «ПРАВО», № 11, 2015. С. 79 – 85. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/11-13-15.pdf

134. Берендєєва А. І. Правова основа професійної етики працівників поліції. Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика. № 2, 2016. С.87 - 91. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1044/1/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0%202-2016.pdf

135. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління. Наказ МВС України від 16.11.2018, № 932. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1376-18#Text

136. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження. Автореф. дис..на здоб.наук.ступ.канд.юрид.наук, Львів, 2016. 21 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1740/avtoreferatdysertaciyinazdobuttyanaukovogostupenyakandydatayurydychnyhnaukbilasaai2.pdf

137. Користін О. Є. Сучасні моделі правоохоронної діяльності. Збірник тез. С. 77 – 78. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/4117/1/-%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%20%20%D0%BE%D1%81%D1%82._p075-076.pdf

138. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

139. Кодекс професійної етики судді. Затверджено V з'їздом суддів України від 24.10.2002 (редакція від 04.02.2016). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-02#Text

140. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів. Наказ Міністерства юстиції України від 21.09.2017 № 2952/5. URL: https://ips.ligazakon.net/document/RE31032?an=1

141. Правила етичної поведінки працівників Державної установи «Головний медичний центр МВС України». Затверджено наказом ДУ «ГМЦ МВС України» від 19.11.2021 № 128. URL: https://cg.mvs.gov.ua

142. Наказ ДПС України від 02.09.2019 № 52 «Про затвердження Правил етичної поведінки в органах Державної податкової служби» (із змінами). URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-

143. Про затвердження Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами. Наказ МВС України, МЗС України, МФ України, АДПС України, ГУДС України від 05.07.2011 № 330/151/809/434/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11#Text

144. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2014, № 49, ст.2056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

145. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного

агентства України з питань державної служби від 05 серпня 2016 р. № 158 (у редакції наказу Національного агентства України з питань державної служби від 28 квітня 2021 р. № 72-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text

146. Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. Указ Президента України №92/2010. URL: https://www.president.gov.ua/documents/922010-10007

147. International Police Standards.10 Basic Human Rights Standards for Law Enforcement. Officials Amnesty International. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). URL: https://ukrainesecuritysector.com/wp-content/uploads/2016/08/Legislating-for-the-Security-Sector-Toolkit-10-Basic-Human-Rights-Standards-for-Law-Enforcement-Officials_eng.pdf

148. Matti Joutsen, International standards and norms as guidance in the criminal justice system. 161st International training course visiting experts' papers. Resource material series No. 98. Pages: 54 – 67. URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No98/No98_VE_Joutsen.pdf

149. Білозьоров Є. В. Методологічні аспекти співвідношення юридичних категорій «правова діяльність» і «правова поведінка». *Прикарпатський юридичний вісник.* Теорія та історія держави і права. Випуск 2(37), 2021. С. 3 – 8. URL: http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/issue/view/27/21

150. Європарламент закликав створити спеціальний міжнародний трибунал для переслідування винних за воєнні злочини в Україні. *Євроінтеграційний портал* від 20 травня 2022 р. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4609

151. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Мальта про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності. Затверджено

Постановою КМ № 64 (64-2009-п) від 04.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470_008#Text

152. Вперше в історії: британські юристи подали до суду на ПВК «Вагнер» та Пригожина. КП в Україні від 01.11.2022. URL: https://kp.ua/ua/politics/a658783-vpershe-v-istoriji-britanski-juristi-podali-do-sudu-na-pvk-vahner-ta-prihozhina

153. Житний О. О. Міжнародне «антикримінальне» співробітництво України та протидія злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, Проблеми міжнародного та зарубіжного кримінального права і кримінології, № 8, 2014. С. 13 – 23. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/490/mizhnarodne_antikriminal_ne_spivrobitnic.pdf?sequence=2&isAllowed=y

154. Влад С. Особливості організації роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва. Підприємництво, господарство і право. Прокуратура. № 5, 2020. С. 319 – 324. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.56

155. Співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. Навчальні матеріали онлайн (pidru4niki.website). 2010 - 2022 info{ат}pidru4niki.com. URL: https://pidru4niki.com/11151212/pravo/spivrobitnitstvo_derzhav_borotbi_zlochinnistyu

156. Співробітництво держав у боротьбі із злочинністю. *Національна академія внутрішніх справ. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право».* Тема № 9. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_9.html

157. Гаврилюк В. І., Дубина В. І., Данилюк М. П. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України в напрямку протидії торгівлі людьми. Вид-во «Цифра», Київ 2007. 173 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/75892.pdf

158. Козьяков І., Яцинин М. Організація міжнародного співробітництва прокуратури як предмет наукового дослідження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, № 3, 2016. С. 139 – 146. URL:http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/11-2016/koziakov.pdf

159. Леган І. М. Основні напрями й форми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. С. 89 – 93. DOI https://doi.org/10.32837/apdp.v0i90.3212

160. Веремієнко С. В., Пророченко В. В. Напрями та форми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Право і суспільство.Міжнародне право.* № 2 частина 2 / 2019. С. 229 – 233. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/2_2019/part_2/42.pdf

161. Завидняк І. О. Рівні та види міжнародного співробітництва в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2021, № 52. С. 102 – 105. DOI https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.23

162. Угода про співробітництво у сфері попередження злочинів і в правоохоронній діяльності між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль від 16.06 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_008#Text

163. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Узбекистан про співробітництво у боротьбі із злочинністю від 20.06.1995 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_063#Text

164. Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності від 23.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_787#Text

165. Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_369#Text

166. Меморандум про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Болгарія від 21.06.2012

р. *Вісник Конституційного Суду України.*№ 5, 2012. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/Vksu_2012_5_18.pdf

167. Меморандум про співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 16.07.2014 р. *Вісник Конституційного Суду України.* 2014 р., № 4, стор. 140. URL:

168. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятих Міжнародною Асоціацією Прокурорів 23 квітня 1999 р. URL: https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx

169. Рекомендації для прокурорів у справах про злочини проти журналістів. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.International Association of Prosecutors. UNESCO, Цифрова бібліотека. 2021. 15 с.URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375138_ukr

170. Волошин Ю. О. Особливості формування моністичних концепцій співвідношення міжнародного та внутрішньонаціонального права та їх роль у розвитку міждержавної інтеграції. *Часопис Київського університету права*. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство.*№ 1, 2011. С. 303 – 307. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_1/303.pdf

171. Кучук А. М. «Правова система» і «Legal System» у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Науковий вісник Сіверщини.* Серія: Право № 1 (3), 2018. С. 9 – 17.

172. Риженко Ю. М. Система права та правова система: особливості взаємозв'язку та взаємовпливу. *Держава і право.* Випуск 45. с. 113 – 119. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11141/21-Rizhenko.pdf?sequence=1

173. Зіменко О. В. Система права та правова система: поняття та особливості співвідношення. Вісник Запорізького національного університету № 4, 2011. С. 27 – 34.

174. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*, № 2 (81), 2015. С. 27 – 35.

175. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні: Монографія. Харків, Право, 2008. 160 с.

176. Чукаєва В. О. До проблеми типології правової системи сучасної України. *Juris Europensis Scientia.* Випуск 4, 2020. С. 20 – 24. DOI https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.121

177. Бурбика М. М. Мжнародний досвід адміністративно-правового забезпечення взаємодії правоохоронних органів. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/32471/1/burbika.dosvid.pdf

178. Фаріон-Мельник А., Яремко О. Правоохоронні органи: питання термінології та системи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2 (22), 2020. С. 65 – 70. DOI: 10.35774/app2020.02.065.

179. Мельник В. І. Система правоохоронних органів із забезпечення економічної безпеки України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* Випуск 1, 2020. С.73 – 77.

180. Конституція України. Науково-практичний коментар [текст] Станом на 20 травня 2018 р. І За заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 290 с.

181. Тюріна О. В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика). *Київський національний університет внутрішніх справ*. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/6079/1/Tiurina%20O.%20V.%20Modern%20systems%20of%20judicial.pdf)

182. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. *Офіційний вісник України 1998 р.*, № 13, стор. 324. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text

183. Тітов Є. Б. Міжнародно-правові механізми боротьби з катуваннями та іншими формами негуманного поводження у Європі. Форум права. 2014. № 4. С. 332 – 338. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_4_59.pdf

184. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб. Прийнятий 23 липня 1996 р.. *Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію.* Київ: Школяр, 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text

185. Statutory guidance: The Civil Service code. Published 30 November 2010. Last updated 16 March 2015. URL: https://www.gov.uk/government/publications/civil-service-code/the-civil-service-code

186. Etický kodex Úřadu vlády ČR. Rozhodnutí vedoucího Úřadu vlády ČR č. 13/2016, kterým se vydává Etický kodex Úřadu vlády České republiky ve znění Rozhodnutí vedoucího Úřadu vlády ČR č. 7/2019 ze dne 9. května 2019 a rozhodnutí vedoucího Úřadu vlády č. 4/2021 ze dne 20. září 2021. URL: https://www-vlada-cz.translate.goog/cz/urad-vlady/eticky-kodex/eticky-kodex-zamestnancu-uradu-vlady-cr-100436/?_x_tr_sl=cs&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

187. Etický kodex úředníků azaměstnanců veřejné správy. URL:https://www.cuzzs.cz/userfiles/documents/Legislativa/Eticky_kodex_urednik u_a_zamestnancu_verejne_spravy.pdf

188. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 28. Juni 2022 (BGBl. I S. 968) geändert worden ist. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

189. Bundesbeamtengesetz vom 5. Februar 2009 (BGBl. I S. 160), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 28. Juni 2021 (BGBl. I S. 2250) geändert worden ist. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/BJNR016010009.html

190. LIETUVOS RESPUBLIKOS VALSTYBĖS TARNYBOS ĮSTATYMAS.1999 m. liepos 8 d. Nr. VIII-1316,Vilnius. Valstybės žinios, 1999-07-30, Nr. 66-2130. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D3ED3792F52B/asr

191. KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm

192. USTAWA z dnia 21 listopada 2008 r. O służbie cywilnej. (Dz. U. Nr 227, poz. 1505, z późn. zm.). URL: https://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/ustawy/125_u.htm

193. ZARZĄDZENIE Nr 70 PREZESA RADY MINISTRÓW z dnia 6 października 2011 r. w sprawie wytycznych w zakresie przestrzegania zasad służby cywilnej oraz w sprawie zasad etyki korpusu służby cywilnej. URL: https://sip.lex.pl/akty-prawne/mp-monitor-polski/wytyczne-w-zakresie-przestrzegania-zasad-sluzby-cywilnej-oraz-w-sprawie-17740219

194. Ustawa o Policji. Stan prawny aktualny na dzień: 02.12.2022. Dz.U.2021.0.1882 t.j. -Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. URL: https://lexlege.pl/ustawa-o-policji/

195. Zákon o svobodném přístupu k informacím. Zákon č. 106/1999 Sb. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-106

196. LIETUVOS RESPUBLIKOS POLICIJOS ĮSTATYMAS. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048. Vilnius. Suvestinė redakcija nuo 2020-07-01 iki 2022-12-31. Įstatymas paskelbtas: Žin. 2000, Nr. 90-2777; Žin. 2000, Nr.101-0, i. k. 1001010ISTAIII-2048. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111665/asr

197. Police Act 1964. UK Public General Acts, 1964 c. 48. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1964/48/contents

198. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності : навч. посібник. –2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

199. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал,* № 2, 2020. С. 42 – 46. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9

200. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дисер. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2016. 20 с.

201. Середа О. О. Щодо питання природності природних прав людини: теоретичний аспект. *Матеріали ІІ Всеукраїнської науково практичної конференції 17—18.04 «Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)»*.2008, м. Львів. С. 284 – 288.

202. Соціально-економічне становище України за січень–листопад 2016 року. *Повідомлення Державної служби статистики України.* URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2016/publ_11_2016_u.html

203. Соціально-економічне становище України за 2010 рік. *Повідомлення Державного комітету статистики України.* URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2010/publ122010_u.html

204. Вбивство Джорджа Флойда. Поліцейського засудили до 22 років в'язниці. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-57621955

205. Савчук Д. Принципи застосування заходів примусу правоохоронними органами. Підприємництво, господарство і право. Адміністративне право і процес, № 7 2020. С. 182 – 187. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.31

206. Остапенко О. Про безпеку при затриманні правопорушника. С. 491 – 500. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13080/491-500.pdf

207. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 40. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00#Text

208. Білоусов О, І., Смоков С. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : Монографія, Одеса:, 2009. 112с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/BILOUSOV_2009.pdf

209. Ангеленюк А.-М. Ю. Затримання підозрюваного уповноваженою особою в провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (процесуальні та криміналістичні аспекти): монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 176 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2606/1/anheleniuk___04-04-19%20%282%29.pdf

210. Садова Т. В. Співвідношення інституту затримання підозрюваного в Україні з міжнародною концепцією прав людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ,* № 3, 2011. С. 395 – 403. URL: https://www1.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsy/03_2011/11stvkpl.pdf

211. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights.Right to life. *European Court of Human Rights.*Updated on 31 August 2022. PP.56. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_ENG.pdf

212. Organization of American States (OAS), American Convention on Human Rights, "Pact of San Jose", Costa Rica, 22 November 1969, available at: https://www.refworld.org/docid/3ae6b36510.html [accessed 8 December 2022].

213. CASE OF EVANS v. THE UNITED KINGDOM.Application no. 6339/05. STRASBOURG, 10 April 2007.URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80046

214. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30, ст.142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

215. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1993,№ 4, ст.19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

216. Гуцал І. Ю. Питання легалізації евтаназії в Україні: іноземний досвід.*«Інформація і право»*, № 4(23)/2017. С. 128 – 133. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_3.pdf

217. Нікітенко Л. О., Бабик М. К. Право на евтаназію у контексті реалізації права на життя.*Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 65 – 68.DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.11

218. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

219. Про концепцію реформування правоохоронних органів України: проект Закону України від 17.12.2009 № 5446. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JF47A00A?an=3

220. Сливенко В. А., Сливенко О. В. Інновації у стратегічному управлінні в правоохоронній сфері у період реформування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «МЕНЕДЖМЕНТ ІННОВАЦІЙ»*, 2015. Випуск 4. С. 85 – 92. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4ba4753c27b.pdf

221. Інформація щодо Звіту Комітету з питань правоохоронної діяльності за період роботи сьомої сесії. Підготовлено Інформаційним управлінням Апарату Верховної Ради України. Опубліковано 14 вересня 2022.URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/227891.html

222. Коробцова Д. В. Сутність та зміст правоохоронної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми :* тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2016 р.). С. 144 – 150. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1620/pravoohoronna_funkciya_derzhavi_teoretik.pdf?sequence=2&isAllowed=y

223. Владовська К., Тисовська В. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини: до проблеми визначення поняття та класифікації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, Юридичні науки*, Випуск № 4, 2019. DOI: https://doi.org/10.32453/2.vi4.302

224. Мутусханов А. А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. *Трипільська цивілізація* № 8 (11), 2012. С. 63 – 67. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/Trcyv_2012_8_15%20(1).pdf

225. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР*), 2016, № 28, ст.532. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1401-19#n136

226. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012, Справа № 1-9/2012. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51

227. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України 20

жовтня 2011 року № 12-рп/2011, Справа N 1-31/2011. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#n54

228. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2021, № 23, ст.197. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

229. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридичний журнал: теорія та практика,* червень 2014. С. 263 – 269.

230. Москвич Л. М. Міжнародні стандарти ефективності судової системи та їх значення під час проведення судової реформи в Україні. *Вісник академії адвокатури України*, № 2 (15) 2009. С. 151 – 157.

231. Бабкова В. С. Міжнародні стандарти як джерела судового права України. *Право України*. 2015, № 7. С. 136 – 143. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10751/1/Babkova_136-143.pdf

232. Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів»: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2534-III *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2001, № 33, ст. 180. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2534-14

233. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. (Справа № 1-304/2019(7155/19).

234. Висновок №801/2015 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Спільний висновок Венеційської Комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону України

«Про вищу раду юстиції» прийнятий Венеціанською Комісією на її 102-му Пленарному засіданні (м. Венеція, 20-21 березня 2015 року).*Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*, Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

235. Крижановський В. Я. Міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементація в систему правозахисту в Україні. С. 116 – 123. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/42_2011/16.pdf

236. Тацій В. Я. Імплементація європейських стандартів у галузі прав людини - важливий напрям правової політики України. *ПРАВО УКРАЇНИ* , 2010, № 10. С. 48 – 59. URL: file:///C:/Users/VVP/Downloads/content-pravoukr-2010-10-pravoukr_2010_10-1.pdf

237. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2006, № 30, ст.260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

238. Висновок № 20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. Консультативна рада європейських суддів (КРЄС), Страсбург, 10 листопада 2017 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20_UA.pdf

239. Роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. Висновки КРЄС. Асоціація правників України. URL: https://uba.ua/ukr/news/5374/

240. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. *Часопис Київського університету права.Конституційне право. Муніципальне право.* 2019/4. С. 74 – 80. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2019.11

241. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2018, № 24, ст.212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text

242. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) JUDICIAL APPOINTMENTS. Report adopted by the

Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 16-17 March 2007). URL: https://rm.coe.int/0900001680700a62

243. OPINION (2012) NO. 15 OF THE CONSULTATIVE COUNCIL OF EUROPEAN JUDGES ON THE SPECIALISATION OF JUDGES, adopted at the 13th plenary meeting of the CCJE (Paris, 5-6 November 2012). URL: https://rm.coe.int/ccje-opinion-2012-no-15-on-the-specialisation-of-judges/16809f0078

244. Guidelines on the Role of Prosecutors. Adopted 07 September 1990. By the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guidelines-role-prosecutors

245. Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors: adopted by the International Association of Prosecutors on the twenty third day of April 1999. URL: https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Documentation/IAP-Standards-(1)/English.pdf.aspx

246. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf

247. Рекомендация 1604 (2003) О роли прокуратуры в демократическом обществе, основанном на верховенстве закона. Принята Ассамблеей 27 мая 2003 года, Кишинев, Молдова. URL: https://rm.coe.int/16806413b5

248. Recommendation CM/Rec(2012)11 of the Committee of Ministers to member States on the role of public prosecutors outside the criminal justice system. Adopted by the Committee of Ministers on 19 September 2012 at the 1151st meeting of the Ministers' Deputies. URL: https://www.icj.org/wp-

content/uploads/2014/10/CMRec201211E-role-public-prosecution-outside-criminal.pdf

249. Висновок № 735 / 2013 щодо проекту Закону України «Про прокуратуру»: ухвалений Венеціанською комісією на її 96-му Пленарному засіданні (Венеція, 11-12 жовтня 2013). URL: https://rm.coe.int/1680097f7d

250. European guidelines on ethics and condact for public prosecutors: "The Budapest Guidelines". Conference of Prosecutors General of Europe 6-th Session.Budapest, 29-31 May 2005. URL: https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-6th-session-organised-by-t/16807204b5

251. Висновок № 13(2018) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП): «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів». Страсбург, 23 листопада 2018 року. URL: https://rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-ukr/1680939322

252. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2015, № 17, ст.118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#n164

253. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора: наказ Офісу Генерального прокурора від 5 березня 2020 р. № 125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text

254. Чаплинська Ю. А. Визначення стандартів діяльності органів прокуратури міжнародними нормативно-правовими актами як важливий напрям правового регулювання реформування органів прокуратури в Україні. *Наукові праці НУ ОЮА.* 2018. С. !30 – 136. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12532/Chaplynska%20Yu.%20A.%20Specification%20of%20standards%20of%20prosecution%20bodies%20activities%20by.pdf?sequence=1

255. Краєвська О., Лукач Н. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 3. С. 82 – 89. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/173-479-1-PB.pdf

256. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеївід 15 листопада 2000 року (Протокол ратифіковано Законом України № 1433-IVвід 04.02.2004). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text

257. Жирова П. О. Запобігання торгівлі людьми в Україні: міжнародні стандарти та стан реалізації. *ІНФОРМАЦІЯ І ПРАВО.* № 4(27)/2018. С. 143 – 149. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_6.pdf

258. Котик Г. В. Імплементація міжнародних стандартів запобігання та протидії торгівлі дітьми й викраденню дітей у національну правову систему. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* : [збірник]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 30. С. 16 – 23. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/konferencii/sborniki/sbirnik302019.pdf#page=16

259. Басиста І. В. Проблеми розслідування торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: Матеріали ІІІ Міжнародного науково-практичного симпозіуму (Івано-Франківськ,* 12-13 квітня 2019 р.). С. 15 – 20. URL:https://ukd.edu.ua/sites/default/files/2020-06/Zbirnyk-protydiya-torgivli-2019.pdf#page=15

260. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2012, № 19-20, ст.173. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text

261. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р.(редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

262. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. Факультативний протокол ратифіковано Законом № 716-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 29, ст.226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text

263. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією: Закон України від 12 січня 2006 р. № 3316-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),*2006, № 17, ст.147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3316-15#Text

264. Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами: Закон України від 6 вересня 2018 р. № 2539-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2018, № 41, ст. 321. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19#n5

265. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року. Затвердженно постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 350. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2012-%D0%BF#Text

266. Державна соціальна програмапротидії торгівлі людьми на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 111. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF#n10

267. Концепція Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 800-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2021-%D1%80#Text

268. 2022 Trafficking in Persons Report: Ukraine. U.S.Department of Snane. Office to monitor and combat trafficking in persons. URL:https://www.state.gov/reports/2022-trafficking-in-persons-report/ukraine/

269. Судова реформа в Україні: короткий огляд. Democracy Justice Reforms. Оновлено у листопаді 2022. URL: https://dejure.foundation/library/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roky

270. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. *Збірка європейських та міжнародних стандартів у сфері судочинства.* Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» та Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». Київ, 2015. 756 с.

271. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: затверджено Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text

272. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки: схвалено Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text

273. CCJE Opinion No. 25 (2022) on freedom of expression of judges. Consultative Council of European Judges (CCJE). Strasbourg, 2 December 2022. URL: https://rm.coe.int/opinion-no-25-2022-final/1680a95347%0A%0A

274. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо забезпечення діяльності спеціалізованих військових прокуратур». Апарат Верховної Ради України, № 98д9/1-2022/118864 від 20.07.2022. 10 с. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1411898

275. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо забезпечення діяльності спеціалізованих військових прокуратур». *Українське право.* 09.08.2022. URL: https://ukrainepravo.com/law-making/bill__under_consideration/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayiny-pro-prokuraturu-shchodo-zabezpechennya-diyalnos/

276. Висновок №12 (2009) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) та висновок №4 (2009) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо взаємовідносин між суддями та прокурорами у демократичному суспільстві. *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Збірка європейських та міжнародних стандартів у сфері судочинства.* Київ, 2015. С. 543 – 557. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf

277. План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади. CM(2016)36 final. Рада Європи, квітень 2016 року. 28 с. URL:https://rsu.gov.ua/uploads/article/plan-dijzmicnennanezaleznosti-su-9fc2c6af1d.pdf

278. Шельчук Т. С. Проблемні питання діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Економіка. Фінанси. Право. Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал № 5’2019.С. 37 – 39.URL:http://efp.in.ua/public_html/uploads/journals/91/efp_05-0_2019.pdf#page=37

279. У 2020 році зріс рівень довіри населення до МВС: презентація результатів дослідження щодо сприйняття та оцінки внутрішньої безпеки в Україні. 22.07.2022.URL:http://bahmut-police.dn.ua/news/view/6797

280. Євдокіменко С. А. Проблемні питання системи національної поліції України, її правоохоронна функція.*Право.ua. Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика.* № 2, 2020. С. 154 – 158. DOI 10.32782/LAW.2020.1.22

281. 81% німців довіряють своїм поліцейським – опитування. *Життя.* URL: https://life.pravda.com.ua/society/2013/02/13/121134/

282. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»:Указ Президента України №392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

283. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України: затверджено Указом Президента України від 29.06.2021 р. URL: https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021#mobile-menu-open

284. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text

285. Жирова П. О. Запобігання торгівлі людьми в Україні: міжнародні стандарти та стан реалізації. Інформація і право. № 4(27)/2018. С. 143 – 149. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/17_6.pdf

286. Сокуренко В. В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2018. С. 13 – 14. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/1.pdf

287. Сизоненко А. С. Профілактика ювенальної кримінально протиправної діяльності як провідний міжнародний стандарт запобігання криміналізації неповнолітніх. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 36’2021 Серія 18. Право. С. 59 – 64. DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2021.36.09

288. Осипчук Р. С., Годуєва К. І. Міжнародні стандарти у діяльності національного антикорупційного бюро України. Збірник тез міжнародної конференції (м. Харків, 22 вересня 2021 р.). С. 38 – 43. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2545/zbirnyk_konf_forum_20210922.pdf?sequence=1&isAllowed=y

289. Міжнародний стандарт ISO 37001:2016. Система управління заходами боротьби з корупцією. Вимоги із рекомендаціями для використання. Офіційний збірник. URL : https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/22.-ISO-37001_2016_ukr.pdf

290. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2015, № 13, ст. 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text

291. Україна увійшла до топ-10 країн з найбільшою кількістю в'язнів у тюрмах. Європейська правда, 7 квітня 2020. URL : https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/04/7/7108465/

292. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року. Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя Кіото, Японія, 7–12 березня 2021 року. URL : https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/17_Kyoto_Declaration_V2102815-Ukr-PravoJustice.pdf

293. Гусак А. П. Превентивні заходи пробації щодо неповнолітніх правопорушників. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 2(58) 2023. С. 104 – 109. DOI https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285612

294. Питання складу Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України №344/2023 від 20 червня 2023 року № 344/2023. URL : https://www.president.gov.ua/documents/3442023-47125

295. Заступник Голови НАЗК став Національним координатором з питань співробітництва України та НАТО з розбудови доброчесності. Вебсайт НАЗК, 22 червня 2023 року. URL : https://nazk.gov.ua/uk/novyny/antykoruptsijna-polityka/zastupnyk-golovy-nazk-stav-natsionalnym-koordynatorom-z-pytan-spivrobitnytstva-ukrayiny-ta-nato-z-rozbudovy-dobrochesnosti/

296. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.241. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

297. Представника НАЗК призначено національним координатором з питань реалізації Стамбульського плану дій. Урядовий портал, 24 березня 2017 року. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/249843489

298. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми: Указ Президента України від 5 серпня 2020 року № 306/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306/2020#Text

299. Міністерство соціальної політики, як національний координатор у сфері протидії торгівлі людьми, звертає увагу громадян України, як не потрапити в рабство під час воєнного стану. 23 червня 2022. URL: http://www.msp.gov.ua/news/21969.html

300. Про схвалення Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року: проект розпорядження Кабінету Міністрів України, 2016 рік. URL: https://tax.gov.ua

301. Клименко Ігор, Ухвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю сприятиме комплексній протидії загрозам безпеці громадян. Виступ на засіданні Кабінету Міністрів 16 вересня 2020 р. URL: https://dp.npu.gov.ua/news/ukhvalennya-strategii-borotbi-z-organizovanoyu-zlochinnistyu-spriyatime-kompleksniy-protidii-zagrozam-bezpetsi-gromadyan-igor-klimenko

302. Семенюк О. Г. Національний координатор у сфері боротьби з організованою злочинністю. Національна академія внутрішніх справ. Збірник наукових праць. С. 105 – 108. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22613

303. Дмитро Санакоєв, Адріан Вашко, Володимир Єфімов, Імплементація європейської методології SOCTA в протидії організованій злочинності в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 1. С. 213 – 220. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-213-220

304. Мовчан А. В., Яблонський Р. С. Актуальні проблеми вдосконалення системи протидії організованій злочинності в Україні.

Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С. 69 - 75. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4278/1/10.pdf

305. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 1993, № 35, ст.358. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text

306. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text

307. Микола Точицький взяв участь у засіданні Ради національних координаторів держав-членів ГУАМ. Опубліковано 26 листопада 2022 року. Портал Міністерства закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/news/mikola-tochickij-vzyav-uchast-u-zasidanni-radi-nacionalnih-koordinatoriv-derzhav-chleniv-guami

308. Наталка Лотоцька, У США призначать координатора, відповідального за відстеження воєнних злочинів РФ в Україні. 21 липня 2022. Портал LB.ua. URL: https://lb.ua/world/2022/07/21/523811_ssha_priznachat_koordinatora.html

ДОДАТОК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти як методологічна основа для створення та удосконалення національних правоохоронних систем. Аналітично-порівняльне правознавство. *Серія «Право»*. 2022. №5. С. 395-401. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.73. **(Фахове видання категорії Б)**

2. Гавриленко В.В. Вплив міжнародно-правових стандартів на компетенцію та специфіку діяльності національних судових та інших правоохоронних органів. *Слово національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С. 46-55. DOI: 10.37566/2707-6849-2024-1(46)-2. **(Фахове видання категорії Б)**

3. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини на життя та їх імплементація у діяльність національних правоохоронних органів. *Наукові перспективи*. 2024. № 11 (53). С. 883-896. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-11(53)-883-896. **(Фахове видання категорії Б)**

4. Гавриленко В.В. Імплементація міжнародно-правових стандартів щодо попередження (превенції) правопорушень та злочинів в Україні. *Серія ПРАВО*. 2024. № 85, частина 4. С. 226-232. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.33. **(Фахове видання категорії Б)**

5. Гавриленко В.В. Інститут національних координаторів у запобіганні та протидії правопорушенням в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2024. № 9(9). С. 98-108. DOI: 10.52058/3041-1254-2024-9(9)-98-108. **(Фахове видання категорії Б)**

6. Гавриленко В.В. Роль міжнародно-правових стандартів у вирішенні проблем реформування судової системи України. *Наука і техніка сьогодні*.

Серія «Право». 2024. № 12(40). С. 53-65. DOI: 10.52058/2786-6025-2024-12(40)-53-65. **(Фахове видання категорії Б)**

7. Гавриленко В.В. Міжнародно-правові стандарти у реформуванні української прокуратури та протидії організованої злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 578-581. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/140. **(Фахове видання категорії Б)**

8. Гавриленко В.В. Система міжнародно-правових норм та принципів - основа правового регулювання діяльності національних правоохоронних органів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 879-886. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.05.134. **(Фахове видання категорії Б)**

9. Гавриленко В.В. Основні аспекти історико-правового впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок. *Серія: Право*. 2024. Том 4, № 84. С. 252-259. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.35. **(Фахове видання категорії Б)**

10. Гавриленко В.В. Змістовна характеристика суб'єктно-об'єктної сфери впливу міжнародного права на національний правопорядок. *Серія: «Юриспруденція»*. 2025. №74. С. 96-100. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.74.19. **(Фахове видання категорії Б)**

11. Гавриленко В.В. Просторова сфера дії міжнародного права та діяльність національних судових та правоохоронних органів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2025. Том 36 (75) №2. С. 163-168. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/23. **(Фахове видання категорії Б)**

12. Гавриленко В.В. Зарубіжний досвід імплементації міжнародно-правових стандартів у сферу національної правоохоронної діяльності. *Юридичний вісник*. 2025. №2. С. 148-156. DOI: 10.32782/yuv.v2.2025.16. **(Фахове видання категорії Б)**

13. Гавриленко В.В. Поводження із конфіденційною інформацією: європейський досвід імплементації міжнародно-правового стандарту у національне законодавство. *Правові новели*. 2025. №25. С. 105-113. DOI: 10.32782/ln.2025.25.13. **(Фахове видання категорії Б)**

14. Гавриленко В.В. Імплементація міжнародних принципів щодо протидії корупції у національне законодавство: європейський досвід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. №2. С. 180-184. DOI: 10.32782/pyuv.v2.2025.31. **(Фахове видання категорії Б)**

15. Гавриленко В.В. Базові міжнародні принципи організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2025. №2. С. 160-166. DOI: 10.32782/chern.v2.2025.28. **(Фахове видання категорії Б)**

16. Гавриленко В.В. Імплементація положень міжнародно-правових актів щодо принципів діяльності правоохоронних органів в українське законодавство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. №2. С. 142-150. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-2-22. **(Фахове видання категорії Б)**

17. Гавриленко В.В. До питання сучасного концепту міжнародно-правових стандартів правоохоронної діяльності в контексті глобальних викликів. *Юридичний вісник*. 2025. № 6. С. 173-178. DOI: 10.32782/yuv.v6.2025.21

Статті у зарубіжних виданнях та наукових фахових виданнях України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах даних:

18. Gavrylenko V., Svintsytskyi A., Govorun D., Gumeniuk I., Kulyk S. Synergy of international standards of law enforcement and justice: challenges of integration into the legal order of Ukraine. *Archivio giuridico Filippo Serafani*.

2025. Anno CLVII, Fascicolo 3. С. 663-686. ISSN 0391-5646. **(Scopus)** URL: https://www.scopus.com/pages/publications/105027898189?origin=resultslist

19. Gavrylenko V., Voloshyn Y., Akhmetov B., Kaspruk O., Kulyk S. Peculiarities of international legal regulation of combating international transport terrorism in modern conditions: cyber hygiene and cybersecurity. *Third International Conference on Cyber Hygiene & Conflict Management in Global Information Networks*, January 24–27, 2024, Kyiv, Ukraine. 2024. С. 229-238. URL: https://ceur-ws.org/Vol-3925/paper19.pdf. **(Scopus)** URL: http://scopus.com/pages/publications/85219647154?origin=resultslist

20. Gavrylenko V., Kulyk S.V., Vysotskyi D.Ye., Mukhin O., Rohovenko O.V. The role of national innovation systems in global innovation ecosystems. *International Journal of Ecosystems and Ecology Science (IJEES)*. 2025. Vol. 15 (1). С. 329-340. DOI: 10.31407/ijees15.137. ISSN 2224-4980. **(Scopus)** URL: https://www.scopus.com/pages/publications/105001651624?origin=resultslist

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

21. Gavrylenko V. International Legal Standards as a System of Norms, Principles and Recommendations that Reflect the Directions, Competence and Specifics of National Judicial and Other Law Enforcement Agencies. Collected Scientific Papers of the VIII International Scientific Conference "*Trends and Emerging Issues in Law: Including Security, Psychology and Communication*" Opatija, Croatia, 12–13 May 2025. 2025. С. 142-155. DOI: 10.54658/ESS.monograph.2025.pp.1-180. ISBN: 978-83-976-11108. URL: https://www.e-science.space/wp-content/uploads/2025/06/Monograph-seite-2025.pdf

22. Гавриленко В.В. Загальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності. *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам*

сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства - до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2024. С. 280-283. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_07-06-2024_Zbirka_tez.pdf.

23. Гавриленко В.В. Роль Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у формуванні принципів організації та здійснення судової і правоохоронної діяльності. *Права людини в правовій системі ЄС*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2024. С. 165-168. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/nauka/repozitary/Konferentsiia_26-04-2024_Zbirka_tez.pdf.

24. Гавриленко В. Імплементація міжнародних стандартів у реформуванні правоохоронної системи України: проблеми та перспективи. *Фундатор української академічної юридичної науки та освіти, Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 135 річчя від дня народження В.М. Корецького, (м. Київ, 20 лютого 2025 р.) / за ред. О.В. Скрипнюка, Н.В. Камінської. Київ, 2025-2026. С. 113-117.